

SAVSAD

Savunma ve

Savaş Araştırmaları

Dergisi

THE JOURNAL OF DEFENCE AND WAR STUDIES

ISSN: 2718-0301

E-ISSN: 2718-0700

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad>

Cilt / Volume : 34
Sayı / Number : 2
Yıl / Year : 2024

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
KARA HARP OKULU

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

BAŞ EDITÖR / CHIEF EDITOR

İbrahim Ethem ATNUR

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye

EDITÖR / EDITOR

Yücel ÖZTÜRK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye

YARDIMCI EDITÖRLER / ASSISTANT EDITORS

Hava YEŞİLYURT BOZKURT

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Turkish Language and Literature, Ankara, Türkiye

Murat Azim ZORLU

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye

Büşra TÜKENMEZ ALBAYRAK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Beşerî Bilimler, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Humanities, Ankara, Türkiye

MEDYA KOORDİNATÖRÜ / MEDIA COORDINATOR

Yasemin ULUÇAY

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İstatistik Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Statistics, Ankara, Türkiye

MEDYA KOORDİNATÖRÜ YARDIMCILARI / ASSISTANT MEDIA COORDINATORS

Ali Can TATLI

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

Ömer ÖZKARA

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Maliye Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Public Finance, Ankara, Türkiye

ALAN EDITÖRLERİ / FIELD EDITORS

Efdal AS

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Sadık Emre KARAKUŞ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Mehmet Fatih BAŞ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Serkan YENAL

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

Emrah ÖZDEMİR

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

Mehmet ŞAHİN

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ / TURKISH LANGUAGE EDITORS

Ahmet Metehan ŞAHİN ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Military Academy, Ankara, Türkiye

Utku IŞIK ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Military Academy, Ankara, Türkiye

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Senem Büşra YILDIZ ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye

İrem Nur BOZKURT ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye

TÜRÜ / JOURNAL TYPE

Yaygın Süreli Yayın / Vernacular Publication

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION SCHEDULE

Altı Ayda Bir (Haziran-Aralık) / Semi-Annually (June-December)

YAYIN DİLİ / JOURNAL LANGUAGE

Türkçe, İngilizce / Turkish, English

BASKI / PRINTING

MSÜ Kara Harp Okulu Basımevi / TNDU Military Academy Printing House

YAYIN İDARE ADRESİ / CORRESPONDENCE:

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı Dikmen Cad. 06654 Bakanlıklar - ANKARA

Tel: (0312) 417 51 90 / 5301

E-posta : savsad@kho.msu.edu.tr

Web: <https://savsad.kho.msu.edu.tr/>

The Journal of Defence and War Studies © 2006 by Kara Harp Okulu is licensed under CC BY-NC-ND 4.0

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

DANIşMA KURULU / ADVISORY BOARD

Hüsnü ÖZLÜ ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Ayşe KAYAPINAR ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON ^{ID}

Marine Corps Üniversitesi, Tarih Bölümü, Virginia, Amerika Birleşik Devletleri
Marine Corps University, Department of History, Virginia, United States of America

Yavuz ASLAN ^{ID}

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye
Ataturk University, Faculty of Letters, Department of History, Erzurum, Türkiye

Ferudun ATA ^{ID}

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye
Selcuk University, Faculty of Letters, Department of History, Konya, Türkiye

Ali SATAN ^{ID}

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye

Asaf ÖZKAN ^{ID}

Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye
Ataturk University, Graduate School of Atatürk Principles and Revolution History, Department of History, Erzurum, Türkiye

İlyas KEMALOĞLU ^{ID}

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye

Bilal KARABULUT ^{ID}

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

Haldun YALÇINKAYA ^{ID}

TOBB ETÜ University, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
TOBB ETÜ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, Ankara, Türkiye

Türksel K. BENSGHIR ^{ID}

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Communication, Department of Business, Ankara, Türkiye

Azmi YALÇIN ^{ID}

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Adana, Türkiye
Cukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Management and Organization, Adana, Türkiye

Mehmet Abdülkadir VAROĞLU ^{ID}

Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye
Başkent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Ankara, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Ahmet ÖZCAN

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Mesut ÇAPA

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

Ankara University, Turkish Revolution History Institute, Department of History, Ankara, Türkiye

Necdet HAYTA

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

Gazi University, Faculty of Education, Department of History, Ankara, Türkiye

Hüseyin KALEMLİ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Firat PURTAŞ

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye

Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye

Alpaslan ATMANLI

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye

Ayhan AYTAÇ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye

Onur BATTAL

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Electronics and Communications Engineering, Ankara, Türkiye

Tuba EROĞLU AZAK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Civil Engineering, Ankara, Türkiye

Mehmet ŞİMŞEK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Computer Engineering, Ankara, Türkiye

Memduh BEĞENİRBAŞ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Temel Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Basic Sciences, Ankara, Türkiye

Hasan ZÖĞ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Temel Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Military Academy, Department of Basic Sciences, Ankara, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

HAKEM KURULU / ARBITRATION BOARD

Arif SARI ^{id}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Tülay KÖSEOĞLU ^{id}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

Emre SARAL ^{id}

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
Hacettepe University, Principles of Atatürk and Revolution History Institute, Department of History, Ankara, Türkiye

Özhan KAPICI ^{id}

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
Hacettepe University, Principles of Atatürk and Revolution History Institute, Department of History, Ankara, Türkiye

Mehmet Yaşar ERTAŞ ^{id}

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye
Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Sakarya, Türkiye

Mustafa BEKMEZCİ ^{id}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Araştırmaları Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Military Academy, Department of Defense Studies, Ankara, Türkiye

Ahmet YÜKSEL ^{id}

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas, Türkiye
Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of History, Sivas, Türkiye

İsmet ÜZEN ^{id}

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı, Türkiye
Çankırı Karatekin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Çankırı, Türkiye

İsmet SARIBAL ^{id}

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çankırı, Türkiye
Çankırı Karatekin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations Department, Çankırı, Türkiye

Güner DOĞAN ^{id}

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı, Türkiye
Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Department of History, Çankırı, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AMAÇ VE KAPSAM

SAVSAD (Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi), savaş, millî savunma ve güvenlik kavramları bağlamında sosyal ve beşerî bilimlerin yanı sıra interdisipliner olarak yapılan araştırmalara yer vermek; araştırmacılar ve uygulamacılar arasındaki etkileşimi akademik düzeyde destekleyerek ulusal ve uluslararası bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

SAVSAD, bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun nitelikli ve alanında özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, savaş araştırmaları, askerî tarih, savunma yönetimi, millî savunma, istihbarat, uluslararası güvenlik çalışmaları, savaş ve silahlı çatışma hukuku ile savaş, millî savunma ve güvenlik konularında sosyal ve beşerî bilimlerin farklı alanlarının yanı sıra interdisipliner araştırmaları İngilizce ve Türkçe olarak yayımlamaktadır.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayımlanan makalelerdeki beyan veya görüşler sadece yazar(lar)ın görüşleridir ve editörler, yayın kurulu ve/veya yayıncının görüşlerini yansıtmamaktadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, makalelerin içeriğinden sorumlu değildir ve bu makalelerde ifade edilen görüşlere katılmaz. Yazarların çalışmalarının doğru ve iyi araştırılmış olduğunu ve makalelerinde ifade edilen görüşlerin kendi görüşleri olduğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, yazarlara çalışmalarını bilimsel toplulukla paylaşmaları için bir platform sağlamaktadır.

Açık Erişim Bildirimi

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi açık erişime sahip bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin tam metinlerine <https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. SAVSAD içeriği Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 (CC-BY-NC-SA) Uluslararası Lisansı ile yayımlanmaktadır.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AIM AND SCOPE

SAVSAD (The journal of War and Defense Research) aims to contribute to national and international scientific knowledge by providing a place for interdisciplinary research in the context of war, national defense and security concepts, as well as social sciences and humanities, and supporting the interaction between researchers and practitioners at the academic level.

SAVSAD publishes interdisciplinary research in various fields of social sciences and humanities, as well as war research, military history, defense management, national defense, intelligence, international security studies, law of armed conflict and war, national defense and security in English and Turkish languages by carefully evaluating qualified and original studies in accordance with scientific norms and scientific ethics.

Disclaimer

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own. The editors, editorial board, and publisher simply provide a platform for the authors to share their work with the scientific community.

Open Access Statement

SAVSAD The Journal of Defence and War Studies Journal is an open access journal. The full texts of the articles published in the journal can be accessed free of charge via <https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html>. SAVSAD content is published under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 \(CC BY-NC-SA\) International Licence](#).

İletişim (Editör) / Contact (Editor)

Yücel ÖZTÜRK

MSÜ Kara Harp Okulu, Ankara / Türkiye

MSÜ Kara Harp Okulu, Ankara / Türkiye

✉ yucelozturk@kho.msu.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad>

☎ +90 312 417 51 90 / 5301

İletişim (Yayıncı) / Contact (Publisher)

MSÜ Kara Harp Okulu

Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd.,
06654, Ankara / Türkiye

Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd.,
06654, Ankara / Türkiye

✉ savsad@kho.msu.edu.tr

☎ <https://savsad.kho.msu.edu.tr>

☎ +90 312 417 51 90 / 5311

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1** Askerî ve Siyasî Yönden 1585-1586 Tebriz Kuşatması
Siege Of Tabriz (1585-1586) Through The Military and Political Aspects
Sertaç SARIÇİÇEK
- 35** Levend Çiftliği: Muallem Asker Barınağı'nda Bir Kale
Levend Çiftlik (Farm): A Fortress in Trained Soldier Barracks
Hakkı ÖZ
- 57** Cumhuriyet Döneminde Türk Kara Kuvvetlerinde Yaşanan Gelişmeler (1923-1960)
Developments in the Turkish Land Forces During the Republican Period (1923-1960)
Ercan KOSTAK
- 85** Cumhuriyet Dönemi Jandarma Teşkilatında Adli Bilimler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi
Historical Development of Forensic Science Education of the Gendarmerie in the Republican Era
Onur GÜVEN / İsmail DEMİRCİOĞLU / Gökhan İbrahim ÖĞÜNÇ
- 121** İngiliz Belgelerine Göre Yunan Ordusunun Anadolu Faciası Sonrası Atina'da Meydana Gelen Olaylar
Events in Athens After the Greek Army's Anatolian Disaster According to British Documents
Resul YAVUZ / Mehmet OKUR
- 151** İkinci Dünya Savaşı Eşiğinde Hatay'da Bir Güvenlik Dinamiği: Hatay Jandarma Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi
A Security Dynamic in Hatay on the Threshold of World War II: The Establishment and Development of the Hatay Gendarmerie Organization
Duygu YILMAZ
- 175** Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Harekât İhtiyaçları Ekseninde Johnson Mektubunun Değerlendirilmesi
Evaluation of the Johnson Letter in Terms of the Operational Needs of the Turkish Naval Forces Command
Erdal KORKMAZ
- 195** Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Savunma ve Güvenlik Politikaları Çerçevesinde Muğla'nın Askerî Açidan Stratejik Önemi
The Strategic Military Importance of Muğla in the Framework of Türkiye's Defense and Security Policies in the Eastern Mediterranean
Enes Mert DEMİR
- 217** İsrail-Palestine Issue in the International Press: A Critical Analysis on October 6-7 Attacks and Information Warfare
Uluslararası Basında İsrail-Filistin Sorunu 6-7 Ekim Saldırıları ve Bilgi Savaşlarına Dair Eleştirel Söylem Analizi
Gizem YILDIRIM
- 243** Türkiye'de Savunma Alanında Yapılmış Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi
Bibliometric Analysis of Academic Studies on Defence Studies in Turkey
Rukiye Can YALÇIN / Pınar FAYGANOĞLU / Bülent YILMAZ / Serkan PASİNLİOĞLU

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Sertaç SARIÇİÇEK

Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
Dekanlığı, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defense University, Military Academy
Deanery, Department of History, Ankara,
Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 22.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted 22.11.2024

Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024

Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Sertaç SARIÇİÇEK

E-mail: ssaricicek@kho.msu.edu.tr

Atf: Sarıçipek, S. (2024). Askerî ve siyasi yönden 1585-1586 Tebriz Kuşatması. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 1-33.

Cite this article: Sarıçipek, S. (2024). Siege of Tabriz (1585-1586) Through the military and political aspects.

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 34(2), 1-33.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:

10.54078/savsad.1457231

Askerî ve Siyasi Yönden 1585-1586 Tebriz Kuşatması

Siege Of Tabriz (1585-1586) Through The Military And Political Aspects

Öz

1585-1586 yılları arasında yaşanan Tebriz Kuşatması, Safevîlerin kuşatma alanındaki kabiliyetlerini değerlendirebilmek açısından önemli muharebelerden biridir. Makalede muharebenin tüm safhaları incelenmiş, Safevîlerin kuşatmada ne tür adımlar attıkları ve taktik açıdan yaptıkları hatalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanında kuşatma yalnızca askerî yönden irdelenmemiş, savaşın sonucunu etkileyen siyasi faktörler de ele alınmıştır. Çalışmada vakayinâme, gazavatnâme gibi dönemin kaynakları kullanılmıştır. Bunun yanında birincil kaynaklarda geçen askerî terimlerin açıklanabilmesi için harp tarihi alanında yazılmış araştırmaya eserlerinden faydalanılmış, yeri geldiğinde Farsça terimleri izah edebilmek adına sözlük ve ansiklopedi türü eserlere de başvurulmuştur.

Kaynaklardaki bilgiler dikkatlice analiz edildiğinde Tebriz Kuşatması'nın, muhasara harbine has kaidelere tam riayet edilmemesinden dolayı kaybedildiği anlaşılmaktadır. Zira kuşatmada Safevî ordusunun topçuluk, istihkâm ve lağımçılık gibi konularda bilgi ve tecrübe eksikliğini gün yüzüne çıkaran birçok örnekle karşılaşmıştır. Mağlubiyetin altındaki sebeplerden biri de kuşatmanın yaşandığı sıralarda Safevî Devleti'nin askerî dayanağı olan Türkmen aşiretleri arasındaki çatışmadır. Safevî ordusu bu çatışmanın bir neticesi olarak aşiretlerden yeteri kadar kuvvet alamamış ve kuşatma boyunca asker mevcudu bakımından sorun yaşamıştır. Osmanlılar ise kuşatma süresince düşmana başarılı huruç ve baskın harekâtları düzenleyerek Safevî ordusuna ağır kayıplar verdirmişler ve Safevî ordusundaki asker mevcudu sorununun daha derin hissedilmesine yol açmışlardır. Bununla beraber kuşatmanın uzaması sebebiyle tükenmek üzere olan işare maddelerini düşmandan temin etmişler ve bu da savaşın uzamasında rol oynamıştır. Ayrıca savaşın seyrine göre kaleye ek tabyalar inşa ederek düşman üzerindeki ateş baskısını istedikleri yönde artırmışlar ve propaganda metodunu kullanarak askerlerinin moralini yüksek

tutmayı ve yardım ulaşana kadar kaleyi savunmayı başarmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tebriz, tabya, darbzen, şahî, lağım, siper.

JEL Kodu: Z00

ABSTRACT

The Siege of Tabriz, which took place between 1585 and 1586, is one of the important battles in terms of evaluating the Safavids' capabilities in siege warfare. In this article, all phases of the siege were examined and the steps taken by the Safavids and the tactical mistakes they made were examined. In addition, the siege was not only examined from a military aspect but also the political factors affecting the outcome of the war were discussed. This study used resources of the period such as chronicles and ghazawatnamehs. In addition, research works written in the field of war history were used to explain the military terms mentioned in primary sources. When necessary, dictionaries and encyclopedias were also consulted to explain Persian terms.

When the information in the sources is carefully analyzed, it is understood that the Siege of Tabriz was lost due to not fully complying with the rules specific to siege warfare. During the siege, many examples were encountered that revealed the Safavid army's lack of knowledge and experience in matters such as artillery, fortification and sapping. One of the reasons for the defeat was the conflict between the Turkmen tribes, which were the military support of the Safavid State during the siege. As a result of this conflict, the Safavid army was not able to receive sufficient strength from the tribes and therefore had problems with the number of soldiers throughout the siege. The Ottomans, on the other hand, carried out successful sorties and raid operations against the enemy during the siege, inflicting heavy losses on the Safavid army and causing the problem of the insufficient soldiers in the Safavid army to be felt more deeply. However, they procured food supplies from the enemy, which were about to run out due to the prolongation of the siege, and this played a role in prolonging the war. In addition, according to the course of the war, they increased the fire pressure on the enemy by building additional redoubts in the castle in the direction they wanted, and by using the propaganda method, they managed to keep the morale of their soldiers high and defend the castle until help arrived.

Article Keywords: Tabriz, bastion, zarbzan, shahi, sap, trench.

JEL Code: Z00

Giriş

Harp tarihinde kuşatmalar kale mimarisi, istihkâm, topçuluk ve lağımcılık gibi birçok askerî teknik ve yöntemi içerisinde barındıran çok yönlü muharebe türlerinden biri olmuştur. Bu sebeple herhangi bir kuşatma savaşını çalışan harp tarihi araştırmacısı bahsedilen alanlarda zengin örneklerle karşılaşabilmektedir. 1585-1586 yılları arası Safevî ve Osmanlı devletleri arasında yaşanan Tebriz Kuşatması'nı da bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmada söz konusu savaşın askerî yönü üzerine ağırlık verilmiş, kuşatmada uygulanan taktik yöntemlere değinilmiş ve bunlar üzerinden Safevî ordusunun kuşatma alanındaki kabiliyeti ve eksik yönleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir çalışmanın ortaya konmak istenmesinde literatürde fark edilen eksikler önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Tebriz Kuşatması'nı ele alan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Bunların da kuşatmanın taktik yönüne yeterince değinmediği fark

edilmiştir. Emirhan Özçelik'in, "Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Tebriz ve Şirvan Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591)" adlı makalesine bakıldığında (Özçelik, 2021) Tebriz Kuşatması'ndan zaten makalenin yalnızca bir bölümde bahsedildiği ve burada da kuşatmanın tüm safhalarına değinmeden ana hatlarıyla anlatılıp geçildiği görülmektedir. Nitekim yazarın gayesi dair olayların makalenin ana konusunu oluşturan Cafer Paşa üzerinden anlatmaktır. Makalenin bu yönüyle bir harp tarihi çalışması olmadığı aşikârdır. Makalede Osmanlı arşiv belgelerinden ve Osmanlı vakayinamelerden bolca istifade edildiği görülmekle birlikte Safevîlere ait Farsça kaynaklardan yararlanılmamıştır. Çalışmada yararlanılan tek Safevî Dönemi eseri İskender Bey Münşi'nin *Târîh-i Âlem-ârâ-ı Abbâsî* eseridir. Fakat yazar eserin Farsça aslını değil İngilizceye tercümesini kullanmıştır. Bu da yazarın olaylara Osmanlı penceresinden bakmasına sebep olmakla beraber Safevîlerin kuşatmada kullandıkları silah ve taktiklere ait Farsça terimleri kaçırmasına sebep olmuştur. Zaten yazarın böyle bir amacı olduğu da görülmemektedir.

Tebriz Kuşatması'yla ilgili bir diğer çalışma olan Orhan Kılıç'ın "1585 yılında Tebriz Seferi'ne Çıkan Osmanlı Ordusunun İkmal ve İaşesi" (Kılıç, 1999) adlı makale de yine seferin savaş ve taktik yönüyle ilgilenmekten çok adından anlaşılacağı üzere lojistik konularına ağırlık vermekte; seferde Osmanlı ordusuna katılan birlikler, esnaf ve sanatkârlar, ordunun ihtiyaçları için temin edilen malzemeler gibi konulara değinmektedir. Öyleyse burada da kuşatmanın harp ve taktik yönlerinin eksik kalması normaldir

Çalışmada söz konusu eksikler giderilmeye çalışılmış bunu yaparken de savaşı konu alan Safevîlere ait vakayinamelerin Farsça orijinal nüshalarından yararlanılmaya özen gösterilmiştir. Bu minvalde en çok yararlanılan kaynak Münşi İskender Bey'in *Târîh-i Âlem-ârâ-yı Abbâsî* adlı eseridir. Safevî Dönemi'ne ait en kapsamlı vakayinamelerden biri olan eserde Tebriz Kuşatması'na geniş bir yer ayrılmıştır. Bu yönüyle çalışmamız için oldukça kıymetli olan eserin bir diğer hususiyeti de "sibe" ve "kûçe-bend" gibi Safevîlerin savaş sanatına ve taktik konulara dair oldukça zengin bir terminolojiye sahip olmasıdır. Çalışmamızda bu terminolojiye ait terimlerin okuyucuya aktarılmasına özen gösterilmiştir. Söz konusu terminolojiye vakıf olabilmek için de Özçelik'in çalışmasında olduğu gibi eserin başka bir dile tercümesinden değil Farsça orijinal nüshasından okumak gerekmektedir.

Bunun yanı sıra çalışmada Osmanlılara ait gazavatnâme türü eserlerden de istifade edilmiştir. Şeyh Vefâî Mehmed'in, *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis* adlı gazavatnâmesi çalışmada yararlanılan eserler arasında başı çekmektedir. Bunun nedeni kitabın doğrudan Tebriz Kuşatması'na hasredilmiş olmasıdır. Eserin müellifi kuşatma sırasında Tebriz Kalesi'ni savunan Osmanlı birlikleri arasında yer almış ve kuşatmada yaşanan hadiseleri neredeyse günbegün kaleme almıştır. Bu da eseri çalışmada en sık başvurulan kaynaklardan biri hâline getirmiştir.

Yukarıda zikredilen iki eser dışında Oruç Bey Bayat'ın *İlişkiler* adlı kitabı da çalışmada en sık başvurulan kaynaklardan biri olmuştur. Bunun sebebi Oruç Bey'in, Tebriz Kuşatması'na Safevî tarafında katılmış bir asker olmasıdır. Onun anlattıkları karşı tarafta yer alan Şeyh Vefâî'nin anlattıklarıyla birlikte ele alındığında oldukça değerlidir. Zira böylece iki rakip tarafın savaş hakkında verdiği bilgiler mukayese edilebilmiş ve savaşın

gerçeğe en yakın şekilde okuyucuya aktarılabilmesi adına önemli bir fırsat elde edilmiştir.

Buraya kadar isimleri zikredilen üç eser çalışmada birincil kaynakları meydana getirirken bunlar haricinde doğrudan Tebriz Kuşatması'yla ilgili olmayan fakat savaşın yaşandığı döneme dair bilgiler içeren tali kaynaklardan da yararlanılmıştır. İbrahim Peçevî'nin 16. yüzyıl ve 17. yüzyılın ortalarına kadar ki dönemi kapsayan vakayinâmesi bunlardan birisidir. Peçevî, Tebriz Kuşatması'yla ilgili hikâyeleri Yanıkkale Fethi'nde cephede rast geldiği Deli Faik adlı bir gaziden dinlediğini aktarmaktadır (Peçevî, 1982, s. 97). Bu da eserin savaş hakkında ilk ağızdan bilgiler taşıdığını göstermekle birlikte bunların hayli sınırlı olduğunu da belirtmek lazımdır. Anonim bir eser olan *Tarih-i Osman Paşa* da Tebriz'in Osmanlılar tarafından zapt edilmesi hakkında bilgiler taşımaktadır fakat Safevîlerin Tebriz'i kuşatmalarına dair pek bir bilgi vermez. Bu sebeple eserden ikincil kaynak olarak istifade edilmesi uygun görülmüştür. Yine Rahimizâde İbrahim Çavuş'un, *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence* isimli gazavatnâmesi de adından anlaşılacağı üzere Gence'nin Fethi'yle ilgili olup Tebriz Kuşatması'nın safahatı hakkında sınırlı bilgiler içermektedir. Bundan dolayı çalışmamızdaki tali kaynaklar arasında yerini almıştır. İkincil kaynaklara ilave olarak Veli Kulu Şamlu'nun *Kıyasu'l-hâkânî* adlı Farsça vakayinâmesinden de söz edilebilir. Bu eser Tebriz Kuşatması'ndan çok geç bir tarihte yazılmış olması nedeniyle savaş hakkında pek detaylı bir bilgiye sahip değildir. Buna rağmen gerekli görülen yerlerde eserden yararlanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Çalışmada kullanılan diğer eserleri ise iki kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan ilki Tebriz Kuşatması'nın yaşandığı dönemde Safevî-Osmanlı ilişkilerine değinen ve savaşın siyasî arka planını anlamamızı sağlayan eserlerdir. Emir Huseyn Berâzîş'in Safevîlerin komşu devletlerle diplomatik ilişkilerini dönem dönem tafsilatıyla ele alan *Revâbit-ı Siyâsî-Diplomatik-i İrân ve Cihân Der Ahd-i Safeviyye* isimli Farsça araştırma eseri, Bekir Kütükoğlu'nun *Osmanlı-İrân Siyâsî Münâsebetleri* adlı çalışması ve Cihat Aydoğmuşoğlu'nun *Şah Abbas ve Zamanı* adlı monografisi bu kategorideki eserlere örnek gösterilebilir. İkinci kategoride ise birincil kaynaklarda geçen askerî idari ve ekonomik terimleri açıklamak için kullanılan risale, tezkire, araştırma eseri ve makale türü eserler meydana getirmektedir. Safevîlerde ateşli silahların kullanımına dair yazılmış olan "Erzyâbi-i Saht ve Karbord-i Silâh-i Âteşin Der Asr-ı Safevî" isimli makale, Matrakçı Nasûh'un Osmanlı'da kullanılan silahlar ve silah talimleriyle ilgili yazdığı *Tuhfetü'l-Guzât* adlı risale ve Muhammed Semi ile Muhammed Refia b. Hasan'ın kaleme aldıkları Safevî idari ve askerî teşkilatı hakkındaki tezkireler bu tür eserlere örnek verilebilir. Bunlar haricinde yine birincil kaynaklardan alınan terimlerin açıklanması için ayrıca ansiklopedi maddeleri ve sözlük gibi başvuru eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu kapsamda *Diyanet İslam Ansiklopedisi* ve oldukça kapsamlı bir sözlük olan Farsça *Lugatname-i Dihoda* sıkça başvurulan kaynaklar olmuştur.

Tebriz'in Osmanlılar Tarafından Zaptı

Safevî hükümdarı Şah II. İsmail 1577 yılının Kasım ayında vefat ettiğinde devletin bel kemiği olan Kızılbaş emirleri, Şah Tahmasb'ın en büyük oğlu Muhammed Mirza'yı Kazvin'e getirerek tahta oturtmuşlar ve Şubat 1578'den itibaren Şah Muhammed Hüdabende Dönemi'ni başlatmışlardı. Şah Muhammed âmâ ve zayıf karakterde biri

olduğundan Kızılbaş emirleri iktidarı ele geçirmiş ve merkezî hükûmeti dinlemeden başına buyruk hareket etmeye alışmışlardı. Bunun bir sonucu olarak da ortaya çıkan siyasi karmaşa ortamı hariçten gelecek bir tehlide karşı devleti savunmasız hâle getirmekteydi. Nitekim Osmanlılar Şah Muhammed'in tahta geçmesiyle birlikte oluşan iktidar boşluğunu görmüşler ve hâlihazırdaki durumu yeni bir İran seferi için fırsat olarak değerlendirmişlerdi (Berâziş, 1392, s. 173-174; Şamlu, 1371, s. 104). Bu doğrultuda 1555'te imzalanan Amasya Anlaşması'nı feshedip 23 yıl süren barışı bozarak Nisan 1578'de Lala Mustafa Paşa'nın komutasında bir orduyu Safevî toprakları üzerine yollamışlardı. Osmanlıların yeni İran seferindeki bahanesi sınırdaki aşiretler arasında yaşanan çatışmalara son vermektir. Bunun yanında Azerbaycan'ın kuzeyinde bulunan Sünni Şirvanşahların Şii Safevîlere karşı kendilerinden yardım istemelerini de bahane olarak kullanmışlardı (Berâziş, 1392, s. 175-176; Kütükoğlu, 1962, s. 27).

Lala Mustafa Paşa seferde Safevî topraklarına girmeden önce Kars'a gelmiş ve Amasya Anlaşması'na göre kullanılmayan Kars Kalesi'ni onararak yeniden kullanılabilir hâle getirmişti. Ardından Gürcistan'a yönelmiş ve Kars'ın kuzeyindeki Çıldır Gölü civarında Safevîlerle yaptığı savaştan 9 Ağustos 1578 günü galip ayrılmıştı. Daha sonra Tiflis, Ereş, Şeki, Derbend, Şamahı, Hoy ve Selmas gibi şehirleri Safevîlerden ele geçirmiş ve böylece Şirvan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın belli bölgelerinde Osmanlı hâkimiyetini sağlamıştı. Mustafa Paşa ardından Şirvan'ın merkezi Şamahı'da Özdemiroğlu Osman Paşa komutasında bir kuvvet bırakarak kışı geçirmek üzere ekim ayında Erzurum'a dönmüştü. Niyeti burada hazırlıklarını tamamlayıp bir sonraki sene Azerbaycan'ın fethini tamamlamak üzere yeni bir sefere çıkmaktı. Ancak Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şamahı'da mağlup olması ve Derbend Kalesi'ne geri çekilmesi üzerine Sultan III. Murad 1579'un sonlarında Mustafa Paşa'yı serdarlıktan azletmiş ve yerine Koca Sinan Paşa'yı İran Seferi kuvvetlerinin başına atamıştı (Berâziş, 1392, s. 176-177; Kütükoğlu, 1962, s. 52-54).

Sinan Paşa, Mustafa Paşa gibi İran'la savaşa taraftarı değildi ve göreve getirildiği günden beri iki devlet arasında yeniden barışın tesis edilmesine çalışmıştı. Onun barış yanlısı tutumu Osman Paşa gibi savaş yanlılarının tepkisini çekmişti. Osman Paşa ise daha önce Şirvan'ı ve Gürcistan'ı ele geçirdiğini söylemiş bundan sonra da Azerbaycan'ı zapt edebileceğini taahhüt ederek Sultan III. Murad'ı savaşın devam etmesi hususunda ikna etmeye çalışmıştı. Bunda başarılı da olmuştu. Zira seferin devamına hükmeden padişah, Derbend'de bulunan Osman Paşa'ya yardım götürülmesi emrini vermiş ve Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa'yı İran'a gidecek ordunun başına tayin etmişti. Ferhad Paşa 1583 senesinin başında hareket ederek Erzurum'a ardından Revan'a gelmiş, o sırada Horasan'daki bir isyanla meşgul olan Safevîler de Osmanlı ilerleyişine karşı hiçbir tedbir alamamışlardı. Horasan aynı zamanda tehdit altında bulunan Azerbaycan'dan epey uzak bir coğrafya olduğu için bölgeye vaktinde yardım götürülemedi. Şah Muhammed, Ferhad Paşa'nın ilerleyişinden haberdar olunca vilayetlere adam göndermiş ve acil Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerinden asker toplanarak Azerbaycan'a hareket edecek orduya katılmalarını emretmişti. Fakat Kızılbaş emirlerinin gevşek davranması nedeniyle yeteri kadar asker toplanamamış ve İran'ın coğrafi genişliği nedeniyle de orduya katılacak askerlerin gelmesi bir aydan fazla sürmüştü (Türkmen, 1390, s. 381).

Herhangi bir ciddi direnişle karşılaşmayan Osmanlı ordusu Safevî topraklarının batı ucundaki Çukursaad Eyaleti'nin başkenti Revan'ı 1583'ün Haziran'ında ele geçirmişti. Ferhad Paşa daha sonra bölgede bir kale inşa ederek şehri Azerbaycan içlerine yapılacak seferde ileri bir harekât üssüne dönüştürmek istedi. Revan (Safevîlerin söylediği şekliyle İrevan) eski hâkimi Tokmak Muhammed Han ise Osmanlılara kaptırdığı memleketini terk etmek ve Şah Muhammed'in yanına sığınmak zorunda kalmıştı. Ferhad Paşa'nın kuvvetleri yoluna devam ederken Merend, Nahcivan ve Sûfiyan şehirlerini zapt etmiş, Osman Paşa da Derbend'den Şamahı üzerine yürüyerek önce burayı ve ardından Bakü'yü ele geçirmişti (Türkmen, 1390, s. 377-378; Berâziş, 1392, s. 179-180; Bayat, 2014, s. 138-140).

Osmanlıların bundan sonraki hedefi Azerbaycan'ın idari merkezi Tebriz şehri olacaktı. Bu hedefi gerçekleştirecek olan kişi de Osman Paşa'ydı. Zira Ferhad Paşa, Ağustos 1585'te Gürcülerin başlattığı bir isyanı bastırmak üzere kuzeye ilerlemiş bu yüzden Azerbaycan Seferi de Osman Paşa'ya verilmişti (Bayat, 2014, s. 145,147). Osman Paşa emri aldıktan sonra ordusuyla önce Hoy'a ardından Merend üzerinden Sûfiyan'a ilerlemiş ve oradan da Tebriz civarına gelmişti (Bayat, 2014, s. 148). Osmanlı askerlerinin Azerbaycan'a ayak basmış ve Tebriz önlerine kadar gelmiş olması Safevîler tarafından kendileri için utanç verici bir olay olarak görülmüştü. Nitekim Safevî tarihçilerinden Münşi İskender Bey'e göre "İran sultanlarının tahtgâhı" ve "...Kızılbaş'ın yüz yıllık yuvası..." olan Tebriz'in Osmanlıların eline düşmesi esef verici bir hadisedi¹ (Türkmen, 1390, s. 391).

Tebriz önlerine gelen Osmanlı ordusu Oruç Bey'in verdiği rakama göre 70.000 süvari ve 50.000 piyadeden oluşmaktaydı. Safevîler böyle kalabalık bir ordunun karşısına çıkamazlardı. Zira Şah Muhammed'in Tebriz'i kurtarmak için topladığı ordu Oruç Bey'e göre 10.000, İskender Bey'e göreyse en fazla 12.000 kadardı. Bunlar da doğrudan şahın muhafızları olan korçular ve "mülâzım-ı hassâ-yı şerife" denilen şahın yakın maiyetindeki emirlerden ibaretti (Bayat, 2014, s. 148-149; Türkmen, 1390, s. 381). Şah Muhammed'in yanındaki Kızılbaş emirleri ordunun yetersiz sayıda olduğunu bildiklerinden düşmanı karşılamak yerine Tebriz'e girmesine izin vermek ve kışın bastırmasıyla dönüş yoluna koyulduğu zamanda takip ve taciz ederek yıpratma savaşı uygulamayı tavsiye ediyorlardı. Osmanlı askerlerinin dönüş yolu üzerindeki yerleşim yerlerinin boşaltılması ve her türlü iâşe ve ibate malzemelerinin yok edilerek düşmanın açlık çekmesine neden olunması da yıpratma savaşında uygulanması düşünülen harp yöntemleriydi (Türkmen, 1390, s. 379).

Şah Muhammed görme problemi yüzünden orduya komuta edecek hâlde değildi. Bu sebeple oğlu ve velihtı Hamza Mirza'nın komutayı devralmasını sağladı. Hamza Mirza zaten o sıralar ülkeyi bilfiil yöneten ve zayıf babasının yerine devletin otoritesini sağlayan yegâne kişiydi. Babasının saltanatında Kızılbaş emirlerinin başına buyruk hareket ettiklerini görüyor ve bunlarla güçlü bir ordu meydana getiremeyeceğini biliyordu. Bu sebeple Osmanlı ordusunun karşısına çıkıp geleneksel yöntemlerle savaşmayı göze alamamıştı ve bunun neticesinde yanındaki emirlerin tavsiyelerine uyarak Osmanlıların Azerbaycan'a girip Tebriz'i ele geçirmelerine seyirci kalmıştı. Ancak bu şehrin

¹ "تختگاه سلاطین ایران"، "شهر تبریز که خانه صد ساله قزلباش است..." (Türkmen, 1390, s. 391).

Osmanlılara teslim edilip kaderine terk edileceği anlamına gelmiyordu. Kararlaştırılan plana göre şehir boşaltılacak ve Tebriz ahalisi yakınlarında bulunan Karaca Dağ eteklerine taşınacaktı. Burası coğrafi şartlardan ötürü korunaklı bir bölgeydi. İskender Bey'in 100.000'e yakın olduğunu söylediği şehir ahalisi bölgeyi terk ederken gençler şehirde kalacak ve silahlandırılarak sokaklarda "küçebend" denilen barikatların gerisinde² düşmanı karşılayacaklardı. Ustaclu Pîr Gayb Han ve Hüseyin Kulu Sultan gibi Kızılbaş emirleri de halkı direnişe örgütlemekle görevlendirilmişlerdi. Onlara verilen emirde savunmayı bırakıp terk eden olursa idam edilmesi ve mallarına ordu tarafından el konulması yetkisi verilmişti. Pîr Gayb Han ve Hüseyin Kulu Sultan, halkı küçebendlerin yapımında çalıştırmışlar ve şehrin her bir sokağının müdafaasına bir Kızılbaş emirini tayin ederek direnişi örgütlü hâle getirmeye çalışmışlardı (Türkmen, 1390, s. 379).

Savaşamayacak durumda olanların şehri terk etmesi söylenmesine rağmen halk gitmeyi reddetmiş ve memleketinde kalıp topyekûn bir mücadele vermek istemişti. Savaşa bizzat şahit olan Oruç Bey'in ifadelerine göre Tebriz halkı kalabalık ve cesurdu. Ancak bir problem vardı o da ticaretle ilgilenmeye alışkın halkın yakın zamanda hiçbir savaş tecrübesinin olmayışydı (Bayat, 2014, s.149). Hâlbuki karşılarında profesyonel askerlerden oluşan bir ordu bulunuyordu. Tebriz halkı tecrübesizliğinin bir sonucu olarak psikolojik açıdan oldukça kırılğan bir vaziyetteydi. Nitekim Osmanlı ordusu Tebriz önlerine gelip İskender Bey'in Şûrâb, Şeyh Vefâî Mehmed'in de Acı Su diye zikrettiği bölgeye geldiğinde halk düşmanın azameti karşısında sarsılmış ve Safevî ordusunun şehre yardıma gelmeyeceğini bildiğinden savaş azmini iyice yitirmişti (Türkmen, 1390, s. 381; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 47). Osmanlılarsa psikolojik açıdan çöken halk yığınının karşı pek zorlanmamışlar ve sokaklardaki küçebendleri "top ve darbzen" ateşiyle darmadağın edip şehrin merkezindeki Sâhibâbâd Meydanı'na kadar kolayca ilerlemişlerdi³ (Türkmen, 1390, s. 381; Kütükoğlu, 1962, s. 153).

Hüseyin Kulu Han ve Pîr Gayb Han, sokak çatışmalarının yaşandığı günün akşamı şehri terk edince halk daha fazla direnmenin beyhude olduğunu anlamış ve teslim olmaya karar vermişti. Şehrin kadısı Kamran Bey ile müftülük ve şeyhülislamık yapan Mevlana Muhammed Ali gibi eşraftan kimseler halkı temsilen Osman Paşa'nın huzuruna adam yollayarak teslim olduklarını bildirmişler ve canlarının bağışlanması talebinde bulunmuşlardı. Osman Paşa da talebi müspet karşılamış ve şehrin artık padişah mülkü olduğunu ilan ederek askerlerine yağmayı yasaklamıştı. Yapılan anlaşmaya göre Tebriz halkının memleketinde kalmasına müsaade ediliyordu. Ancak anlaşmanı ömrü fazla uzun olmadı. Zira 7-8 yıldan beri seferde olan Osmanlı askerleri katlandıkları zorluklara karşılık şehirden ganimet toplamak istiyordu. Böyle bir hakkın doğması için de şehrin teslim

² Dihhoda Sözlüğü'nde "küçebend" sokağın iki ucuna inşa edilen büyük kapılar şeklinde tarif edilmektedir. Ancak burada sokak başına kurulan barikatlar kastediliyor olmalıdır. (Dihhoda, 1988, XII, s.18685).

³ "...کوجه بندھا را با توپ و ضرین از هم ریخته تا میدان صاحب آباد آمدند..." (Türkmen, 1390, s.381). Burada darbzen şeklinde zikredilen top; yanaşık düzende hareket eden düşman saflarını bozmak için kullanılan ve genelde meydan savaşlarında istifade edilen, hafif bir top türüdür. Hafifliği nedeniyle tekerli kundak üzerinde nakledilmesi mümkündür (Sütçüoğlu, 2023, s.347-348,350-351,359-360). Osmanlı ordusunda en yaygın kullanılan top türlerinden biri olmuştur. Bunlar Gabor Agoston'un tespitine göre 150 gramla 2,5 kilogram ağırlığında güllerle atan toplardır (Agoston, 2017, s.43,63-64,155). Metinde darbzenin toptan ayrı zikredilmesinin sebebi "top" tabiriyle daha ağır top türünün kastediliyor olmasıdır. İki farklı isimlendirmeye darbzenin diğer toplardan farkı vurgulanmak istenmiştir.

olmadan zorla ele geçirilmiş olması lazımdı. Askerler de şehri kahren zapt ettiklerini söyleyerek yağma yasağına uymayı reddettiler (Zeyrek, 2001, s. 67).

Askerlerin yurdundan uzakta uzun yıllar çektiği zahmetlere mukabil Tebriz gibi zengin bir şehirden bolca ganimetle dönmek istemeleri şaşırtıcı değildir. Tebriz halkından bazı kimselerin askerlerin canına kasteden hareketleri de bu isteğin gerçekleşmesini mümkün hâle getirmiştir. Zira Tebriz ahalisinden Osmanlılara karşı kinini diri tutan bazı adamlar gizlice Osmanlı askerlerinin çadırlarına girip mallarını yağmalamaya ve şehirde hazırlıksız yakaladıkları askerleri katletmeye başlamışlardı. Bardağı taşıran son damla ise şehrin Hamâmîyân (Hamamcılar) Sokağı'nda⁴ bulunan bir hamama yıkanmaya gelen Osmanlı askerlerinin katledilmeleri hadisesi olmuştu. Osman Paşa bu olaydan sonra Tebriz halkına ağır bir ceza vermek istemiş ve askerlerine şehrin yağmalanması emrini vermişti. Emri alan askerler de evlerinden dışarı çıkan insanlar öldürmeye ve mallarına el koymaya başlamışlardı (Bayat, 2014, s. 149-150; Türkmen, 1390, s. 381-382; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 47; Peçevî, 1982, s. 90).

Osmanlıların Tebriz'i yağmalaması birçok kaynak tarafından dile getirilen bir hadisedir. Ancak yağmanın Osman Paşa tarafından mı emredildiği yoksa Osmanlı askerlerinin kendiliğinden kalkıştıkları bir girişim mi olduğu sorusu kesin cevabı olmayan şüpheli bir konudur. Zira Safevî kaynakları emri Osman Paşa'nın verdiğini söylerken Rahimizade adlı bir Osmanlı müverrihi Osman Paşa'nın böyle bir emir vermediğini aksine yağmaya kalkışan Osmanlı askerlerini cezalandırma konusunda gayet katı davrandığını dile getirmektedir. Askerler ise onun emrini dinlememiş ve şehri talan etmeye devam etmişlerdir. Osman Paşa bunun üzerine birkaç askerî idam ettirse de bu tedbir hiçbir işe yaramamıştır. Hatta Rumeli askerlerinin bazıları Osman Paşa'nın yağmaya engel olmaya çalışması nedeniyle paşanın otağını taşıyacak kadar işi ileriye götürmüşlerdir (Zeyrek, 2001, s. 72).

İşin doğrusu her ne olursa olsun Osmanlıların şehirde yaptıkları tahribat gözle görülür vaziyette olmalıydı. Zira Münşi İskender Bey'e göre Safevî ordusu şehir önlerine geldiğinde Osmanlı askerlerinin dükkân, han ve hamamları viran hâle getirdiklerini görmüşler, katledilenlerin sokaklarda ulu orta duran cesetleriyle karşılaşmışlardı. Mevlana Furûğî-i Tebrîzî adlı bir şair şehrin bu manzarası karşısında: "Kerbela Vakası acımı teskin ediyor yoksa / Gönلüm Tebriz'in hasretinde Tebriz'den daha virandır"⁵ beytini yazmıştır (Türkmen, 1390, s. 390).

Tebriz Kalesi'nin İnşası ve Kuşatma Hazırlıkları

Osmanlılar Tebriz'i ele geçirdikten sonra Safevîlerin vatanları olarak gördükleri şehri geri alabilmek için yeniden saldırıya geçeceklerinin farkındaydılar. Hamza Mirza'nın Tebriz'le irtibatı sağlayan yolları kesmesi ve şehri abluka altına alması zaten bunu gösteriyordu. Şeyh Vefâî Mehmed bundan sonra "...niçe dürlü ceng ü cidâl ve rezm ü kitâl olsa gerek..." sözleriyle savaşın kaçınılmaz olduğunu dile getirmekteydi (Şeyh Vefâî

⁴ "کوچه حمامیان" (Türkmen, 1390, s.382).

⁵ وقوع کربلا تسکین دردم می دهد ورنه
دلم در حسرت تبریز ویران تر ز تبریز است

Mehmed, 2019, s. 50).

Osmanlılar yaklaşan saldırıya karşı şehri ellerinde tutabilmek için padişahın emri üzere kale inşa etmeye başlamışlardı. Kalenin yeri içinse şehrin kuzeyindeki “Devlethane” veya “Heşt Behişt” olarak adlandırılan saray⁶ ile yanındaki Sâhibbâd Meydanı’nın (Şeyh Vefâyî Mehmed’in tabiriyle Şah Bağ’ının)⁷ bulunduğu bölge seçilmişti. Zira burası güneyden Acısu Nehri ve kuzeyden dağlık alanlarıyla doğal savunma unsurlarına sahipti (Henaçi & Serdrud, 1385, s. 36). Kalenin inşa edileceği yer aynı zamanda şehrin tam merkezinde yer aldığından etrafı düşmanın ilerleyişine engel olacak birbirine bitişik evlerle doluydu. Bu da Tebriz’i kuşatacak ordunun kaleye ulaşabilmesi için yoğun bir yerleşim alanının içinden geçmesini zorunlu kılıyor ve kaleye ulaşımı zorlaştıran bir engel vazifesi görüyordu (Zeyrek, 2001, s. 73; Türkmen, 1390, s. 391).

Divan-ı Hümayun’dan sekbanbaşı, yeniçeri kethüdası, yayabaşı ve bölükbaşlarına verilen emir gereğince yapımına başlanan kalenin her an gerçekleşebilecek bir saldırı ihtimaliyle bir an önce bitirilmesi için Serdar-ı Ekrem Osman Paşa, ordunun hatırı sayılır bir kısmını kale inşaatında görevlendirmiş ve kaleyi belli bölgelere ayırarak her bir bölgenin yapımını ordudaki ayrı sınıflara tevdi etmişti (BOA, MD, 59, hk.343; Bayat, 2014, s. 155). Bu doğrultuda yeniçeriler, sipahiler⁸ ve altı bölük halkı olarak adlandırılan kapıkulu süvarileri⁹ inşaatın farklı bölgelerinde çalışmışlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 47,49).

Osmanlıların Tebriz’e kale inşa etmeleri Safevîleri derin bir endişeye sevk etmişti. Zira kalenin tamamlanması hâlinde şehre yeniden hâkim olmaları iyice zorlaşacaktı. Bu nedenle Tebriz’e hücumlar gerçekleştirerek inşa sürecini baltalamaya çalıştılar. Ordusuyla şehrin yakınlarında bekleyen Hamza Mirza, ilk saldırı emrini Korçubaşı¹⁰ Muhammed Kulu Bey’e verdi. Onun emrindeki 20.000 asker ve Tebriz halkından toplanan milisler kendilerini şehirden 4 fersah (yaklaşık 20 kilometre)¹¹ uzaklıktaki Derre-i Neheng¹² mevkiinde karşılayan Osmanlı kuvvetleriyle çatıştılar. Çağaloğlu Sinan Paşa’nın emrindeki 40.000 kişilik Osmanlı kuvveti çarpışmada bozguna uğradı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 56; Bayat, 2014, s. 151; Türkmen, 1390, s. 384). Safevîler ertesi

⁶ Heşt Behişt Sarayı Akkoyunlu devrinden kalma bir binaydı ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın oğlu Sultan Yakub tarafından yaptırılmıştı. Şah İsmail, Safevî Devleti’ni kurarken burada tahta oturmuştu (Henaçi & Serdrud, 1385, s.38-39).

⁷ Sâhibbâd Bağ, İlhanlı hükümdarı Abaka Han’ın veziri Şeyh Muhammed Cüveynî tarafından yaptırılmıştı. Tebriz’in kuzeyindeki Acısu Nehri’nin sahilinde yer alan bağ, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah’ın sarayının hemen yanı başındaydı. Sâhibbâd Bağ veya Meydanı, İlhanlılardan sonra Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevîler döneminde de şehir merkezi olmaya devam etmişti (Henaçi & Serdrud, 1385, s.36,39).

⁸ Burada tımarlı sipahiler kastedilmektedir.

⁹ Kapıkulu süvarilerinin altı bölük halkı olarak adlandırılmasının sebebi “sipah”, “silahtar”, “sağ ve sol ulufeciler” ile “sağ ve sol garipler” olmak üzere altı bölükten oluşuyor olmasıydı (Uzunçarşılı, 1988, s.146).

¹⁰ Korçubaşı, şahın muhafızları olan korçuların başındaki kişiydi. Bu makama getirilen şahıs Kızılbaş-Türkmen emirlerinin aksakalı yani en itibarlı emiri nazarıyla bakılıyordu ve aşiretler arasındaki ihtilaflarda bir hakem rolü oynuyordu (Mirza Semia, 1378, s.7; Mirza Refia, 1385, s.381).

¹¹ Fersah İran’da antik dönemden beri kullanılagelen kadim bir ölçü olmuştur. Geçmişini MÖ 4. yüzyıla kadar götürmek mümkündür (Ksenophon, 2022, s.9). Asıl adı “perseng”tir. Fersah Araçlaşmış hâlidir (Della Valle, 1380, I, s.565). Yaklaşık üç mile tekabül etmektedir (Dihhoda, 1988, XI, s.17074). Öyleyse 4 fersah 12 mil yani yaklaşık 20 kilometreye karşılık gelmektedir.

¹² درة نهنگ (Türkmen, 1390, s.384).

gün saldırılarına devam ettiler ve bu kez Hamza Mirza'nın komuta ettiği 40.000 kişilik bir kuvvetle Fehusfenc Irmağı¹³ dolaylarında 70.000 kişilik bir Osmanlı kuvvetiyle çarpıştılar. Çarpışma sonunda Osmanlı kuvvetleri Tebriz'in dış mahallelerinden biri olan Çerendâb'a kadar geri çekildiler. Osmanlılar bu son savaşta ağır kayıplar vermişler ve başlarında bulunan Karaman Beylerbeyi Murad Paşa ile Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı düşmana esir vermişlerdi. Mehmed Paşa'nın başı mızrağa geçirilip dolaştırılmış ve düşman üzerinde korku oluşturulmaya çalışılmıştı (Bayat, 2014, s. 152; Türkmen, 1390, s. 384-385). Saldırıları bunlarla da sınırlı kalmadı nitekim Safevîler üçüncü bir saldırı daha gerçekleştirip Çerendab'a kadar püskürttükleri Osmanlı kuvvetlerini buradan da atarak şehrin iç kısımlarına girmeye çalışmışlardı. Çatışmalarda bizzat yer alan Rahimzâde İbrahim Çavuş, Osmanlı kuvvetlerinin üst üste aldığı yenilgileri ordudaki vezirler ve beylerbeyleri arasında oluşan hizipleşmeden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre hizipleşmenin nedeni Osman Paşa'nın şehrin yağmalanmasını yasaklaması ve bundan dolayı belli bir kesimin husumetini üzerine çekmesiydi. Osman Paşa da kendi ekseninde oluşan hizipleşmeden ve bunun orduyu zaafa düşürmesinden rahatsız olmuş ve üzüntüsünden hastalanıp yatağa düşmüştü (Zeyrek, 2001, s. 71). Şeyh Vefâî ise kale önlerindeki çatışmaların sonunda Osmanlıların kazançlı çıktığını iddia etmektedir. Zira çatışmaların sonunda Osmanlılar Safevîleri şehre sokmamışlar ve kale yapılarına kadar düşmanı oyalamayı başarmışlardır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 54-57).

Osmanlılar 40 gün gibi kısa bir sürede kalenin yapımını tamamlamışlar (Bayat, 2014, s. 155) kale komutanı olarak da önceden Trablusşam Beylerbeyi olan Cafer Paşa'yı atamışlardı¹⁴ (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 50). Şeyh Vefâî Mehmed'e göre Osman Paşa kale komutanlığına kimin gönüllü olduğunu sorduğunda kimseden ses çıkmayınca Cafer Paşa bir adım öne atmış ve görevin kendisine verilmesini istemişti (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 50). Şeyh Vefâî bu hikâye ile onun cesaretini ve sorumluluk almaktan çekinmeyen kişiliğini överken diğer Osmanlı müverrihleri de benzer ifadeler kullanarak aynı kişilik özelliklerine atıfta bulunmuşlardır. Bunlardan biri olan İbrahim Peçevî, Belgrad'da tanıştığı Macar soylu, beyaz tenli, endamlı bir adam olarak tarif ettiği Cafer Paşa hakkında: "...yüzünde ve gözlerinde bir acaplık, kan dökücü ve korku bilmez bir asker hâli vardı. Sonunun ne olacağını düşünmez... bir adamdı." sözlerini sarf ederek onun bir kişiliğe sahip olduğunu tasdik etmektedir (Peçevî, 1982, s. 111).

Cafer Paşa kale komutanı olarak atandıktan sonra emrine 12.000 kişilik bir garnizon bırakılmıştı. Oruç Bey'in ifadelerine göre bunların hepsi savaş görmüş, tecrübeli askerlerdi (Bayat, 2014, s. 155). Sancakbeyleri, alaybeyleri, zeamet sahipleri (zuama), tımar sahipleri, çeribaşılar gibi komutanların altında teşkilatlanmışlardı. Bunların savaş zamanı düşmanı tam mevcutla karşılayabilmeleri maksadıyla kaleden firarlarını önlemek adına Divan-ı Hümayun tarafından bazı kararlar alınmıştı. Bunlardan biri kaleden firar eden askerlerin dirliklerinin elinden alınıp üç yıllık mahsûlüne el konulması ve kalenin muhafazasında yarar göstermiş diğer askerlere tevcih edilmesiydi (BOA, MD, 59, hk.348). Kalede eyaletlerden gelen tımarlı askerlerin yanında bölge halkından ücret

¹³ "رودخانه فہوسفنج" (Türkmen, 1390, s.385).

¹⁴ 59. Mühimme defteri hüküm 348'de Cafer Paşa sabık Diyarbekir Beylerbeyi olarak zikredilmektedir. (BOA, MD, 59, hk.348)

karşılığı toplanan askerler de bulunmaktaydı. Şeyh Vefâî, Osmanlıların ellerindeki kuvvetle yetinmeyip civardan asker toplamak istemelerinin sebebinin yeni inşa edilen kalenin oldukça geniş bir sahayı kaplaması ve iyi savunulabilmesi için fazla sayıda askere ihtiyaç duymasına dayandırmaktadır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 51). Böyle bir kararın alınmasında Tebriz seferine katılmayan bazı tımar sahiplerinin tavrı da etkili olmuştur. Zira Kars Sancağı'na bağlı bazı tımar sahipleri sefere katılmaktan içtinap etmişler bir daha böyle bir hadisenin yaşanmaması için tedbir alınmak zorunda kalınmıştır (BOA, MD, 59, hk.350).

Osmanlılar kalabalık bir garnizon kuvvetiyle beraber kalenin savunma kapasitesini artırmak için başka tedbirler de almışlardır. Bu kapsamda suların önüne genişliği otuz, derinliği altı adım olan bir hendek kazmışlar ve içini kalenin yakınından geçen Acısu Nehri'nden getirilen suyla doldurmuşlardı (Bayat, 2014, s. 150; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 58). Bununla beraber kaleyi çok sayıda topla donatmışlar, İskender Bey'in ifadelerine göre "top" ve "darbzen" türünde ağır silahlar yerleştirmişlerdi¹⁵ (Türkmen, 1390, s. 382). İskender Bey'in burada toplardan bahsederken "top" ve "darbzen" şeklinde ayrı bir adlandırmaya başvurmasının sebebi hafif bir top türü olan darbzenin daha ağır normal toplardan ayırt edilmesini sağlamaktır. Bu ayırım Şeyh Vefâî Mehmed tarafından da yapılmış, o da darbzen denilen topları "şahi" diye andığı daha cüsseli toplardan ayrı zikretmiştir. Burada "şahi" olarak adlandırılan top, İskender Bey'in "top" şeklinde zikrettiği silahın aynıdır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 56).

Kalenin inşası sırasında askerin ikmal ve iaşesi kapsamında dâhil bütün ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tedbirler de alınmıştır. Bu doğrultuda en önemli ihtiyaçlardan biri olan barınma ihtiyacının sağlanması için kale sahası içinde kalan evler tamir edilip yeniden kullanıma hazır hâle getirilmiştir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 47, 49, 59). Askerin cephane ve mühimmatının kışın soğuk ve yağışlı havadan zarar görmemesi için de kale sahasının içinde kalan Heşt Behişt Sarayı'nın olduğu bina cephanelik hâline getirilmiştir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 56). Askerlerin yiyecek ihtiyacının giderilmesi amacıyla da Cafer Paşa'ya Tebriz bölgesinden üç yıl boyunca vergi olarak zahire toplaması yetkisi verilmiş, bununla birlikte şehirde yiyecek namına ne kadar malzeme varsa kaleye taşınması emredilmiştir. Askerler Tebriz'in yağmalanması sırasında zaten kaleye 3 yıl yetecek ölçüde erzak depolanmasını sağlamışlardır (Bayat, 2014, s. 152,155). Şehir yağmalanırken mebzul miktarda yakacak da temin edilmiştir. Kuşatmanın kışın gerçekleştiği düşünülürse bu oldukça önemli bir husustur. Osmanlı askerleri Tebriz'deki bağ ve bahçelere girerek buradaki ağaçları kesip kaleye taşımışlar evlerin pencerelerinin ahşap pervazlarını dahi söküp yakacak niyetine kaleye götürmüşlerdir (Türkmen, 1390, s. 382-383).

Osman Paşa kalenin her nevi ihtiyacını karşıladıktan sonra ordusuna geri çekilme emri vermişti. Amacı bitmek bilmeyen Safevî saldırıları karşısında ordusunun daha fazla zayıt vermesini önlemektir. Osmanlı ordusu Çerendab üzerinden geri çekilirken ilk durağı

¹⁵ "توپ و ضربین... به قلعه کشیده..." (Türkmen, 1390, s. 382).

Tebriz'e 3 kilometre mesafede bulunan Şenb-i Gazan¹⁶ mevkiî oldu. Hamza Mirza Osmanlı ordusuna bir kez daha yüklenmek ve ricatin bir bozgun hâlini almasını sağlayarak düşmana ağır kayıplar verdirmek istedi. Bu maksatla 28.000 kişilik bir kuvvetle ani bir saldırı düzenledi. Osmanlı askerleri baskın karşısında kısa süreli bir sarsılma yaşamış fakat Osmanlı topçusunun devreye girerek düşmana şiddetli bir ateşle karşılık vermesiyle bozgun önlenmiş ve ordunun toparlanmasına imkân sağlanmıştı (Bayat, 2014, s. 152).

Saldırıyı savuşturulduktan sonra yola devam edilmiş ordunun bir sonraki menzili Tasûc Kasabası¹⁷ olmuştu. Safevîler takibe devam ederek bu kez Şamlu aşireti kuvvetlerinden oluşan bir öncü (çarhçı¹⁸) kuvvetle Osmanlıları burada da saldırıya maruz bırakmışlardı. Safevî akıncılarının dinlenmeden yürüttükleri takip ve taciz eylemleri İskender Bey Münşi tarafından "...askerler 14 gün boyunca zırhlarını çıkarmadılar..." sözleriyle dile getirilmektedir (Türkmen, 1390, s. 389). Osmanlı ordusu bu tür fasılasız saldırılar karşısında kayıp vere vere yoluna devam ederken yaşadığı aksilikler bununla da sınırlı kalmamış ordunun başında bulunan Osman Paşa dönüş yolunda vefat etmişti. Neyse ki Cağaloğlu Sinan Paşa'nın kısa zamanda onun yerini doldurmasıyla ordunun başsız kalması krizi sona ermiş oldu. Fakat Osmanlılar bu esnada düşman baskısını üzerlerinde hissetmeye devam ettiler. Zira Acı Çay denilen bölgeye geldiklerinde Safevîler 14.000 kişilik bir kuvvetle daha üzerlerine yüklenmiş ve Osmanlılara bir kez daha zayıf verdirmişlerdi. Bu saldırıdan sonra Safevî akıncıları Osmanlı ordusunun peşini bırakmış ve Sinan Paşa da ordusunu sağ salım Erzurum'a kadar çekmeyi başarmıştı (Bayat, 2014, s. 153).

Kuşatmanın Safhaları

Osmanlı ordusu çekilince kuşatmayı icra edecek Safevî kuvvetleri Tebriz önlerine gelmeye başlamıştı. Hama Mirza ordusunu önce Şenb-i Gazan'a ardından Tebriz önlerine getirdi. Ordu şehrin dış mahallelerine geldiğinde yağmadan kalan ve sokakta dağılmış vaziyette bulunan halka ait cesetler toplanmış ve Mîr Cafer adlı emir cesetlerin defin işiyle görevlendirilmişti (Türkmen, 1390, s. 390). Safevîler bu hareketle kuşatma başlamadan önce muharebe sahasının temizlenmesi ve cesetler üzerinden askerlere bir hastalığın geçmesini önlemek istemiş olmalıdır. Safevîlerin bir sonraki adımı şehrin çepeçevre sarılması ve dışarıyla bağlantısının kesilmesi olmuştur. Nitekim 12 Zilkade (5 Kasım 1585) günü geldiğinde şehrin bütün ana yolları tutulmuş vaziyetteydi (Peçevî, 1982, s. 95).

Şah Muhammed, kuşatmayı oğlu Hamza Mirza'nın yönetmesine karar vermişti. Şeyh Vefayî Mehmed'e göre Hamza Mirza'nın emrinde 12 "han" ve 60 "sultan"dan oluşan bir komuta heyeti bulunmaktaydı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 58). Bunlar Safevî

¹⁶ Şenb, kümbet (türbe) demektir. Şenb-i Gazan ise Gazan'ın Türbesi (Kümbeti) anlamına gelmektedir. İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han'ın türbesinin bulunduğu bölgenin genel adıdır (Dihhoda, 1988, X, s. 14515; Yuvalı, 1996, s. 430).

¹⁷ "قصبة طسوج" (Türkmen, 1390, s.389). Tebriz'in batısında Urmiye Gölü'nün kuzey sahilinde bulunan bir kasabadır (Dihhoda, 1988, X, s. 15449).

¹⁸ "چرخچی" (Türkmen, 1390, s.389). Safevî ordusunda öncü kuvvetler için kullanılan bir terimdir (Dihhoda, 1988, VI, s. 8105).

topraklarının muhtelif bölgelerinden gelen Kızılbaş-Türkmen kuvvetlerinin başındaki emirlerdi. Her biri “tiyûl”¹⁹ denilen kendi idarelerindeki bölgelerden gelip kuvvetleriyle orduya iştirak etmişlerdi. Bunların katılımıyla ordunun mevcudu Peçevî'nin verdiği bilgiye göre 30.000, Şeyh Vefâyî'nin dediğine göreyse 60.000 kişiye ulaşmıştı (Peçevî, 1982, s. 95; Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 148). İki Osmanlı müverrihinin verdiği rakamlara bakılacak olunursa Peçevî'ninki gerçeğe daha yakın görünmektedir. Zira ileride tartışılacağı üzere Şeyh Vefâyî'nin verdiği rakamlarda daima bir abartının olduğu ileri sürülebilir.

Hamza Mirza ordusunu kale civarına yerleştirdikten sonra askerlerine birkaç gün istirahat izni vermiş ve orduyu manevi açıdan savaşa hazır hâle getirmek için şevklendirici konuşmalar yapmıştır (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 57). Bundan sonra da kuşatmanın ana safhalarına geçilmiştir.

Hendeğin Doldurulması

Safevîlerin kaleyi almak için uyguladıkları ilk yöntem şehrin kuzey yönünden akan Acısu Nehri'nin yatağını kaleye doğru yönlendirmek ve suyun önüne kattığı toprağın hendeği doldurmasını sağlamaktır. Osmanlılar kalenin hendeğini zikredilen nehirde çektikleri suyla doldurmuşlar ve nehrin kaleye doğru akış hızını yavaşlatmak için de önüne bir set yapmışlardı. Bunu öğrenen Safevîler de 15 Zilkade (8 Kasım 1585) günü bendi yıkmışlar ve suyun tazyikle akararak önündeki toprağı sürüp kale hendeğini taş ve toprakla doldurmasına yol açmışlardı. Bundan sonraki adım hendek üzerinde oluşan geçitten taarruz edilip surlara tırmanmaktı. Söz konusu olay Osmanlılarda büyük bir paniğe sebep olmuş fakat Cafer Paşa liderlik vasfını devreye sokarak askerlerini toparlamış ve kaleden huruç eden askerlerin hendeği topraktan arındırmalarını emretmişti. Cafer Paşa'nın emriyle Osmanlı askerleri hem düşmanla çarpışmış hem de Safevîlerin yıktığı bendi yeniden inşa ederek suyun akışını durdurmuş ve kaleye zarar vermesine engel olmuşlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 58,95; Peçevî, 1982, s. 98).

Kuşatma Siperleri

Safevîler kalenin bahsedilen yöntemle alınamayacağı anlayınca şehrin etrafına “sibe”²⁰ veya “meteris” denilen kuşatma tahkimatları kurmaya başlamışlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s.59; Türkmen, 1390, s.392). Bunlar kaleden atılan ok, tüfek kurşunu ve toplara karşı askerlerin içine girip korundukları toprak setler ve siperlerden oluşan tahkimatları (Dihhoda, 1988, IX, s. 13875). Askerler önce uzak bir bölgeden sibe denilen siperler kazmaya başlar ve bunları tedricen kaleye yaklaştırmaya çalışırlardı. Siperler kaleye yaklaştıkça içindeki askerler de top ve tüfekte kaleyi daha yakından ateş altına alabilme ve surları daha etkili biçimde dövebilme imkânına kavuşurlardı.

¹⁹ “Tiyûl” Safevîlerde Kızılbaş-Türkmen emirlerine dirlik olarak verilen arazilerin genel adıydı. “Tiyûldâr” olarak adlandırılan bu emirler bölgenin adeta hükümdarı gibi hareket etmekteydi. Tiyul sahiplerinin “sultan” veya “han” gibi hükümdarlık ünvanlarıyla anılmalarının sebebi de buydu. Bunların merkezî hükûmete karşı tek yükümlülükleri savaş zamanı orduya asker sevk etmek ve cüzi bir vergi vermektir (Lemton, 1377, s. 216, 221, 240-243; Bayat, 2014, s. 33).

²⁰ “سپه” (Türkmen, 1390, s. 392).

Siperlerin kazılması için önce yer tespiti yapılmıştı. Buna göre şehrin etrafında 12 ayrı siper bölgesi oluşturulacaktı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 65). İlk siper hattı Sâhibâbâd Meydanı'ndan Hasan Padişah Camii'ne²¹ kadar uzanan bölgede kurulmuştu. Buranın başında Hamza Mirza'ya bağlı birlikler ve Fethoğlu Ali Kulu Han'ın emrindeki Tebriz halkından milisler bulunuyordu (Türkmen, 1390, s. 391; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 59-63). Sehârân Deh Tecviye Mahallesi'nin²² bulunduğu bölgede ayrı bir siper hattı daha oluşturulmuş burada da Korçubaşı Avşar Muhammed Kulu Bey ve emrindeki korçular yer almışlardı. Bir diğer siper hattında ise Mühürdar Zülkadirli Şahruh Han ve emrindeki Zülkadirli aşiretine bağlı kuvvetler konuşlanmıştı. Ayrıca Tokmak Muhammed Han ve İmam Kulu Han'ın emrindeki Kaçar aşiretine mensup kuvvetlerle Karabağ bölgesinden toplanan milislerin yerleştikleri başka bir siper hattı daha mevcuttu. Siperlerin oluşturulması sırasında askerlerin yanında Tebriz civarındaki köylerden toplanan ameleler de çalıştırılmıştı. Bunlar "külünk" ve "bel" denilen aletler kullanarak siperlerin çok daha kısa sürede kazılmasını sağlamışlardı. Fakat bu noktada bir problemin varlığı ortaya çıktı. O da Türkmen ve Tekelü kuvvetlerinin kuşatmaya gelmemesi nedeniyle eldeki kuvvet miktarının yetersiz kalması ve şehrin batı ile kuzey cihetlerine oluşturulmak istenen siperlerin boş kalmasıydı. Bu iki taraf boş kalınca da kalenin tam manasıyla ihata edilmesi mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Osmanlılar kuşatmayı kolayca yarabilirler ve dışarıyla bağlantı kurabilirlerdi (Türkmen, 1390, s. 391; Kütükoğlu, 1962, s. 162).

Safevîler siperleri açık arazilere kazarken kale civarında viran hâlde bulunan evleri de korunaklı birer mevzi hâline getirmişler ve sık bina öbeklerinin olduğu yerlere siper veya tahkimat oluşturma gereği duymamışlardı. Nitekim yıkık vaziyetteki binalar kaleye yaklaşan askerler için paha biçilmez bir gizlenme unsuru teşkil ediyorlardı. Osmanlılar buna engel olmak için kuşatma boyunca evlerin üzerine toprakla ateş açarak binaların dümdüz edilmesine ve Safevî askerlerinin ardına saklanabilecekleri duvarları ayakta bırakmamaya çalışacaklardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 118,145).

Ordunun siper kazmaya başladığında uyması gereken en basit kural farklı bölgelerden kazılmaya başlanan siperlerin kaleye eş zamanlı olarak yaklaştırılması zorunluluğuydu. Bunun yanında içine yeteri miktarda asker sokmadan siperleri kaleye ilerletmemek gerekiyordu. Bu tür kurallara riayet etmeyip acele etmek ve diğer siper hatlarından daha hızlı ilerlemek kaledekilerin önde kalan siper hattına saldırmalarına ve geride kalan siperlerdeki askerlerin mesafenin açılmış olmasından dolayı yardıma gidememelerine sebep olabilirdi. Tebriz Kuşatması'nda buna benzer bir durum yaşanmış; Zülkadir Şahruh Han kendi sorumluluk bölgesindeki siperleri diğer emirlerden daha hızlı biçimde ilerleterek daha kuşatmanın ilk haftası surların dibine kadar dayanmıştı. Hamza Mirza kendisini iki kez adam yollayarak uyarmış ve siperleri tüfekçilerle doldurarak kademe kademe ilerletmesini söylemiş ancak Şahruh Han ikazlara kulak asmamıştı. Hamza Mirza'nın tavsiyesine göre önde siper kazan askerler kaleye doğru ilerlerken arkada onların açtıkları siperlere giren tüfekçiler perdeleme ateşi açarak siper kazan askerleri

²¹ Hasan Padişah Camii, Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan tarafından yapılmış ve sultanın mezarının olduğu cami idi (Henaçi & Serdrud, 1385, s. 37).

²² "محلہ سحران ده تجویہ" (Türkmen, 1390, s. 391).

koruyacaklardı. Şahruh Han uyarıları dikkate almayınca Osmanlılar onun bulunduğu siper baskın düzenlemişler, baskın sırasında kaleden huruç edip iki kola ayrılan Osmanlı askerlerinin bir kolu siperlere girip Safevî askerleriyle çatışırken diğer kol da gerideki siper hattından yardıma gelmeye çalışan Safevî askerlerinin önünü kesip Şahruh Han'ın ileride yalnız kalmasına sebep olmuşlardı. Osmanlı askerleri iki siper hattı arasındaki yıkık binalara girip mevzi almışlar ve geriden yardıma gelmeye çalışan Safevî askerlerini yayılım ateşiyle geri dönmek zorunda bırakmışlardı. Kendi birliğiyle önde çarpışan Şahruh Han da takviye alamayınca düşmana esir düşmüş ve Osmanlılar tarafından kaleye kaçırılmıştı. Hadiseyi duyan Safevî askerleri Şahruh Han'ı kurtarmak için geniş çaplı bir hücum denemesinde bulunmuşlar ancak bundan bir sonuç elde edememişlerdi (Türkmen, 1390, s. 392).

LağımLAR

Safevîler bir yandan kuşatma siperleri kazarken diğer yandan da yer altından kalenin içine ulaşabilmek için lağımLAR kazmaya başlamışlardı. Hamza Mirza kuşatma sırasında karargâh binası olarak kullandığı Hasan Padişah Camii'nden²³ lağım kazılmasını emretmiş ve Ali Kulu Han adlı bir emiri de işin başına getirmişti (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 65). İskender Bey'in aktardığına göre Safevî lağımcıları kalenin tam göbeğinde yer alan Sahibâbâd Meydanı'ndan çıkıp kaledekilere saldırmayı planlıyorlardı (Türkmen, 1390, s. 391). Bu doğrultuda 300 kadar savaşçı seçilmiş ve bunların lağımından kalenin içine çıkararak aynı anda siperlerden hücumla geçen askerlere kale kapılarını açmaları emredilmişti. (Türkmen, 1390, s. 393-394).

Oruç Bey ve Şeyh Vefâyî ise daha farklı bir yöntemle değinerek Safevîlerin lağımı surların altına kadar getirip barutla patlatmayı ve böylece kale bedenlerini yıkmayı amaçladıklarından bahsetmektedir. Oruç Bey topçuların da lağımcıların işini kolaylaştırıcı bir rol oynadıklarını ve açtıkları ateşle düşmanın dikkatini başka bir yere çekerek lağımı fark etmemelerini sağladıklarını yazmaktadır. Ayrıca topların duvardan kopardığı taş ve moloz yığınları da lağım kazılan arazinin üzerinin örtülmesine ve düşmanın lağımları fark edememesine vesile olmuştur. Oruç Bey bunun yanında Safevîlerin lağımları hayli derin kazdıkları hatta yumuşak toprağın altında bulunan sert kaya katmanına ulaştıklarından bu sebeple de kazımın durduğundan bahsetmektedir (Bayat, 2014, s. 155-156). Fakat ne İskender Bey'in ne de Oruç Bey ve Şeyh Vefâyî'nin bahsettiği yöntemler bir sonuç getirebilmiştir. Zira Kızılbaş emirleri ve Hamza Mirza arasında yaşanan husumetten dolayı Safevî ordusundan ayrılıp Osmanlılara sığınan Korçubaşı Kulu Bey ile yeğeni Cabbar Kulu Bey düşmana lağımLARın yeri hakkında bilgi vermiştir (Türkmen, 1390, s. 393-394). Cafer Paşa da bunun üzerine divan toplamış ve askerlerine alınması gereken tedbiri sormuştu. Yeniçeri ağası İbrahim Ağa kalenin iç kısmında sert kayalık zemine ininceye kadar hendek kazılması Safevî lağımLARının bu hendeğe denk geldiğinde açığa çıkacağını belirtmiştir (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 70). Kapıkulu süvarilerinden sipahların başında bulunan Faik Ağa adlı başka bir emir ise Hasan Paşa Camii tarafındaki surlara "pastiyan"²⁴ denilen dışa doğru bir tabya yapılmasını böylece Safevî lağımLARının

²³ Burada Hasan Padişah Medresesi olarak geçmektedir.

²⁴ Paştiyan Batı dillerinde tabya anlamına gelen "bastion" kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki telaffuz şekliydi. Bastion ilk İtalya'da ortaya çıkan "yıldız kale" veya "trace itallienne" denilen modern tahkimat modelinin bir

başlangıç yeri olan Hasan Padişah Camii'nin pastiyana yerleştirilen toplanla daha yakından ateş altında alınabileceğini önermiştir (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 70-71). Cafer Paşa her iki öneriyi de kabul etmiş, Yeniçeriler, sipahlar ve diğer sınıflardan askerleri başlarında İbrahim Ağa olmak üzere pastiyanın yapımı ve hendeklerin kazımında görevlendirmiştir. Daha sonra Safevîlerin lağımları bir bir ortaya çıkmış Şeyh Vefâyî Mehmed'in dediği üzere Safevî lağımcılarının surların altına kevgir gibi delik deşik etmiş ve lağımları üç atının yan yana yürüyecek genişlikte kazmış olduklarına şahit olunmuştur (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 79). Osmanlı askerleri daha sonra Cabbar Kulu Bey'in rehberliğinde lağımları takip ederek başlangıç noktası olan Hasan Padişah Camii'ne çıkmışlar ve Safevî komuta heyetinin canını tehlikeye atan bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı askerleriyle yaşanan çatışmada Safevîler tehlikeyi güçlükle savuşturabilmişler ve nihayetinde lağımin içine su basıp içindeki askerlerin boğularak ölmelerine ve lağımin çökmesine sebep olmuşlardır. Böylece Safevîlerin 2-3 ay uğraştıkları lağımlar kullanılmaz hâle gelirken kalenin bazı yerleri lağımla birlikte çökmüştür. Fakat Osmanlılar çöken yerleri hızlı biçimde yeniden inşa edip kapatmışlardır (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s.84-85; Bayat, 2014, s.156; Türkmen, 1390, s. 394-395; Kütükoğlu, 1962, s. 163).

Topçu Muharebesi ve Tarafların Ateş Gücü

Safevîler kuşatma beşinci ayına girerken 3 Rebiyülahir (24 Mart 1586) günü kale önlerine üç büyük kuşatma topu getirmişlerdi. Bunlardan biri Şeyh Vefâyî'nin "Küpelü İmirza" namıyla meşhur olduğunu söylediği toptu (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 100). İskender Bey topun "Kelle Gûş" adıyla zikredildiğini ve 15 men (90 kilogram) taş gülle atabilen büyük bir silah olduğunu söylemektedir²⁵ (Türkmen, 1390, s. 392). Şeyh Vefâyî ise topların her birinin 55-56 vakıyye (yaklaşık 70 kilogram) gülleler attığını dile getirmektedir²⁶ (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 157). Oruç Bey de topların azametinden dem vurarak bahsedilen silahların o zamana kadar İran'da görülen en büyük toplar olduklarını vurgulamaktadır. Nitekim Oruç Bey'in verdiği bilgilere göre topların ağız 1 metre çapında, namlusu ise 5 metre uzunluğundaydı (Bayat, 2014, s. 155-156). İskender

parçasıydı. 15. yüzyılın sonlarına doğru güçlü Fransız topçusuna karşı İtalya'da toplara dayanıklı kalın duvarlı tabyalardan müteşekkil kaleler yapılmaya başlanmıştı. Bastion denilen tabyalar üzerinde fazla sayıda top yerleştirilebilecek geniş platformlardı. Tabyalar sayesinde kaleler elinde birçok top bulunduran kuşatmacılara karşı üzerlerindeki toplarla düşmana yeterli düzeyde ateş karşılığında bulunabilecek yeteneğe kavuşmuşlardı. Tabyalar gerekli görülen yerlere yapılabilir böylece kalenin kapladığı alan kuşatma boyunca yeni eklemelerle büyüyebilirdi. Kaleyi savunanların dışarıya doğru yeni tabyalar inşa etmeleri düşmanın daha yakından ateş altına alınması ve ikmal sağlanan bölgenin kale içerisine dâhil edilerek kontrol altında tutulması gibi amaçlar taşıyordu (Parker, 2018, s. 38-42).

²⁵ "توپي که به کله گوش مشهور بود و پانزده من سنگ می انداخت..." (Türkmen, 1390, s.392). Burada geçen "men" Osmanlı Türkçesinde "batman" olarak tabir edilen ağırlık birimidir. (Mütercim Âsım Efendi, 2009, s.509). Safevî kaynaklarında daha ziyade "men" olarak geçer. Eğer burada kastedilen şah meniye, 1 şah meni 6 kilogramdır ve bu hesaptan yola çıkarak topun 90 kilogram gülleler attığı söylenebilir. Eğer burada Tebriz meni kastediliyorsa 1 Tebriz meni 2,9 kilogramdır ve buradan da topun 43-44 kilogram gülle attığı düşünülebilir (Kallek, 2004, s. 107). Burada veya sonraki kısımlarda "men" şeklinde verilen ölçüler kilograma çevrilirken şah meni esas alınmıştır.

²⁶ Burada vakıyye olarak tabir edilen birim okkayla aynıdır. Bir okkanın kaç kilograma karşılık geldiği net belli değildir. Zira Osmanlılar; İstanbul okkası, Basra okkası, Bağdat okkası gibi coğrafyalara göre farklı okkalar kullanmışlardır. Eğer kastedilen İstanbul okkasıysa bir İstanbul okkası 1268,64 grama tekabül etmektedir ve buradan topun yaklaşık 70 kilogram gülleler atabildiği söylenebilir (Kallek, 2007, s. 338).

Bey de topların bir ateşle kalenin burçlarından birini yarısına kadar yıktığını söyleyerek Safevî toplarının gücünü övmektedir²⁷ (Türkmen, 1390, s. 393).

Safevîler bahsi geçen toplardan birini Şenb-i Gazan'a getirmişlerdi²⁸ (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s.100). Burada köprü üzerine kurulu mevzilere yerleştirilen toplardan biri kaleye atışlarda bulunmaya başladı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 100). 29 Rebiyülahir (19 Nisan 1586) günü diğer iki top da Tebriz halkının yardımıyla oluşturulan kale önlerindeki mevzilere yerleştirilmiş ve buradan duvarları dövmeye başlamıştı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 105). Osmanlılar da buna top ateşle karşılık verdi. Böylece tarafların birbirine ateş üstünlüğü kurmaya çalıştığı bir topçu muharebesi başlamıştı. Safevî topçular bir yandan surları döverken bir yandan da siperleri kaleyi yaklaştırmaya çalışan askerlere koruma sağlayan perdeleme ateşinde bulunmuş oluyorlardı. Şeyh Vefâyî Mehmed'in ifadelerine göre iki taraf bazen sabahdan başlayıp gece vaktine kadar durmadan top düellosunda bulunuyorlar ve birbirleri üzerinde ateş üstünlüğü kurmaya çalışıyorlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 65).

Topçu muharebesinin ilk zamanlarında Safevîler kalenin birçok burcunu yerle bir etmeyi başarmışlardı. Bu da Safevî askerlerinin moralini yükselten bir etken olmuştu. Kale duvarlarının yıkıldığını gören askerler "hû, hû" zikriyle sevinç tezahüratlarında bulunuyorlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s.106). Osmanlılar ise topların surlarda açtığı gedikleri taş ve toprakla kapatmaya çalışıyorlardı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 157). Surlarda oluşan tahribatı tespit etmek için de gece gündüz kaleyi gezen birlikler çıkarılmaktaydı. Tebriz Kalesi'nin mimarı Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa devriye gezerek tahrip edilen yerleri tespit etmek ve onarmakla görevlendirilmiş, 200 tüfekçiden²⁹ oluşan bir birlikle kaleyi sık sık dolaşması emredilmişti (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 121). Devriyenin bir diğer görevi de düşmanın hangi noktalardan kaleye yaklaştığını saptayıp bu noktalara ek tüfek ve top mazgalları açmak ve topların yerleştirileceği pastiyenlar (tabyalar) oluşturmaktı. Böylece gerekli noktalara daha fazla top yerleştirilmesi ve ateş yoğunluğunun istenilen yöne tevcih edilmesi sağlanmış oluyordu (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 108).

Safevî topçuları kalede büyük hasara yol açarken Osmanlılar buraları tamir edecek vakti bulabiliyorlardı. Zira Şeyh Vefâyî Mehmed'in de bahsettiği üzere Safevîler toplarını bir gün ateşlendiklerinde ertesi üç dört gün ateş edemiyorlardı. Bunun sebebi topların ateşlendikten sonra aşırı ısınması ve geri ateşe hazır hâle gelmesi için epey bir müddet zaman geçmesiydi. Buradan anlaşılıyor ki Safevîler yalnızca büyük kuşatma topları kullanarak hata etmişlerdi. Zira bu durum ateş gücünün epey sınırlı kalmasına neden olmaktaydı. Buna karşılık Osmanlılar kalede daha seri atışlı 30-40 adet şahi ve darbzen topu bulundurmaktaydı³⁰ (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 127). Bu da ateş üstünlüğünün

²⁷ "...نصف برج از صدمه گلوله آن ریخته شده..." (Türkmen, 1390, s. 393).

²⁸ Kitapta Osmanlı Türkçesinden transkribe edilirken "Şam-ı Kazan" şeklinde yazılmış, doğrusu Şenb-i Gazan'dır.

²⁹ Şeyh Vefâyî Mehmed tüfekçiler için "tüfeng-endâz" terimini kullanmaktadır.

³⁰ Şahi ismi Osmanlı silah teknolojisi çalışan askerî tarihçilerin genel kanısına göre büyük muhasara toplarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Nitekim şahi adı şaha özgü, şaha yaraşır anlamındadır. Buradan da şahin itibarına yaraşır büyük toplar kastedilmektedir. 16. ve 17. yüzyıllara ait verilere bakıldığında şahi toplarının nispeten hafif ve seri atışlı toplar için kullanıldığı görülmektedir. Bunu Okay Sütçüoğlu da dile getirmektedir (Sütçüoğlu, 2023, s.374-375). Buradan hareketle Şeyh Vefâyî'nin "şahi" adıyla bahsettiği topların darbzen gibi

nasıl Osmanlılar lehine döndüğünü belirgin biçimde açıklıyordu. Bunun yanında Oruç Bey'in ifadesiyle Safevî ordusu Osmanlı topçusunun gücünden çekiniyordu (Bayat, 2014, s. 151-152). Bu gücün kaynağı da Safevî tarihçilerinden Rudi Matthee'nin dikkat çektiği üzere Osmanlıların ateşli silahları taktik düzeyde nasıl en verimli şekilde kullanacakları konusunda sahip oldukları bilgi ve tecrübeydi (Matthee, 2012, s. 111). Nitekim muharebede ateş yoğunluğunu istedikleri noktada yoğunlaştırabiliyorlar ve topları savaşın seyrine göre istedikleri yere kaydırabiliyorlardı. Bunlar Safevî topçusundan üstün oldukları noktalardı.

Savaş sırasında bazı Kızılbaş emirleri de Safevî topçusunun yetersizliğine şahit olarak rahatsızlıklarını dile getirmekteydi. Şeyh Vefayi Mehmed'in ifadelerine göre kuşatmayı idare eden komutanlardan Tokmak Han beş aydan beri kalenin topla dövülmesine rağmen kalede kalıcı bir hasar bırakılmadığını görünce topçuların başındaki emiri azarlamıştı (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 158). Dahası Osmanlılar Safevîlerin birkaç adetle sınırlı olan topuna da göz dikmişlerdi. Kaleden huruç eden bir Osmanlı birliği topların bulunduğu siperleri basıp Safevî askerlerini tüfek ateşiyle kovmuşlar ve Kelle Güş denilen topu organlarla çekerek kaleye kaçırmışlardı (Türkmen, 1390, s. 392-393).

Safevîler top sayısını artırabilmek için kuşatma sahasına geçici bir top dökümhanesi kurmuşlar, Topçubaşı³¹ Murad Bey'i de top dökümüyle görevlendirmişlerdi (Türkmen, 1390, s. 391). Ancak Murad Bey kışın yapılan kuşatmada hava koşullarını fazla dikkate almamış ve bu sebeple döküm işlemi sırasında bir talihsizlik yaşanmıştı. Zira soğuk hava namli kalıplarının rutubetli kalmasına neden olmuş ve erimiş bakır nemli kalıba dökülünce dökümhanede patlama meydana gelmişti. Kalıbın infilak etmesiyle etrafa saçılan kızgın bakır birçok askerin yaralanmasına sebep olmuş ve 2 aydır beklenen kuşatma topunun üretimi gecikmişti (Türkmen, 1390, s. 393). Olayın ardından Murad Bey görevinden alınmış yerine Topçubaşı Berhürdar Bey³² getirilmişti. İstenilen top onun çabalarıyla 40-50 günde dökülmüş ve Safevî topçusunun hizmetine sunulmuştu. Yeni dökülen top Safevîlerin diğer toplarından çok daha cüsseli ve 25 men (150 kg) ağırlıkla güller atabilecek büyüklükteydi. Top Hamza Mirza'nın bulunduğu Hasan Padişah Camii yönündeki mevzilere getirilmiş ve buradan kaleyi dövmeye başlamıştı (Türkmen, 1390, s. 393). Ancak buradan anlaşılıyor ki kuşatma sahasında görülüyor ki Safevîlerin kuşatma sahasında üretebildikleri top sayısı yalnızca birdi ve hâlen Osmanlılardan daha büyük toplar yaparak onlara üstün geleceklerini umuyorlardı. Hâlbuki Osmanlılar daha fazla

hafif toplar olduğu düşünülebilir (Şeyh Vefayi Mehmed, 2019, s.127). Zira büyük muhasara toplarının oldukça ağır ve atış hızı düşük silahlar olması bakımından kale savunmasında kullanılmaları pek mantıklı durmamaktadır. Bu silahlar ağırlıklarından ötürü ateşlendiği zaman kaleye zarar verebilir. Bu sebeplerle Tebriz savunmasında kullanılan şahiler Stüçüoğlu'nun bahsettiği üzere hafif silahlar olmalıdır.

³¹ Topçubaşı, Safevî ordusunda "minbaşı" ve "yüzbaşı" adlı zabitler altında teşkilatlanan topçu neferlerinin genel komutanıydı. Devletin daimi ordusunun bir mensubu olduğundan hazineden "mevacib" denilen maaş alır ve taşrada "tiyül" denilen araziler de gelir getirmesi açısından kendilerine tahsis edilebilirdi (Mirza Semia, 1378, s. 13-14).

³² Berhürdar Bey Tebriz kuşatması sırasında top dökümündeki becerisini ispatlamış, Safevî topçuluğuna sağladığı katkılar nedeniyle devletin güvenini kazanıp Şah Abbas zamanında topçubaşı olarak birçok savaşa katılmaya devam etmiştir. Nitekim Berhürdar Bey'in Şah Abbas'ın Kafkaslar ve Azerbaycan'daki Osmanlı kalelerini almak üzere başlattığı savaşa katıldığı ve Gence Kalesi ile Urmiye'deki Dim Dim Kalesi kuşatmalarında yer aldığı görülmektedir. Kendisi bu kuşatmalarda ltop dökümünün başında bulunmuş ve Safevîlerin "balayemez" dedikleri büyük muhasara topları döktürmüştür (Felahi & Rahimi, 1394, s. 71).

sayıda ve darben gibi daha seri atışlı toplarıyla Safevî topçusuna gerekli cevabı vermekten geri durmuyorlardı.

Kuşatma Kuleleri ve Hâkim Noktalar

Safevîler kuşatma sırasında savunmaya karşı ateş üstünlüğü kurabilmek için uyguladıkları yöntemlerden biri de kuşatma kuleleri yapmak ve buralara yerleştirdikleri tüfekçilerle kaleyi tepeden ateş altına almaktı. Bu amaçla sekiz kuşatma kulesi yapıp içine 4000 tüfekçi yerleştirmişler, kulelerin üzerine tüfekçilerin ateş edebilecekleri delikler açmışlardı. Bunlar kaleye yaklaştığında tüfekçiler ateşe başlayacak ve düşmanın başını kaldıramamasına böylece toplarını ateşleyememesine yol açacaklardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 70, 73, 77).

Oruç Bey'in aktardığına göre Safevîler kulelerle saldırmaya karar verdiklerinde babası Bayat Sultan Ali Bey de saldırı kuvvetleri arasında 600 kişilik bir birliğin başında bulunuyordu. Kuleler Osmanlı askerlerinin ateş açması durumuna karşılık üzerine kum torbaları asılarak koruma altına alınmıştı. Kaleye yaklaştırılırken düşman tarafından erken fark edilmemesi için gece vakti harekete geçilmiş ve tekerlerin etrafı ses çıkarmasın diye pamukla kaplamıştı. Tekerlerin aksı da iyice yağlamıştı. Askerler gece görünmesin diye tüfeklerinin yanan fitillerini dahi gizlemeye çalışmışlardı. Ancak alınan tüm bu önlemlere rağmen Osmanlılar, her gün çıkardıkları devriyeler sayesinde olacak ki kuleleri fark etmişler ve üzerlerine kurşun yağdırmaya başlamışlardı. 700 kişilik bir Osmanlı birliği de kaleden huruç ederek kulelerden birine saldırmışlar ve üzerine nefit dökerek yakmışlardı. Kulenin içinde yananlar arasında Oruç Bey'in babası da yer almaktaydı. Oruç Bey bu üzüntüyle bahsettiği olayda Osmanlıların babasının başını kesip mızrağa taktıklarına da şahit olmuştu (Bayat, 2014, s. 158-159).

Safevîler kaleyi tepeden ateş altına alabilmek için yüksek binalar ve cami kubbeleri ile minareleri de birer mevzi olarak kullanmışlardı. Bu tür yerlere tüfekçiler yerleştirmişler bunlar da kaledekileri taciz ateşiyle başlarını kaldıramayacak hâle getirmeye çalışmışlardı. Böylece aşağıda siper kazarak kaleye ilerlemeye çalışan askerlerin daha rahat çalışmaları sağlanıyordu. Safevîlerin kullandıkları bu tür yerlere Hasan Padişah Camii örnek verilebilir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 72,117). Zira mezkûr caminin tepesine çıkan Safevî tüfekçileri kaleyi buradan sürekli ateş altında tutmuşlar caminin minaresi de bir gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır. Osmanlı askerlerinin kale içindeki hareketleri buradan devamlı izlenmiş ve kaleden ne zaman huruç edecekleri siperlerdeki askerlere haber verilmiştir. (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 73). Böylece Safevî askerlerinin düşmanın olası huruç ve baskınlarına karşı hazırlıklı olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Huruç ve Baskınlar

Safevîler farklı yöntemlerle kaleyi almaya çalışırken Osmanlılar da rakiplerinin her türlü hamlesini boşa çıkarmak için kaleden huruç edip Safevî kuvvetlerinin üzerine saldırıyorlardı. Baskın niteliğinde olan huruç harekâtlarında temel amaç, siperlerde yer alan Safevî askerlerini gafil avlamak ve zayıt verdirerek savaş azimini kırmaktı. Bunun yanında kuşatma uzadıkça yiyecek sıkıntısı çeken Osmanlı askerleri besin ihtiyacını baskından elde etmeye çalışıyorlardı. Cafer Paşa kitleli önlemek için kaleye civardan

5000-6000 civarı koyun getirilmesini emretmiş ancak Safevîler yardıma el koyunca yiyecek sorunu çözülemeden kalmıştı. Kaleye yiyecek ulaştırılamayınca askerler atlarını kesip yemek zorunda kalmış, ekme ve buğday bittiği için de birkaç ay sadece at eti ve yağıyla beslenerek açlığını gidermeye çalışmışlardı. Arpa ekmeği, yağ, şeker ve bal ile yaralıların tedavisinde kullanılan yumurta iyice pahalalmış ve bulunmaz hâle gelmişti (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 96,136). Bunun üzerine bir de Van tarafından beklenen yiyecek yardımının gönderilemeyeceği duyulunca asker arasında huzursuzluk baş göstermeye başlamıştı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 105).

Yiyecek kıtlığında çözüm huruç harekâtlarındaydı. Siperlere yapılan baskınlarda öldürülen Safevî askerlerinin yanında mevzilerden toplanan ganimetin başında buğday gibi yiyecek maddeleri ve atlar geliyordu. Askerlerin temel ihtiyaçlarından biri de kuşatmanın kış mevsiminde yaşanmasından dolayı sıklıkla gereksinim duyulan odun ve her türlü ahşap malzemeden oluşan yakacak maddelerdi. Bu sebeple Osmanlılar huruç sırasında evlere giriyorlar ve yakacak namına ne bulurlarsa kaleye taşımaya özen gösteriyorlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 100,131,142,144).

Huruç harekâtlarını icra eden sınıflar yeniçeri ve silahtar alaylarından oluşan tecrübeli askerlerdi. Bunlar huruç etmeden önce burçlarda yer alan toplar ateşlenmeye hazır hâle getirilir tüfekçiler mevzilerine girip ateş emri beklerlerdi. Askerler huruç edince de top ve tüfekler hep birlikte ateşlenir ve düşmanın saldırı başlamadan sersemlemesi ve korkuya kapılarak karşılık veremez hâle gelmesi sağlanırdı (Peçevî, 1982, s. 95; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 92). Bazı huruç harekâtlarında askerler yanlarında darbzen topları da götürürler bunlarla karşı hücumla geçen Safevî askerlerini dağıtıp kale etrafında kurulan tahkimatlara zarar verirlerdi. Baskınlardan birinde Osmanlı kuvvetleri 12 darbzen topuyla beraber kaleden çıkmışlar ve Hasan Padişah Camii önünde toplanan Safevî kuvvetlerini bombardımana tutarak bölgedeki tahkimatları yerle bir etmişlerdi. Bu tür hücumlarla Safevîler tahkimatlarını yeniden inşa etmek zorunda kalıyorlardı ve bunun için fazladan mesai harcayıp zaman kaybetmiş oluyorlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 62). 24 Zilkade (18 Kasım 1585) günü yapılan huruç hareketlerinden birinde yine aynı senaryo yaşanmış, bu kez saldırıda bulunan yeniçeriler ve tüfekçiler Safevî askerlerini Emir Han Sarayı'nın bulunduğu yere kadar kovalamışlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 67-69). Benzeri baskınlar kuşatma boyunca tekrarlanmış neticede Safevîler hem asker kaybına uğrayarak hem de kale etrafında kurdukları tahkimatları yeniden inşa etmek zorunda kalarak bir aşama kat edemediler oldukları yerde kalmışlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 74).

Huruç harekâtlarının bir amacı da surlara zarar veren topların susturulmasıydı. Bu sebeple toplar ele geçirilip kaleye taşınabiliyordu. Safevîlerin "Küpeli İmirza" dedikleri top Osmanlıların gizli bir huruç harekâtı sırasında ele geçirilmiş ve kaleye götürülmüştü. Söz konusu harekâta kaleden huruç eden Osmanlı askerleri farklı kollara ayrılarak toplan bulunduğu bölgeye ilerlemiş, kaledeki Osmanlı topçusu huruç eden askere destek ateşinde bulunmuştu. Topçu desteğini arkasına alan Osmanlı askerleri önlerine çıkan Safevî askerlerini geriye atmış ve Küpeli İmirza denilen topu halatlara bağlayarak "Allah, Allah" nidalarıyla kaleye çekmişlerdi. Bir kol bu işle ilgilenirken diğer kollar civarda bulunan evlere girip mevzi almışlar ve topu kurtarmaya gelen Safevî askerlerini tüfekte

açtıkları yayılım ateşiyle geri çekilmeye zorlamışlardı. Büyük topun kaleye götürülmesi Safevî kuvvetlerinde çok etkisi yarattı. Topun muhafazasından sorumlu Ali Han adlı Safevî emiri Osmanlı askerleriyle çatışmaya girse de bir başarı sağlayamadı ve kendisine isabet eden bir tüfek kurşunuyla öldü (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 102-103). Osmanlılar kaçırdıkları topu bir kundağa oturtmuşlar bu sayede daha kolay şekilde taşıyıp Safevîlerin kuşatma siperlerine yakın bir bölgeye inşa ettikleri pastiyana yerleştirmişlerdi. Böylece düşmandan aldıkları silahı yine düşmana karşı kullanmışlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 104-105).

Huruç harekâtlarının bir diğer amacı da kuşatma birliklerini takviyeye gelen düşman birliklerini pusuya düşürüp yok etmektir. Nitekim 25 Rebiyülahir (15 Nisan 1586) günü yeniçeriler kaleden huruç edip Acısu Nehri dolaylarında harap hâldeki evlere girip mevzi almışlar Sufiyan'dan gelen Safevî takviye kuvvetini pusuya düşürüp geri çekilmeye zorlamışlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 109). Görülüyor ki huruç harekâtları Safevîlerin takviye alamamalarına ve kuşatma kuvvetlerinin sayıca yetersiz kalmasında etkiliydi.

Sinir Harbi ve Propaganda

Kuşatma harbine özgü yukarıda bahsedilen taktiklerin yanında iki taraf da askerlerinin moral seviyesini yüksek tutmak veya düşman üzerinde psikolojik baskı oluşturmak amacıyla çeşitli eylemlerde bulunuyorlardı. Askerin moralini yüksek tutmak için şenlikler düzenlendiği oluyordu. Zilhiccenin 10. gecesini (3-4 Aralık 1585 günlerini bağlayan gece) bayram olduğu için Cafer Paşa askerlerine şenlikler düzenlemelerini emretmiş olması ve kalenin her yerinde geceleyin mumlar yakılıp top ve tüfeklerin bir ağızdan ateşlenmesi buna örnek hadiselerden biriydi. Bahsedilen kutlamada Osmanlı askerlerinin top ve tüfeklerini aynı anda ateşlemeleri düşman üzerinde korku yaratma gayesi taşıyordu. O gece kaleden açılan ateş 200 Safevî askerinin ölümüne sebep olmuş ve düşman askerleri panikle buldukları siperleri terk ederek şehrin sokaklarında kaybolmuşlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 75).

Psikolojik harp yöntemlerini Safevîler de uyguluyorlardı. Siperlerde bulunan Safevî askerleri surlarda nöbet tutan Osmanlı askerlerine yüksek sesle, civar bölgelerden sürekli takviye aldıklarını ve sayılarının giderek arttığını söyleyerek düşmanı yıldırmaya yönelik bir propaganda faaliyeti yürütüyorlardı. Kaledekileri bir an önce teslim olmaya davet ediyorlar aksi takdirde hepsinin yakında helak olacağı tehdidinde bulunuyorlardı. Kuşatmanın devam ettiği bir gün Hamza Mirza'nın kuşatma alanına 40.000 asker getirdiği Osmanlılara duyurulmuş bu sayede kıtlığın had safhaya çıktığı Osmanlı tarafında daha derin bir endişe ve huzursuzluk yaratılmak istenmişti (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 149). Kuşatma 11. ayına girerken Osmanlılar arasında iâşe meselesi son raddeye ulaşınca bundan haberdar olan Safevîler kale önlerindeki siperlerde askerlere içi türlü meyve, pilav ve büryan dolu kâseler dağıtarak askerlerin bunları düşmanın göreceği şekilde yemelerini emretmişler ve rakibin sınırlarını iyice bozmak ve yıldırmak istemişlerdi. (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 159).

Genel Taarruz

Kuşatmalarda genellikle topçunun surlarda açtığı gediklerden taarruz edilip kaleye girilmeye çalışılırken Tebriz Kuşatması'nda Safevî toplarının yetersizliğinden dolayı kalede taarruza müsait bir gedik açılmamış bu nedenle askerler surları merdivenlerle aşmak istemişlerdi. Bu maksatla kaleye birkaç genel taarruz girişiminde bulunmuşlar, ilk genel taarruz girişimleri de Rebiyülahirin 25. günü (15 Nisan 1586) gerçekleşmişti. Saldırılarda kalenin dört bir yanından hücumla geçen askerler ellerindeki uzun merdivenleri duvara dayarken arkadan gelenler merdivenlerden surları tırmanacaklardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 112).

İlk saldırı Osmanlıların yoğun topçu ve tüfekçi ateşiyle karşılaşınca başarısız olmuştu. Safevîler bunun üzerine şanslarını Rebiyülahir'in 28. gecesi (18-19 Nisan 1586) tekrar denemek istediler. Karacadağlı aşiretine mensup askerlerin icra ettiği saldırıda önceden dört bir yana meşaleler yakılması ve minarelerle evlerin damları üzerine ateşler yakılarak kaledakilere olduğundan daha kalabalık bir ordu görüntüsü verilmek istenmişti. Sonrasında ise kerrenay³³, nakkare³⁴ ve kösler çalınarak birliklere saldırı emri verilmiş, Safevî askerleri öncekinde olduğu gibi ellerindeki merdivenleri surlara dayayıp tırmanmaya yeltenmişlerdi. Osmanlı askerlerinin buna cevabı ise öncekinde olduğu gibi sert olmuş, Safevî askerlerinin üzerine patlayıcı bir silah olan humbaralar³⁵ atarak düşmana ağır zayıat vermişlerdi. Safevîler bu taarruzdan da elleri boş dönmüşler ve binden fazla kayıp vermişlerdi (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 113-115).

Osmanlıların Safevî hücumlarını sert bir direnişle geri savuşturabilmelerindeki temel sebep sürekli tetikte olmalarıydı. Bunu da geceleri surlarda devamlı devriye gezen askerlere borçlulardı. Geceleri diğer askerler istirahat ederken bunlar kalenin bütün kısımlarını gezerek saldırının gerçekleştiği anda ellerindeki zurna ve nefirleri çalıp silah arkadaşlarını uyandırıyorlar ve mevzilere girip düşmanı beklemelerini sağlıyorlardı. Devriye gezenlerin diğer görevi de hangi bölgelerde asker sayısı azsa oraya ilave gücün kaydırılmasını temin etmekte. Bu sayede istenilen yerde daha sert bir direnişin ortaya konması mümkün oluyordu (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 108).

Safevîler sert direnişe rağmen saldırılarını yinelemekten vazgeçmemişlerdi. Nitekim Cemaziyülevvelin 12. ve 13. günleri (17-18 Mayıs 1586) yine geniş çaplı taarruzlar icra edildi. 12. gün yapılan taarruzda Safevîler 3000'den fazla merdiven kullanarak surlar üzerine çıkmaya çalıştılar. Bunun yanında içine ikişer adamın girebileceği sandıklar hazırlayarak bunların güvenle surların dibine kadar yaklaşmaları sağlandı. Sandıkların içinde ellerindeki kazmalarla duran askerler duvarda bir geçit oluşturmaya çalışmışlardı.

³³ Savaşlarda kullanılan zurnadan büyük ve oldukça uzun üflemlili bir çalgıdır (Dihhoda, 1988, XII, s. 18293).

³⁴ Birbirine bağlı iki küçük davuldan oluşan vurmali bir çalgı türüdür (Dihhoda, 1988, XIV, s. 22650).

³⁵ Şeyh Vefâî'nin eserinde "kumbara" şeklinde geçmektedir. Safevî kaynaklarında da genelde "kunbara" (قنباره) olarak zikredildiği görülmektedir (Şamlu, 1371, s. 365; Anonim, Kadri, 1384, s.38). Daha sonra "humbara" adı yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Humbaralar demir, tunç, seramik veya cam güllerle olup içi saçma benzeri demir bilyeler ve barutla doluydu. Ağzında barutu patlatmaya yarayan bir fitil bulunmaktaydı. Hedefe atılmadan önce fitil yakılır, ateş güllenin içindeki barutla temas edince patlardı. Böylece içindeki demir parçaları da etrafa saçılarak birçok askerin ölümüne sebep olurdu. Bu sayede kalabalık ve yanaşık düzende duran düşman saflarına karşı imha gücü yüksek bir silahtı (Eralp, 1993, s. 137; Uzunçarşılı, 1988, s. 117; Sütçüoğlu, 2023, s. 278-279).

Ancak bu yöntemden de bir sonuç elde edilemedi. Zira sandıklar ateşe verilmiş Şeyh Vefâyî'nin deyimiyle içindeki askerler için bir tabuta dönüşmüşlerdi (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 119-120).

Cemaziyülevvel 13. günü (18 Mayıs 1586'da) yapılan saldırıda da yine farklı bir yöntem denenmiş ve merdivenleri tırmanmayı bekleyen askerleri korumak için büyük tahtadan kalkanlar hazırlanmıştı. Bu maksatla saldırıda 1200 merdiven, 3000'den fazla da kalkan kullanılmıştı. Fakat Osmanlı askerleri savunmada etkili bir silah olan humbaralarla karşılık vererek Safevîlere ağır zayıt verdirmişlerdi. Bunun yanında nef t yağına bulanmış bezden toplar yapmışlar ve bunları içi suyla dolu hendeğin içine atmışlardı. Neft hendekteki suyla birleşince harlanmış ve hendekte merdivenleri tırmanmayı bekleyen Safevî askerlerinin yanmasına sebep olmuştu. Safevîlerin yere çaktıkları ahşap kalkanlar da böylece kül olmuştu. Osmanlılar düşmanın kayıplarını artırmak için toplardan birbirine zincirle bağlı güller atıyorlardı. Bunlar Şeyh Vefâyî'nin tabiriyle birkaç Safevî askerlerine birden dolanıp öldürebiliyordu. Yine Vefâyî'nin tasvirlerine göre hendek Safevî askerlerinin kanıyla dolmuş, "...lâlezâra dönmüş idi." ve manzara bir salhaneyi andırıyordu (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 124). Osmanlılar tetikte olmaları, düşmandan üstün ateş güçleri, patlayıcı ve kitle imha yeteneği yüksek mühimmat kullanmaları sayesinde bir saldırıyı daha başarıyla bertaraf etmişlerdi (Şeyh Vefâyî Mehmed, 2019, s. 121-124).

Safevîler başarısız taarruz girişimlerinde fazla zayıt vermeleri ve Hamza Mirza'nın Türkmen-Tekelü güçleriyle çarpışmak üzere kuşatma sahasını terk etmesi üzerine saldırılara bir süre ara vermişlerdi. Hamza Mirza Türkmen-Tekelü isyanını bastırıp Kazvin'den 10.000 civarında takviye kuvvetle Tebriz'e dönünce saldırılar kaldığı yerden devam etti. Onun dönüşü Tebriz'i kuşatan birliklere moral vermiş olsa da bu etki fazla uzun sürmedi. Zira çok geçmeden Ferhad Paşa'nın kaleye yardım getirdiği haberi alınmış Hamza Mirza da Osmanlılar gelmeden Tebriz'i bir an evvel ele geçirmek üzere kaleye yeni bir saldırı yapılmasını emretmişti (Türkmen, 1390, s. 422). Bunun üzerine Safevî askerleri daha öncekilerde olduğu gibi ellerinde büyük merdivenlerle kaleye hücum ettiler. 6 gün süren aralıksız taarruzda Osmanlılar yoğun bir top ve tüfek ateşiyle mukabelede bulunmuşlar ve baruttan çıkan duman havayı karartmıştı. Safevîler saldırıda çok fazla sayıda kayıp vermişler ve ölen askerlerin sayısı 6000'i geçmişti. İskender Bey'in ifadelerine göre cesetler üstü üste yığılarak kale önündeki hendekleri doldürmüştü. Tüfek kurşunlarına hedef olmayanlar merdivenlerden surlara tırmansalar dahi bu kez surlarda kendilerini bekleyen Osmanlı askerlerinin "matrak ve bozdoğan"³⁶ türü silahlarıyla darbeler alarak öldürülmüşlerdi. Safevîler kayıpların giderek artması nedeniyle sonunda saldırıya son vermişler ve başarısız olduklarını kabul ederek geri

³⁶ "مطراق و بوزدقان" (Türkmen, 1390, s.423). Matrak Osmanlı'da yakın dövüş silahlarının kullanımının gelişmesi için oynanan bir oyundu. Adını sporcuların oyun sırasında silah yerine kullandıkları değneklerden almaktaydı. Matrak şimşir ağacından yapılan ağır bir değnekti (Matrakçı Nasûh, 2019, s. 10-11). Fakat İskender Bey'in yazdıklarına göre bir savaşta bir silah olarak da kullanılmaktaydı. Burada geçen "bozdoğan" ise bir topuz çeşidi olup Matrakçı Nasûh'un *Tuhfetü'l-Guzât* adlı eserinde "beş yapraklı bozdoğan" şeklinde tarif edilmektedir (Matrakçı Nasûh, 2019, s. 25,65). Sözü edilen eserde geçen ifadelerden bozdoğanın ucunda beş kanattan oluşan demir bir başa sahip olduğu ve Farsçada "şeşper" olarak tabir edilen altı kanatlı topuz türüne benzediği anlaşılmaktadır (Eralp, 1993, s. 47).

çekilme kararı almışlardı (Bayat, 2014, s. 157-158; Türkmen, 1390, s. 423).

Kuşatma Kuvvetlerinin Yetersizliği

Safevî ordusunun yenilgi sebepleri irdelendiğinde ilk faktörün kuşatma kuvvetlerinin yetersizliği olduğu görülmektedir. Zira kuşatma başlarken Safevî kuvvetlerinin mevcudu her ne kadar Şeyh Vefâî tarafından 60.000 olarak verilse de gerçek sayının bundan çok daha az olduğu düşünülebilir. (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 148). Zira İskender Bey ve Oruç Bey Tebriz önlerine gelen Safevî ordusunun mevcudunu 10.000-12.000 civarında vermektedir (Bayat, 2014, s. 148-149; Türkmen, 1390, s. 381). Dahası Safevîlerin başarısız taarruz girişimleri, Osmanlı ordusunun ateş gücü ve kaleden yapılan huruç harekâtlarıyla devamlı kayıp vermeleri ordunun sayısının giderek azalmasına ve buna bağlı olarak kuşatmanın selametinin tehlikeye düşmesine sebep olmuştur. Bu gidişatı tersine çevirmek için ordunun takviye edilmesi zorunluluğu hâsıl olmuş bu maksatla Kirman, Sistan, Şiraz, Kum, Kaşan, İsfahan, Hemedan, Kazvin ve Esterabad'a haberciler gönderilip buralardan asker toplanması emredilmiştir. Ancak Türkmen aşiretlerinin merkezî hükûmeti tanımaz bir tavır takınmaları nedeniyle takviye istenilen düzeyde olmamıştır. Orduya iltihak eden tek kuvvet genelde Tebriz'e yakın bölgelerde yaşayan ve Osmanlı egemenliği ile dirliklerini kaybetme endişesi duyan Türkmen aşiretlerinden gelmiştir. Bunlardan biri Tebriz'e yakın Serav, Erdebil, Gence, Karabağ, Berde, Karacadağ vilayetlerinde dirlikleri bulunan Ustaclu aşiretiydi. Bunlar arasında yalnızca Karacadağ'dan okçu (tîr-endâz) ve tüfekçi (tüfeng-endâz) olmak üzere 3000 asker gelmiştir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 117).

Şeyh Vefâî Mehmed orduya sonradan katılanların sayısını 40.000 olarak söylese de bu rakamın mübalağalı olduğu ve düşmanı kalabalık göstererek Tebriz'deki Osmanlı direnişine destansı bir mahiyet kazandırma amacını taşıdığı anlaşılmaktadır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 62). Şeyh Vefâî'nin kuşatma alanına 40.000'den ziyade bir kuvvetin daha geldiğini söylemesi de rakamları abartılı bir şekilde vermeye devam ettiğinin bir göstergesidir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 72). Hâlbuki Safevîler böylesi kalabalık kuvvetleri cepheye sevk edecek güçlü bir idari ve askerî yapıya sahip değillerdi. Yine de buradan çıkarılması gereken sonuç Safevîlerin ellerinden geldiğince kuşatma birliklerini takviye etmeye çalıştıkları fakat bunda yetersiz kaldıklarıdır.

Safevî Ordusunda Dağılım

Safevî ordusunun Tebriz Seferi'nin başından beri mevcut konusunda sıkıntı yaşadığı ve eksiklerini iyi takviye edemediği açıktır. Bunun temel nedeni Osmanlı ordusunun Tebriz'i zaptından önce şehirde Türkmen aşiretinin Emir Han liderliğinde başlattığı isyandır. Emir Han, isyan sırasında Safevî Devleti'ne bağlı kuvvetlerle çatışmaya girmiş ve kendisini korumak için şehirde kendi adıyla anılacak olan bir kale inşa etmiştir (Henaçi & Serdrud, 1385, s. 40). Emir Han'ın başlattığı isyana daha sonra damadı Veli Han'ın önderlik ettiği Tekelü aşireti de destek vermiştir. Bu iki aşiretin isyanı ile beraber onlara rakip Ustaclu aşireti de devlet nezdindeki konumunu güçlendirmiş ve merkezî hükûmetin güvenini kazanarak siyasî açıdan dönemin en güçlü aşireti hâline gelmiştir. O sıralar merkezî hükûmetin başını çeken Şah Muhammed ve oğlu Hamza Mirza, Ustacluların desteğini alarak isyanı bastırılmış ve Emir Han katledilmiştir. Bu olayın ardından aşiretler arası

husumet daha da derinleşmiş, Türkmen ve Tekelüler, Emir Han'ın ölümüne neden olup dirliklerine el koyan Ustaclular ve müttetikleri Şamlulardan intikam almak istemişlerdir. Bu amaçla Safevî ordusu Tebriz'i kuşattığı sırada şehir önlerine kadar gelmişler ve orduyu savaşın ortasında güç bir duruma düşürmüşlerdir (Türkmen, 1390, s. 394, 396, 403; Şamlu, 1371, s. 112; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 86).

Türkmen ve Tekelü kuvvetleri Tebriz'e yaklaşıncı orduda onları destekleyen askerler de kuşatmayı terk etmeye başlamış ve bazı emirler isyancılarla iş birliği içerisinde oldukları söylentilerinin yayılmasıyla can güvenlikleri için çareyi Osmanlılara sığınmakta bulmuşlardır. Muharrem'in 25. günü (16 Ocak 1586'da) Ustaclulardan Peykzade Ali Kulu Han adlı bir emir, korçubaşı mevkisinde bulunan Avşar Muhammed Kulu Bey'in isyancılarla gizlice iş birliği yaptığı söylentisini yaymış, bunun üzerine Muhammed Kulu Bey de yanına yeğeni Cabbar Kulu Bey'i alarak gece vakti gizlice Tebriz Kalesi'ne kaçmıştır (Bayat, 2014, s. 156; Türkmen, 1390, s. 393-394). Şeyh Vefâî'nin dediği üzere olay Osmanlı tarafında büyük bir sevinç yaratmış ve o gün kaleden tekbir sesleri yükselmiştir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 78-79).

Muhammed Kulu Bey'in Osmanlılara sığınmasından sonra yerine Avşar Keçel Mustafa korçubaşılığa atanmış fakat o da kendi aşiretine bağlılığından dolayı orduyu terk ederek Osmanlılara sığınmıştır. Bu olaydan sonra Avşar aşiretine mensup askerler her gün gruplar hâlinde ordudan firar etmeye başlamıştır (Türkmen, 1390, s. 400). Kuşatmayı idare eden Hamza Mirza bu olaylar üzerine Tebriz'e kadar gelen isyancıları karşılamak üzere ordusunu bölmek zorunda kalmış ve Rebiyülevvel'in 14. günü (16 Mart 1586'da) kuşatma alanını terk edip komutayı Tokmak Han'a bırakmıştır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 99). Bu da kuşatma birliklerinin zayıflamasına ve neticede kale etrafında oluşturulan tahkimatların boş kalmasına sebep olmuştur. Boşalan siperler de Tebriz ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerinden getirtilen milis kuvvetlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Hamza Mirza bunlara kendisi dönene kadar ablukayı sürdürmeleri ve Osmanlıları kaleden dışarı çıkarmamaları emrini vermiştir (Türkmen, 1390, s. 395). Ancak yaşanan gelişmelerden ötürü kuşatmanın hayli uzadığını ve başarısız olunacağını düşünen askerler orduyu terk etmeye devam etmiş, kuşatma uzadıkça Tebriz halkının malına el koymaya başlamışlardır. Halk da ümidini yitirerek savaştan desteğini çekmiş ve Safevî ordusuyla Tebriz halkı arasında oluşan husumet kuşatmanın seyrini olumsuz etkilemiştir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 137-138).

20.000 kişilik bir kuvvetle Tebriz'e ilerleyen Tekelü ve Türkmen emirleri de Safer ayının ortalarında (Şubat 1586) Osmanlılara sığınan Muhammed Kulu Bey üzerinden Cafer Paşa'yla irtibata geçerek onun emrine göre hareket edeceklerini bildirmişlerdir (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 87-88). Cafer Paşa da isyancıların başkent Kazvin'e saldırmalarını emretmiştir. Türkmen-Tekelü kuvveti de kale önlerinde Safevî güçleriyle küçük çaplı bir çatışmadan sonra Tahmasb Mirza'yı kaçırarak Kazvin'e saldırıp onu burada tahta oturtmuşlardır. Osmanlıların isyancılarla ortak bir planı olduğu anlaşılan bu girişimin amacı Safevî Devleti içinde siyâî karmaşa çıkarmak ve tahtta Osmanlı güdümünde bir hükümdarın bulunmasını sağlamaktır (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 89-91). Fakat Hamza Mirza buna izin vermemiş ve Çekçeki Yaylası denilen yerde asileri mağlup ederek isyanı bastırmıştı (Şamlu, 1371, s. 113; Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s.

93,141). Buna rağmen devletle isyancı aşiretler arasındaki ihtilaf onarılamayacak şekilde büyümüş ve bu da kuşatmanın seyrine ağır bir darbe indirmişti. Oruç Bey yaşanan hadiselerden dolayı Hamza Mirza'nın orduya ve Kızılbaş emirlere güveninin kalmadığından bahisle Tebriz Kuşatması'na devam etmeyi göze alamadığından söz etmektedir. Onun bu ifadeleri de kuşatmanın neden başarısız olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır (Bayat, 2014, s. 152).

Osmanlılar Hamza Mirza'nın kuşatma sahasını terk ettiğini Cemaziyülevvelin 18. günü (7 Mayıs 1586'da) öğrenmişlerdi. Mezkûr günde bir grup asker kaleden dışarı çıkıp iki Safevî askerini yakalamış ve bunları zorla konuşdurarak bahsedilen gelişmeden haberdar olmuşlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 126,158). Hamza Mirza'nın isyancılarla savaşmak için kuşatma alanını terk etmesi Osmanlı askerleri tarafından sahada kalan Safevî kuvvetlerinin püskürtülmesi adına bir fırsat sunmuştu. Osmanlı kuvvetleri bu amaçla hazırlanarak kaleden ansızın huruç etmişler ve mutat olduğu üzere yoğun bir top ve tüfek ateşi desteğiyle ilerleyerek Safevîlerin karargâh olarak kullandıkları Hasan Padişah Camisi'ne kadar ilerlemişlerdi. Buldukları tahkimatların dağıtıldığını gören Safevîler de askerlerinin deneyimsiz olması nedeniyle gerekli cevabı verememişler ve ağır kayıplar yaşamışlardı (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 93).

Osmanlı İmdat Kuvvetinin Yetiştirilmesi

Tebriz kuşatması 11. ayına girerken kaleyi savunan Osmanlı kuvvetleri artık bitkin durumdaydı. Zira Osmanlı garnizonu şehri savunurken birçok asker yaralanmış ve savaşacak gücü kalmamıştı. Peçevî'nin naklettiğine göre Kale Komutanı Cafer Paşa dahi bir göz rahatsızlığından dolayı ıstırap içinde yardımın gelmesini beklemekteydi (Peçevî, 1982, s. 95). Paşa yardım yolu gözleyen askerlerin moralini diri tutmak için dışarıdan bir haber almaya çalışıyor ve sürekli kaleden haberciler gönderip imdat kuvvetinin ne zaman geleceğiyle ilgili bilgi almaya çalışıyordu. Bu doğrultuda Van'da bekleyen Vezir Sinan Paşa ile casuslar vasıtasıyla daima irtibatla kalmaya, yardımın ne zaman gönderileceği konusunda bilgi edinmeye çabalıyordu (BOA, MD, 60, hk.685). Gönderilen habercilerin çoğu da yolları kesen Safevî askerleri tarafından yakalanıp öldürüldüğünden söz konusu girişimlerden de bir sonuç alınamıyordu. Ancak receb ayında (Haziran-Temmuz 1586) kaleye ulaşmayı başaran habercilerden biri beklenen müjdeyi vermiş, Ferhad Paşa'nın ordusuyla Tebriz'e gelmek üzere olduğunu duyurmuştu (Şeyh Vefâî Mehmed, 2019, s. 146-147).

Osmanlı ordusunun kaleye yardıma geldiğini haber alan Hamza Mirza şiddetli bir taarruz emri vermiş ancak Safevîler bu girişimden de başarısızlıkla ayrılmışlardı. Erzurum'da sefer hazırlıklarını tamamlayan Ferhad Paşa da Tebriz'e yaklaşınca Safevîlerin bütün ümitleri sona ermişti. Hamza Mirza bunun ardından Tebriz'in boşaltılmasına ve halkın Kazvin'e göç ettirilmesine karar verdi (Türkmen, 1390, s. 423). Oruç Bey'in aktardığına göre Osmanlılar her gün olduğu gibi taarruzu karşılamaya hazırlanırken kale önündeki derin sessizlikten şaşkına dönmüşler ve sonradan Safevî askerlerinin gece karanlığından yararlanarak şehri terk ettiklerini anlamışlardı (Bayat, 2014, s. 151-152).

Safevîlerin şehri terk etmelerinden sonra aylarca yolu gözlenen Ferhad Paşa'nın ordusu Tebriz'e ulaşmış ve kaleye bin yük aklık ve mebzul miktarda zahire bırakmıştı.

Kuşatmadan yorulan kuvvetler de sayısı 6000'e varan taze kuvvetlerle değiştirilmişti. Ferhad Paşa şehirde bir gün dinlendikten sonra yoluna devam etmiş ve Kumla denilen mevkiye gelerek burada Tebriz Kalesi'nin ön savunma hattını teşkil edecek olan yeni bir kalenin inşa edilmesini emretmişti (Türkmen, 1390, s. 424; Peçevî, 1982, s. 98; Kütükoğlu, 1962, s. 166). Cafer Paşa şehri 11 ay boyunca savunduğu için padişah tarafından ödüllendirilmiş ve kendisine iki hilat ile bir müzehhep kılıç ihsan edilmişti (BOA, MD, 62, hk.46).

Ferhad Paşa'nın Tebriz'e girdikten sonraki bir diğer adımı Şah Muhammed'e elçi yollayarak Safevîlerin Tebriz'e saldırılarını durdurmaları ve Osmanlıların bölgedeki hâkimiyetini kabul etmeleri teklifinde bulunmak oldu. Kızılbaş emirlerinden bazıları bu teklifi onur kırıcı bulsalar da iktidarın asıl sahibi olan Hamza Mirza, Kızılbaş aşiretleri arasındaki ihtilafı ve tek bir amaçta birleşemeyen bir ordunun mevcudiyetini göz önüne alarak teklifi makul görmüştü (Türkmen, 1390, s. 424; Harimi, 2010, s. 28). Hatta teminat olarak küçük oğlu Haydar Mirza'yı Osmanlılara rehin olarak verdi (BOA, MD, 62, hk.24; Kütükoğlu, 1962, s. 186-187). Hamza Mirza'nın Osmanlı teklifini kabul etmesinin nedenlerinden biri de Horasan'da bulunan Mürşid Kulu Han'ın, lalalığını yaptığı Şehzade Abbas Mirza'yı Herat'ta tahta oturtmasıyla başlayan yeni bir Kızılbaş isyanıyla daha ilgilenmek zorunda kalmasıydı (Şamlu, 1371, s. 112; Şeyh Vefâyi Mehmed, 2019, s. 125).

İsyanlar bununla da sınırlı kalmadı. Eski Korçubaşı Muhammed Kulu Bey'in oğlu Yusuf Han, babasının kuşatmada Osmanlılara iltica ettiği haberini alınca yönetiminden sorumlu olduğu Kirman'da isyan başlatmıştı (Şeyh Vefâyi Mehmed, 2019, s. 142). İsyan daha sonra etki alanını genişleterek Kirman'dan Yezd, Şiraz ve İsfahan'a sıçrayarak buralarda yaşayan Avşarların da katılacağı büyük bir kalkışmaya dönüşecekti. (Sarıçiçek, 2023) Bunlar karşısında devletin dayanağı olan Hamza Mirza'nın Türkmen-Tekelü isyancılarının tertip ettiği anlaşılabilir bir suikastla öldürülmesi devleti içinden çıkılmaz bir karmaşanın içerisine sürükleyecekti. Tüm bu gelişmeler Safevî topraklarında ancak Şah Abbas döneminde tam manasıyla bastırılabilir bir dizi isyana sahne olmuş ve Safevîler bu ortamda Tebriz Kalesi'nin alınması için gerekli önemi verememişlerdi (Aydoğmuşoğlu, 2013, s. 83, 93; Türkmen, 2019, s. 6-8, 29-33).

Osmanlılar ise kaleyi elde tutabilmek için ahaliden boşalan şehri yeniden şenlendirmek ve halkın şehre dönmesini sağlamak amacıyla civara haber gönderildi (BOA, MD, 62, hk.14). Halkın dönüşünü hızlandırmak için kuşatmada Safevîlere yardım edenlerin affedilecekleri ve cezalandırılmayacaklarına yönelik teminat verildi (BOA, MD, 62, hk.18). Bu tür adımlar da şehirdeki Osmanlı garnizonu ile halkın arasının düzelmesine ve bölgenin uzun bir süre daha Osmanlıların elinde kalmasını sağlayan etkenlerden biri oldu. İşte tüm bu etkenlerden dolayı kalenin Safevîler tarafından geri alınması 18 yıl daha ertelendi ve ancak Şah Abbas tarafından 1603'te gerçekleştirilebildi (Farrokh, 2015, s. 86).

Sonuç

1585-1586 yılları arası gerçekleşen Tebriz Kuşatması, Safevî ordusunun muhasara harbine yönelik genel kaideleri yerine getirmekte zorlandığı ve yaşadığı bir dizi olumsuz siyasal olayla da birlikte başarısızlıkla ayrıldığı bir muharebedir. Safevî ordusunun muharebede yerine getiremediği başlıca kaidelerden biri kuşatmada düşmandan sayıca katbekat üstün bir orduya sahip olması gerekliliğidir. Nitekim muhasara harbinde ordunun kaleyi çepeçevre kuşatması ve her yönden giriş çıkışa engel olması için kalabalık bir mevcuda sahip olması şarttır. Tebriz Kuşatması'nda ise Kızılbaş emirleri arasındaki ihtilaf ve geçmişten kalan husumet orduya katılımın düşük kalmasına ve firarların yaşanmasına sebep olmuş ve zaten seferin başında yeterli bir düzeye sahip olmaya asker sayısını iyice azaltmıştır. Bu durum aynı zamanda askerler arasındaki motivasyonun başından itibaren düşük kalmasına ve kalenin zaptına yönelik bir amaç birliğinin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Asker mevcudiyetinin eksikliğinden dolayı Safevîler kuşatmada Tebriz halkından oluşturulan ve Karabağ bölgesinden getirilen milisleri kuşatma sahasına sürmüşler fakat bunlar da profesyonel askerlerden oluşan Osmanlı garnizonu karşısında pek bir etki gösterememiştir. Safevîlerin savaştan yenilgiyle ayrılmalarına sebep olan etkenlerden biri de budur.

Kuşatma harbi orduda uzmanlaşmış sınıfların varlığını da zorunlu kılmaktadır. Tebriz Kuşatması'ndaki Safevî ordusuna bakıldığında ise askerlerin kuşatma sanatı açısından tecrübeden yoksun bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bunun örnekleri kuşatma boyunca kendisini farklı olaylar üzerinden hissettirmiştir. Bu örneklerden biri kuşatma birliklerini koruyacak tahkimatların ve siperlerin hazırlanması aşamasında yaşanmıştır. Safevîler siperlerin oluşturulması esnasında önemli hususlardan biri olan tüm siper bölgelerinin kaleye eş zamanlı şekilde yaklaştırılması kuralına dikkat etmemişler ve Osmanlılar, diğerlerinden daha hızlı şekilde kaleye yaklaşan siper hatlarına başarılı baskınlar vererek birçok Safevî askerinin ölümüne ve esir alınmasına neden olmuşlardır. Bu da ordunun moralini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

Safevî ordusunun kuşatma teknikleri konusundaki tecrübesizliğini ortaya koyan bir diğer gelişme lağım kazılması esnasında yaşanmıştır. Safevîler lağımları kuşatmada karargâh olarak kullanılan Hasan Padişah Camii (veya Medresesi) binasının altından kazmaya başlamışlardır. Bu da oldukça riskli bir hamledir. Zira Osmanlılar lağım yerlerini öğrendiklerinde Safevî lağımının bir ucundan girip diğer ucundan çıkarak karargâha kadar ulaşmışlar, bunun sonucunda ise Safevî komuta heyetinin canını tehlikeye atacak bir çatışma yaşanmıştır. Olay bir yandan da Safevîlerin aylarca zahmet çekip kazdıkları lağımın bir daha kullanılmamak üzere yerle bir edilmesiyle sonuçlanmış ve çekilen onca meşakkate rağmen bir sonuç alınamaması ordunun moralini etkileyen bir diğer vaka olmuştur.

Kuşatmada yaşanan vakalar Safevîlerin kuşatma topçuluğu alanındaki zaafalarını da gözler önüne sermektedir. Büyük muhasara topları zaten kuşatma başladıktan 3 ay sonra muharebe sahasına getirilebilmiş, bunlar da iyi tahkim edilmiş ve düşman saldırılarına açık mevzilere yerleştirilmiştir. Top dökerken hava koşullarına bağlı kazaların yaşanmış

olması da Safevîlerin top dökümündeki bilgi ve tecrübe eksiklerini bariz biçimde gösteren bir hadisedir. Bunun yanında Safevîler büyük kuşatma toplarıyla kalede ciddi hasarlar verebileceklerini düşünmüşler ve daha seri atışlı darbzen tipi topların kullanımına pek önem vermemişlerdir. Ancak kullandıkları silahlar günde ancak birkaç kez ateşlenebildiğinden Osmanlılar arada geçen sürede kalede oluşan hasarı tamir edecek vakte sahip olmuşlardır. Safevîler top sayısındaki eksiklerini daha büyük toplar kullanarak telafi etmeye çalışsalar da Osmanlılar daha küçük, seri atışlı ve daha fazla topla düşmana mukabele etmişler ve kuşatma boyunca ateş gücü üstünlüğünü ellerinde bulundurmışlardır. Bu sayede düşmanlarını kaleden uzak tutmayı da başarmışlardır.

Osmanlıların kuşatmadaki bir diğer başarısı da tabya denilen erken modern dönem kuşatma sanatına ait tahkimat modellerini savaşın gerekliliklerine göre iyi kullanabilme becerilerinden kaynaklanmaktadır. Zira Osmanlılar kuşatma süresince ateş yoğunluğunu nereye tevcih etmek istiyorlarsa oraya toplar yerleştirebilecekleri tabyalar kurmuşlar ve kalenin kapladığı alanı genişleterek düşmanın daha geriye atılmasını sağlamışlardır. Yeni kurulan tabyalar şehirde ikmal ve iase kaynaklarına ulaşma açısından da fayda sağlamıştır.

Safevîlerin kuşatma boyunca bir türlü aşamadıkları problemlerden biri de Osmanlıların devamlı ve başarılı surette icra ettikleri huruç harekâtlarına karşı gerekli tedbirleri alamamış olmalarıydı. Nitekim Osmanlılar kuşatmanın devam ettiği süre zarfında zaten yetersiz bir kuvvet tarafından tutulan Safevî siper ve tahkimatlarına ciddi zararlar vermişler düşmanın kale civarındaki birliklerine ağır kayıplar yaşatmışlardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Agoston, G. (2017). *Osmanlıda ateşli silahlar ve askeri devrim tartışmaları* (K. Şakul, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anonim, & Kadri. (1384). *Cengname-i Kişm ve Cerunname* (M. B. Vüsüki, A. Hayrendiş, Haz.). Merkez-i Pijuhuş-i Miras-ı Mektub.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2013). *Şah Abbas ve zamanı 1587-1629*. Berikan Yayınları.
- Bayat, O. B. (2014). *İlişkiler bir Şii/Katolik* (T. Gündüz, Çev.). Yeditepe Yayınları.
- Berâziş, E. H. (1392). *Revâbit-ı siyâsî-diplomatik-i İrân ve cihân der ahd-i Safeviyye*. Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri. (BOA). (n.d.). *Mühimme defteri* (MD), Numara 59 (M.1585/H.993).
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri. (BOA). (n.d.). *Mühimme defteri* (MD), Numara 60 (M.1585-1586/H.993-994).
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri. (BOA). (n.d.). *Mühimme defteri* (MD), Numara 62 (H.995-996/M.1587-1588).
- Della Valle, P. (1380). *Sefernâme-i Pietro Della Valle* (Cilt I-II, M. Bihfirûzî, Çev.). Neşr-i Katre.
- Dihhodâ, A. E. (1988). *Lugatnâme-i Dihhodâ* (Cilt VI, X, XI, XII, XIV). Muessese-i İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran.
- Eralp, T. N. (1993). *Tarih boyunca Türk toplumunda silâh kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan silahlar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Farrokh, K. (2015). The military campaigns of Shah Abbas I in Azerbaijan and the Caucasus 1603-1618. In U. Blasing, V. Arakelova, & M. Weinreich (Eds.), *Studies on Iran and the Caucasus* (pp. 65-80). Brill.
- Felâhi, E., & Rahimî, G. (1394). Erzyâbi-i saht ve karbord-i silâh-i âteşin der asr-ı Safevî. *Târîh-i İlm*, 13(1), 65-80.
- Harimi, R. İ. Ç. (2010). *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence: Osmanlı İrân savaşları ve Gence'nin Fethi 1583-1590* (G. Karaağaç, A. Eskikurt, Haz.). Çamlıca Basım Yayın.
- Henaçi, P., & İbrâhîmî, E. (1385). Bâzhâni-i meydân-ı Sâhibâbâd ez rûy-i tesâvir-i Şarden ve Matrakçı ber esâs mutûn-i târîhî (ez Şeklgîrî ta Dovre-yi Safeviye). *Neşriye-i Hünerhâ-ı Zîbâ*, 25, 35-44.
- Kallek, C. (2004). Men. *TDV İslam ansiklopedisi* (Cilt XXIX, ss. 105-107). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (2007). Okka. *TDV İslam ansiklopedisi* (Cilt XXXIII, ss. 338-339). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kılıç, O. (1999). 1585 yılında Tebriz Seferi'ne çıkan Osmanlı ordusunun ikmal ve iaşesi. *Askeri Tarih Bülteni*, 46, 109-135.
- Ksenophon. (2022). *Anabasis: On binler'in dönüşü* (A. Çokona, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1962). *Osmanlı – İrân siyâsî münâsebetleri* (Cilt I, 1578-1590). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Lemton, E. K. S. (1377). *Mâlik ve zâri der İrân*. Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.
- Matrakçı Nasûh. (2019). *Tuhfetü'l-Guzât: Bir silahşörlük risalesi* (Ü. Karadeniz, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Matthee, R. (2012). *Persia in crisis: Safavid decline and the fall of Isfahan*. I.B.Tauris.
- Mirza Refia, M. R. b. H. (1385). *Düstûrû'l-mülûk-i Mirzâ Refiâ* (M. İ. Marçinkofski, Haz.; A. Kirdâbâdî, Çev.). Merkez-i Çâp ve İntişârât-ı Vezâret-i Umûr-i Hârîce.
- Mîrzâ Semia & M.Semi (1378). *Tezkîretü'l-mülûk* (S. M. Debirsiyâkî, Haz.). Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı* (M. Öztürk, D. Örs, Haz.). Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, E. (2011). Acem serhaddinde Cafer Paşalar: Tebriz ve Şirvan eyaletlerinin muhafazası (1583-1591). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 18, 139-194.
- Parker, G. (2018). *Askeri devrim: Batı'nın yükselişinde askeri yenilikler 1500-1800* (T. Zorlu, Çev.). Küre Yayınları.
- Peçevî, İ. E. (1982). *Peçevi tarihi* (Cilt II, B. S. Baykal, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarıççek, S. (2023). Safevîler döneminde İran'da yaşayan Avşarların siyasi tarihi üzerine. Y. Karadeniz & Ö. Özocak (Eds.), *Nadir Şah'ın mirası: 16. yüzyıldan bugüne İran'da ve Türkiye'de Avşarlar* (ss. 45-60) içinde. Selenge Yayınları.
- Sütçüoğlu, O. (2023). *Türk topçuluğunun ABC'si 14.-19. yüzyıl*. Ötüken Neşriyat.
- Şamlu, V. K. b. D. K. (1371). *Kıyasu'l-hâkânî* (Cilt I, S. S. Nasırî, Haz.). Sâzmân-ı Çâp u İntişârât-ı Vizâret-i Ferheng u İrşâd-ı İslâmî.
- Şeyh Vefâyî Mehmed. (2019). *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis* (E. Afyoncu, Haz.). Yeditepe Yayınevi.
- Türkmen, İ. B. (1390). *Târîh-i Âlem-ârâ-ı Abbâsî* (Cilt I-II, F. Murâdî, Haz.). Muessese-i İntişârât-ı Nigâh.
- Türkmen, İ. B. M. (2019). *Târîh-i Âlem-ârâ-yi Abbâsî* (Cilt I-IV, A. Genceli, Çev.; İ. Aka, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (Cilt II). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yuvalı, A. (1996). Gazân Han. *TDV İslâm ansiklopedisi* (Cilt XIII, ss. 429-431). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zeyrek, Y. (2001). Tarih-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya fetihleri (H. 986-988/M. 1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M. 1585). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Extended Summary

Throughout history, sieges have been one of the most sophisticated battle types that include many military techniques and methods such as castle architecture, fortification, artillery, and sapping. For this reason, a war history researcher studying any siege battle can encounter rich examples in the mentioned areas. In this context, it is possible to evaluate the Siege of Tabriz, which took place between the Safavids and Ottomans between 1585 and 1586. In this study, the military methods applied in the siege in question were mentioned, and through these, the ability and shortcomings of the Safavid army in siege warfare were tried to be analyzed. While doing this, references such as chronicles and ghazawatnamehs about the siege were used.

The Siege of Tabriz was a battle in which the Safavid army had difficulty fulfilling the general rules of siege warfare and failed due to a series of negative political events. One of the first rules that the Safavid army could not fulfill in battle was that it had to have an army that was superior in number to the enemy during the siege. As a matter of fact, in a siege war, the army must have a large number in order to surround the castle from all sides and prevent entry and exit from all directions. In the Siege of Tabriz, the conflict between the Qizilbash amirs and the hostility from the past caused lower numbers of participation in the army and desertions and a reduction in the number of soldiers, which was not at a sufficient level at the beginning of the campaign. This situation also caused the motivation among the soldiers to remain low from the beginning and the disappearance of a unity of purpose for the capture of the castle. Due to the lack of soldiers, the Safavids sent the militia formed from the people of Tabriz and brought from the Karabakh region to the siege area, but they could not show much effect against the Ottoman garrison consisting of professional soldiers. This is one of the factors that caused the Safavids to leave the war in defeat.

The events that took place during the siege also reveal the weaknesses of the Safavids in the field of siege artillery. Large siege cannons were already brought to the battlefield three months after the siege started, and they were placed in positions that were not well fortified and open to enemy attacks. The fact that accidents occurred due to weather conditions while casting cannons is an incident that clearly shows the Safavids' lack of knowledge and experience in cannon casting. In addition, the Safavids thought that they could cause serious damage to the castle with large siege cannons and did not attach much importance to the use of faster-firing zarbzen-type cannons. However, since the guns they used could only be fired a few times a day, the Ottomans had time to repair the damage caused to the castle in the meantime. Although the Safavids tried to compensate for their deficiencies in the number of cannons by using larger cannons, the Ottomans responded to the enemy with smaller, rapid-firing, and more cannons and maintained their superiority in firepower throughout the siege. In this way, they managed to keep their opponents away from the castle.

Another success of the Ottomans in siege comes from their ability to use the fortification models belonging to the early modern period siege warfare, called bastions, according

to the requirements of the war. Because, during the siege, the Ottomans established bastions where they could place cannons wherever they wanted to direct the intensity of fire, and by expanding the area covered by the castle, they enabled the enemy to be thrown further back. The newly established bastions also provided benefits in terms of access to supply and subsistence sources in the city.

One of the problems that the Safavids could not overcome during the siege was that they could not take the necessary precautions against the continuous and successful sortie operations of the Ottomans. As a matter of fact, during the period in which the siege continued, the Ottomans caused serious damage to the Safavid trenches and fortifications, which were already held by an insufficient force, and inflicted heavy losses on the enemy's troops around the castle.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Hakkı Öz

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

National Defence University, Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute, İstanbul, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 05.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 17.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 19.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Hakkı Öz

E-mail: hakkioz07@icloud.com

Atf: Öz, H. (2024). Levend Çiftliği: Muallem Asker Barınağı'nda bir kale. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 35-56.

Cite this article: Öz, H. (2024). Levend Ciftlik (Farm): A fortress in Trained Soldier Barracks. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 35-56.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1545062

Levend Çiftliği: Muallem Asker Barınağı'nda Bir Kale

Levend Ciftlik (Farm): A Fortress in Trained Soldier Barracks

Öz

Bu çalışmanın odak noktası, Osmanlı Devleti'nin Yaş Antlaşması sonrasında Avrupa talimini esas alan Nizam-ı Cedid askerlerinin ikametgâhlarından bir tanesi olan Levend Çiftliği'nde bulunan kaleyi ele almaktadır. Levend Çiftliği, III. Selim'in saltanatında askerî yenileşmenin merkez noktalarından bir tanesi olmuştur. Avrupa talim modeliyle eğitilecek olan neferlerin burada talim görmesi için Çiftlik askerî bir görünüme kavuşturulmuştur. Askerî düzenlemeler kapsamında ileride Çiftliğin sembolü olacak olan bir kale inşa edilmiştir. Çalışma içerisinde kalenin nasıl ve hangi amaçlar doğrultusunda yapılmaya karar verildiğinden bahsedilmiştir. Kaleyle alakalı güncel çalışmalar içerisinde detaylı bilgilerin bulunmamasından hareketle bu makalenin hazırlanmasına karar verilmiştir. Ek olarak, Levend Çiftliği içerisinde bulunan askerler ve binalar hakkında da kısa bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kale, III. Selim, Levent Çiftliği, Nizam-ı Cedid, askerî tarih.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

The focus of this study is on the fortress located in Levend Ciftlik, which was one of the residences of the Nizam-ı Cedid soldiers, who were based on European training after the Treaty of Iasi. Levend Ciftlik was one of the central points of military reform during the reign of Selim III. The Ciftlik was given a military appearance so that the soldiers who would be trained with the European model of military education could be educated here. As part of the military arrangements, a fortress, which would later become the symbol of the Ciftlik, was built. In the study, it is mentioned how and for what purposes the fortress was decided to be built. Based on the lack of detailed information about the fortress in the current studies, it was decided to prepare this article. In addition, there is brief information about the soldiers and buildings located

in Levend Ciftlik.

Keywords: Fortress, Selim III., Levent Çiftlik, Nizam-ı Cedid, military history.

JEL Codes: Z00

Giriş

Kışlamak kelimesinden bozularak kışla tabirini alan yapılar, yaz aylarında seferde olan askerlerin kış ayları içerisinde ikamet ettikleri büyük yerlerdir. Kışlaların ilk örneklerine önemli bir tarım alanı ve göç noktası olan bereketli hilal (Mezopotamya) içerisinde yapılan arkeolojik kazılarda rastlanılmıştır (Çelik, 2018, s. 229). Birçok farklı medeniyet ve devlet içerisinde kışlalar yerini almıştır. Osmanlı Devleti içerisinde de yerini alan bu yapıların en önemlileri Yeniçeri ocağına ait olan ve başkent İstanbul içerisinde yer alan Eski ve Yeni Odalardır. İstanbul'daki en etkin güç olan Yeniçerilerin kışlaları tasvirlerden edinilen bilgilere göre dikdörtgen bir avlunun etrafında tek katlı ve yan yana olarak inşa edilen bir dizi küme olarak sıralanan yapılarıdır (Sunar, 2013, s. 259). Son dönemlerde inşa edilen Yeniçeri kışlalarında ise dikdörtgen formun korunduğu görülmüş ise de bir kattan fazla binaların inşa edildiği anlaşılmıştır (Sunar, 2013, s. 261.). Yeniçeri kışlalarının büyüklüğü ise orada ikamet eden ortanın mevcuduna göre değişiklik göstermiştir (Sunar, 2013, s. 262). Ancak Yeniçeri kışlaları, Yeniçerilerin kendileri için bile kapasite bakımından yetersiz kalmakla beraber kurulması planlanan Avrupa talimini taklit eden askerler için mekân ve işlev olarak elverişsiz bir konumdaydı. Zaten Sultan'ın zihin dünyasında da kadim ocakların talimi kadar kışlalarının da bir anlamı yoktu (Sunar, 2013, s. 274). Nizâm-ı Cedid'in askerî programı dâhilinde başta İstanbul olmak üzere çeşitli bölgelerde gösterişli ve abidevî kışlalar inşa edildi ve hâlihazırda bulunan klasik döneme ait ocaklar tamir edilerek yeniden düzenlendi. İnşa edilen yeni kışlalar, muallim askerlerin barınması ve talim etmelerine imkân tanınmasının yanında bir takım propaganda unsuru taşımaktaydı. Başta kışlalar olmak üzere inşa edilen askerî yapılar Sultan'ın içeriye gösteren simgelerden olmuştur. (Uğurlu, 2012, s. 44). Türkiye tarihinde üç tane Selim vardır; Bunlardan ikisinin büyük gösterişli camisi olmasına karşın sonuncusunun ise görkemli abidevi kışlaları vardır. Bu durum devlet ve çağ içinde değişen zihniyetin göstergesidir; ülke içerisindeki kışlalar oradaki gücün kim olduğunun delili ve göstergesi olmuştur (Uğurlu, 2012, s. 44). Askerî yapılar zâhiren askerlerin barındığı yerler olmuş ise de bâtınen Sultan'ın birer alameti/tuğu haline gelmiştir. Kışlaların büyüklüğü ve dış cephesi sayesinde halkın yeni orduya katılımını artırmak da belli ölçüde hedeflenmiştir (Uğurlu, 2012, s. 58.). Yeniçeri ocağına ait binalarda ise böyle bir hedef gözetimi olmamakla beraber, Kavânin-i Yeniçeriyân'a göre Yeniçerilere kışla yapılmasının temel sebebi olarak "ergen" yani bekâr olarak hayat sürme zorunluluğundan bahsedilmiştir (Sunar, 2013, s. 274).

Yeni kışlalar klasik dönemde inşa edilen ocaklardan farklı olarak Sultan'a yaraşır gösterişli ve estetik düzenlemelerle inşa edilmişlerdir. Örneğin Humbaracı ve Lağımçı Kışlası'nın arka tarafında inşa edilen ahır yapılarının görünüşünü beğenmeyen Sultan konuyla alakalı emirler vermiştir (Uğurlu, 2012, s. 70). Konuyla alakalı bir başka örnek ise Sultan, Humbaracı Ocağı'na tahsis edilecek olan binanın ahşap bir konağı andırmasından son derece rahatsız olarak konuyla alakalı Fransa'dan mühendis ve mimarın getirilmesi

tembihinde bulunmuştur (Sunar, 2013, s. 273). III. Selim döneminde Avrupalı tarzda inşa edilen kışlaların bazıları ise şunlardır: Levend Çiftliği, Selimiye Kışlası, Üsküdar Kışlası ve Taksim Topçu Kışlası idi (Çelik, 2022, s. 62).¹

Cedid'in Sembolü: Levend Çiftliği

İstanbul'un Rumeli tarafında bulunan Levend Çiftliği, orduda uygulanmak istenen Nizam-ı Cedid programının merkez noktası hatta bir nevi deney merkezi oldu. Kadim ocaklara ve yerleşkelere uzak olmasının yanında Levend Çiftliği'nin seçilmesindeki ana sebeplerden bir tanesi de Rus Çarlığı'nın saldırgan tutumu olmuştur. Kırım'ın elden çıkmasıyla beraber Rusya, Karadeniz'deki etkinliğini arttırmayı başarmış ve nihayetinde bu başarı Türk başkentini tehdit eder bir hâl almıştır. İstanbul'a Karadeniz cihetinden yapılacak olan bir Rus akını ihtimaline karşı bölgeyi güvenilir kılmak için Levend Çiftliği ideal bir konumdaydı. Levend Çiftliği, müteveffa Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın müstakil mülkü olmasına karşın 14 Haziran 1792 tarihinde devlet hazinesine dâhil edilmiştir (BOA., TS.MA.e., 1128/55, 23 L 1206 (14.06.1792)).

Cedid programı kapsamında Çiftlik içerisinde talim gören veya görecek olan askerler Levend Çiftliği Asakiri, Levend Çiftliği Bostancıları, Levend Çiftliği Bostancı Tüfekçileri veya muallim asker vb. isimlerle anılmışlardır. Tarihi tam olarak belirlenmeyen ancak 4 Aralık 1793 tarihinden önce bir tarihte hazırlanmış olan, Cedid programının ilk yıllarına ait olduğu varsayılan bir belgeye göre Levend Çiftliği'nde 468 personel bulunmaktaydı (BOA., HAT., 195/9759).² Belge oldukça kıymetli olmakla beraber Levend Çiftliği'nin ilk aşamadaki mevcudunu bildirmektedir. Tablo 1 içerisinde Levend Çiftliği'nde görev yapan 468 görevlinin detayları mevcuttur.

¹ Mevcut çalışmamız Cedid döneminde önemli bir askerî yerleşke olan Levend Çiftliği içerisindeki kalenin etrafında şekillenmiştir. Çalışma sırasında Çiftlik içerisinde böyle bir kalenin neden inşa edildiği, kalenin özelliklerinin ne olduğu, kalenin Çiftlik içerisinde nerede bulunduğu ve Osmanlı Devleti'nin kaleden beklentisinin ne olduğunun Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler vasıtasıyla cevaplandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın fitilini ateşleyecek olan çalışma ise Melih Birik tarafından kaleme alınan "*Tarihi Haritalar Üzerinden Kayıp Kentel Mekânın İzini Sürmek: Levend Çiftliği ve Kışlası'nın 18. ve 20. Yüzyıllar Arasında Kentel Bağlamla Etkileşiminin Belirlenmesi*" isimli makaledir. Levend Çiftliği içerisinde yer alan kale hakkında ilk defa burada bir bilgi verilmiştir. Haritalar üzerinden kaleme alınmış zengin bir çalışma olmasının aksine Levend Çiftliği Kalesi hakkında sunduğu bilgiler kısıtlıdır. Mevcut olan tarih literatürü (2024) içerisinde yer alan Levend Çiftliği'ni konu edinen çalışmalar incelendiğinde çalışmamızın konusu olan kaleyle alakalı bir bilginin olmadığı gözlemlenmiştir. Özetle "*Tarihi Haritalar Üzerinden Kayıp Kentel Mekânın İzini Sürmek: Levend Çiftliği ve Kışlası'nın 18. ve 20. Yüzyıllar Arasında Kentel Bağlamla Etkileşiminin Belirlenmesi*" isimli makale mimari boyutu ve harita değerlendirilmesi açısından önemli bir çalışma ancak kale özelinde arka planı eksik olduğundan dolayı bu çalışmanın hazırlanmasına karar verilmiştir.

² 4 Aralık 1793 tarihinden önce hazırlandığını C.A.S., 852/36445 numaralı belgeden elde edilen bilgilerden hareketle tespit edilmiştir. Örneğin mezkûr belgede Tüfekçiyân sayısı 298 nefer olarak gösterilmiştir (BOA., C.A.S., 852/36445 11 Ca [1]208 (15.12.1793)).

Tablo 1*Çiftlik'te Görevli 468 Personelin Dağılımı*

Rütbe/Makam	Sayı
Haseki (Ömer Ağa)	1
Yüzbaşı (Şahin Mustafa)	1
Kâtip Neferi	1
Bölük Başı	4
Mülazım	8
Alemdar	4
Sertablzen*	1
Tablciyân* ve Surnâciyân*	11
Top Ustası	4
Top Halifesi	4
Top Arabacısı	1
Topçu Neferi	32
Onbaşı	41
Neferan-ı Tüfekçiyân	273
Bu Esnada Çiftlikte Tahrir Olunan Nefer	23
Bu Defa Cabbarzâde Tarafından Gelip A'lil Olarak Girid'e İrsal Olunan Maadan Tahrir Olunan	59

Kaynak: (BOA., HAT., 195/9759)

Nizam-ı Cedid programı ilerledikçe Levend Çiftliği'nde talim gören asker ve personelin sayısında da artışlar olmuştur. Başka bir belgeden edinilen bilgiye göre Çiftlik içerisindeki personel sayısı 2 bin 25 kişiye ulaşmıştır. Detayları ise Tablo 2'de sunulmuştur.

* Davulcu Başı.

* Davulcular.

* Zurnacılar.

Tablo 2

1801 Yılıın Son Günlerinde Çiftlik Personelinin Dağılımı

Rütbe/Makam		Sayı
Ocak Kethüdası (Ömer Ağa)		1
Binbaşı (Süleyman Ağa ve Abdullah Ağa)		2
Katib Yamağı		2
Sağ ve Sol Kolağası		4
...	Ağa	4
	Mülazım	4
Bölükbaşı vesair Maaşlı Zabitan	Süvari	9
	Piyade	139
Tüfenkçi-Topçu-Arabacı-Cebeci	Süvari	216
	Piyade	1.612
İmam		18
Tabancacı ve Tüfenkçi		7
Tabip Cerrah		7

Kaynak: (BOA., TS.MA.e., 1181/8, 21 Ş [1]216 (27.12.1801))

Asker sayısının artmasıyla birlikte başka mesleklere ait personellerin de Levend Çiftliği içerisinde vazife almaya başladığı görülmüştür. Örneğin imam ve cerrah mesleklerine ait görevliler Çiftlik personeline hizmet etmeye başlamıştır. Levend Çiftliği'ndeki imamların görevi cemaat olarak namaz kıldırma ve dini bilgiler vermek, çiftlik askerinin nefsinin terbiye etmek ve yeni usulle yapılan Avrupâî talim sistemine sadık birer birey olmasını sağlamaktır. Nizâm-ı Cedid programı kapsamında ve daha sonra II. Mahmud döneminde de görülecek olan Neferin beş vakit namazı cemaat halinde kılması özellikle istenmiştir (Yıldız, 2008, s. 302). Aynı anda tekbir getirip, aynı anda rükû ve secdeye bir kişinin (imam) komutuyla tıpkı tek vücut gibi hareket ederek yapmak cemaatle kılınan namazın en önemli özelliğidir. Talimle benzerliği ise aynı anda hareket etmektir. Talimler günün belirli saatlerinde subay veya talimci tarafından nefere yaptırılmaktaydı. İslam'ın şartlarından bir tanesi olan namaz kılmak ise günün beş vaktinde icra edilen bir ibadetti. Osmanlı padişahlarının unvanlarından bir tanesi de Allah'ın yeryüzündeki gölgesi anlamına gelen "Zillullah" idi. Kitlenin bir bütün olarak hareket etmesi amacıyla imam ve subay aracılığıyla itaat eden tam teslim bir görüntü yaratılmak istenmiştir.³ Neferler din ile kendilerini terbiye edecekler, talim ile savaş alanında muzaffer olmaya gayret

³ Daha detaylı bilgi için bk. Yıldız, G. (2008), Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri (1826-1839), [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi., 302.

edeceklerdi.⁴

Levent Çiftliği'ndeki askerler Frenk talimi ile meşgullerdi ve bu talimler yabancı uzmanlarca/talimcilerce yaptırılmaktaydı. Bu askerî uzmanların/talimcilerin Türkçe bildiğini varsaymak zor bir ihtimaldi. Bu şahıslar, Levent Çiftliği'ndeki askerler ile tercüman vasıtasıyla iletişim kurmuş ve talim vermiştir. Bu durum neticesinde Çiftlik içerisinde tercümanların istihdam edilmesine neden olmuştur. Örneğin Rasso(?) isimli Fransız bir uzmanın Aleksandr adlı tercümanı vardı ve Osmanlı Devleti bu tercümana aylık maaş olarak 100 kuruş vermiştir (BOA., C.AS., 620/26164, 5 Ra 1211 (08.09.1796)). 1803 yılında Levend Çiftliği'nde Nikolaki adında başka bir tercümanın var olduğu tespit edilmiştir. Nikolaki'nin maaşı da tıpkı Aleksandr'ın maaşı kadardı (BOA., AE.SSLM.III., 202/12075, 13 L 1217 (06.02.1803)).

Zarurî olan istihdamların yanında talimler sırasında harcanacak olan barutun sürekli temin edilmesi gerekiyordu. Başka bir ifadeyle savaş sırasında yaşanan mühimmata ihtiyaç hali barış zamanında da süreklilik gösterecekti. Daha önce farklı bir tarihte Çiftlik neferlerinin atış talimleri için Cebehâne'den barut sevk edilmiş ise de talimlerin yoğunluğundan kaynaklı olsa gerek ilgili mühimmatın tükendiği görülmüştür. 1796 yılının son aylarına doğru Çiftlik, 6 kantar top barutunun ve 6 kantar tüfek barutunun Cebehane'den temin edilmesi talebinde bulunmuştur.⁵ Konuyla alakalı emir Cebehanecebaşı'na verilmiştir (BOA., C.AS., 85/3977, 28 Ra [1]211 (01.10.1796)). Çiftlik'ten gelen barut taleplerinin tamamının nefer taliminden kaynaklı gelmediği tespit edilmiştir. Özellikle Çiftlik'te inşa edilen binaların yapım sürecinde de barut talebinin geldiği görülmüştür. Örneğin, Kışla binası için yapılmakta olan yapının ihtiyaç duyduğu taşları kesmek amacıyla 1796 yılının son aylarında 6 kantar barut Cebehane'den talep edilmiştir (BOA., C.AS., 383/15849, 4 Ca [1]211 (05.11.1796)).

Çiftlik'teki Bazı Binalar

Modern kışlalar, içerisinde barındırdığı efradın ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde dizayn edilmiştir (Yeşil, 2009, s. 73). Levend Çiftliği'de içerisindeki neferin dış dünyaya olan bağımlılığını azaltacak derecede ve gündelik hayatta bir neferin başına gelecek ihtiyaçları iç dünyada (kışla içerisi) karşılamak amacıyla yapılarla donatılmıştır. Nefer sayısında yaşanan artış neticesinde iç dünyadaki yapıların sayısında ve kapasitelerinde değişiklikler yaşanmıştır. Çiftlik içerisinde bir neferin ihtiyaçlarına karşılık vermek amacıyla Çiftlik Kethüdası Veli Ağa gözetiminde Çiftliğe kaynakçı, tabancacı, kundakçı, dökmeçi ve çilingir dükkânları açılmıştır. Onarım-bakım hizmetlerinden bağımsız olarak neferin Çiftlik içerisinde ihtiyaç duyduğu berber dükkânı, çamaşırhane ve aşçı gibi temel ihtiyaçları karşılayacak birimler de yapılmıştır (BOA., C.AS., 430/17893, 24 L [1]207). Silah onarım-bakım ve hizmet dükkânlarının masraflarının toplam maliyeti ise 7 bin 507 kuruşa denk düşmüştür. Onarım-bakım tezgâhlarının kurulmasıyla birlikte Çiftlik içerisinde tamire muhtaç duyulan teçhizatın kısa sürede onarılacak ve en hızlı şekilde

⁴ Daha detaylı bilgi için bk. Yeşil, F. (2009). Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim 1793-1826, [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi., 82.-83.

⁵ Toplamda 676 kg civarı barutun sevkiyatı yapılması amaçlanmıştır.

neferle buluşturulması amaçlanmıştır.⁶

Bakım-onarım binaları haricinde inşa edilen berber, çamaşırhane ve aşçı binalarının yapıldığı görülmüştür. Muhtemelen bir nefer, talimden sonra kirlenen üniformasını çamaşırhane içerisinde yıkadıktan sonra veya önce kişisel bakımını berberde yapma ve hatta karnını Çiftlik içerisinde doyurma imkânına sahipti. Nefer temel ihtiyaçlarını Çiftlik dışarısına çıkmadan sağlayabiliyordu ve bu durum Levend Çiftliği'nin modern bir kışladan beklenen neferin ihtiyaçlara karşılık vermek özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Kışlanın içerideki neferin ihtiyaçlarına kısa sürede cevap vermesi neticesinde efrat dış dünyayla soyutlanma sürecine girmiştir.

Çiftlik içerisinde ve civarında yer alan binalar hakkında en detaylı bilgilerden bir tanesi Hicrî 1208 yılında Mimarbaşı tarafından hazırlanan defterde yer almıştır. Deftere göre Çiftlik sınırları içerisinde ve çevresinde 16 tane dükkân bulunuyordu. Bunlar; berber, aşçı, kundakçı, tabancacı, tüfenkçi, çamaşırıcı, kasap, hamam, değirmen, kahveci ve bakkal dükkânlarıdır. Dükkânların detayları ise Tablo 3 içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 3

Hicrî 1208 Yılında Çiftlik İçerisinde ve Çevresinde Bulunan Binalar

Yapının Adı	Fiziksel Özelliği	Arzı (Genişlik)	Tulu (Uzunluk)
Berber Dükkânı	Üzeri çatılı, renkli boyalı cam ve çerçevesi pencere, etraf duvarları beyaz sıvalı	8	15
Aşçı Dükkânı	Üzeri çatılı, etraf duvarları sıvalı ve boyalı, bir oda ve kârgir mutfak ocağı mevcuttur	13	22
Kundakçı Dükkânı	Üzeri çatılı, etraf duvarları sıvalı ve boyalı, bir odalı	8	22

⁶ Talim gören askerlerin bozulan tüfekleri ve aletleri Levend Çiftliği içerisinde tamir ettirilmiştir. Örneğin, 7 Temmuz 1796 tarihinden 1797 senesinin ağustos ayı da dâhil olmak üzere Çiftlik yerleşkesinde tüfek tamirat masrafı 324 kuruşu bulmuştur (BOA., C.AS., 1064/46855, 23.ZA 1212 (09.05.1798)). Levend Çiftliği içerisinde belli ölçüde onarım ve hatta parça birleştirme işlemleri yapılıyor olsa da Çiftliğin bazı ihtiyaçlarının önemli bir kısmı Cebehâne ve Tophane gibi klasik dönem kurumlarından karşılanmaya devam etmiştir. Örneğin Levend Çiftliği'ndeki Bostancı tüfekçilerinin ve Bostancı topçularının atış talimleri için gerekli olan 2 bin adet falya, 6 deste falya iğnesi ve 300 adet fişen maytabı Tophane envanterinden karşılanması için emredilmiştir (BOA., C.AS., 33/1520, 3 R 1211). Konuyla alakalı başka bir emirde harbi üretimiyle alakalı gelmiştir. Levend Çiftliği'ndeki askerlerin kullanacağı tüfekler için yapılacak olan harbilerin Avusturya tarzı (Nemçekârî) olarak üretilmesi istenilmiştir. Bu amaca yönelik 7 Temmuz 1793 tarihinde Sadaret, Cebehâne'nin elinde ne kadar Avusturya tarzı (Nemçekârî) tüfek harbisi var ise bu iş için verilmesini Cebehanebaşı'na emretmiştir. (Cebehâne'den gelen takrire göre envanterde sadece 760 tane Avusturya tarzı harbi mevcuttur.) Ek olarak Cebehâne'nin envanterinde bulunan 20 top kefenlik boğasının da Şikk-ı sani Mustafa Reşid Efendi'ye verilmesi talep edilmiştir (BOA., C.AS., 808/34333, 28 Za 1207 (07.07.1793)). Top arabacıları kışlasının da Levend Çiftliği'nin ihtiyaçlarına karşılık verdiği görülmüştür. Levend Çiftliği'nde vazifeli araçlardan birkaçı tamir edilmek üzere Top arabacıları kışlasına götürülmüştür. Burada arabaların tamiratından sorumlu şahıs ise Seyyid el-hac Mehmed Tefvik Efendi'di. Tamir ettirileceklerden 5 tanesi yeni icat edilen demir dingilli sürat araçlardı. Diğerleri ise tahta dingilli Avusturya modelli (Nemçekârî) bir arabaydı (BOA., C.AS., 112/5049, 20 Ca 1216 (28.09.1801)).

Tabancacı Dükkanı	Üzeri çatılı, etraf duvarları sıvalı ve boyalı, bir odalı	8	22
Tüfenççi Dükkanı	Üzeri çatılı, beyaz sıvalı, ocaklı mükemmel ve birleşik odalı	15	22
Çamaşırçı Dükkanı	Üzeri çatılı, iç kısımları tahta kaplamalı ve ocaklı	8	10
Kasap Dükkanı	Üzeri çatılı, etrafı kaplı, odalı	8	8
Demirci Dükkanı	Takriben çatılı ve kaplamalı	6	7,5
Dökmeci Dükkanı	Demirci Dükkanı ile benzer	6	7
Çilingir Dükkanı	Demirci Dükkanı ile benzer	5	12
Bakkal Dükkanı	Üzeri çatılı, etrafı duvarlı, içerisi odalı	9,5	10
Hamam ve Arsası	Daha önceden inşa edilmiş 330 arşın hamam binası*	20	45
Kahve Dükkanı	Bakkal Dükkanı'nın üzerinde çatılı tavan döşemeli.	10	12
Bakkal Dükkanı	Kahve Dükkanı'nın altında	18	10
Fırın Dükkanı	Üzeri Çatılı, kargir fırınlı	18	20
Değirmen	Üzeri çatılı, etrafı duvarlı	20	25

Kaynakça: (BOA., C.AS., 663/27854, 25 Ra 1208 (31.10.1793))

Nefer sayısındaki artış üzerine bir takım askerî ve hizmet binalarının genişletildiği ve yeni yapıların inşa edildiği görülmüştür (Çelik, 2022, s. 67). Sayı arttıkça sorun büyür ve koşulların sürekli iyileştirilmesi ve hatta geçmişte önemsiz ayrıntıların o an temel bir ihtiyaç olarak hayat bulmasına neden olur.

Tablo 2'ye göre 1801 yılında Çiftlik içerisinde yedi tane tabip/cerrahın istihdam edildiği görülmüş ise de sağlık personellerinin Levend Çiftliği'ndeki varlığının daha geç bir tarihe gittiği anlaşılmaktadır. 1793 yılına ait olan tayinât ve çeşitli harcamaların gösterildiği deftere göre Çiftlik'te en az iki tane tabibin var olduğu tespit edilmiştir (BOA., C.AS., 852/36445). Çiftlik içerisinde tabiplerin/cerrahların bulunmasına karşın ilk aşamada müstakil bir sağlık binasının olup olmadığı çalışmanın başında şüpheli gelmiş ise de 1800 yılına ait olan tamirat kaydının tutulduğu defter içerisinde eski hastaneye yapılan duvar inşaat masrafından bahsedildiği görülmüştür (BOA., D.BŞM.d., 6834). Orduda talim ve

* Çiftlik arazisi içerisinde bulunan hamam hakkında daha detaylı bilgi için bk. (BOA., C.AS., 663/27854, 25 Ra 1208).

cephane kadar önemli bir başka etken şüphesiz sağlıktı. Talim sırasında veyahut gündelik hayatta yaşanabilecek kazalar ile mevsimsel hastalıkların tedavisi için Çiftliğin yeni bir hastaneye ihtiyacı vardı. Bu doğrultuda 19 bin 34 kuruşluk bir harcama öngörülerek hastanenin yapımına başlanmıştır. Hastanenin Temmuz 1800 tarihine gelinceye kadar bina inşa masrafı 8.000 kuruşa ulaşmıştır ve ödemeler talep doğrultusunda peyderpey gerçekleşmiştir (BOA., C.A.S., 170/7457, 4 Ra 1215 (26.07.1800)).⁷

Çiftlik içerisindeki nefere hizmet etmek amacıyla bir tane de eczahanenin açıldığı görülmüştür. Öncelikli hedef muhakkak ki sağlık olsa da ikincil hedefin kendi kendine yeten bir modern kışla yaratmak arzudur. Eczahanenin inşa masrafı ise 849,5 kuruştur. Eczahanenin masrafı Hazine-i Hümayun tarafından karşılanmıştır (BOA., C.SH., 5/228, 2 S 1215 (25.06.1800)).

Silah bakım-onarım ve sağlık gibi faktörlerin yanında ordu içerisindeki her bir neferin ihtiyaç duyduğu faktör beslenmeydi. Levend Çiftliği'ndeki neferât için yemek işlerinden sorumlu aşçı personelinin çalıştığı bilinmektedir. Çiftlik bünyesinde talim gören nefer sayısının artmaya başlamasıyla beraber sayısı arttıkça var olan dükkânların genişlemesi ve hatta tamiratı söz konusu olmuştur. Hâlihazırda bulunan Çiftlik içerisindeki mutfağın çatısının yıkıldığı ve saçaklarıyla birlikte çatının tamir edildiği görülmüştür. Bu tamirat için sermimardan İbrahim'in hazırladığı deftere göre 977 kuruşluk bir harcamaya gereksinim görülmüştür (BOA., C.A.S., 1054/46356, 27 Ş 1217 (23.12.1802)). Ancak konuyla alakalı masraf bedelinin bu miktar olmadığı, yapılan yeni bir inceleme doğrultusunda sahil miktarın 1.267 kuruş olduğu 1803 yılının mart ayında bildirilmiştir (BOA., C.A.S., 1054/46356, 15 Za [1]217 (09.03.1803)).⁸

⁷ Dış cephe ve bina masraflarının haricinde ilerleyen senelerde hastalar için yatak satın alındığı görülmüştür. Hem Levend Çiftliği hem de Üsküdar Kışlası'ndaki hastalar için 30'şar tane yatak satın alınmıştır. Ek olarak 358 kuruş 14 paraya da yatakların ihtiyaç duyduğu nevesimler satın alınmıştır (BOA., C.SH., 14/690). Yapılan masrafın detayları tablo 3 içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 4

Levend Çiftliği'ndeki Hastaneye Satın Alınan Malzemeler

Temin Miktarı	Temin Edilen Ürün	Kuruş	Para
30	Çarşaf	141	10
	Minder Kılıfı	124	-
	Baş Yastığı	30	-
	Yastıklar için Yapağı	62	4

Kaynak: (BOA., C.SH., 14/690)

Üsküdar Kışlası'na satın alınanlar ve diğer çeşitli masraflarda eklendiği vakit toplam ücret (örn. Hamallık ücreti ile kayak ve araba masrafı 3 kuruş 10 para) 756 kuruş 18 paraya ulaşmıştır. Bu miktarın İrad-ı Cedid Fonu'ndan karşılanması emredilmiştir (BOA., C.SH., 14/690, 29 M [1]218 (21.05.1803)).

⁸ Dış cephede yapılan tamiratın haricinde içerideki araç-gerece yönelik masrafların yapıldığı görülmüştür. Mutfak içerisinde bulunan yemek kazanlarının büyük olmasından kaynaklanan sorunlar ve tamire muhtaç olmalarından dolayı değişim yapılması için Çiftlik'ten bir talep gelmiştir. Çiftlik Cebehane-i Amire'den gönderilmesi planlanan kazanların küçük olmasını özellikle üst makamlara bildirmiştir. Sultan'ında emir vermesi üzerine Cebehane-i Amire'de kayıtlı 520 adet kazandan 24 tane kazan Levend Çiftliği için ayrılmıştır (BOA., AE.SSLM.III, 88/5307, 21 L [1]210 (29.04.1796)). Mutfak masrafları sadece et veya hububat ile sınırlı değildi aynı zamanda bunları pişirmek için oduna da ihtiyaç vardı. Örneğin 7 Ağustos 1797 tarihinde mutfak,

Levend Çiftliği'ndeki inşaat ve tamirat faaliyetleri bunlarla sınırlı olmamakla beraber ayrıyeten başka bir çalışmanın konusu olacak kadar ana kaynak mevcuttur. Ancak Çiftlik içerisinde yapılan bir yapı diğerlerinden başka bir seviye ve anlam içerisindeydi.

Levend Çiftliği Kalesi

Levend Çiftliği'ni Türk askerî eğitim-öğretim tarihinde önemli yere koyan ayırt edici bir özelliği vardı. Bu özellik, tatbikî bir kuşatma taliminin farklı sınıflarca, kendi yerleşke sınırları içerisinde bulunan kale üzerinde icra edilmesi idi. Kuşatma taliminin ortaya çıkışı ise oldukça manidar olmuştur. Rusya ile girilen savaşımlardan mağlup ayrılan Osmanlı ordusu yine aynı düşmandan gördüğü talim modelini taklit etme çabasına girmiştir. Devletin sinir uçları mesabesinde olan hudut boyu kaleleri düşman ulus ile barış zamanında bile etkileşimin en yoğun yaşandığı yerlerdir. Tarafların yalnız savaşta değil aynı zamanda barış zamanında bile birbirlerine karşı psikolojik harp yürüttüğü noktalar. Türk askerî eğitim-öğretim tarihinde yaşanacak olan önemli gelişmenin fitili ise sınır mevkiilerinden birisi olan Bender Kalesi'nde ateslenmiştir.

Osmanlı-Rus Savaşları içerisinde birden çok el değıştiren Bender Kalesi, 1792 yılında Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiştir (Eyice, 1992, s. 432). Bender Kalesi Muhafızlığı'ndan elde edilen bilgiye göre Rus askerleri Bender Kalesi'nin tam karşısında birkaç gün süren tam teçhizatlı izleyenler üzerinde derin etkiler bırakan bir talim yapmıştır. Bender Kalesi, Rusların bu eylemini İstanbul'a bildirilmiştir (BOA., HAT., 199/10099). Böyle büyük bir talim/tatbikatın Osmanlı askerlerinin gözü önünde yapılmasının ana sebebi şüphesiz ki Türk askerini olumsuz düşünelere sevk etmek ve aynı zamanda psikolojik üstünlüğü sürekli korumak çabasıdır. Bender Kalesi'nin tam karşısında gerçekleşen bu talim, hazır o sıralarda Nizam-ı Cedid programı kapsamında askerî gücünü ıslah etmek isteyen III. Selim'in dikkatini çekmiştir. Sultan, *"bu kâğıdı Reşid Efendi'ye gösterin baksun talim nasıl olur imiş İnşallahü Teâlâ biz de böyle talimlere muktedir oluruz"* diyerek Rus taliminin taklit edilmesi yönünde bir talimat vermiştir (BOA., HAT., 199/10099). Sultan ve askerî erkânı etkileyen bu talimin ana faktörü neydi sorusunun cevabı ise Rusların talimlerini metris ve tabya üzerinden gerçekleştirmiş olmalarıydı. Bender'den gelen bu tatbikatı anlatan havadisten III. Selim fazlasıyla etkilenmiş ve kendi ordusunun da Ruslar gibi toprak tabya ve metris içinde talim görmesini arzu etmiştir. Yaşanan bu gözlem ve tecrübeden hareketle Levend Çiftliği'nin etrafındaki uygun bir noktaya neferin öğrendiklerini saha içerisinde tatbik edeceği metris ve tabyaların inşası fikri ortaya atıldı. Bu tabyaların içerisine büyük ve küçük çaplı toprakların da yerleştirilmesi amaçlanmıştı. Eğer Sultan'ın izin vermesi durumunda Şahin Mustafa'ya konuyla alakalı emirlerin verileceği de ilgililerce arz edilmiştir. Sultan III. Selim, bu fikri beğenmiş olsa gerek *"hatt eyledim yaptırısın seyr ederim"* diyerek müsaade vermiştir (BOA., HAT., 199/10099). Farklı sınıftan muallem askerlerin katılımıyla yapılacak olan tatbikatın maksadı bir yerde günümüzün simülasyon eğitimlerine benzer bir uygulamayı

sobalar ve hamam için 5 bin 495 çeki odun Veli Ağa ve İstanbul Ağası sorumluluğunda satın alınmıştır. Bu odunların 4 bin 525 çekisi mutfak ve sobalar için 6 bin 787 kuruşa satın alınırken geriye kalan 970 çeki odun ise hamamın ihtiyacı kapsamında 1.605 kuruşa satın alınmıştır. 1.648 kuruşluk nakliye masrafının yanına diğer harcamaların fiyatı olan 197 kuruş eklendiği vakit toplam yakıt masrafının 10 bin 238 kuruşa ulaştığı tespit edilmiştir (BOA., C.AS., 549/23007, 13 S [1]212 (07.08.1797)).

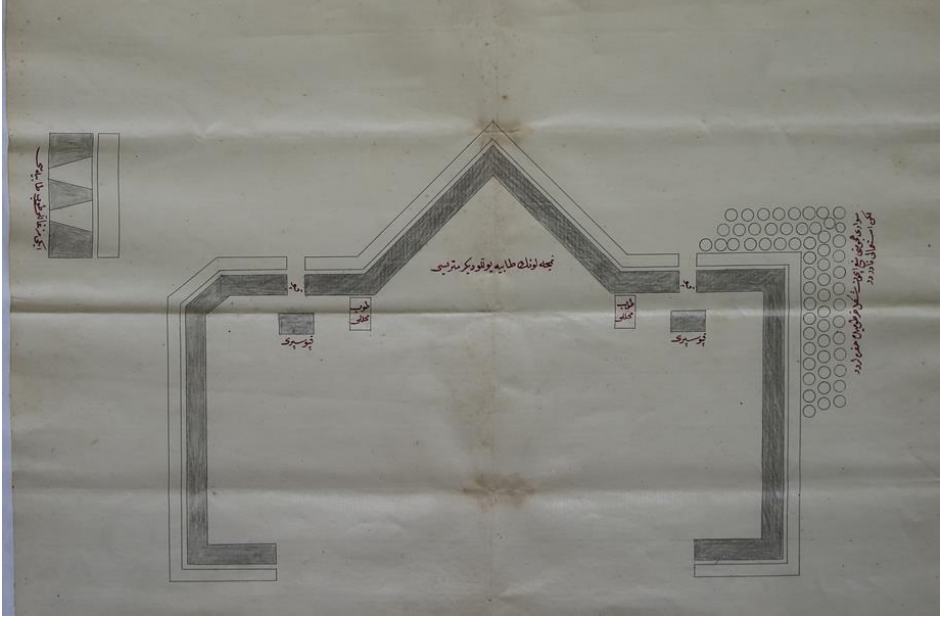
hayata geçirmek, askerin muharebeye hazır bulunurluk düzeyini arttırmaktı. Aynı zamanda topçu ve piyadenin müşterek olarak kuşatma sahasındaki etkisini ve iş birliğini gözlemlemektir. Değınilecek başka bir husus ise Osmanlı Devleti'nin muharebe sahasında bertaraf edemediğı düşmanını bir yerde onun yöntemlerini taklit ederek başarıya ulaşma arzusudur. Bu durumu en iyi açıklayan cümle Napolyon savaşları döneminin ünlü askerî düşünürü olan Prusyalı General Clausewitz'in *“o halde artık ben kendimin efendisi değilim; aksine, düşman bana talimat veriyor, benim ona verdiğim gibi”* sözüyle açıklanabilir (Clausewitz, 2018, s. 32).

Sultan'ın bu emri kâğıt üstünde mi kaldı, yoksa hayata geçirildi mi, sorusunun cevabına gelince şunları ifade etmek yerinde olacaktır. Başka bir arz üzerine hatt-ı hümayundan elde edilen bilgiye göre, Levend Çiftliği yakınında mini bir savaş alanı kurulduğu tespit edilmiştir. Böylelikle metris ve toprak tabya üzerinde talim yapmak fikrinin zihinlerde sınırlı kalmadığı ve uygulamaya geçtiğı anlaşılmıştır. Levend Çiftliği'nin içerisindeki uygun bir noktaya muhtemelen tepelik bir alanın üzerine küçük bir kale inşa edilmiştir. Aynı zamanda kalenin etrafına muhasara metris tabyaları da oluşturulmuştur (BOA., HAT., 202/10448). Bu küçük kalenin yapıma amacı ise *“muhasara metrisi tabyasını dahi nefaratın muayene”* –uygulamalı- edebilmesine imkân sağlamaktı (BOA., HAT., 202/10448). Daha iyi ifade etmek gerekirse Sultan ve Cedid döneminin ileri gelenleri muallem askerlerin, toprak tabya, muhasara metrisi ve kale kuşatmasını saha üzerinde ve en önemlisi gerçek bir savaşın içindeymiş gibi yaşayarak talim etmelerini amaçlamıştır. Muhtemelen topçu ve piyade (belki de süvari) gibi sınıfların müşterek olarak savaş alanında hareket ve savaşma kabiliyetini arttırmak amaçlanmıştır. Muallem askerlerin savunma tertibatıyla tanışıklığını ilk kez savaş alanında değil, barış döneminde tanıştırmak diğeri bir amaçtır.

Levend Çiftliği talim kalesinin özelliğine gelecek olursak, 40 ziraî tul uzunluğunda olmakla beraber köşelerinde dört tane tabyası mevcuttu. Kalenin çevresinde ise dönemine uygun şekilde hazırlanmış muhasara metrisleri kazılmıştır (BOA., HAT., 202/10448). Talim kalesinin bitmiş hali resim olarak çizilip Sultan III. Selim'e takdim edilmiştir. Sultan'ın muhasara taliminin verileceğı bu kaleye ilgisi ve alakası oldukça fazlaydı ve konuyla alakalı evraktan sonra genellikle İnşallah temaşa veya seyredirim gibi temennilerde bulunmuştur (BOA., HAT., 205/10754).

Görsel 1

Sultan III. Selim'e Takdim Edilen Levend Çiftliği'ndeki Tabyanın Çizimi⁹

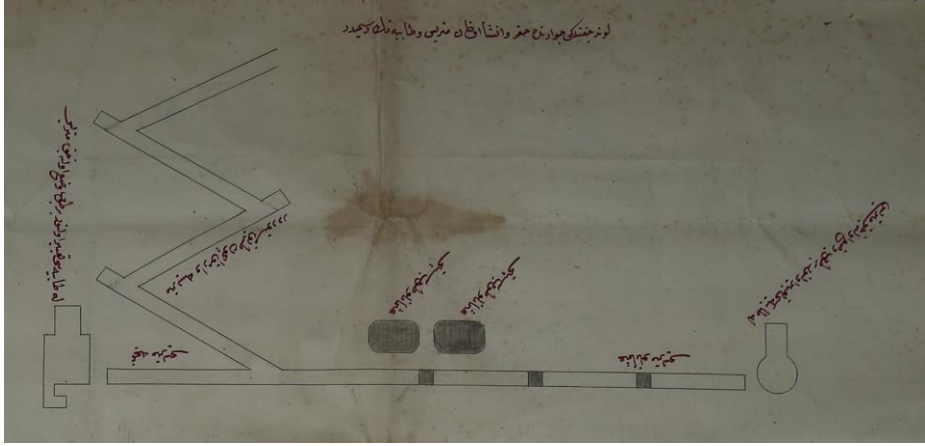

Yukarıdaki görsel T.C. Cumhurbaşkanlığı Millî Saraylar İdaresi Başkanlığına aittir.

Sultan'a takdim edilen çizim incelendiği vakit tabya metrislerinin ikişer kapılı olduğu ve kapıların siper içine bakan kısımlarında güvenlik olarak siperler kazıldığı görülmektedir. Çizimde yer alan örnek tabyanın iki tane top mahallinin (her biri ikişer mazgallı) olduğu ve kapı ağzlarına yakın bir alana konulduğu fark edilmiştir. Tabya metrisine yapılacak olan süvari hücumuna karşı önlem alınması da ayrıca planlanmıştır.

⁹ (Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı, TS.MA.e, 497/19).

Görsel 1 Devam

Yukarıdaki görsel T.C. Cumhurbaşkanlığı Millî Saraylar İdaresi Başkanlığına aittir.

Çiftlik içerisindeki tabya ve metrislerin hem Türk hem de Nemçe stilinde inşa edildiği çizimde de görülmektedir. Türk metrislerinde iki tane Osmanlı top sepetinin var olduğu görülmüştür. Metrislerin etrafında bir tane topla teçhizli farklı şekillerde kazılmış/inşa edilmiş metrisler bulunuyordu.

Levend Çiftliği'ndeki talim kalesiyle alakalı detaylı başka bir bilgi ise 1800 yılına ait tamirat ve inşa keşif defterinde yer almıştır. Bu defter içerisinde kale için sagir yani küçük ifadesi yerine çim tabiri kullanılmıştır. Her ne kadar günümüzde peyzaj ve futbol sahalarında kullanılan bitki olarak zihinlerimizde yer alsa da çim tabirinin o dönem zarfında inşaat faaliyetlerinde kullanılan bir nesne olabileceği varsayılmaktadır.¹⁰ Kalenin 1800 yılı civarında 3 bin 658 kuruş 45 akçelik bir masraf ile yeniden düzenlendiği ve son halini aldığı görülmüştür. Deftere göre Çiftlikteki tamirat ve düzenlemeler kaleyle sınırlı kalmamıştır. Kalenin bu masrafı haricinde Osmanlı Devleti 21 bin 351 kuruş 42 akçelik bir masraf yapmıştır. Kalenin masrafı ve diğer masrafları da hesapladığımızda Çiftlik için 1800 yılı civarında 25 bin 9 kuruş 27 akçeye ulaşan bir masrafın yapıldığına ulaşılmıştır (BOA., D.BŞM.d., 6834). Muhtemelen Levend Çiftliği'nde yer alan bu kalenin ve mevzilerinin sadece muallim askerlere talim amaçlı kurulmadığı aynı zamanda İstanbul'a kuzeyden yapılacak herhangi bir Rus saldırısına karşı bir önlem olduğu da kabul edilebilir. Özellikle Rusların Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin başkenti denizden Rus tehdidiyle karşılaşmıştı. Haliyle bu durum kaleye masrafın neden yapıldığını açıklamaya yetebilir.

¹⁰ Konuyla alakalı detaylı bilgi için bk. Oya Şenyurt, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 28, S. 2, 2013, s. 487-521.; Savunma tedbirlerinde zihnimizde ot olarak canlanan çimin kullanıldığı yerlerde vardı. Tuna nehrinin civarındaki kalelerin etrafında bulunan siperlerin bazıları çimden yapılmıştır. Çim siper toprak sipere nazaran daha çok dikkat edilmesi gereken bir yapıdır. Çünkü ahali hayvanlarını düşmana karşı tedbir amacıyla yapılan bu çim siperlere otlaması için salıveriyordu (BOA., C.AS., 467/19473).

Çalışma sırasında zihnimizi karıştıran ihtilaflardan birisi ise sagir ve çim tabirleri olmuştur. Levend Çiftliği'nde iki tane mi kale var yoksa tek bir kale mi olduğu yönünde zihinlerde bir şüphe oluşmaktadır. Kelime anlamı itibarıyla sagir Türkçe de küçük demektir (Develioğlu, 2012, s. 1063). Konuyla alakalı hazırlanan bir çalışma içerisinde yer alan haritaların bazılarında Çiftlik içerisindeki kaleden yüksek tabya ve yüksek fort olarak bahsedildiği fark edilmiştir (Birik, 2023, s. 83).

Harita 1

Dersaadet ve Cıvarı ve Boğaziçi Haritasından Bir Kesit: Levend Çiftliği ve Yüksek Tabya

Kaynakça: (Mehmed Eşref, Dersaadet ve cıvarı ve Boğaziçi haritası, Karacaoğlu Matbaası, Galata 1324. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114017>)

Belgelerde geçen bu durum zihinlerde bir ihtilaf uyandırmış olsa da 1800 yılına ait olan inşaat ve masraf defteri aslında sagir, çim veya ileride yüksek tabya olarak adlandırılacak olan yapının Bender'den müjdelenerek inşa edilen talim kalesi olduğunu kanıtlamaktadır.

Kalenin nasıl ve hangi amaçlarla yapıldığı tam olarak tespit edilmiş olmasına karşın hangi tarihte yapıldığı tam olarak belirlenememiştir. Ancak 1800 yılı civarında son hâlini aldığı kabul edilebilir. Bu konuda birkaç varsayımda bulunmak icap ederse şunları ifade etmek yerinde olacaktır: Eğer Bender'den müjdelenen kalenin 1800 yılında son düzenlemelerle birlikte talim için kullanıldığını varsayarsak, Napolyon'un Akka Kalesi'ne yönelik hücumunu durdurmak amacıyla Filistin'e gönderilen muallim askerlerin tecrübesinde herhangi bir katkı sağlamadığı anlaşılır. Sonuç itibarıyla bu kale saldırı tecrübesi kazandırmak için yapılmış olsa da illaki muallim askerlere savunma hakkında da tecrübe kazandırabilirdi. Eğer Osmanlı-Rus Harbi'nden hemen sonra Nizam-ı Cedid'in ilk yılları içerisinde yapıldığını ve talime başlandığını varsayarsak, muallim askerlerin Akka'daki başarısında bir etkisinin olduğunu düşünebiliriz. Maalesef her iki varsayımı da destekleyecek arşiv evrakına denk gelinmemiştir. İlginç olan ise dönem içerisinde ve sonrasında çizilen gravürler içerisinde de yapı hakkında bir detay görülmemiştir.

1800 yılında hazırlanan keşif defteri incelendiği vakit Levend Çiftliği'nde bulunan Çim Kale'ye yapılan masraflar dikkat çekmektedir. Daha önceki belgelerde de bahsedildiği üzere kalenin etrafında dört tane tabya bulunmakla birlikte, bu tabyaların kaleyle ulaşımını sağlamak amacıyla dört tane seğirdim yolları inşa edilmiştir. Her tabyanın içerisinde ikişer adet top mazgalı bulunuyordu. Kalenin üç tabyası ve iki seğirdim yolu için toprak taşındığı gözlemlenmiştir. Kalenin dışarısındaki çalışmalara ek olarak, kalenin içerisindeki zeminin de güçlendirildiği ve iç kesime bir tane cephaneliğin yapıldığı

masraflar içerisinde görülmüştür. Kalenin etrafına ise savunmayı güçlendirmek amacıyla hendek kazılmıştır.¹¹

Konuyla alakalı belgeler incelendiğinde Levend Çiftliği bünyesinde bulunan talim numunelerinin sadece bu kale ve etrafındaki metris siperlerinden ibaret olmadığı görülmüştür. Muallem askerlerin talim görmesi için Levend Çiftliği'nde İngiliz bir mühendis tarafından numune bir tabya inşa edilmiştir (BOA., HAT., 257/14723).

Muallem askerlerin talimi için yaptırılan kalenin ve tabyalarının şimdiye kadar yapılan alan araştırmalarından günümüze (Ağustos 2024) ulaşmadığını ifade edebiliriz. Ancak konuyla ilgili eski haritalara bakıldığında kalenin nerede olduğuyula alakalı bir varsayım da bulunulabilir. Öncelikle Levend Çiftliği'nin günümüzde Millî Savunma Üniversitesi Yeni Levent yerleşkesi içerisinde kaldığı kabul edilmektedir. Osmanlı döneminde hazırlanan haritalar incelendiğinde bazılarında Çiftlik içerisindeki kalenin izlerine rastlanmıştır. Örneğin 1911/12 yılında hazırlanan Erkân-ı Harbiye'ye ait haritada içerisinde Levend Çiftliği'nin yüksek bir tepe noktasında tabya diye tabir edilen bir savunma tabyasının var olduğu görülmektedir.

Harita 2

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstanbul Boğazı ve Civarı Haritasından Levend Çiftliği Kesiti

Kaynakça: Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye. (1327). İstanbul Boğazı ve Civarı Haritası (1:50000). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/100256> [Erişim Tarihi: 01.09.2024]

Bahse konu olan harita incelendiğinde tabya diye tabir edilen yapının sol tarafından bir yol geçmektedir. Kalenin nerede olabileceği ile alakalı haritalar üzerinden yapılan ve en

¹¹ Daha detaylı bilgi için bk. (BOA., D.BŞM.d., 6834).

detaylı bir çalışmaya imza atan Birik, haritalar vasıtasıyla kalenin günümüzde Millî Savunma Üniversitesi Levent Yerleşkesi içerisinde olduğunu tespit etmiş ve belli bir alanı da çalışmasında işaret etmiştir (Birik, 2023, s. 88). Kalenin başlangıç hikâyesinin Bender’de atıldığını bir tarih uzmanı olarak ifade etmekte herhangi bir beis görmemekle beraber kalenin nerede olduğu hakkında kesin bir yer işareti belirlemek mümkün görülmemektedir. Ancak güzel bir çalışmaya imza atan Birik’in sunduğu verilerden yola çıkarak oldukça basit bir tahminde bulunmamız gerekirse, günümüzde MSÜ 2 numaralı nizamiye girişinin yukarısında kalan, şimdilerde (2024) basket sahası gibi sportif faaliyetler için tasarlanan ve Gazino’nun da bulunduğu tepelik içerisinde olduğu değerlendirilmektedir. Muhtemelen tabyaları ve mevzileriyle birlikte aşağı taraflara doğru yayılmıştır. Bir kez daha ifade etmek gerekirse mevcut çalışma bu kalenin tarihî sürecine odaklanırken, başarılı bir çalışmaya imza atan Birik, Levend Çiftliği’nin yerinin tespiti ve günümüzde (2024) nereye denk düştüğü üzerinden bir çalışmayı ele almıştır.

Cevaplanması gereken başka bir soru ise şudur; muallem askerler bu kalede talim icra etmişler mi, yoksa sadece bu kale sembolik olarak kalmış mıdır? Arşiv kaynakları incelendiği vakit kalenin çevresinde bir harp oyunu icra edildiği görülmüştür. Sadrazam Paşa, Levend Çiftliği’nde talim gören neferin tatbik ettiği harbe hazırlık talimini yerinde görmek amacıyla Şeyhülislam ve Kaptanıderya ile Çiftliğe gitmiştir. Kendilerini orada İrad-ı Cedid Defterdarı ve Muallem Asker Nazırı Reşid Efendi ile birkaç asker karşılaşmıştır (BOA., TS.MA.e., 1175/39). Heyet, askerî törenle karşılandıktan sonra Sadrazam, Şeyhülislam Efendi ve Kapudan Paşa bir müddet dinlenmiş ve Çiflik’te yemek yemiştir. Sadrazam Paşa ve yanındakiler talimin yapılacağı alanı gören kapı üzerindeki köşke geçerek askerleri denetlemeye başlamıştır. Paşaların ve müftü efendinin görebileceği şekilde muallem askerler alay bağlayıp, davullar eşliğinde yavaş yavaş –askerî hat düzeninde- gösterinin yapılacağı meydana çıkmışlardır. Neferin bu durumunu detaylıca daha sonra Padişah’a anlatacak olan Sadrazam Paşa, muallem askerlerin birlik içinde hareket ettiğini ve verilen emre uyduklarını vurgulamıştır. Askerin verilen emir ve komutlara itaati Sadrazamı etkilemiş olsa gerek arzında bu durumu “*işarete intizar eyledikleri*” cümlesiyle özellikle belirtmiştir (BOA., TS.MA.e., 1175/39). Çiftlik ziyareti esnasında muallem askerler devlet erkânının gözü önünde bir harp oyunu tertip etmiştir. Meydana gelen muallem askerler subaylarının emir vermesi üzerine topçu desteğiyle Çiftlik içerisindeki kale ve onun tabyalarına karşı hücumu geçmiştir. Kale içerisindeki askerlerinde talim amaçlı karşılık vermesiyle birlikte harp oyunu başlamıştır. Aslında Sadrazamın davullar çalarak yürüyüş yaptıklarını zannettiği şey muallem askerlerin savaş pozisyonu aldığı bir eylemdi. Taarruz eden konumdaki muallem askerler çeşitli harp hileleri ve yöntemleriyle sıçan yollarını kullanarak kalenin metrislerine ulaşmayı başarmıştır. Büyük ihtimalle metrisleri savunmacılardan temizledikten sonra metrislerin arkasında olan tabyalara sızmışlardı. Sadrazam Paşa’nın aktardığına göre bir saat civarında metrislerde tüfek atışı ve tabyalardan top atışı gerçekleşmiştir. Muallem askerlerin kaleye doğru birkaç sefer yürüyüş yaptıktan sonra zafer kazandığı Sadrazam tarafından Sultan’a bildirilmiştir. Zafer kazanan taarruzcu konumdaki askerlerin kale içerisindeki askerleri esir ettiğinden de bahsetmiştir (BOA., TS.MA.e., 1175/39). Sadrazam Paşa, muallem askerlerin birkaç kez kaleye yürüyüş ettiklerinden bahsettiğini göz önünde bulundurursak, kale içerisindeki görevli personelin birkaç kez muallem

askerleri püskürtmeyi başardığını varsayabiliriz. Kapı üzerindeki köşkten kale zaptı ve ele geçirilmesi harp oyunu izlenildikten sonra Sadrazam ve ona eşlik edenler Çiftlik içerisindeki havuz başında bulunan köşke inmiştir. Burada ise muallim askerler iki taraflı saflar (karşılıklı) oluşturup meydan cengi tatbikatı oluşturarak birkaç saat gösteri taliminde bulunmuşlardır. Muallim Asker Nazırı Reşid Efendi ilk önce kuşatma daha sonra ise yakın muharebe gösterilerinde bulunarak Sadrazam Paşa ve ona eşlik edenler vasıtasıyla Sultan'ı etkilemek istemiştir. Nihayetinde çiftlik içerisindeki ve yakınındaki onarım-bakım tezgâhlarının bulunduğu dükkânlar incelendikten sonra teftiş tamamlanmış ve muallim askerlere başarılı harp oyununda sergiledikleri gayretten dolayı atıyyelerde bulunulmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kaleden beklentisi aslında iki yönlüydü; bunlardan birincisi elbette savunma ve güvenliğin sağlanması, ikincisi ise piyade ve topçu gibi sınıfların müşterek olarak savaş zamanında hareket kabiliyetini arttıracak talimi tatbik ettirmektir. Buradaki temel husus muallim askerlerin savunma talimi yerine taarruz talimi aldığını göz önünde bulundurursak, aslında Nizam-ı Cedid programı dâhilinde talim edilen ordunun yurt savunması için kurulan bir ordudan ziyade taarruz edebilecek donanımda ve tecrübede bir ordu olmasıdır. En azından Kale ve ondan beklenen fonksiyon düşünüldüğünde Çiftlik içerisinde talim edilen askerler için bu fikir savunulabilir. Muallim askerlerin kuşatma sırasında bir kaleyi ele geçirmek için ilk önce sıçan yolları vasıtasıyla kale çevresinde bulunan tabyaları susturmayı hedeflediği görülmüştür. Ancak muallim askerlerin aktif bir kale kuşatmasında rol almadan tarih sahnesinden çekildiğini göz önünde bulundurursak, bu talimin ve dolayısıyla kalenin işe yarayıp yaramadığı hiçbir zaman bilinmeyecektir.

Kalenin ilk kez hangi tarihte yapıldığı ile alakalı bir belgeye rastlamamışsa da 1800 senesi civarında bir dizi tamir ve eklemelere maruz kaldığı görülmüştür. Mimarbaşı tarafından 1793 yılında hazırlanan gösterge içerisinde de kaleyle alakalı bir bilginin mevcut olmadığını göz önünde bulundurursak 1794-1800 yılları arasında inşa edildiği iddia edilebilir. Levend Çiftliği bir dizi bina eklemelerine ve düzenlemelerine maruz kalmıştır. Yapılan bu faaliyetlerin üst düzey devlet erkânı tarafından takip edilmesi şarttır. Bazı binaların 1793 yılının sonlarına doğru bittiğini varsayarsak ertesi yıl üst düzey bir teftişin yapılması gereklidir. Kale kuşatma talimini yerinde görmek için Levend'e gelen heyetin harp oyunu sonrasında Çiftlik civarındaki onarım-bakım tezgâhlarını da teftiş ettiğine dair Sadrazam'dan Padişah'a bilgi akışı olmuştur. Bu ziyaretin 1793 yılına yakın bir zaman aralığında gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu yüzden kale daha önce belirttiğimiz yıllar içerisinde muhtemelen 1795 veya 1796 senelerinde inşa edilmiştir.

III. Selim, Çiftlik içerisindeki talim kalesine karşı özel bir ilgi besliyordu. Kale ve çevresindeki tabya, siper ve hendeklerin çizimleri Sultan'a sunulmuştur. Kalenin çevresindeki savunma yapılarını gösteren çizime Topkapı Sarayı Müzesi Evrak'ından ulaşmamıza rağmen kalenin çizimine ne yazık ki ulaşamamıştır. Ancak BOA., Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı (TSMA.e), 497/20 künyeli belgede bulunan çizimin Levend Çiftliği Kalesi olduğundan şüphelenilmektedir. Çünkü tabyaların çiziminin bulunduğu belgenin

künyesiyle yakın bir künye numaralarına sahip olmalarından kaynaklı ve dönemin kale teknolojisine uygun bir çizim olmasıdır.

Levend Çiftliği'ndeki kalenin Türk Askerî Eğitim-Öğretim Tarihi için önemli bir yerinin olduğu görülmüştür. Eğer ki Rus askerleri Bender Kalesi civarında bir tatbikat icra etmemiş olsaydı Levend Çiftliği içerisinde kuşatmaya dayalı talimin verilmesine yönelik eylemlerde bir gecikme yaşanabilirdi. Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibinden bile bir şey kaptığı ve Nizâm-ı Cedid ordusunun başarısı için her türlü masrafı göze aldığı görülmüştür. Belki de Sultan'ın gönlünde yatan talim düşüncesi Levend Çiftliği'nde bulunan kaleyi ele geçirmeye yönelik icra edilen tatbikattı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Birik, M. (2022). Tarihi haritalar üzerinden kayıp kentsel mekânın izini sürmek: Levent Çiftliği ve Kışlası'nın 18. ve 20. yüzyıllar arasında kentsel bağlamla etkileşiminin belirlenmesi. *Tasarım+Kuram*, 18(37), 70-95.
- Clausewitz, C. (2018). *Savaş üzerine* (F. Çeliker, Çev.). ALFA Yayıncılık.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Ali Emiri Selim III. (AE.SSLM.III). 202/12075.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Ali Emiri Selim III. (AE.SSLM.III). 88/5307.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defteri. (D.BŞM.d.). 6834.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 1054/46356.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 1064/46855.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 112/5049.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 170/7457.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 33/1520.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 383/15849.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 430/17893.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 467/19473.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 549/23007.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 620/26164.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 663/27854.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 808/34333.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Askeri (C.AS). 85/3977.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Sıhhiye (C.SH). 14/690.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Cevdet Sıhhiye (C.SH). 5/228.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Hattı Hümayun. (HAT). 195/9759.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Hattı Hümayun. (HAT). 199/10099.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Hattı Hümayun. (HAT). 202/10448.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Hattı Hümayun. (HAT). 205/10754.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Hattı Hümayun. (HAT). 257/14723.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e.). 1128/55.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e.). 1181/8.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e.). 1175/39.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e.). 497/20.
- Çelik, Y. (2018). II. Mahmud devrinde idari-askeri bir üs: Rami Kışlası. *Osmanlı Araştırmaları*, 52(52), 227-266. <https://doi.org/10.18589/oa.592178>
- Çelik, Y. (2022). *Râmi Kışlası II. Mahmud devrinde aydın-despotik modernleşmenin karargâhı*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Develioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye. (1327). *İstanbul Boğazı ve civarı haritası* (1:50000). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/100256>
- Eyice, S. (1992). Bender Kalesi. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 5, 431-432.
- Mehmed, E. (1324). *Dersaadet ve civarı ve Boğaziçi haritası*. Karacaoğlu Matbaası. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114017>
- Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e). 497/19.
- Sunar, M. (2013). XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başları yeniçeri kışlaları üzerine bir değerlendirme. K. Şakul (Ed.), *Yeni bir askeri tarih özlemi savaş, teknoloji ve deneysel çalışmalar* (ss. 252-276) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şenyurt, O. (2013). III. Selim döneminde inşaat ortamını yönlendiren iki Fransız mühendis ve kale tamirleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 487-521.
- Uğurlu, H. (2012). *III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsi ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*. [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Yeşil, F. (2009). *Nizâm-ı Cedid'den yeniçeriliğin kaldırılışına Osmanlı kara ordusunda değişim 1793-1826*. [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Yıldız, G. (2008). *Osmanlı kara ordusunda yeniden yapılanma ve sosyo-politik etkileri (1826-1839)*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Extended Summary

Selim III, who became sultan during the Ottoman-Russian War, faced a defeated army on almost every front. Although the young sultan wanted to continue the war for a while, some soldiers, especially the Janissaries, declared that they would not fight. Following this situation, Selim III decided to end the current war and to create an army that was loyal to him and able to cope with contemporary armies. Levend Ciftlik was chosen as the barracks for the soldiers who would train with western model military training, independent from the military organisations of the classical period.

Although Levend Farm was the private property of the Ottoman Grand Vizier Cezayirli Gazi Hasan Pasha, it became public property on 14 June 1792 by the order of Selim III after his death. The Ciftlik, which was purchased for the army to be formed in the Western model, was subjected to military regulations. Kitchen, barber, and laundry were built to meet the basic needs of the soldiers.

It is understood from the archive documents that apart from the building constructions, a fortress was built in the Levend Ciftlik. The subject and purpose of this study is this fortress located in Levend Ciftlik. Although the fortress does not have a specific name, according to a document prepared in 1800, it was recorded in the archives as a sagir (small) çim (a kind of construction material) fortress located in Levend Ciftlik. The problems that were tried to be answered during the study are as follows: Questions such as how the construction of the fortress was decided, what the expectation of the Ottoman Empire from the fortress was, where the fortress is located today, and on what date the fortress was built were tried to be answered.

It was observed that the necessary information for the construction of the fortress first came from Bender Fortress. The guard of the Bender Fortress reported to Istanbul that the Russians were conducting a big military exercise in the earthworks and outworks. Sultan, who was impressed by this training of the Russians, ordered the soldiers trained at Levend Ciftlik to perform this training. Thus, the Ottoman State chose to adopt a new system of military education, thanks to the greatest enemy that threatened its independence.

As a result of the Sultan's order, an environment similar to a siege war was created in Levend Ciftlik. A small training fortress was built on a suitable piece of ground - probably a hilly area - within the Ciftlik. There were four bastions at the corners of the training fortress. In addition, the defence of the fortress was reinforced with trenches prepared in accordance with the conditions of the period. At the same time, various obstacles were added to prevent easy capture of fortresses and bastions. As a result, Selim III would have a qualified army that would know what to do in a possible war period thanks to the training they did during the peace period.

Unfortunately, due to the lack of dates in the archive documents on the subject, it could not be determined in which years the training fortress was built. However, it was determined that the fortress was repaired in 1800 and an armoury was built inside. Based on this date, it can be assumed that the training fortress was built between 1794-1799. Perhaps the training in fortresses and bastions started before Napoleon's siege of

Acre, and the Nizam-ı Cedid soldiers assisted Cezzar Ahmed Pasha in Acre, thanks to the siege training.

Although Selim III and the military authorities had the fortresses and bastions in Levend Farm built for use in training, it was obvious that these structures would be useful for the defence of Istanbul. With Russia's capture of Crimea, Istanbul became open to attack from the Black Sea side. Thanks to such a fortress located outside Istanbul, an additional defensive measure was taken against a possible Russian raid. It was determined as a result of the researches that the training castle in the farm has not survived to the present day (August 2024). It is thought that the training fortress is located within the boundaries of the land within the Levent Campus of the National Defence University today.

The evidence that training was carried out in fortresses and bastions was the document presented by the Grand Vizier to Selim III regarding his visit to the Farm. Grand Vizier Pasha went to Levend Ciftlik with the Kaptanıderya and the Seyhülislam in order to watch the siege exercises of the castle at Levend Ciftlik. The committee was welcomed here with a military ceremony, and after being served a meal, they rested for a short while and then watched the training in a building overlooking the fortress. According to the Grand Vizier's report, musket and cannon fire took place for about an hour between the soldiers defending the fortress and the bastions and the attacking troops. In addition, it is reported that during the training, the soldiers carried out offensive marches towards their fortresses and bastions by various methods. At the end of the military exercise, it was written that the soldiers who attacked the fortress captured those inside the fortress.

As a result, the Ottoman State managed to establish a system based on practical training as well as theoretical education within the Levend Ciftlik. Selim III aimed to create an attacking army that knew what to do and learned the solution in advance by introducing his soldiers to the enemy defence structures they would encounter in wartime in peacetime. If the Russians had not conducted a big military exercise opposite the Bender Fortress, the Ottoman State might have been delayed in learning about this kind of training. Although the Russians wanted to make propaganda against the Turkish soldiers standing guard at the Bender Fortress, this had the opposite effect and caused the training of the Ottoman army to progress.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Ercan KOSTAK

Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, Türkiye.

Turkish Air Force, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 07.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted 22.11.2024
Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Ercan KOSTAK

E-mail: ekostak14@hotmail.com.tr

Atf: Kostak, E. (2024). Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetlerinde yaşanan gelişmeler (1923-1960). *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 57-83.

Cite this article: Kostak, E. (2024). Developments in the Turkish Land Forces during the Republican period (1923-1960). *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 57-83.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1448760

Cumhuriyet Döneminde Türk Kara Kuvvetlerinde Yaşanan Gelişmeler (1923-1960)

Developments in the Turkish Land Forces During the Republican Period (1923-1960)

Öz

Kara ordusunda ıslahat hareketleri 1700'lerde topçu sınıfı ile başlamış, III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu kurulmuş, ıslahat hareketleri hızlanmış, II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı tamamen kaldırılarak Asakir-i Mansuræ-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulmuş, bu ordu yeniden teşkilatlandırılmış, teçhizatlandırılmış ve eğitilmiştir. Sadece ordu teşkilatı değil ordunun merkez teşkilatı ve karargâh yapılanması da değiştirilmiştir. Almanya'dan kara ordusu için danışmanlar getirilip bazı ülkelere askerî öğrenciler gönderilmiştir. 1834 yılında ise Fransız Harp Okulu örneğine göre Kara Harp Okulu kurulmuştur. II. Abdülhamit döneminde gerçekleşen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde alınan yenilgi üzerine Almanya'dan yardım talebi sonucunda ordunun tamamen Alman ekolüne göre ıslah edilmesi sağlanmıştır. Almanya 1882 yılında Albay Kehler başkanlığında bir ıslahat heyeti göndermiş, bir yıl sonra da askerî okulların ıslahı için Von Der Goltz gelmiştir. Aynı dönemde kara ordusu mızver tüfekleri ile donatılmıştır. Osmanlı ordusu, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda yenilgiler alarak toprak kaybetmiştir. Balkan Savaşı'nda alınan yenilgi üzerine İkinci Meşrutiyet döneminde Almanya'dan yeniden yardım istenmiş ve bu defa geniş bir heyet gönderilmiştir. Ancak bunlar ıslahat faaliyetlerini geliştiremeden Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşmış, Çanakkale deniz ve kara savaşlarında büyük başarılar kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, savaşın sonunda ağır yükümlülükler taşıyan Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Kara Kuvvetleri, cumhuriyetin ilanının ardından yeniden teşkilatlanmıştır. Bu teşkilat, günümüzün Kara Kuvvetlerinin altyapısını oluşturmuştur. Kara Kuvvetlerinin silah ve malzeme ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla ikmal planları yürürlüğe girmiştir. 1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Türkiye, tarafların baskılarına rağmen denge siyaseti izleyerek savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Savaşın

ardından Türkiye, Truman ve Marshall'ın katkılarıyla ABD'den askerî yardım almış, Kara Kuvvetlerine modern silah, malzeme ve teçhizat temin edilmiştir. 1949 yılında yürürlüğe giren Kuvvet Komutanlıkları Kanunu ile müstakil komutanlık olan Kara Kuvvetlerinin teşkilatı yeniden düzenlenerek, sınıfların tamamı hemen hemen NATO standartlarında yeni silah ve malzeme ile teçhiz edilmiştir. 1950-1960 yılları arası dönemde, Kara Kuvvetlerinin değişimine katkı sağlayan en önemli olay, Türkiye'nin NATO'ya girmesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Askerî yardım, ordu, tank, top, zırhlı birlik.

JEL Kodu: Z00

ABSTRACT

Reform movements in the land army started with the artillery class in the 1700s and during the reign of III. Selim, a new army called Nizam-ı Cedid was established, reform movements accelerated and during the reign of II. Mahmud, the Janissary Corps was completely abolished and a new army was established under the name of Asakir-i Mansuræ-i Muhammediye and this army was reorganized, equipped and trained. Not only the army organization but also the central organization and headquarters structure of the army has been changed. Advisors for the land army were brought from Germany and military students were sent to some countries. In 1834, the Military Academy was established according to the example of the French Military Academy. Following the defeat in the 1877-78 Ottoman-Russian War during the reign of II. Abdulhamid, the army was completely reformed according to the German school, as a result of the request for help from Germany. Germany sent a reform committee under the chairmanship of Colonel Kehler in 1882 and a year later, Von Der Goltz came to reform the military schools. In the same period, the land army was equipped with Mauser rifles. The Ottoman army lost territory by suffering defeats in the Tripoli and Balkan Wars. Following the defeat in the Balkan War, Germany was asked for help again during the Second Constitutional Monarchy, and this time a large delegation was sent. However, before they could develop reform activities, the First World War broke out. The Ottoman army fought on many fronts in the First World War and achieved great success in the Çanakkale sea and land battles. At the end of the war, the Ottoman Empire signed the Armistice of Mudros, which carried heavy obligations. The Land Forces were reorganized after the proclamation of the Republic. This organization created the infrastructure of today's Land Forces. Supply plans have been put into effect in order to meet the weapons and material needs of the Land Forces. The Second World War took place between 1939 and 1945. Despite the pressures of the parties, Türkiye managed to stay out of the war by following a policy of balance. After the war, Turkey received military aid from the USA with the contributions of Truman and Marshall and modern weapons, materials and equipment were provided to the Land Forces. With the Law on Force Commands that came into force in 1949, the organization of the Land Forces, which was an independent command, was reorganized and almost all classes were equipped with new weapons and materials at NATO standards. The most important event that contributed to the change of the Land Forces in the period between 1950 and 1960 was Turkey's entry into NATO.

Article Keywords: Military aid, army, tank, artillery, armoured unit

JEL Code: Z00

Giriş

Kara ordusunda ıslahat hareketleri 1700'lerde topçu sınıfı ile başlamış, padişah III. Selim döneminde (1789-1807) Batı orduları örnek alınarak askerî alanda, devlet teşkilatı ve idare sisteminde yapılan ve yapılması planlanan yenilikler için Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) tabiri kullanılmıştır. Bu dönemde III. Selim, mevcut ocakların ıslahını yaptırmış, çağın şartlarına uygun eğitim veren Nizam-ı Cedit ordusunun 1792 yılında kurulmasını sağlamıştır. Ordunun finansmanına yönelik İrad-ı Cedit'i teşkil etmiş ve mirî araziden elde edilen gelirin çoğunluğunu buraya transfer etmiştir. Ayrıca, Osmanlı ordusuna istihkam ve topçu subayı yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayun 1795 yılında hizmete başlamıştır (Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 67).

Ardından II. Mahmud döneminde (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında silah zoruyla ortadan kaldırılması sonrasında Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuştur (Okumuş, 2002, s. 648). Bu ordu yeniden teşkilatlandırılmış, teçhizatlandırılmış ve eğitilmiştir. Sadece ordu teşkilatı değil ordunun merkez teşkilatı ve karargâh yapılanması da değiştirilmiştir. Bu dönemde Almanya'dan kara ordusu için danışmanlar getirilip bazı ülkelere askerî öğrenciler gönderilmiştir. Bunun yanı sıra, Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Kara Harp Okulu) 1834 yılında faaliyete geçirilmiştir (Aydın, 1994, s. 4; Gülen, 2001, s. 65).

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde alınan yenilgi üzerine Almanya'dan yardım talep edilmiş ve neticesinde ordu tamamen Alman ekolüne göre ıslah edilmiştir. Almanya, 1882 yılında Albay Kehler başkanlığında bir ıslahat heyeti göndermiş, bir yıl sonrasında da askerî okulların ıslahı için Vor Der Goltz gelmiştir (Türkmen, 2016, s. 938; Türk Askerî Kültürü (Ed. A. Sefa Özkaya), 2019, s. 730). Bu dönemde Osmanlı ordusunda görevli piyade askerleri, Alman askerlerinin de kullandığı Mavzer (Mauser) tüfekleri ile donatılmıştır. 1883-1896 yılları arası dönemde Almanya ile silah ticaretinin başrolünde: Alman fabrikalarından tüfek ve fişek sağlayan Mauser ve Ludwig Loewe; top ile barut sağlayan Krupp; donanmaya torpido sağlayan Schichau firması ile Deutsche Bank, Von Der Goltz ve Alman askerî heyeti vardır (Beşirli, 2004, s. 127-131).

Osmanlı ordusu, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'na katılarak yenilgiler almış, söz konusu savaşlar sonucunda güç ve toprak kaybı yaşanmıştır (Türk Savaş Tarihi, 3. Kitap, s. 217-227). Mağlubiyetin nedenleri ise; savaşların öncesinde seferberliğin yeterli olacak şekilde yapılmaması, teşkilatın ve hazırlıkların yetersizliği, ordunun komuta heyetinde şiddetlenen siyasi çatışma ve anlaşmazlıklar olarak gösterilmiştir (Paşa, 2003, s. 154; Türk Askerî Kültürü (Ed. A. Sefa Özkaya), 2019, s. 732).

Ardından İtilaf Devletleri ile gerçekleştirilen görüşmelerden sonuç alınamaması ve Enver Paşa'nın Almanya'yı desteklemesi neticesinde Türkiye-Almanya ittifakı 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanmış, 3 Ağustos'tan başlayarak seferberlik ilan edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu İttifak Devletleri'nin tarafında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir (Danişmend, 1972, s. 413).

Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Savaşı boyunca farklı cephelerde savaşmış (Türk Askerî Kültürü (Ed. A. Sefa Özkaya), 2019, s. 734), Çanakkale deniz ve kara savaşlarında büyük başarılar kazanarak savaşın seyrine etki etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, savaş sürerken eksiklerini gidermeye yönelik Almanya'dan askerî yardım temin etmiştir. Bunlardan bazıları: top, tüfek ve mermi olmuştur (Yılmaz, 1993, s. 308).

Savaşın sonunda Almanya, Avusturya-Macaristan dağılmış; Rusya yenilmiş, topraklarında kurulan ülkeler dünyada yeni bir düzen meydana getirmişlerdir. Müteakiben Osmanlı İmparatorluğu ağır yükümlülükler taşıyan Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamış ve mütareke dönemine geçiş yaşanmıştır (Aybars, 1990, s. 105-108). Bu dönemde İngiltere tarafından, Osmanlı ordusunun terhis edilmesi ve silahlarının toplanmasına yönelik baskı yapılmıştır. Mütareke hükümlerinin uygulanması ile ordular kaldırılmış, silah ve mühimmatın bir bölümü İtilaf Devletleri'ne verilmiş, erlerin terhisi yapılmış ve müfettişlikler hayata geçirilmiştir (Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati, 1962, s. 177-179).

Kurtuluş Savaşı periyodunda Türk askerleri Almanya'dan alınan ağır ve hafif makineli tüfekleri, süngüleri, fişekleri, kapsülleri ve diğer savaşa yönelik malzemeleri kullanmışlardır (Tutsak, 2014, s. 257). Kara Kuvvetlerinde, İstiklal Savaşı boyunca teşkilat değişiklikleri yaşanmış, Mustafa Kemal Paşa çok zayıf durumda olan orduyu 1920 yılından itibaren düzenli orduya dönüştürmüş ve Batı Cephesi Komutanlığı oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde teşkil edilen düzenli ordu ile I. ve II. İnönü Muharebeleri (Türk Savaş Tarihi, 4. Kitap, s. 158-169), Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebeleri kazanılmıştır (Türk Askerî Kültürü (Ed. A. Sefa Özkaya), 2019, s. 748).

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Kara Kuvvetleri

Türk Kara Kuvvetleri, cumhuriyetin ilanının ardından üç ordu müfettişliği ile ikişer tümenli dokuz kolordu ve üç süvari tümeni olacak şekilde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilat, günümüzün Kara Kuvvetlerinin altyapısını oluşturmuştur (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1998, s. 59; Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma, 2023, s. 152). 2'nci, 3'üncü, 4'üncü kolorduların bağlı olduğu 1'inci Ordu Müfettişliği'nin Karargâhı Ankara'da konuşlanmıştır (Kanat & Oğuş, 1996, s. 281). Ardından ordunun Karargâhı İstanbul'daki Meclis-i Mebusan binasına taşınmıştır. Kazım Karabekir, 1924 yılında 1'inci Ordu Müfettişi ünvanını almıştır (1'inci Ordu Komutanlığı Tarihçesi, 2009, s. 13). 1'inci, 5'inci ve 6'ncı kolorduların bağlantısının yapıldığı 2'nci Ordu Müfettişliği'nin Karargâhı Konya'da konuşlanmıştır (Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma, 2023, s. 153; Terzioğlu, 1965, s. 72). 7'nci, 8'inci ve 9'uncu kolorduların bağlandığı 3'üncü Ordu Müfettişliği'nin Karargâhı ise Erzincan'da konuşlanmıştır (Kanat & Oğuş, 1996, s. 282). İlaveten, Kars, Kırklareli, Çatalca, Erzurum, İzmir, İstanbul ve Çanakkale Boğazları Müstahkem Mevkileri bulunmaktadır (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1982, s. 49; Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma, 2023, s. 153, 159).

Bu dönemde Türk ordusunun silah ve malzeme ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla orta ve uzun vadeli ikmal planları hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda, 19 Kasım 1925 tarihli ve

664 Sayılı Müdafaa-i Millîye Vekaleti'nce Yüz Elli Milyon Liralık Taahhüd İcrası Hakkında Kanun doğrultusunda Birinci İkmal Planı yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, Sayı: 228, 25.11.1925). Bu Kanun'a göre, yüz elli milyon liralık olağanüstü ödenek ayrılmıştır. Söz konusu ödenek, 1925 yılı bütçesinde gider hanesinin yaklaşık %75'ini kapsamıştır (Tekeli & İlkin, 2013, s. 77-78). Böylece Kara Kuvvetlerinin gücü artmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) motorize duruma getirilmesine ilişkin verdiği direktif gereğince 1928 yılında Fransa'dan Renault FT-17 tankı alınarak tankçılık eğitimi amacıyla Piyade Atış Okuluna (Maltepe/İstanbul) teslim edilmiştir (Akkaya, 2006, s. 102-103). Türk Kara Kuvvetleri hizmetine verilen Renault tankları, zırhlı birliklerin kurulması için önemli bir adım teşkil etmiştir. Tank birliği, 1934 yılında Lüleburgaz'da kurularak zırhlı birliklerin omurgasını meydana getirmiş, içinde bulunan tank taburu 1937 yılında zırhlı tugay şeklinde teşkilatlandırılmıştır (Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma, 2023, s. 160; Kanat & Oğuş, 1996, s. 282). Böylece Kara Kuvvetlerine mekanize ve yüksek hareket yeteneği kazandırılmıştır.

1930-1939 Yılları Arası Dönemde Türk Kara Kuvvetleri

Modern uçaksavar silahlarının Kara Kuvvetlerine ilk defa girişi 1931-1932'lerde olmuştur. Bu silahlar Ankara'da yapılan Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü törenlerinde kullanılmasının akabinde halkın beğenisini kazanmıştır. Bu periyotta uçaksavar taburları Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul ve Kütahya gibi merkezlere görevlendirilmiştir. Bahse konu uçaksavar taburları üç batarya ile oluşturulmuştur. Bataryalar, İngiliz Wickers Amstrong tipinde toplarla donatılmıştır. Toplar ile kara, hava, zırhlı ve deniz hedeflerine de atış yapabilme kabiliyeti kazanılması neticesinde Kara Kuvvetleri güçlenmeye devam etmiştir (Erendil, 1988, s. 141).

Eğitim alanında Kara Kuvvetlerine subay yetiştirmek amacıyla Kara Harp Okulu, Lozan Antlaşması'nın akabinde İstanbul'da yeniden eğitime başlamış, 1 Ağustos 1931 tarihinde taburdan alay seviyesine ve Nisan 1947'de tümen seviyesine çıkarılmıştır. Okul eğitimini 25 Eylül 1936 tarihinden itibaren Ankara'da sürdürmüştür (Kara Harp Okulu Tarihçesi, 1973, s. 11-34).

1930'lu yıllarda İkmal planlarının uygulanması devam etmiş, bu kapsamda İkinci İkmal Planı doğrultusunda, ordunun geliştirilmesi amacıyla toplam 70.000.000 lira tutarında ödenek tahsis edilmiştir. 1934 tarihli ve 2425 Sayılı Millî Müdafaa Vekaleti'nce 49.500.000 Liralık Taahhüdât İcrası Hakkında Kanun ile olağanüstü ödenek tahsis edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 27.05.1934). Bu plan gereğince 1934 yılında dört piyade tümeni bağlı olan kolordu yetkisine sahip İstanbul Komutanlığının hizmete girmesi sağlanmıştır (Terzioğlu, 1965, s. 73).

Ardından Üçüncü İkmal Planı'nın uygulanması amacıyla, 26 Mayıs 1936 tarihli ve 2980 Sayılı Millî Müdafaa Vekaleti'nce 67.000.000 liralık Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun ile ödenek tahsisi yapılmıştır (Resmî Gazete, S. 3313, 26.05.1936). Kanun ile, ordunun ihtiyacı için top ve malzeme temini yapılması, Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü tarafından kullanılması için yıllık ödenecek miktarın yedi buçuk milyon lirayı aşmaması ve 1949 yılının sonuna kadar ödeme yapılması maksadıyla altmış yedi milyon liralık taahhüde girme mesuliyeti Millî Müdafaa Vekili'ne verilmiştir. Üçüncü İkmal Planı'nda,

topçu birliklerinin modernize edilmesine öncelik verilmiştir (Çetin, 2014, s. 39).

Bu dönemde Krop Fabrikası'ndan alınamayan 10,5 cm.lik hafif sahra obüslerinin Rheinmetall Fabrikası'ndan pazarlık yöntemi kullanılarak satın alınmasına karar verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BCA), Fon: 30.18.1.2/Kutu: 70. Gömlek: 96. Sıra No: 1). Ayrıca, Rheinmetall Fabrikası'na sipariş edilen 28/45, 10,5 ve 3,7'lik toplar için kullanılacak optik ve muhabere malzemelerinin pazarlık usulü ile temin edilmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/71.3.4).

1937 yılında icra edilen Trakya ve Ege Manevraları ile bilhassa İstiklal Savaşı'nda kazanılan tecrübeler göz önüne alınarak doğru ve yeterli olmadığına kanaat getirilen taarruz ve savunma planları değerlendirilmiştir. Bu manevralarda bir saldırı ile karşılaşılması durumunda yaşanacak zorluklar arazide gerçekleştirilen uygulamalı eğitimler vasıtasıyla görülmüş ve alınması gereken tedbirler ilerleyen zamanlarda icra edilen manevra ve tatbikatlarda denenmiştir (Kostak, 2016, s. 226).

1930'lu yılların sonlarında savaş çıkması ihtimalinin güçlenmesi üzerine Üçüncü İkmal Planı dondurularak 28 Mayıs 1938 tarihli ve 3395 Sayılı Millî Müdafaa İhtiyaçları İçin 125,5 Milyon Liraya Kadar Taahhüde Girişilmesi Hakkında Kanun doğrultusunda ordunun gücünün artırılmasına yönelik 1938-1948 yılları arası dönemi içeren Dördüncü İkmal Planı'nın yürürlüğe konması amacıyla ödenek tahsisi yapılmıştır (Resmî Gazete, S. 3919, 28.05.1938). TSK'nin, bilhassa da Kara Kuvvetlerinin güçlendirilmesi için 1938 ve 1939 mali yılı bütçelerinden Millî Müdafaa Vekâleti'ne ek ödenek tahsisi gerçekleştirilmiştir.

Savaş ihtimali doğrultusunda 1938 yılında tahkimat faaliyetleri hızlandırılarak Erzurum, Çanakkale, Gelibolu ve Hadımköy'de istihkâm inşaat taburları kurulmuştur (İstihkâm Sınıfının Tarihçesi, 2005, s. 416). İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Dördüncü İkmal Planı'na göre on beş kolordu ve bir zırhlı tugay öngörülmüştür. Barış konusunda yirmi iki piyade tümeni, üç süvari tümeni, sekiz bağımsız tugay ve bir zırhlı tugay bulunmaktadır (Erendor, 2015, s. 363). Savaşa hazır olmak için Kara Kuvvetlerinin kırk bir tümeden teşekkül etmesi, olağanüstü tedbirler alınması durumunda ise elli tümene kadar çıkarılması planlanmıştır (Cebecioğlu, 1998, s. 335). Savaş başladığında Kara Kuvvetleri elli tümene çıkarılmış ve bir buçuk milyon askerden meydana gelmiştir (Uçarol, 1998, s. 524-525).

Türk ordusu, İkinci Dünya Savaşı öncesinde nitelik ve nicelik yönünden Birinci Dünya Savaşı'ndaki orduların standardına kıyasla bir parça iyi durumdadır. Hâlihazırda envantere Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmış silahlar muhafaza edilmektedir (Cebecioğlu, 1998, s. 370). Türk Kara Kuvvetleri, savaşın başlarında ağırlıkla Alman menşeli silahları envanterinde tutmakta olup oldukça zayıf bir hâdedir (Cebecioğlu, 1998, s. 332-333).

Türkiye, ordunun eksikliklerini savaş öncesinde millî kaynakları ve ittifak anlaşması ile İngiltere ve Fransa'dan aldığı yardımlarla tamamlamaya çalışmıştır. Ancak, müttefiklerin envanter dışı bıraktığı silah ve malzemelerle tesis edilmiş birlikler, muharebe ve teknik güç açısından istenilen seviyeye çıkarılamamıştır. Zorunlu askerlik nedeniyle eğitim kısıtlı olduğundan, modern silahların kullanılması, operasyonlarda sorumluluk alınması

konularında başarılı olunması oldukça zor olmuştur. Askere çağrılan yetenekli yükümlülerin çoğunluğu Deniz, Hava ve Jandarma Kuvvetleri bünyesine katılmış, geriye kalanların Kara Kuvvetlerine verilmesi neticesinde, elektronik iletişim donanımlarını, tankları ve kamyonları kullanılabilecek insanların eğitilmesinde sıkıntılar yaşanmıştır (McGhee, 1992, s. 91-92).

İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Kara Kuvvetleri

Bu dönemde bünyesinde T-26 tankları olan tank taburunun tank alayına dönüştürülmesi amacıyla, 1939 yılında yüz Renault tankı Fransa'dan, on altı Vickers tankı İngiltere'den tedarik edilerek SSCB'den getirilen tanklarla birlikte Zırhlı Alay olarak adlandırılmıştır. Almanya'dan 1943 yılında zırhlı araçlar satın alınarak zırhlı birliklerin güçlenmesi sağlanmış ve bu yapıda 1947 yılına kadar değişiklik olmamıştır (Cumhuriyetin 50'inci Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, 1973, s. 90).

Adana Görüşmeleri esnasında 5 Şubat 1943 tarihinde Türkiye tarafından, zırhlı tümen ve tugayların ihtiyacı için İngiltere'den istenen kundağı motorlu toplardan (İngiltere'de Bişop denmektedir.) on ikisinin Mısır'da bulunduğu bildirilmiş ve sonrasında Ankara'ya nakilleri yapılmıştır. Genelkurmay Başkanlığınca, Millî Müdafaa Vekâleti, Nakliye Müfettişliği ve Topçu Müfettişliği'ne toplara ilişkin yerine getirilecek işlem adımları bildirilmiştir. Bu minvalde, Ankara'da konuşlu bulunan tank talimğâhi içerisinde bir topçu taburunun açılarak personeline eğitim verilmesi planlamaya alınmıştır. Eğitimler sırasında aksaklık çıkmaması amacıyla tank talimğâhının yakınında personelin iskân edilmesi ve kullanılacak malzemelerin depolanması konularında tedbir alınması istenmiştir (MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi (İDH) Klasörü, Kutu: 6. Gömlek: 074.Belge No: 1).

Türk ordusunda gelinen durumda üç ayrı savaşta kullanılmış farklı cinslerde yüz on dört top bulunmaktadır. Bu sebeple topların yenilenerek, cinsleri ile miktarlarının azaltılmasına gidilmiştir. Buna yönelik olarak Kara Kuvvetlerinin topçu sınıfına: Rheinmetall, Skoda, Bofors ve Krupp topları dâhil edilmiştir (Cebecioğlu, 1998, s. 331).

Mihver devletler tarafından, Balkanlar'ın tehdit edildiği 1941 yılında on beş seferi kolordu bağlısı kırk bir piyade tümeni, üç süvari tümeni, üç bağımsız tugay, bağımsız alaylar ve müstahkem mevkiiler Türkiye'nin savunmasına yönelik gücü oluşturmuşlardır. Ordunun bu güce ulaşmasında 8 Ocak 1940 tarihinde Fransa ve İngiltere ile yapılan ittifak anlaşması önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Türk Kara Kuvvetleri harp silah ve malzemelerinden istifade etmiş, tank, tanksavar, top ve uçaksavar silahları envantere katılmıştır (Erendil, 1988, s. 138).

Savaş uçaksavar topçusunun önemini artırmıştır. Türkiye'nin savaşın hemen başlarında İngiltere ve Fransa gibi Batılı ülkelerle yakın ilişkiler içine girmesi Türk Kara Kuvvetlerinin bu ülkeler tarafından güçlendirilmesinin önünü açmıştır. Bu minvalde 40 mm.lik yüz altmış iki ve 94 mm.lik altmış sekiz uçaksavar topu dinleme aletleri ile birlikte envantere dâhil edilmiştir. Uçaksavar topları, 9.4/52 ve 2.5 cm.lik çakılı ve çekili tipleriyle Fransa'dan temin edilmiştir. Uçaksavar birliklerinde, 1941-1942 yıllarında 40 mm.lik toplar, dört namlulu 12.20 mm.lik taretler ve tek namlulu makineli tüfekler hizmete girmiştir. Kolordu ve tümenlerin hafif uçaksavar taburlarında 12.7 mm.lik ve 40 mm.lik

silahlar bulunmaktadır (Erendil, 1988, s. 142).

Radarın bulunması, uçaksavar topçuluğunda devrim niteliğinde olmuştur. Elektromanyetik dalgaların hedefe çarparak geri dönmesi kuralı ile çalışan sistemler, zaman içerisinde uçaksavar topçusunun işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, 1940 yılında Metris/İstanbul'da konuşlu topçu atış okulunda ilk defa uçaksavar kursu başlatılmış ve İngiltere'li öğretmenler tarafından eğitim verilmiştir (Erendil, 1988, s. 142).

İkinci Dünya Savaşı'nda kara savaşları; planlama, yığınak, operasyon, toparlanma, yeniden mevzilenme ve tekrar operasyon aşamalarında gerçekleştirilmiştir. Bu savaşlar, demiryolları ve buharlı gemilerin kullanımı ile gittikçe büyüyen ordular arasında yapılmış, içten patlamalı motorun kullanılmasıyla hareket imkânları önemli oranda artmış, haberleşme sistemleri koordinasyon olanaklarını güçlendirmiş ve ateş gücü birliklerin çok geniş alanlara yayılmasını sağlamıştır. Piyade ve topçu orduları gelişmiştir. Zırhlı birlikler ve havacılığın eklenmesi mevzi muharebelerini azaltmıştır. Zırhlı-motorize birliklerin uçaklarla birlikte kullanımı kara-hava muharebesini geliştirmiştir. Motorlar ve mekanizasyon savaşları daha geniş alanlara yaymıştır (Akad, 2011, s. 125-126).

Diğer yandan hava unsurları ise savaş alanlarını üç boyutluya dönüştürmüştür. Savaşta helikopterlerin hizmete girmeye başlaması kara savaşlarının hava boyutunu geliştirmiştir. Öncesinde süvarinin iki boyutlu olarak gerçekleştirdiği derinlemesine manevralar üç boyutlu olarak yapılmış, kara havacılığı Kara Kuvvetlerinin önemli bir parçası hâlini almıştır. Savaşın hareketliliğinin artması önce topçu ve istihkâmcıları, ardından tanksavar ve uçaksavarları motorlu araçlara yüklemiş, tankların piyade desteği olmaksızın etkisinin azalması üzerine zırhlı muharebe araçları ve zırhlı personel taşıyıcılardan meydana gelen geniş yapıda araç ailesi oluşturulmuştur. Bu platformlara elektronik savaş, muhabere, komuta, keşif, ikmal, kurtarma ve diğer zırhlı araçlar ilave edilmiştir. Ağır paletli araçların yanı sıra daha hızlı hafif zırhlı tekerlekli araçlar savaş alanında yerini almıştır. Ayrıca, kara havacılığın genel maksat, elektronik, kargo, keşif ve hücum gibi helikopterleri ile hafif uçakları savaşa dahil olmuştur (Akad, 2011, s. 126-127).

Savaş devam ederken Türkiye ile Almanya arasında 31 Aralık 1942 tarihinde harp malzemesi tedarik etmek maksadıyla yüz milyon mark tutarında kredi anlaşması imzalanmıştır. Bahse konu anlaşma gereğince konsorsiyumda yer alan firmalar ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda Türk ordusuna çeşitli tipte ve miktarlarda silah ve mühimmat verilmiş olup, çoğunluğunu 4 Mayıs 1944 tarihine kadar teslim edilen tank, tanksavar silahı, ağır makineli tüfek ve mühimmatlar oluşturmuştur (Yüksel, 2022, s. 22).

1943 yılında ABD ve İngiltere'den alınan malzemeler yardımıyla iki zırhlı tugay Selimiye/İstanbul ve Niğde'de faaliyete geçirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Almanya'dan yetmiş beş Mark III ve IV tipinde tank tedariki yapılmıştır. 24 Şubat 1943 tarihinde ise İngiltere'den yüz iki Valentine ve ABD'den kırk dokuz Stuart tankı temin edilmiş ve 1'inci Ordu Komutanlığı envanterine dâhil olmuştur. Mayıs 1943 ayının sonunda tank sayısı iki yüz altmış ikiye yükselmiştir (Cebecioğlu, 1998, s. 356-358; Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 86). Böylelikle envanterde Alman ve Fransız tankları; Amerikan Sherman ve Stuart tankları; İngiliz Valentine tankı; İngiliz Bren kariyerleri (zırhlı

araç), Bishop kundağı motorlu toplar ve Scout zırhlı otomobilleri bulunmaktadır (Gürkan, 1967, s. 87).

Türkiye, 1943 Adana Görüşmeleri'nde dokuz yüz yetmiş sekiz 40 mm.lik ve dört yüz yirmi üç 9,4 mm.lik top talebinde bulunmuş, iki yüz yirmi top alabilmiştir. Türkiye tarafından, bölge savunmasına yönelik birçok topçu silahı istenmiş, oldukça az sayıda topçu silahı teslim edilmiştir (ATASE Arşivi, İDH, 2.015.4).

Ankara'da zırhlı birliklerdeki personelin eğitilmesi maksadıyla 1942 yılında kurulan tank talimgâhı 23 Eylül 1943 tarihinde Tank Okulu'na dönüştürülmüştür. Kaynağını ise o tarihe kadar zırhlı ve motorlu birliklerde çalışan topçu, piyade ve süvari sınıflarından alınan subaylar oluşturmuştur. Teşkilatın genişlemesi neticesinde tank sınıfına ihtiyaç duyulmuş, tank subayları 1944 yılından itibaren Harp Okulundan ayrılarak Tank Okulunda yetiştirilmiştir. Astsubaylar da Tank Okulundan yetişmiştir. Tank Okulu, 1944 yılında Zırhlı Birlikler Okulu'na dönüştürülmüştür (Cumhuriyetin 50'inci Yıl Dönümünde, 1973, s. 91).

Savaş sürerken Türkiye'de ikamet edecek İngiltere'ye ait birliklerin yakıt ihtiyacının sağlanmasına yönelik 8 Kasım 1943 tarihinde Hariciye Vekâleti'nin onayı ile yakıt tankı ve tesislerinin inşasına karar verilmiştir (ATASE Arşivi, İDH, 2.089.1). Diğer taraftan, ordunun telsiz ihtiyacının karşılanması amacıyla 26 Temmuz 1943 tarihinde Macaristan'ın Kain Standart Elektronik Anonim Şirketinden temini yapılacak olan yetmiş telsiz ile yedek teçhizatının, masrafının Türkiye-Macaristan tediye (Gerçekleşen bir borcu parayla ödeme.) anlaşması doğrultusunda kliring (Ülkeler arasında gerçekleştirilen alım satım işlemlerinin mal ile yapılması.) yöntemiyle ödenmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/102.57.11).

İngiltere, savaş yıllarında Türkiye'nin kendi yanında yerini alması için Türk ordusunun modernizasyonuna yönelik yardımlar gerçekleştirmiştir. İngiltere, Türkiye'nin silah ve malzeme taleplerini 1938 yılında karşılamaya başlamış ve 1943 Adana Görüşmeleri yardımları hızlandırmıştır. 17 Nisan 1943 tarihinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile İngiliz General Wilson arasında yapılan müzakerede, 1943 yılı içinde on iki uçaksavar topunun ve 16 Eylül 1944 tarihine kadar elli tanksavar topunun tesliminin yapılacağı ifade edilmiştir (Özlü, 2006, s. 178).

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay'ın 28 Şubat 1944 tarihinde İngiliz mareşaline gönderdiği yazının içeriği incelendiğinde: 24 Ocak 1944 tarihi itibarıyla ulaşan mektubun cevabı olarak tereddüt teşkil eden hususlara yönelik ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Bu minvalde, Türk ordusunda belirlenen yüzde nispetinde ihtiyat silah ile malzemenin değerlendirmeye alınması, uçak ve tank gibi silahların da teşkilata dâhil edilmesi, Türkiye'nin harekâta devamının sağlanması için bilahare ulaştırılacak teçhizatın ayrı bir sorun sahası hâlinde analiz edilmesine ihtiyaç olduğu kıymetlendirilmiştir. Oluşturulan çizelgenin savaşın ilk günlerine yönelik mecburi gereksinimleri içerdiği, ana ve kısa listenin bir bütünü meydana getirdiği, ayrı sorunları teşkil etmediği anlatılmıştır. Şerman tanklarının teslim edilmesi durumunda Valentine ve Stuart tanklarının hurdaya çıkarılmayacağı, diğer savaş meydanlarında kullanımına devam edileceği bildirilmiştir (ATASE Arşivi, İDH, 2.041.1). Öte yandan Valentine ve Stuart tanklarının silahlarının ve

zırh kalınlığının bugünün savaşlarına uygun yapıda olmadığı, verilen görevleri yapmak için yetersiz olduğu, Alman tanklarının ise yeni olması nedeniyle Şerman tankları ile birlikte birliklere tahsisinin yapıldığı bildirilmiştir (ATASE Arşivi, İDH, 2.038.1-2).

40 mm.lik üç yüz yetmiş sekiz Bofors topunun bakım ve onarımlarının Türkiye’de yapılması amacıyla tesliminin gerçekleştirildiği, topların bu işlemlerinin iyi eğitim görmüş yüz yirmi sekiz subay tarafından yapıldığı ve Türk ordusunun envanterinde yüz on dört farklı tipte top yer aldığı belirtilmiştir (ATASE Arşivi, İDH, 2.038.3). Topların birçoğunda malzeme, araç ve gereç eksikliği vardır (ATASE Arşivi, İDH, 2.038.4).

1944 yılında bir zırhlı tümen karargâhı ve iki bağımsız zırhlı tugaydan oluşan ilk Türk zırhlı tümeni meydana getirilmiştir. Zırhlı Birlikler, 1948 yılında karargâhın kapatılması ile altı bağımsız tugay olarak teşkilatlanmıştır. Bunlar: Etimesgut, Kandilli, Davutpaşa, Aşkale, Mamak ve

Kartal-Maltepe’de konuşlanmıştır (Gürkan, 1967, s. 87). Savaşın sonu yaklaştıkça tehdidin azalması neticesinde, ordunun seferi durumdan çıkarak barış durumuna göre teşkilatlanmasına yönelik Genelkurmay Başkanlığı’nın 5 Şubat 1944 tarihli emri gereğince, Kara Kuvvetleri: Ordu üç, kolordu on beş, piyade tümeni otuz beş, süvari tümeni üç, zırhlı tümen, zırhlı tugay iki, süvari tugayı ve dağ tugayı olacak şekilde oluşturulmuştur (Cebecioğlu, 1998, s. 368).

1945 yılına gelindiğinde dünya düzeni değişmeye başlamıştır. Mihver devletlerin karşısında birlikte savaşan ülkeler aralarında, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında dünyanın hangi düzene evrileceği konularında daha savaş bitmeden konferanslar gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasına rastlayan Yalta Konferansı önemli olmuştur. Önceki konferanslarda savaşta yaşanan gelişmeler ele alınırken, Yalta Konferansı’nda ise savaş sürmekte iken savaşın sonrasındaki sorunlar ile düşünce farklılıkları gündemi oluşturmuştur (İlhan, 2015, s. 191).

İkinci Dünya Savaşı, yaşanan en şiddetli savaşlardan biri olarak tarihe geçmiş ve sayısız insan yaşamını kaybetmiştir. Altı yıl süren bu acılı dönemin akabinde, barış durumuna geçiş kısa zamanda mümkün olmamıştır (Armaoğlu, 2019, s. 319). Türkiye, ısrarla uygulanan baskılara karşın denge politikası yürüterek savaşın dışında kalmayı bilmiştir. Türkiye, savaşa girmemesine rağmen 1939-1947 yılları arası dönemde silah altında beklettiği yaklaşık bir milyon yedi yüz bin asker ile savaştan derinden etkilenmiştir (Zürcher, 2015, s. 293-295).

Soğuk Savaş Döneminde Türk Kara Kuvvetleri

Savaşın ardından başlayan Soğuk Savaş döneminde dünyada ve Türkiye’de askerî, iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan değişimler yaşanmıştır. TSK da bu değişim ve dönüşüm sürecine dâhil olmuş, bu süreçte ordu yenilenerek güçlenmiştir (İlhan, 2015, s. 191). Dünyada savaşın sonrasında bloklar ortaya çıkmış ve ülkeler: Batı Bloğu/Kapitalist Blok; Doğu Bloğu/Komünist Blok şeklinde kutuplaşmıştır (Çelik, 2023, s. 97).

Bu dönemde Türkiye ile ABD ilişkilerinde ilerleme kaydedilmiştir. SSCB’nin boğazlara ilişkin politikası, Türkiye’den toprak talep etmesi ve baskı kurması neticesinde Türkiye ile ABD yakınlaşmıştır. Türkiye’nin, SSCB’nin baskısını dengelemek için ABD’nin desteğine

ihtiyaç duyması, askerî ve ekonomik yardımları da bu ülkeden temin edebilecek olması birlikte ittifak oluşturmasını kolaylaştırmıştır (Uslu, 2000, s. 19). Böylece ABD Başkanı Truman, Türkiye ile Yunanistan'a yardım sağlanabilmesi amacıyla, 12 Mart 1947 tarihinde Senato ve Temsilciler Meclisi'nde, sonrasında Truman Doktrini olarak adlandırılacak bir beyanat vermiştir (Armaoğlu, 2010, s. 152; Korkmaz, 2023, s. 7). Truman, konuşmasında Türkiye ile Yunanistan'a toplam 400 milyon dolar yardım sağlanmasını Kongre'den istemiştir (Kostak, 2022, s. 13). Truman'ın isteği ile hazırlanan Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Kanunu 22 Mayıs 1947 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Cumhuriyet, 22.05.1947, s. 1; Nadi, 24.05.1947, s. 1; Korkmaz, 2023, s. 9). Truman Doktrini ile sağlanan 100 milyon ABD dolarından Kara Kuvvetlerine 48,5 milyon dolar ayrılmıştır (Kostak, 2022, s. 13).

İlerleyen süreçte ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nde Avrupa'nın kalkınmasına yönelik bir açıklama yapmış, buna göre; Avrupa ülkeleri birlikte hazırlayacakları ekonomik iş birliği programı çerçevesinde noksanlarını gidermelidirler. Bahse konu program sonrasında açık ortaya çıkması durumunda, ABD bu açığın kapatılması için yardım etmelidir (Tören, 2007, s. 8; Vatan, 06.06.1947, s. 1). Bu plan, Marshall Planı veya Marshall Yardımı olarak anılmıştır (Yetkin, 2003, s. 366). Bu açıklamanın sonrasında aralarında Türkiye'nin de yer aldığı toplam on altı Avrupa ülkesi 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te toplanarak Marshall Planı'nı görüşmüşlerdir (Aydın Tarihi, Ocak 1948, s. 91; Oğuz, 1966, s. 5). Katılan ülkelerin temsilcilerinden oluşturulan Avrupa İş Birliği Komitesi, 22 Eylül 1947 tarihinde Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı'nı hazırlayarak ABD'ye iletmıştır (Aydın Tarihi, Eylül 1947, s. 122-127). Ardından ABD, 3 Nisan 1948 tarihinde dış yardıma yönelik Kanunu onaylamıştır (Bengil, Şubat 1955, s. 400; Sever, 1997, s. 54-55). ABD, bu Kanun çerçevesinde on altılara, ilk yıl toplam 6 milyar dolar tutarında yardım sağlamıştır. Yardımlar sonraki yıllarda da sürmüştür. Türkiye bu Kanun'dan yararlanabilmek amacıyla 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da anlaşma imzalamış ve bu doğrultuda yardım almıştır (Armaoğlu, 1991, s. 168; Ülman, 1961, s. 119-121).

Kara Kuvvetlerinin güçlendirilmesi amacıyla yapılan yardımlar ile modern silah, malzeme ve teçhizat temin edilmiştir. Piyade birliklerine motorlu vasıtalar teslim edilmiştir. Birliklerin tamamına bölükten itibaren yakından ateş desteği imkânı getirilmiştir. Piyade bölüklerine silah takımları kurulmuş, bölüklere 81 mm.lik, takımlara 60 mm.lik havanların tahsisi gerçekleştirilmiştir. Birlik envanterlerine güvenli telli ve telsiz muhabere sistemleri dâhil edilmiştir (Cumhuriyetin 70'inci Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri (1923-1993), 1994, s. 8).

Aynı dönemde ABD üretimi 75 mm.lik M-1A1 Dağ Obüsü, Türk Kara Kuvvetlerinin envanterine alınmıştır. Başlangıçta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sınır güvenliği için görev yapan seyyar birliklere ateş desteği sağlamış, katırlar vasıtasıyla taşınarak dağlık ve sarp arazilerde kullanılmıştır (Atalan, 2012, s. 278; Kostak, 2023, s. 96). Ayrıca İngiltere'den Türkiye'ye gelen yüz elli uzman personel Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ve radar birliklerinde görevlendirilmiştir (BCA, 30.18.1.2/110.21.7).

Türk zırhlı birliklerine bakıldığında, 1947 yılına kadar geçen zamanda Stuart, Valentine, Sherman, Vickers, Renault, T-3, T-4 ve T-26 tankları hizmet etmiştir (Kostak, 2023, s. 97).

Bahse konu birliklerde standardın sağlanması ABD askerî yardımları ile mümkün olabilmektedir (Cumhuriyetin 50'inci Yıl Dönümünde, 1973, s. 91; Engin, 2007, s. 41). 1947 yılından itibaren ABD askerî yardımı ile yüz on dört M-24 chaffee hafif tankı ve iki yüz yirmi iki M-36 tank avcısı (Hücum topu olmalarına karşın zırhlı tugaylara verilerek tank gibi kullanılmışlardır.) ve on iki M-32 tank kurtarıcısı Türk Kara Kuvvetlerine dâhil olmuş (Kostak, 2023, s. 97), zırhlı birliklerin kuruluş, kadro ve eğitimleri ABD askerî sistemine uyarlanmıştır (Cumhuriyetimizin 75. Yılında, 1998, s. 61; Gürkan, 1967, s. 87). Müteakiben 1948 yılında Millî Savunma Bakanlığının ihtiyacı için seksen tank telsizinin pazarlık yapılarak satın alınması kararlaştırılmıştır (BCA, 30.18.1.2/117.53.11).

Teşkilatlanma faaliyetleri kapsamında, Zırhlı Birlikler Müşavirliği'nin teşkilat kadroları onaylanarak 12 Temmuz 1946 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştır. 1948 yılından itibaren teşkilatlanmada standart sağlanmış ve Kara Kuvvetleri altı zırhlı tugay ile görevini icra etmiştir. Bunlar: 1'inci Zırhlı Tugay Maltepe/İstanbul, 2'nci Zırhlı Tugay Etimesgut/Ankara, 3'üncü Zırhlı Tugay Davutpaşa/İstanbul, 4'üncü Zırhlı Tugay Aşkale/Erzurum, 5'inci Zırhlı Tugay Mamak/Ankara ve 6'ncı Zırhlı Tugay Kandilli/Erzurum'da bulunmaktadır (Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 87-88).

Sürmekte olan ABD askerî yardımları sayesinde 1952 yılına kadar toplam yüz yirmi beş M-24 chaffee hafif tankı, üç M-4 hafif tankı, dört M-5 Al hafif tankı ve iki yüz elli M-36 tank avcısı temin edilmiştir. Ayrıca, 1952 yılına kadar tank alayı, motorlu piyade taburu ve motorlu topçu taburu kuruluşlarında yer alan bağımsız takımlar, sıhhiye takımları hariç karargâh bölüklerine dâhil edilmiştir. Motorlu piyade taburları ise mekanize piyade taburuna dönüştürülmüştür (Çifci, 2022, s. 276). Böylece güçlü bir Kara Kuvvetleri oluşturulması için modern silah ve malzemelerin envantere alınmasına ve teşkilatlanma faaliyetlerine devam edilmiştir.

1948 yılında Kara Havacılığı, Topçu Havacılığı ismini alarak Kara Kuvvetlerine dâhil olmuştur. NATO standartlarının yakalanması ile birlikte kundağı motorlu topların ve nükleer mühimmat kullanabilen topların envantere girmesi sonrasında topçu sınıfı güçlenmiştir. Kara Kuvvetleri topçu sınıfı ABD askerî yardımından alınan obüsler ve toplarla donatılmıştır. Böylece envantere farklı tiplerde top ve malzemesini bulunduran topçunun, standart cinsten top ve obüsleri olmuş, 105, 155, 175 ve 203 mm.lik obüsler, Honest John ve hava savunma silahları Nike'lar (Nayk-Nayki) standartlaşmanın sonuçlarını oluşturmuştur (Kostak, 2023, s. 98-99). Ayrıca, topçu teşkilatına modern meteoroloji malzemeleri alınmıştır (Erendil, 1988, s. 143).

1940'lı yılların sonlarında icra edilen tatbikatlar kapsamında, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin katılımı ile 6 Ekim 1948 tarihinde Marmara Bölgesi'nde beş günlük bir tatbikat yapılmış, ABD askerî yardımından envantere giren yeni silahlar tatbikatta yer almıştır (Cumhuriyet, 06.10.1948, s. 1). Trakya Tatbikatı ise 6 Eylül 1949 tarihinde Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerinin katılımı ile Trakya'da icra edilmiş ve bu tatbikatta ABD askerî yardımı ile alınan yeni silahlar ilk defa denenmiştir (Cumhuriyet, 10.09.1949, s. 1; Yeni Sabah, 07.09.1949, s. 1). Ardından Millî Savunma Bakanlığının ihtiyacı için 50 milyon Fransız frangı tutarındaki T-3 ve T-4 tanklarının yedek malzemesinin Fransa'dan pazarlık usulü ile satın alınmasına karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/122.37.13).

30 Mayıs 1949 tarihinde yürürlüğe giren 5398 Sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun gereğince, Türk Kara Kuvvetlerinin teşkilat yapısında değişiklik yapılmış ve ABD askerî yapısına benzer kuvvet komutanlığı teşkilatına geçilmiştir. Böylece Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin başında orgeneral/oramiral, altında ise kurmay başkanı olarak korgeneral/koramiral görevlendirilmiştir. Genelkurmay II. Başkanlığının altındaki deniz ve hava kurmay başkanlıkları kaldırılmış, sınıf müfettişlikleri daire şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Zırhlı ve istihkam daireleri Genelkurmay Başkanlığına, diğer daireler Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmıştır (Hün, 1952, s. 121). Ordu komutanlıkları ise harekât ve eğitim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, personel ve lojistik destek yönünden Millî Savunma Bakanlığına (MSB) bağlanmıştır (Kanat & Oğuş, 1996, s. 286-287). Böylece kuvvet statüsüne kavuşan KKK'nin barış dönemi teşkilat yapısında: Üç ordu, sekiz kolordu, on altı piyade tümeni, üç süvari tümeni, üç müstahkem mevki komutanlığı (Karadeniz Boğazı, Çanakkale, İzmir), altı zırhlı tugay ve bir müstakil piyade tugayı mevcuttur (Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 87-88; Çıfci, 2022, s. 340-342).

1950'li yılların başlarında 1'inci ordu koordinatörlüğünde 10-15 Eylül 1950 tarihleri arasında, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin katılımı ile Kocaeli bölgesinde bir tatbikat icra edilmiştir (BCA, 30.10.0.0/46.297.51; Milliyet, 11.09.1950, s. 1). Müteakiben 28'inci tümen tarafından, 28 Haziran 1951 tarihinde Ayaş'ta müşterek atış ve tabiye tatbikatı yapılmıştır. Tatbikatın amacı; bir piyade alayının Hava Kuvvetleri, tanklar ve topçu desteği ile hedefe taarruz gerçekleştirmesi olarak açıklanmıştır (BCA, 30.1.0.0/57.347.2).

İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan hava taarruzlarının neden olduğu yıkım üzerine 1951 yılında Ankara'da Yurt İçi Uçaksavar Topçu Tümen Komutanlığı kurulmuştur (Aris, 2001, s. 15). Bu tümen bağlısı Ankara, Eskişehir ve Malatya'daki uçaksavar birlikleri Hava Savunma Komutanlığının harekât kontrolüne girmiştir (Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1984, s. 8).

TSK'nin reorganizasyon programını yöneten Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun (JAMMAT) hazırlayarak 28 Ocak 1952 tarihinde ABD'ye gönderdiği raporda, Türk Kara Kuvvetlerinin 1947-1952 yılları arası dönemde hayata geçirdiği reorganizasyon anlatılmış, TSK'nin teşkilat yapısının savunmaya yönelik olduğundan bahsedilerek modern bir orduya karşı etkili bir taarruz yapabilecek durumda olmadığı ifade edilmiştir. Raporda bunun nedenleri ise şu şekilde anlatılmıştır:

- İkmal teşkilatı Türk ordusunun en zayıf tarafıdır. Bu teşkilat, barış durumunda da ordu için yeterli değildir. Bu durum Türkiye'nin sanayisinin gelişmemiş olmasıyla açıklanabilir. Bu nedenle JAMMAT'ın öncelikli hedefleri arasında ikmal teşkilatının gelişmesi olmalıdır.
- TSK'nin sadece %15'i muvazaf personelden (24.000 subay, 15.500 astsubay) oluşmaktadır. Bundan başka TSK 10.000 civarında yedek subaya seferberlik durumunda görev verebilecektir.
- TSK'nin hâlihazırda yeterli mevcudu olan bir astsubay sınıfı bulunmamaktadır.
- Mühimmat ve yedek harp malzemesi yeterli değildir.

- Türk harp sanayi hâlihazırda ülkenin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir üretim seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye, ekonomik bakımdan orduyu idame edebilecek yeterliliğe sahip değildir.

- Orduda çalışan teknisyen sayısı yetersizdir.

- Lojistik bakımından yetersizlik mevcut olup, idari faaliyetler hızlı değildir.

- Deniz ve Hava Kuvvetleri tarafından desteklenen Türk Kara Kuvvetleri 1952 yılında dışardan yardım almadan sadece Bulgaristan gibi uydu devletlere karşı taarruz ve savunma gerçekleştirebilecek durumdadır. TSK'nin, muhtemel bir SSCB saldırısında veyahut doğu ve batı sınırlarında aynı anda çıkacak bir savaşta başarılı olması mümkün görünmemektedir. Böyle bir durumda Trakya kısa bir zamanda kaybedilebilecektir.

Bu raporda, Türk Kara Kuvvetlerinin teşkilat bilgilerine de yer ayrılmıştır. Buna göre Ocak 1952 itibarıyla Türk Kara Kuvvetlerinde: Üç ordu, sekiz kolordu, on altı piyade tümeni, üç süvari tümeni, altı zırhlı tugay, on sekiz tanksavar taburu, elli bir uçaksavar taburu ve otuz iki nakliye bölüğü bulunmaktadır. Ayrıca, Türk Kara Kuvvetlerinin 330.000 personeli, savaş durumunda ülkede asayiş ve güvenliğin sağlanmasına yönelik 40.000 Jandarma gücü mevcuttur (Çifci, 2022, s. 379-380).

NATO'ya Girişten 1960 Yılına Kadar Türk Kara Kuvvetleri

Raporun ardından 16 Şubat 1952 tarihinde NATO üyesi olunmasından sonra, her bir sınıf NATO standartlarına uygun yeni silah ve teçhizat ile modernize edilmiştir (Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında, 1984, s. 8; Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma, 2023, s. 162). Piyade birlikleri motorlu araçlarla 1/3'ü motorize hâle getirilmiştir. Piyadenin silahları standartlaştırılarak, birliklere modern makineli tüfekler verilmiştir. 89 mm.lik Roketatarlar; 60 mm.lik ve 81 mm.lik havanlar; 106 mm.lik ve 57 mm.lik çaplarda geri tepmesiz toplar tedarik edilerek tanksavarların desteği ile zırhlı birlikler güçlendirilmiştir (Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 89; Kostak, 2023, s. 103-104). Ayrıca, zırhlı birlikleri hava taarruzlarına karşı korumak maksadıyla, bünyesine kundağı motorlu 40 mm.lik M-19 uçaksavar silahları dâhil edilmiştir. Bu birliklerin muharebe yeteneği eğitim ve tatbikatlarla artmıştır (Cumhuriyetimizin 75. Yılında, 1998, s. 61). Piyade sınıfı ise güvenli muhabere yapabilen telli ve telsiz sistemlerle donatılmıştır (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında, 1982, s. 104; Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında, 1984, s. 8).

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan psikolojik harp faaliyetleri kapsamında, Genelkurmay Başkanlığında gayrinizami harp ve harbe hazırlığın yönetimi amacıyla, 22 Eylül 1952 tarihinde Hususi ve Yardımcı Muharip Birlikleri kurulmuştur. Bu birliğin adı 1953 yılında Seferberlik Tetkik Kurulu, 1970 yılında Özel Harp Daire Başkanlığı ve 1992 yılında Özel Kuvvetler Komutanlığı olarak değiştirilmiştir (Çifci, 2022, s. 392).

27 Eylül 1952 tarihinde NATO'ya on altı tümenlik kuvvet tahsis edilmiş, tümenlerin teşkilat yapısı değiştirilerek tam kadro ile savaşa hazırlıklı olunması sağlanmıştır (Cumhuriyetin 50'inci Yıl Dönümünde, 1973, s. 91). NATO üyeliğinin sonrasında İkinci Dünya Savaşı deneyimleri göz önünde bulundurularak İstihkâm sınıfında ilerlemeler sağlanmış, yürütülen çalışmalarda makine ve motor kullanımına önem verilmiştir.

İstihkâm Ana Depo ve Tamir Fabrikaları Komutanlığı, ülke içinden alınan malzemeler ile ekonomik bakımdan gelişmeye katkı sağlamıştır. Ayrıca, İstihkâm sınıfı subay ve astsubaylar farklı konularda kurslara gönderilmiştir (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında, 1982, s. 114; Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 90). Bu dönemde Muhabere sınıfında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda TSK, modern muhabere cihazları ile donatılmış, eğitim alanında yoğun bir faaliyet yürütülmüştür. Muhabere sınıfı yedek subaylar Muhabere Okulu'nda yetiştirilmiş, muhabere erlerine Muhabere Er Eğitim Merkezi'nde eğitim verilmiştir (Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1984, s. 9).

Aynı dönemde Levazım sınıfında yaşanan gelişmeler ise; elbise ve ayakkabıların kalitesi artırılmış, yemek öğünlerde iki-üç çeşide çıkarılmış, kazan ve karavanalar yenilenmiştir. Ayrıca, ilk defa çamaşır makineleri kullanılmıştır (Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 89; Kanat & Oğuş, 1996, s. 294). Eğitim alanında Levazım Okulu, 1941 yılına kadar İstanbul'da, 1941-1946 yılları arasında Ankara'da, 1946-1948 yılları arasında Harp Akademileri/İstanbul'da faaliyet göstermiştir. 1949-1953 yılları arasında Beyazıt'da, 1953-1961 yılları arasında Eyüp'te faaliyetini sürdürmüştür (Gökdemir, 2016, s. 250). Teşkilatlanma kapsamında, Levazım sınıfının kadrolarında 1955 yılında değişiklik yapılmış, destek ve bakım bölükleri ile levazım taburları kurulmuştur (Cumhuriyetimizin 75. Yılında, 1998, s. 62). Bunun yanı sıra Kara Kuvvetlerinin çağdaş bir ordu seviyesine çıkarılması için motorizeleşmeye öncelik verilmiştir. Bu süreçte Kara Kuvvetleri envanterine farklı modellere ve tonaja sahip, ihtiyacı tamamen karşılayabilen çok sayıda motorlu araç girmiştir. Bunlar: Dodge, kayzer, jeep, römork ve tankerdir (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında, 1982, s. 104-120).

Dağ, Komando Okulu ve Eğitim Merkezi, 1927 yılında Dağ Talimgâhı olarak Muğla'dan Eğridir'e taşınmış, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak uzun yıllar hizmet etmiştir. Okul, 1942-1950 yılları arasında eğitim ve öğretim yönünden Genelkurmay Başkanlığına, idari hizmetler yönünden MSB'ye bağlı olarak faaliyetini sürdürmüştür. 1952 yılından itibaren Dağ Okulu adını almıştır. 1953 yılında Seferberlik Tetkik Kurulu Başkanlığı'na bağlanan okul, 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren Kara Kuvvetleri Komutanlığı Okullar Dairesi Başkanlığı kuruluşuna dâhil edilmiştir. 25 Mayıs 1962 tarihinde Dağ ve Komando Okulu, 7 Mayıs 1969 tarihinde Dağ, Komando Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı adını almıştır (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında, 1982, s. 95).

1954 yılında 5750 Sayılı Kanun gereğince, ABD yardımları %95'ler hesabından Millî Savunma Vekaleti için serbest bırakılan 111.400.000 lira ödenekten 7.500.000 liranın Kara Kuvvetlerine ödenek kaydedilmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/134.117.16). İlâveten 5750 Sayılı Kanun gereğince, ABD yardımları %95 faiz hesabından Millî Müdafaa Vekaleti için serbest bırakılan 111.400.000 lira ödenekten 900.000 liranın Kara Kuvvetlerine ödenek kaydedilmesine karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/137.83.16). Ayrılan bu ödenekler ile Kara Kuvvetlerinin ihtiyaçları karşılanmıştır.

Bu dönemde harbe hazırlık seviyesinin Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı'nın (SHAPE) belirlediği standartlara ulaşması için tatbikat ve manevralar gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatlar: 30 Eylül-7 Ekim 1953 tarihleri arasında yapılan Weldfast Tatbikatı, 1-7 Eylül 1954 tarihleri arasında yapılan Keystone Tatbikatı ve Kasım 1954'te icra edilen

Turkish SKY II Tatbikatıdır. Bu tatbikatlar ile; Türkiye'nin batı ve doğu sınırlarında konuşlu bulunan birinci ve üçüncü orduların katılımı ile düşmanın sergilediği tehdide karşı en kısa sürede reaksiyon gösterilebilmesi, müşterek harekâtın başarılması ve savunmadan taarruza hızlı bir şekilde geçilebilmesi hedeflenmiştir. Tatbikatların sonunda yapılan değerlendirmelerle de harbe hazırlık seviyesinin artırılması amaçlanmıştır (Çifci, 2022, s. 395).

Türkiye'ye yapılmakta olan silah ve malzeme yardımı 1954 yılından itibaren artmıştır. Bu doğrultuda, envantere giren M-47 tankları zırhlı tugay tank taburlarına verilerek M-36 tankları ile değiştirilmiştir. Bu tanklar, Orta Doğu ve Balkanlarda sadece Türk Kara Kuvvetlerinin envanterinde kullanılmıştır (Kostak, 2023, s. 107). Aynı yıl içinde zırhlı tugay tank alayları taburlara dönüştürülmüştür (Gürkan, 1967, s. 87). Zırhlı tugaylarda bulunan topçu taburlarına altı 40 mm.lik M-19 kundağı motorlu uçaksavar bataryası teslim edilmiştir. Ayrıca, iki Zırhlı Süvari Alayı Güneydoğu Anadolu'da göreve başlamıştır (Engin, 2007, s. 46).

Diğer taraftan SHAPE yöneticileri ile yapılan toplantılarda Türk Kara Kuvvetlerinin eğitim düzeyinin NATO standartlarına çıkarılması için gerekli kriterler görüşülmüştür. Bu doğrultuda, eratin okuma-yazma oranının artırılması, subay ve astsubaylarda boş kadroların doldurulması, eğitim faaliyetleri için fonların temin edilmesi, eğitmenlerin vasıflarının geliştirilmesi, malzeme tedarikindeki sorunların önlenmesi, mekanik bilgisi ve yeteneği fazla olan personelin sayısının artırılması hususlarında karşılıklı olarak anlaşma sağlanmıştır (Çifci, 2022, s. 396). Yapılan bu görüşmeler sonucunda acemi askerlere yönelik eğitimin muharip askerî birliklerden ziyade müstakil talimgâhlarda yapılmasına karar verilmiştir. Müstakil talimgâhların faaliyete geçmesi ile bu uygulamadan olumlu sonuçlar alınmış, 1955 yılında acemi eğitim merkezlerinde 72.500, sınıf okullarında 16.345 acemi asker eğitilmiştir. 1956 yılında bu sayı artarak acemi asker eğitim merkezlerinde 165.000, sınıf okullarında 22.800'e çıkmıştır. Ardından eğitim tümenlerinin artırılmasına karar verilmiş ve 57'nci Eğitim Tümeni/ Susurluk'ta, 58'inci Eğitim Tümeni/Denizli'de ve 59'uncu Eğitim Tümeni/ Tokat'ta faaliyete geçmiştir. Yapılan planlama ile, celbedilen askerlere başlangıçta 2-8 hafta arasında temel piyade eğitimi akabinde sınıflarına ilişkin eğitimler verilecektir. Piyade sınıfına seçilen acemi askerler ise doğrudan piyade birliklerine katılım yapacaktır. Böylece bir yılda 186.000 acemi askerin eğitilmesi amaçlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda 1956 yılında 57'nci, 58'inci ve 59'uncu tümenler kendisine bağlanarak Eğitim Kolordu Komutanlığı Afyon'da kurulmuş ve Kara Kuvvetlerinin acemi asker eğitimi sorumluluğunu üstlenmiştir (Çifci, 2022, s. 397; Kostak, 2023, s. 108-109). Ayrıca, Kara Kuvvetlerinin komuta yapısında 1954 yılında gençleştirmeye gidilerek dinamizm yaratılmaya çalışılmıştır. Tümen komutanlıklarına tuğgeneraller, tugay komutanlıklarına albayların ataması yapılmıştır (Erendor, 2015, s. 385-386). Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1955 yılında TBMM'yi açış konuşmasında Kara Kuvvetlerinde paraşüt kullanan kıtaların oluşturulduğunu açıklamıştır (Cumhuriyet, 2.11.1995, s. 1).

Teşkilatlanma faaliyetleri çerçevesinde, 1956 yılında 2'nci Ordu Karargâhı Balıkesir'den Konya'ya intikal etmiştir. 1'inci, 2'nci, 3'üncü Uçaksavar Tugayları ve 9'uncu Uçaksavar Alayı kendisine bağlanarak Yurt İçi Uçaksavar Tümen Komutanlığı kurulmuştur. 5'inci

Kolordu Komutanlığı, 2'nci Ordu Komutanlığı kuruluşundan 1'inci Ordu Komutanlığı kuruluşuna bağlanmıştır. Boğazlar ve Marmara Komutanlığı ise 1'inci Ordu Komutanlığı kuruluşundan çıkarılmıştır (Cumhuriyetimizin 75. Yılında, 1998, s. 62; Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 90). Aynı yıl eğitim tümenleri oluşturulmuş ve demode tanksavar taburları kaldırılarak yerine tümenlerin bünyesine modern tanksavar birlikleri katılmıştır. İkinci kademeyi oluşturan bakım birlikleri SHAPE standartlarına göre reorganize edilmiştir. Bu yıl içerisinde Kara Kuvvetleri teşkilat yapısı ABD ile uyumlu duruma getirilmiştir. Topçu sınıfına ilişkin bataryaların yapısının aynı olması (Türk Kara Kuvvetlerinin bir bataryasında dört top mevcut iken, ABD Kara Kuvvetlerinin bir bataryasında altı top mevcuttur.) ve zırhlı birliklerde bulunan orta sınıf tankların zırhlı tümenlerin envanterine transfer edilmesi için çalışmalar yürütülmüş, helikopterlerin tümenlerin envanterinden çıkarılması için planlama yapılmıştır. Ayrıca, NATO standartlarını yakalamak amacıyla ordunun mevcudu 497.000'e çıkarılmış, asker sayısının 1960 yılında 630.000'e çıkarılması için çalışmalar sürmüştür (Çifci, 2022, s. 402; Kostak, 2023, s. 109-110). Tatbikatlar bu dönemde de devam etmiş, Ulubatlı Hasan Tatbikatı, 8-10 Ekim 1956 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmış, bu tatbikatı izlemek üzere ataşeler, Pakistan, Lübnan, İran, Irak askerî heyetleri ve mihmandarları İstanbul'a gelmiş, tatbikat boyunca 1'inci Ordu Komutanlığı tarafından misafir edilmişlerdir (BCA, 30.1.0.0/58.353.4).

1957 yılına gelindiğinde Kara Kuvvetlerinde önemli bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, ABD ve NATO ittifakı ülkeler, savunma harcamalarının altında ezilmemek amacıyla, nükleer caydırıcılığa dayanan ve konvansiyonel savaşa hazırlık giderlerini düşürmeyi hedefleyen bir strateji benimsemiştir. Bu strateji Kitleli Karşılık Stratejisi olarak adlandırılmıştır. Bu strateji doğrultusunda, NATO üyesi ülkeler nükleer ve konvansiyonel saldırılara nükleer güç kullanımı ile karşılık vereceklerdir (Güvenç, 2015, s. 105; Sönmezoğlu, 1996, s. 60-61).

Bu durumda NATO üyesi ülkelerin Kara Kuvvetlerinin nükleer savaşa uygun, yeni bir teşkilatlanmayı kabul etmesi zorunlu hâle gelmiş ve bu teşkilatlanma Pentomik Teşkilat Yapısı olarak hayata geçirilmiştir. Buna göre, tümenler üçlü yapıdan ziyade beşli yapıda tertiplendirilmiştir. Beşli yapı, her biri alay seviyesinde beş muharebe grubundan meydana getirilmiştir. Tabur kuruluşları kaldırılmış, alaylar beşer bölükten, topçu birlikleri de beşer bataryadan oluşturulmuştur. Etkili iletişim sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Pentomik Teşkilat Yapısı, Türk Kara Kuvvetleri tarafından 1958-1968 yılları arasında uygulanmış, 1968 yılında ise tekrar geleneksel üçlü yapıya dönüş yapılmıştır (Çifci, 2022, s. 393; Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, 2023, s. 90; Kanat & Oğuş, 1996, s. 288, 330). 1957 yılı ortalarında ordunun ihtiyacına yönelik ABD askerî yardımından verilecek 1.600 jipin Türkiye'de monte ettirilmesine karar verilmiştir (BCA, 30.1.0.0/88.553.2).

İlerleyen süreçte Kara Havacılık Okulu, 28 Nisan 1958 tarihinde Güvercinlik Meydanı'nda açılmıştır (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında, 1982, s. 86; Cumhuriyetimizin 75. Yıl Dönümünde, 1988, s. 62). Ayrıca, 16 Ocak 1959 tarihinde Ordu Müfettişliği yerine Ordu Kumandanlığı'na geçilmiştir (Düştür, 3. Tertip, 1959, s. 93). İlave olarak, TSK'de 1952-1960 yılları arası dönemde yaşanan gelişmeler üzerine Kara Kuvvetlerinde atlı

birliklerden vazgeçilmiştir (Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında, 1984, s. 9).

NATO reorganizasyonunun ikinci dört yılına rastlayan 1956-1960 yılları arası dönemde Türk Kara Kuvvetlerinin tabur seviyesine kadar olan taktik seviyedeki birlikleri önemli derecede ilerleme kaydetmiştir. Bu birlikler modern silah, araç ve gereçle donatılmış, subaylar ile eratin eğitim seviyesi artmıştır. Modern silahların envantere girmesi ile personelin teknik bilgisi artmıştır. Özellikle topçu (ağır topçu-füze) ve istihkam sınıflarında değişim yaşanmıştır (Çifci, 2022, s. 403; Kostak, 2023, s. 111)

Sonuç

Cumhuriyet döneminde, 1920'li ve 1930'lu yıllarda yürürlüğe giren orta ve uzun vadeli ikmal planları doğrultusunda bütçeden Kara Kuvvetlerine kaynak ayrılmıştır. Böylece Kara Kuvvetlerinin kullandığı silah, araç ve malzeme dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak yenilenmiş ve ordunun gücü artırılmıştır. 1930'lu yılların sonlarında savaş ihtimaline karşı Kara Kuvvetlerinin güçlendirilmesi için 1938 ve 1939 mali yılı bütçelerinden Millî Müdafaa Vekaleti'ne ek ödenek tahsisi yapılmıştır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı öncesinde ordunun eksikliklerini millî kaynakları, İngiltere ve Fransa'dan aldığı yardımlarla tamamlamaya çalışmıştır. Müttefiklerin hizmet dışına çıkardığı silah ve malzemeleri envanterinde bulunduran birliklerin gücü istenilen seviyeye çıkarılamamıştır. Zorunlu askerlik nedeniyle eğitim kısıtlı olduğundan, modern silahların kullanılması oldukça zor olmuştur.

Savaş devam ederken Türkiye ile Almanya arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda Kara Kuvvetlerine çeşitli tipte ve miktarlarda silah ve mühimmat verilmiştir. Bu silahların çoğunluğunu 1944 yılına kadar teslim edilen tank, tanksavar silahı, ağır makineli tüfek ve mühimmatlar oluşturmuştur. Ayrıca, Adana Görüşmeleri'nin neticesinde zırhlı tümen ve tugayların ihtiyacı için İngiltere'den kundağı motorlu top temin edilmiştir. Temin edilen bu silah ve mühimmatlar ile Kara Kuvvetlerinin gücü artırılmıştır. Savaş sırasında atlı ve çekili birliklerden meydana gelen kara ordusu, savaşın sonlarına doğru çağa uygun motorlu birlikler ile tank tümenlerine dönüşmüş, tanksavar silahlarını bünyesinde bulunduran modern birlikler kurulmuştur.

Savaşın ardından Soğuk Savaş döneminde dünyada ve Türkiye'de askerî, iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan değişim yaşanmıştır. TSK de bu değişim ve dönüşüm sürecine dâhil olmuş ve ordu her alanda yenilenmiş ve güçlenmiştir.

Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetleri üzerinde Alman askerî sisteminin etkisi sürerken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirilen askerî ittifaka paralel biçimde kısa süreli bir İngiliz etkisinden bahsetmek de mümkündür. Ancak savaşın ardından dönemin en muktedir askerî gücü olarak kabul edilen ABD ordusu model alınmış ve Amerikan askerî sistemine geçiş çalışmaları başlatılmıştır.

Türk ordusunda yaşanan modernleşme, değişim ve dönüşüm, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesi ile hızlanmıştır. ABD, önce Truman Doktrini'ni ardından Avrupa'nın ekonomik kalkınmasına yönelik Marshall Planı'nı hayata geçirmiştir. Truman ve Marshall'ın katkılarıyla gerçekleşen yardımlar sayesinde Türk Kara Kuvvetlerinin silah ve

teçhizat, eğitim ve öğretim, teşkilat ve doktrin yapısında önemli değişimler yaşanmıştır.

Türkiye, SSCB'nin muhtemel saldırılarına karşı koyabilmek, güvenliğini korumak, askerî ve ekonomik yönden yardım almak amacıyla 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya katılmıştır. Türkiye'nin NATO topluluğuna girmesi, 1950-1960 yılları arası dönemde Kara Kuvvetlerinin değişim yaşamasına etki eden en önemli gelişme olmuş, böylece dönüşüm süreci hızlanmıştır. NATO üyesi olunmasından sonra, her bir sınıf NATO standartlarına göre modernize edilmiştir.

Bu dönemde silah ve teçhizat alanında; Türk Silahlı Kuvvetlerinin sadece önleyici bir savunma ordusu olarak kalmaması ve taarruz kabiliyetine de sahip olması için millî savunma bütçesi artırılmış ve silah ve teçhizat alımı hızlandırılmıştır. 1954 yılından itibaren Türk Kara Kuvvetlerine verilen son teknoloji silahlar arasında M-47 tankları, Nike Hava Savunma Sistemi ve Honest John orta menzilli karadan karaya füzeler ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra birlik envanterlerine güvenli telli ve telsiz muhabere sistemleri dâhil edilmiştir. İstihkam, Muhabere ve Levazım sınıflarında ilerlemeler kaydedilmiştir. Birliklerin tamamına bölükten itibaren yakından ateş desteği imkânı getirilmiştir. Piyade birlikleri motorize hale getirilmiştir. Piyadenin silahları standartlaştırılarak, birliklere modern makineli tüfekler verilmiştir. Piyade bölüklerine silah takımları kurulmuş, bölüklere 81 mm.lik, takımlara 60 mm.lik havanların tahsisi gerçekleştirilmiştir. Roketatarlar, havanlar ve toplar tedarik edilerek tanksavarların desteği ile zırhlı birlikler güçlendirilmiştir.

Birçok alanda yaşanan bu değişim neticesinde Kara Kuvvetlerinin modernize edilerek güçlenmesi sağlanmış ve NATO standartlarına ulaşılmıştır. Kara Kuvvetlerinin çağdaş bir ordu seviyesine çıkması için motorizeleşmeye de özellikle önem verilmiştir. Bu süreçte Kara Kuvvetleri envanterine farklı modellere ve tonaja sahip, ihtiyacı tamamen karşılayabilen çok sayıda motorlu araç girmiştir. Aynı zamanda ordu donatım malzemeleri temin edilmiş ve atlı birlikler azaltılmıştır.

Eğitim ve öğretim alanında; Amerikan askerî sistemine geçişte doktrin birliğini sağlamak amacıyla, Alman askerî sisteminde yetişmiş olan subaylar Türk Kara Kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması programı kapsamında yurt içi ve yurt dışındaki (ABD ve Almanya) kurslara gönderilmiştir. Kara Harp Okulu ve Kara Harp Akademisinde verilen eğitim ve öğretim daha uzun süreli ve daha temel öğeleri içerirken kurslar ile kısa zamanda subayların yeni sisteme entegrasyonu sağlanmıştır. Ayrıca askerî personele muharebe istihbaratı, amfibik harekât, nükleer-biyolojik-kimyasal harp uygulamaları, müşterek harekât ve gayrinizami harp gibi konularda temel ve ihtisas eğitimleri verilmiştir. Astsubay sınıfının nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesine önem verilmiştir. Kara Harp Okulu müfredatı Amerikan askerî okullarında okutulan dersler örnek alınarak düzenlenmiştir.

Tatbiki eğitim kapsamında; Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri 1951 yılından itibaren kıtalara gönderilmiş, Türk subayları Sahra Eğitim Ekipleri sayesinde modern silah ve teçhizat hakkında değerli bilgiler öğrenmişlerdir. Acemi askerlere yönelik eğitimin muharip askerî birliklerin yerine müstakil talimghâhlarda yapılmasına karar verilmiş, bu uygulama

sayesinde eğitilen acemi asker sayısında önemli derecede artış sağlanmıştır. Ardından eğitim tümenleri artırılmış ve neticesinde 1956 yılında Afyon'da Eğitim Kolordu Komutanlığı kurularak Kara Kuvvetlerinin acemi asker eğitimi sorumluluğunu üstlenmiştir. Belirtilen eğitimler sayesinde 1956-1960 yılları arası dönemde Türk Kara Kuvvetlerinin tabur seviyesine kadar olan taktik seviyedeki birlikleri önemli derecede ilerleme kaydetmiş, subaylar ile eratin eğitim seviyesi yükselmiştir.

Bu dönemde 1882 yılında kabul edilen Alman (Prusya) askerî doktrinini 1947 yılında bir anda terk ederek Amerikan askerî doktrinini benimsemek söz konusu iki düşünce sistematığının birbirlerinden farklı konulara önem vermeleri nedeniyle hiç de kolay olmamıştır. Doktrin reorganizasyonun fikri altyapısı askerî eğitim kurumlarında hazırlanabileceğinden Kara Harp Okulu, Kara Harp Akademisi ve Yedek Subay Okulu gibi askerî yapıların bünyesindeki taktik-akademik eğitimler üzerinde titizlikle durulmuştur.

Bu kapsamda, Amerikan askerî okullarında okutulan müfredat doğrultusunda Kara Harp Okulu müfredatında değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ardından Amerikan askerî doktrinine entegrasyon çabaları hızlandırılmıştır. Bu doğrultuda, Kara Harp Okulu'nda kabul edilen iki önemli faaliyet ise, derslerde aktif metodun uygulanması ve yaz aylarında tatbikî askerî eğitim için kamplara gidilmesi olmuştur. 1952-1953 eğitim-öğretim yılı itibarıyla açılan Doktrin Kursu, sonradan Amerikan askerî sistemine uygun şekilde ders vermesi planlanan çoğunlukla binbaşı-yarbay rütbesindeki subaylar için açılan genişletilmiş intibak kursları olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, doktrin birliğinin sağlanması için yavaş da olsa talimnamelerin ve talimatnamelerin tercümesine çalışılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- 1'inci Ordu Komutanlığı Tarihçesi. (2009). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Akad, M. T. (2011). *Modern savaşın temel kavramları*. Kitap Yayınevi.
- Akkaya, E. (2006). *Türk ordusu'ndaki stratejik ve doktriner değişiklikler (1923-1960)* (Yayın No. 191223) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aris, H. (2001). *Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı*. Mönch Türkiye Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk Amerikan münasebetleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. yüzyıl siyasi tarihi, 1914-1995* (26. Baskı). Kronik Kitap.
- Atalan, S. (2012). Modern kara sistemleri. *Dünya askerî teknolojiler ansiklopedisi* (s. 278).
- Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri. (1982). Harita Genel Müdürlüğü Yayını.
- Aybars, E. (1990). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (2. Baskı). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ayın Tarihi*. (1947, Eylül). No: 166. 122-127.
- Ayın Tarihi*. (1948, Ocak). No: 170. 91.
- Aydın, F. (1994). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra asker alma kanunları (1839-1914)*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Bengil, V. (1955, Şubat). Amerikan yardımı. *Siyasi İlimler Mecmuası*, XXIV (287), 196-400.
- Beşirli, M. (2004). II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ordusunda Alman silahları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I (16), 121-138.
- Cebecioğlu, G. (1998). 2. Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri. *Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri (20-22 Ekim 1997)* (322-380). Genelkurmay Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/70.96.1.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/71.3.4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/102.57.11.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/110.21.7.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/117.53.11.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/122.37.13.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.10.0.0/46.297.51.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.1.0.0/57.347.2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/134.117.16.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2/137.83.16.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.1.0.0/58.353.4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.1.0.0/88.553.2.
- Cumhuriyet*. (1947, 22 Mayıs). Yardım Tasarısı. 1.
- Cumhuriyet*. (1948, 6 Ekim). 1.
- Cumhuriyet*. (1949, 10 Eylül). 1.
- Cumhuriyet*. (1995, 2 Kasım). 1.
- Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı*. (2023). Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları.
- Cumhuriyetin 50'inci Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*. (1973). MSB Yayını.
- Cumhuriyetin 60'ıncı Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*. (1984). Genelkurmay Basımevi.
- Cumhuriyetin 70'inci Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri (1923-1993)*. (1994). Genelkurmay Basımevi.
- Çelik, S. (2023, Haziran). Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de NATO şüpheliği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII (25), 95-115.
- Çetin, S. (2014). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusu: Aktif tarafsızlık siyaseti çerçevesinde askerî hazırlıklar* (Yayın No. 385669) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çifci, E. (2022). *Türk Kara Kuvvetleri teşkilat ve Doktrininde yabancı kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri ve sonuçları (1880-1960)* (Yayın No. 738715) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi* (Cilt IV). Türkiye Yayınevi.
- Düstur*. (1959). 3. Tertip (Cilt XL), 93/ Başvekalet Devlet Matbaası.
- Engin, T. (2007). *Türk ordusunda zırhlı birlikler* (Yayın No. 214313) [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Erendil, M. (1988). *Topçuluk tarihi*. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Erendor, M. (2015). *Ötüken'den Ankara'ya Türk ordusu tarihi*. Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökdemir, T. (2016). *Türk kara ordusunun lojistik tarihi* (1. Baskı). Orient Yayınları.
- Gülen, N. (2001). *Şanlı bahriye: Türk bahriyesinin iki yüz yıllık şanlı tarihçesi 1773-1973*. Kastaş Yayınları.
- Gürkan, İ. (1967). *Tank ve tankçılık 50 yaşında*. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını.
- Güvenç, S. (2015). NATO'nun evrimi ve Türkiye'nin transatlantik güvenliğe katkıları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, XII (45), 101-119.
- Hün, İ. (1952). *Osmanlı ordusunda Genelkurmayın ne suretle teşekkül ettiği ve geçirdiği safhalar*. Genelkurmay Başkanlığı İstanbul Basımevi.
- İlhan, M. (2015). 2. *Dünya Savaşı'nda ve dünya siyasetinde önemli bir kilometre taşı: Yalta Konferansı ve Türkiye'ye yansımaları*. Ofis Yayın Matbaacılık.
- İstihkâm sınıfının tarihçesi*. (2005). İstihkâm Okul ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi.
- Kanat, Ş., & Oğuş, Ş. (1996). *Türk Kara Kuvvetleri tarihi*. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını.
- Kara Harp Okulu Tarihçesi*. (1973). Harp Okulu Basımevi.
- Karabekir, K. (2001). *Tarih boyunca Türk-Alman ilişkileri*. Emre Yayınları.

- Korkmaz, E. (2023). Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türk askerî havacılığı boyutuyla değerlendirilmesi. *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, (1), 1-34. <https://doi.org/10.58646/bengi.1201955>
- Kostak, E. (2016). *Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Cumhurbaşkanı olarak katıldığı askerî manevralar* (Yayın No. 432655) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kostak, E. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Türkiye'ye yönelik başlattığı askerî yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkisi. *Atatürk Dergisi*, XI (1), 9-23.
- Kostak, E. (2023). *Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin askerî teknoloji kaynakları (1946-1990)*. Paradigma Akademi Yayınları.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. (B. Çorakçı, Çev.). Bilgi Yayınevi (1990).
- Milliyet*. (1950, 11 Eylül). 1.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 6.074.1.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.015.4.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.089.1.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.041.1.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.038.1-2.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.038.3.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İkinci Dünya Harbi Kataloğu. (İDH). 2.038.4.
- Nadi, Nadir. (1947, 24 Mayıs). Hayırlı olsun. *Cumhuriyet*. I.
- Oğuz, O. (1966). *Marshall Planı (Konferans)*. Sulhi Garan Matbaası.
- Okumuş, E. (2002). II. Mahmut dönemi yenileşme çabaları. *Türkler ansiklopedisi* (Cilt XIV, s. 647-655). Yeni Türkiye Yayınları.
- Özkaya, A. S. (2019). *Türk askerî kültürü*. Kronik Kitap.
- Özlu, H. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türkiye'de savunma sanayi'nin gelişimi (1939-1990)* (Yayın No. 188611) [Doktora tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Paşa, M. M. (2003). *Balkan Savaşı, Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun muharebeleri*. Güncel Yayıncılık.
- Resmî Gazete*. (1925, 25 Kasım). 228.
- Resmî Gazete*. (1936, 26 Mayıs). 3313.
- Resmî Gazete*. (1938, 28 Mayıs). 3919.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958)*. Boyut Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1996). *Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası (1945-1991)*. Der Yayınları.

- Taşkıran, C. (Haz.). (1998). *Cumhuriyetimizin 75. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. (1934, 27 Mayıs).
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2013). *Dış siyaseti ve askerî stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* (Cilt I). İletişim Yayınları.
- Terzioğlu, S. A. (1965). *Türk ordusu*. Başnur Matbaası.
- Tören, T. (2007). *Yeniden yapılanan dünya ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye uygulaması*. Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Tutsak, S. (2014). Türk İstiklal Harbi'nde Alman silahları ve askerî mühimmatı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (36), 229-260.
- Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. (1962). Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Türk savaş tarihi. (2020). (3. ve 4. Kitap). Maviçatı Yayınları.
- Türkmen, Z. (2016). Sultan 2. Abdülhamit dönemi'nde Mekteb-i Harbiye-i Şahane. F. M. Emecen, A. Akyıldız, & E. S. Gürkan (Eds.), *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (20-22 Mayıs 2016)* (931-954). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, Z. (Ed). (2023). *Cumhuriyetin 100. yılında Türk ordusu ve millî savunma*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Uçarol, R. (1998). İkinci Dünya Savaşı, Misak-ı Millî ve Türkiye'nin Savaşa Girmemek İçin Direnişi. Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri (20-22 Ekim 1997) (524-541). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Uslu, N. (2000). Türk-Amerikan ilişkileri. 21. Yüzyıl Yayınları.
- Ülman, H. (1961). Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri: 1939-1947. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası.
- Vatan*. (1947, 6 Haziran). 1.
- Yeni Sabah*. (1949, 7 Eylül). 1.
- Yetkin, Ç. (2003). Karşı devrim 1945-1950. Otopsi Yayınevi.
- Yılmaz, V. (1993). 1'inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman ittifakı ve askeri yardımlar. Kastaş Yayınları.
- Yüksel, A. (2022). Türk Dış Politikasındaki Gelişmelerin Türk Ordusunun Donatım ve Organizasyonuna Etkileri (1936-1945) (Yayın No. 751661) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Zürcher, E. J. (2015). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (31. Baskı). (Y. Saner, Çev.). İletişim Yayınları. (1993).

Extended Summary

Developments in the Turkish Land Forces During the Republican Period (1923-1960)

During the Republic period, resources were allocated from the budget to the Land Forces in line with the medium and long-term supply plans that came into force in the 1920s and 1930s. Thus the weapons, vehicles and materials used by the Land Forces were renewed in accordance with the needs of the period and the power of the army was increased. In order to strengthen the Land Forces against the possibility of war in the late 1930s, additional funds were allocated to the Ministry of National Defense from the 1938 and 1939 fiscal year budgets.

Before the Second World War, Türkiye tried to compensate for the deficiencies of its army with its national resources and the aid it received from England and France. The strength of the troops, which had in their inventory weapons and materials taken out of service by the Allies, could not be increased to the desired level. Since training was limited due to compulsory military service, it was very difficult to use modern weapons.

While the war was continuing, various types and quantities of weapons and ammunition were provided to the Land Forces in line with the agreement signed between Turkey and Germany. The majority of these weapons consisted of tanks, anti-tank guns, heavy machine guns and ammunition delivered until 1944. Additionally, as a result of the Adana negotiations, self-propelled artillery was procured from England for the needs of armored divisions and brigades. These weapons and ammunition provided strengthened the Land Forces. The land army, which consisted of cavalry and towed units during the war, was transformed into modern motorized units and tank divisions towards the end of the war, and modern units incorporating anti-tank weapons were established.

After the war, during the Cold War period, there were military, economic, political and social changes in the world and in Turkey. The Turkish Armed Forces was also involved in this change and transformation process and the army was renewed and strengthened in every field.

The modernization, change and transformation experienced in the Turkish army has accelerated with the development of relations between Türkiye and the USA. The USA first implemented the Truman Doctrine and then the Marshall Plan for the economic development of Europe. Thanks to the aid provided by Truman and Marshall, significant changes took place in the weapons and equipment, training and education, organization and doctrine structure of the Turkish Land Forces.

Turkey joined NATO on February 18, 1952, in order to resist possible attacks by the USSR, to protect its security and to receive military and economic assistance. Turkey's entry into the NATO community was the most important development that affected the change in the Land Forces in the period between 1950 and 1960. Thus the transformation process in the Land Forces was accelerated. After becoming a member of NATO, each class was modernized with new weapons and equipment in accordance with NATO standards.

In this period, in the field of weapons and equipment, In order for the Turkish Armed Forces not only to remain a preventive defense army but also to have an offensive capability, the national defense budget has been increased and the purchase of weapons and equipment has been accelerated. Among the state of the art weapons supplied to the Turkish Land Forces since 1954, M-47 tanks, Nike Air Defense System and Honest John medium-range surface-to-surface missiles stand out.

In addition, secure wired and radio communication systems have been included in the unit's inventory. Progress has been made in the Fortification, Communications and Supply classes. A close fire support opportunity was provided to all units starting from the company level. Infantry units have been motorized. The weapons of the infantry were standardized and the troops were given modern machine guns. Weapon teams were established in the infantry companies, and 81 mm mortars were allocated to the companies and 60 mm mortars to the teams. Armored units were strengthened with the support of anti tank guns by procuring rocket launchers, mortars and cannons.

As a result of this change in many areas, the Land Forces were modernized and strengthened and NATO standards were reached. Particular importance was also given to motorization in order to raise the Land Forces to the level of a modern army. In this process, many motor vehicles of different models and tonnage that can fully meet the needs have entered the Land Forces inventory. At the same time, army equipment was provided and the cavalry troops were reduced.

In the field of education and training, in order to ensure doctrinal unity in the transition to the American military system, officers trained in the German military system were sent to courses at home and abroad (USA and Germany) within the scope of the restructuring program of the Turkish Land Forces. While the education and training provided at the Military Academy and the Military Academy included longer-term and more basic elements, the integration of officers into the new system was achieved in a short time with the courses. In addition, basic and specialized training was given to military personnel on subjects such as combat intelligence, amphibious operations, nuclear-biological-chemical warfare applications, joint operations and unconventional warfare. Importance was given to the development of the petty officer class in terms of quality and quantity. The Military Academy curriculum is modeled after the courses taught in American military schools.

Within the scope of practical training; American Field Training Teams have been sent to the continents since 1951 and Turkish officers have learned valuable information about modern weapons and equipment thanks to the Field Training Teams. It was decided that the training of recruits would be carried out in independent training centers instead of combat military units, and thanks to this practice, a significant increase was achieved in the number of recruits trained. Subsequently, the number of training divisions was increased, and as a result, the Training Corps Command was established in Afyon in 1956 and took on the responsibility of training recruits of the Land Forces. Thanks to the mentioned training, the tactical level units of the Turkish Land Forces, up to the battalion level, made significant progress in the period between 1956 and 1960 and the education level of officers and soldiers increased.

During this period, suddenly abandoning the German (Prussian) military doctrine, which was adopted in 1882 and adopting the American military doctrine in 1947 was not at all easy, as the two thought systems in question gave importance to different issues. Since the intellectual infrastructure of doctrinal reorganization can be prepared in military education institutions, meticulous attention has been paid to tactical academic training within military structures such as the Military Academy, the Military Academy, and the Reserve Officer School.

In this context, changes were made in the Military Academy curriculum in line with the curriculum taught in American military schools. Following Turkey's membership in NATO, efforts to integrate it into American military doctrine were accelerated. In this regard, two important activities accepted at the Military Academy were the application of the active method in classes and going to camps for practical military training in the summer months. The Doctrine Course, which was opened as of the 1952-1953 Academic Year, was defined as the extended orientation courses opened for mostly major-lieutenant colonel rank officers who were later planned to teach in accordance with the American military system. In addition, efforts were made to translate manuals and instructions, albeit slowly, to ensure doctrinal unity.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Trabzon/Türkiye.

Trabzon University, Fatih Education Faculty,
Trabzon/Türkiye.

Gökhan İbrahim ÖĞÜNÇ

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Adli
Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Gendarmerie and Coast Guard Academy,
Directorate of Forensic Sciences Institute,
Ankara, Türkiye.

Onur GÜVEN

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik
Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye.

Gendarmerie and Coast Guard Academy,
Directorate of Forensic Sciences Institute,
Ankara, Türkiye.

Geleş Tarihi/Received 11.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted 22.11.2024

Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024

Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Onur GÜVEN

E-mail: onurguven08@gmail.com

Atıf: Demircioğlu, İ.H., Öğünç, G.İ., &

Güven, O. (2024). Cumhuriyet

dönemi Jandarma Teşkilatı'nda adli

bilimler eğitiminin tarihsel gelişimi.

Savunma ve Savaş Araştırmaları

Dergisi, 34(2), 85-119.

Cite this article: Demircioğlu, İ.H.,

Öğünç, G.İ., & Güven, O. (2024).

Historical development of forensic

science education of the Gendarmerie

in the Republican era. *Savunma ve*

Savaş Araştırmaları Dergisi, 34(2), 85-

119.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1450975

Cumhuriyet Dönemi Jandarma Teşkilatı'nda Adli Bilimler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Forensic Science Education of the Gendarmerie in the Republican Era

ÖZ

Tanzimat sürecinin ortaya çıkardığı değişimlerin başında ülke genelinde etkili olacak bir kolluk kuvvetinin kurulması gelmektedir. Bu sürecin bir parçası olarak kurulan Jandarma Teşkilatı, kurulduğu günden bugüne üstlendiği sorumlulukları başarıyla yerine getirme gayreti içerisinde olmuştur. Nitekim bu noktada jandarma personelinin çeşitli yönlerden eğitilmesi önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Jandarma okullarında başta mesleki dersler olmak üzere hukuk, adli bilimler ve kültür dersleri okutulmaktaydı. Hazırlanan müfredat programlarında adli bilimlerle alakalı derslerin, Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar geçen süreçte önemli bir yer edindiği görülmektedir. Okulların adli bilimler dersindeki hedefi suç ve suçluyu tespit etmede jandarma subay ve astsubay öğrencilerini nitelikli bir şekilde yetiştirmektir. Kriminalistik ve adli tıp gibi derslere müfredatta sıklıkla yer verilmesi suçla mücadele kapsamında Jandarma Teşkilatının konuya verdiği önemi göstermektedir. Bu çalışmada jandarma okullarında adli bilimler eğitimi verilen önem irdelenmeye çalışılmıştır. Okulların kuruluş safhasından günümüze kadar olan süreç içerisinde adli bilimler eğitimi tarihi bir perspektifte ele alınmıştır. Makalede müfredat programları ve okutulan ders materyalleri incelenmiştir. Neticede kolluk kuvveti olan jandarmanın, suçla mücadelede subay ve astsubay öğrencilerini adli bilimler sahasında nitelikli bir personel olarak yetiştirmeyi; oluşturulan müfredat programları, kurulan laboratuvarlar ve uygulamalı eğitim verilen dershaneleriyle modern bir eğitim kurumu olmayı hedeflediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jandarma, Jandarma eğitimi, adli bilimler, kriminalistik, adli tıp.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

One of the most important changes brought about by the Tanzimat process was the establishment of a law enforcement force that would be effective throughout the country. The Gendarmerie Organization, which was established as a part of this process, has been in an effort to successfully fulfill the responsibilities it has assumed since its establishment. As a matter of fact, at this point, the training of gendarmerie personnel in various aspects emerges as an important process. In gendarmerie education, there were primarily vocational courses, law, forensic science and culture courses. It is seen that the courses related to forensic sciences in the curriculum prepared have an important place in the period from the Republican Period to the present. The goal of the schools in forensic science courses was to train the gendarmerie officer and non-commissioned officer students in a qualified manner in detecting crime and criminals. The frequent inclusion of courses such as criminalistics and forensic medicine in the curriculum shows the importance given by the Gendarmerie to the subject within the scope of the fight against crime. In this study, the importance given to forensic science education in gendarmerie schools was tried to be examined. Forensic science education has been discussed a historical perspective from the establishment of the schools to the present day. In this article, the curriculum and the course materials taught were examined. As a result, the gendarmerie, which is a law enforcement agency, aims to train officer and non-commissioned officers in the fight against crime as qualified personnel in the field of forensic sciences; it has been determined that it aims to be a modern education institution with the curriculum programs created, the laboratory established and the classrooms where applied education is given.

Keywords: Gendarmerie, Gendarmerie education, forensic sciences, criminalistics, forensic medicine.

JEL Codes: Z00

Giriş

Adli bilimler genel anlamda hukuku ilgilendiren adli ve idari soruşturmalar kapsamında ulaşılan verilerin, farklı disiplinler yardımıyla incelenmesini sağlayan bir alandır (Öztürel, 1959, s. 1). Başka bir deyişle suç ve suçluların ortaya çıkarılması amacıyla kullanılan farklı bilim dallarının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Adli bilimler tanımı içerisinde adli tıp çalışma alanları ile kriminalistik çalışma alanında yer alan adli balistik, adli kimya, toksikoloji, belge ve yazı incelemeleri, parmak ve avuç izi incelemeleri, adli genetik, alet, ayakkabı ve araç lastik incelemeleri ile adli psikiyatri gibi sıralayabileceğimiz pek çok alt bilim dalı mevcuttur. Hukuki bir meselenin çözülmesi için gerekli olan hemen hemen bütün bilim dalları adli bilimlerin sahasına dâhil olmuştur (Öğünç, 2020, s. 74). Türkiye’de adli bilimlere dair ilk uygulamalar Osmanlı Devleti içerisinde adli tıp çalışmaları ile başlamıştır. Adli tıbbın yanı sıra kriminalistik alandaki gelişmeler ve suçluların kimliklerinin tespit edilmesi gibi bilimsel teknikler benzer dönemlerde Osmanlı Devleti’nde uygulanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti, 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nu (Tanzimat Fermanı) ilan etmesi sonucunda yeni bir döneme girmiştir. Kaynaklarda “Tanzimat Dönemi” şeklinde geçen bu evrede devlet birtakım ıslahatlar yapmak için harekete geçmiştir. Tanzimat Fermanı’nın içeriğinde siyaset, idare, ekonomi ve hukuk alanlarında reform düzeyinde yenilikler yer almaktadır. Bu yenilikler arasında özellikle kişilerin can,

mal ve namuslarının devlet idaresi tarafından güvence altına alınacağı hususu adli ve hukuki açıdan bazı düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir (İnalçık, 2019, s. 29-56). Böylece iç güvenliği sağlamak amacıyla kolluk kuvvetlerinin teşkil edilmesi çalışmalarına başlanmış ve ayrıca 3 Mayıs 1840 tarihinde Ceza Kanunnamesi çıkarılmıştır (Ubcini&Courteille, 2019, s. 2-6). Tanzimat Fermanı'yla garanti edilen can ve mal güvenliği, Osmanlı Devleti'nde adli tıbbın (o dönemki ismiyle adli tababet) uygulanmaya başlanmasını ve gelişmesini tetiklemiştir. Adli tıbbın ülke içerisinde gelişim göstermesinin, suç ve suçluların tespitine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda temel hukuki ve insani değerlerin iyileştirilmesi amacı güden Tanzimat'ın da adli bilimler alanındaki gelişmelere yol açtığı şüphesizdir.

Çalışmanın amacı jandarma eğitiminde verilen adli tıp ve kriminalistik derslerinin incelenmesidir. Makalenin odak noktası Cumhuriyet Dönemi'nin ilk evresinden günümüzde kadar olan süreçteki eğitimin içeriğidir. Jandarmada adli bilimler eğitime verilen önem, Cumhuriyet'in ilanı ve özellikle 1937 yılında Jandarma Subay Okulunun kurulmasıyla artmıştır. Çıkarılan kanunlar, jandarmayla ilgili mecmualar ve okullardaki müfredat programları incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Jandarma Okullarının 1904 yılında kurulduğu göz önüne alındığında Osmanlı Dönemi'nde adli bilimler sahasında yaşanan gelişmelerden kısaca bahsedilmiştir. Ancak bu dönemde Jandarma Okullarında doğrudan adli bilimler, kriminoloji ve kriminalistik derslerine rastlanılmadığı belirlenmiştir. Bunun haricinde, çalışmanın odak noktası Cumhuriyet'in ilanından sonra bu alanda Jandarma Teşkilatının aldığı reaksiyonların ifade edilmesidir. Konu izah edilirken daha çok adli bilimler ve kriminalistik sahasına dâhil olan derslerin jandarma eğitim sistemindeki yeri açıklanmıştır. Bu nedenle de dönemde ders materyalleri ve müfredat programları kullanılmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemiyle tespiti yapılan veriler belirli bir sistem çerçevesinde incelenmiştir.

Cumhuriyet'e Giden Süreçte Kolluk Kuvvetlerinin Adli Bilimler Sahasındaki Sorumlulukları

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl itibarıyla kapsamlı bir modernleşme hamlesi söz konusudur. Bu modernleşme hamlelerinin temelinde adli bakımdan gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler bulunmaktadır. Bunların başında mahkemeler ve ceza hukuku alanında getirilen yenilikler gelmekteydi. Tanzimat Dönemi'ndeki mahkemelerde hukuk eğitimi almayan hekimlerin görev yapmaları nedeniyle adli tıp ve kriminal gibi teknik konularda yetişmiş adli zabitanın yardımına gereksinim duyulmuştur (Bingöl, 2011, s. 862).

1839 yılından sonra Osmanlı idarecileri, başkent ve taşrada devletin denetim mekanizmasını işleyebilir hâle getirmek ve iç güvenlik noktasında devletin toplumu kontrol altına alması sağlamak için kolluk güçleri kurma yoluna gitmişlerdi. İdarecilerin bu girişimi neticesinde polis ve jandarma tipi kolluk kuvvetleri ortaya çıkmıştır (Özbek, 2004, s. 59-95). Adli zabitanın ortaya çıkışı ve gelişiminin ilk örneklerini polis teşkilatı içerisinde görmekteyiz. Jandarma, polise nazaran daha geç bir tarihte adli bilimler anlamında ilerleme kaydetmiştir. Şüphesiz bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ağır harp koşulları olmuştur. Çünkü harpte jandarma kuvvetleri öncelikli

görevi olan asayişî sağlamaktan ziyade Osmanlı ordusunun bir parçası olarak cephede mücadele etmiştir (Tekir, 2020, s. 369).

1845 tarihinde ilan edilen Polis Nizamnamesi'nde adli tıbbın önemli olduğunun kavrandığına yönelik ibareler bulunmaktadır. Burada ölümün veya yaralanmanın sebeplerinin araştırılması ve bunun Polis Meclisine sunulacak bir rapor hâline getirilmesi için alanında yetkin kimyager, tabip ve cerrahtan müteşekkil bir ekibin oluşturulması gerekliliği vurgulanmaktadır (Bingöl, 2007, s. 40).¹ 1853 yılında gerçekleşen bir hadisede cesedin zaptiye hekimi tarafından incelenmeden kaldırılmasının hukuki usule aykırı olduğu ifade edilmiştir. Cinayete kurban gidenlerin cesedinin gömülmeden önce Zaptiye Teşkilatına haber verilerek lüzumlu tahkikatın yapılmasından sonra işlemin gerçekleştirilmesi belirtilmiştir (BOA, HR. MKT. 61/88).

1879'da İstanbul'da Zabita Nezaretine (Müşiriyeti) bağlı Zabita Tababeti Adliye Şubesi (Adli Zabita) kurulmuştur. 1884 yılında şubenin başına Ali Rüştü Paşa getirilmişti. Bu kurum günümüzdeki adli tıp uzmanlarının görevlerini yerine getirmiştir. Ayrıca kurumda askerî ve sivil hekimlerin de görev aldığı görülmektedir. İlerleyen dönemde Dr. Bahattin Şakir Bey adli tıp muallimi olarak Zabita Tababeti Adliye Şubesine tayin olmuştur (Gök&Özen, 1982, s. 3). Nizamiye Mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte Şer'i Mahkemelerden farklı olarak delillerin değerlendirilmesi usulü önem kazanmıştır. Her şeyin delil sayılabileceği ve bunun sonucu olarak sorgulama yapılacağı esası kabul edilmişti; bu kavram günümüz adli soruşturmaların temel kaidesi olan "Delilden sanığa ulaşma" prensibinin karşılığıdır. Mahkeme sonuçlarının ilan edildiği yayın organlarında söz konusu esasın uygulanması açıkça görülmektedir. Bu kapsamda yayın yapan ilk resmî organ Zaptiye Müşiriyetine² bağlı Vakâ-i Zaptiye gazetesidir (Bingöl, 2010, s. 1156). Zaptiye Müşiriyeti idaresi o dönemde (1869 ve sonrası) jandarma birliklerini kapsamaktaydı. Jandarmaya bağlı çıkarılan bir yayın organının vaka analizi yapıp mahkeme kararlarını yayınlaması adli bilimler açısından dikkate değer bir adımdır.

Osmanlı mahkemelerinde adli yargılamanın önemli unsurları arasında delil ve emârelerin/bulgu (Kayıtlarda delâil ve emârât şeklinde geçmektedir.) incelenmesi gelmektedir. Mahkemelerde uzun bir süre kullanılan şahitlik sisteminin ardından XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı içerisinde adli tababetin önemi artmıştır. Bunun sonucunda delil ve emârelere verilen ehemmiyet bizlere Osmanlı Devleti'nde kriminalistik çalışmaların ortaya çıkışını göstermektedir. İlk dönemlerde mahkeme heyetleri nitelikli hukuk eğitimi alan ehil kişiler olmadığı için adli zabitlerin faaliyetlerine ve onların tespit ettiği delillere ihtiyaç duymuşlardır (Bingöl, 2010, s. 1158). Öncelikli olarak Zaptiye Müşiriyeti sonrasında Jandarma Dairesi Reisliği ve Emniyeti

¹ Polis Nizamnamesi'nin bir maddesinde şu ifade geçmektedir: "...Hin-i iddia ve icabında bir kimsenin mevdi esbâb-ı adide-i âcâlden hangi sebepten vuku bulmuştur ve hasta bulunan ne sebepten hastadır ve sakat cenin ve sairden mi hastadır. Ve hamile ve gayri hamile midir ve bazı cins beyanı ile iddia olunan maadin ve eşya hangi mürekkebât ve besaitten midir? Bunlar ve emsal-i müşkilâtta ehl-i hibre olmak üzere Nezâret-i mezkûre için fenninde mahir bir nefer kimyager ve bir nefer tabip ve bir cerrahın eşedd-i lüzumu olmağla bunların dahi intihab ve tayinine mezuniyet hususlarına dair polis meclisi tarafından...". Bkz. (Yağar, 2002, s. 639-640).

² Zaptiye Müşiriyeti, 1840 yılında iç güvenliğin tesis edilmesi amacıyla kurulan ve müşir adı verilen vezirlik veya müşirlik rütbesindeki kişilerin başkanlık ettiği bir kolluk idare birimidir. Ülkenin iç güvenliğiyle ilgili her türlü düzenleme ve gelişmeleri uygulamakla sorumlu tutulmuştur. Bkz. (Sönmez, 2005, s. 81).

Umûmiyeye bağlı kolluk kuvvetleri, asayiş görevlerinin yanı sıra adli olaylara dair işlemlerin yürütülmesi için adli zabıta sıfatıyla faaliyette bulunmuşlardır. Ceza hukuku sorumluluğundaki olayların çözümlenmesi, vakalarla ilgili delil ve emârelerin toplanması ve raporlanması açısından adli zabıta personeli önemli rol üstlenmiştir.³

Adli zabıta, adli vaka meydana geldiğinde olay yerine hemen gitmekteydi. Öncelikli olarak zanlı ve şahitlerin ifadelerini aldıktan sonra delilleri toplayıp suçu aydınlatmaya çalışırlardı. Özellikle 1900'lü yılların başında ateşli silahlar ile suçlular arasında kriminalistik bağlantı kurulmaya başlanmıştır. 1910'da ise mermi çekirdeklerinin hangi silahtan atıldığına tespit edilmesi noktasında balistik açıdan önemli mesafeler kaydedilmiştir (Bingöl, 2010, s. 1169). Jandarma Teşkilatı içerisinde Jandarma Dairesi Reisliğinin kurulmasından sonra adli bilimler sahasında ciddi gelişmeler kaydedilmeye başlanmıştır. Nitekim ilerleyen dönemlerde jandarma personelinin adli tıp ve kriminalistik alanlarında eğitilmesi Osmanlı Devleti'nin bu alanda göstermiş olduğu gelişmeler sayesinde belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Bu husus, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk safhasındaki eğitim metodu ve ders kitaplarının içeriğinde açıkça görülmektedir.

Jandarma Teşkilatı'nda Adli Bilimler Eğitiminin Doğuşu ve Gelişimi

Jandarma eğitimine yönelik 2 Haziran 1904 tarihinde yapılan kapsamlı reform hareketleri çerçevesinde atılan adımlar ilk olarak Selanik'te Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi ve Jandarma Efrad-ı Cedide Mektepleri kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca Üsküp'te Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi faaliyete geçmiştir (Karcı, 2018, s. 127-130; Demirel, 2018, s. 185-190). Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebinde jandarma subayı/zabiti olacak personele verilen dersler incelendiğinde kültür derslerinden ziyade (tarih ve coğrafya gibi) jandarma mesleğine yönelik derslerin ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Atıcılık, binicilik, asayiş koruma, jandarmanın görevleri ve çete muharebeleri bu derslerden bazılarıdır. Hukuk ve adli bilimler alanında okul seviyesinde jandarmaya verilen ilk derslerden birisi adli konular (muahakeme ve ceza usulü, ceza kanunu) başlığını taşımaktadır (Rumeli Vilayat-ı Selâse'de Jandarma Teşkilatı, 1922, s. 50-53).

Jandarma Zabitan Mektebi'nde ayrıca astsubay statüsünde olup subay adayı olan jandarma personeli ilk olarak burada eğitim almaktaydı (Demirel, 2018, s. 190). Subay adayı başçavuş ve çavuşlara verilen teorik eğitimler arasında hukuk bilgisi ve askerî ceza kanunu isimli iki ayrı ders bulunmaktadır (Rumeli Vilayat-ı Selâse'de Jandarma Teşkilatı, 1922, s. 53). Posta Kumandanları Mektebi olarak ifade edilen okulda, günümüz tabiriyle astsubay eğitimi verilmekteydi. Jandarma fertleri, onbaşı ve çavuşlar öğrenci olarak bu mektebe kabul edilmekteydi. Okuldaki dersler arasında adli konularda malûmat ve askerî ceza kanunu adlı iki ders öğrencilere verilmiştir. Bu derslerin eğitici olarak ise Süvari Teğmen Rifat Bey'in ismi geçmektedir (Rumeli Vilayat-ı Selâse'de Jandarma Teşkilatı, 1922, s. 53). Hukuk bilgisi, askerî ceza kanunu ve adli konularda malûmat isimli

³ 1879 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı'nda adli zabitanın (Zabıta-i Adliye) görev tanımları açıkça belirtilmiştir. Adli zabıta memurları cinayet, cünha ve kabahatleri zabıt varakası düzenleyip, delilleriyle birlikte mehakim-i cezaiyyeye teslim etmekle görevlendirilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gökçen, 1994, s. 204-205).

dersler görüldüğü üzere hukuku ilgilendiren başlıklardır. Ancak adli konular, zabıt varakası oluşturmak ve suç ile ilgili bilgileri içinde barındırdığı için burada zikredilmiştir.

27 Haziran 1913 tarihinde Jandarma Zabıt Mektebi Nizamnamesi ilan edilmiştir. Bu nizamname çerçevesinde yeni bir müfredat programı oluşturulmuştur (Alyot, 2008, s. 456). Subay adaylarının eğitimi için toplam 5 kısım belirlenmişti. Bunlardan I. ve II. kısımlarda okutulan dersler arasında ameli tıp dersi yer almıştır (Çermeli.& Atabey, 2002, s. 285). Osmanlı eğitim sistemi içerisinde ameli ismiyle birçok ders yer almaktadır. Burada vurgulanan husus bu derslerin uygulamalı bir şekilde işlenmesidir. Uygulamalı tıp eğitiminden kastedilen adli tıp eğitimidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde jandarma eğitiminde adli tıp bağlamındaki ilk ders 1913 tarihinde verilmiştir.

Suçluların eşkâlini belirleme hususunda fotoğrafın zabıta makamlarınca aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir. Suçluların tespiti için fotoğraf, XX. yüzyılın ilk çeyreği itibarıyla Osmanlı Devleti tarafından önem verilen bir yöntem olmakla beraber bazı problemler ortaya çıkmıştır (BOA, Y..A...HUS. 413/94). Bunların başında suçluların kılık-kıyafetlerini ve makyajla da yüzlerini değiştirmeleri gelmekteydi (Cole, 2006, s. 45-50). Hem polis hem de jandarma çıkardıkları mecmualarda bu konu hakkında uyarılara yer vermiştir (Bingöl, 2011, s. 855). 1920 tarihli Jandarma Emirler Mecmuası'nda bir suçla alakalı zanlı durumundaki her kişi, tutuklanmadan önce ölçü ve eşkâli alınarak özel bir deftere kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu tip şahıslar tehlikeli olma ihtimallerine karşılık fotoğrafları alınarak eşkâl defterine eklenecekti (Jandarma Emirler Mecmuası, S. 174, 1920). Burada görüldüğü üzere Jandarma Teşkilatı içerisinde hem eğitim safhasında hem de suçlu tespitinde yani uygulamada, adli tıp ve kriminal tekniklerden erken dönem diyebileceğimiz 1920'lerden itibaren yararlanma yoluna gidilmiştir.

1921'de *“Yeniden Kurulacak Süvari Alaylarının Teşkili, Jandarma ve Subay Mekteplerinin Açılması ve Kurulması için 289 000 Liranın Sarfına İzin Verilmesi Hakkında”* isimli kanun tasarısı (BCA, 3-18-18, 1921) sonucunda Jandarma Subay Okulu'nda ve Jandarma Subay Talimğâhlarında okutulmak üzere yeni bir ders programı oluşturulmuştur. Altı aylık süreç içerisinde subay adaylarına verilen derslere bakıldığında tıbb-ı adli isminde bir dersin var olduğu görülmüştür. Böyle bir dersin teşkilat içerisinde 1920'li yıllarda yer alması jandarmanın adli bilimlere önem vererek bu alanda nitelikli personel yetiştirmeyi hedeflediğini söylemek mümkündür. Ayrıca tıbb-ı adli dersinin düzenlenecek konferanslar aracılığıyla işleneceği belirtilmiştir (Jandarma Evamir Mecmuası, s. 199, 1925).

Jandarma Okullarında kuruluşundan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde jandarma personeline ameli tıp ve tıbb-ı adli haricinde adli bilimler alanında doğrudan bir dersin verilmediği görülmektedir. Bu derslerin içerikleri, ders öğretmenleri ve ders materyalleri hakkında bilgi edinebileceğimiz bir kaynak bulunmamaktadır. Derslerin sadece müfredat programı kapsamında işlendiği tespit edilebilmiştir. Nitekim Türkiye'de adli bilimler alanı Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çıkarılan kanunlar aracılığıyla belirli bir mesafe kat etmiştir. Kolluk kuvvetine verilen adli bilimler eğitimi de buna paralel olarak gelişim kaydetmiş ve bazı ders kitaplarına ulaşmıştır. Eğitim safhasına geçmeden önce 1926 yılında adli tıp alanında Türkiye'de Tıbb-ı Adli Müessesesi Kanunu isimle önemli bir kanun çıkarıldığı belirtmekte fayda vardır. Ülkede o dönemde hukuk başta olmak üzere

birçok alanda temel sayılabilecek kanunlar çıkarılmaktaydı. Adli tıp alanı da bu kanun ile yeni hukuk sistemine uygun hâle getirilmeye çalışılmıştır.⁴

Cumhuriyet Dönemi'nde Jandarma Eğitiminde Adli Tıp ve Kriminalistik Dersleri

Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinin adli bilimler kadrolarında birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi Tıbb-i Adli Müderrisliğine ilk önce Dr. Vasfi Bey daha sonra Dr. Halit Naci Tekin Tıp ve Hukuk Fakültelerinde adli tıp derslerini icra etmiştir. 1909 yılında ise Hukuk Fakültesi programında seçmeli olarak yer alan adli tıp dersi daha sonra zorunlu hâle getirilmiştir (Gök&Özen, 1982, s. 26). Ankara Üniversitesindeki duruma bakıldığında, 1925 senesinde faaliyete geçen Hukuk Fakültesi son sınıf müfredatına adli tıp dersi eklenmiştir. Bu dersi vermesi için Fahri Ecevid görevlendirilmiştir. Daha sonra bu üniversitenin adli tıp alanında Behçet Kamay, Cahit Özen, Adnan Öztürel ve İbrahim Tunalı gibi isimleri görev yapmıştır (Gök&Özen, 1982, s. 29-30). Bu öğretim üyelerinden bazıları Jandarma Subay Okulunda ders vermek amacıyla görevlendirilmiş, eserleri ise adli tıp ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Balkan coğrafyasında başlayan jandarmanın okul düzeyindeki eğitimi, 1925 yılı itibariyle yeniden yapılanma hareketi neticesinde düzenlenmiştir. Jandarma Subay Okulu, Yıldız Sarayı'nda (I. Dünya Savaşı Dönemi'nde) bulunmaktaydı. Subay Okulu daha sonra sırasıyla Beylerbeyi ve Çırağan Saraylarının Haremağası Dairesi'nde faaliyet göstermiştir (Alyot, 2008, s. 463-467). Ankara ve İzmit illerinde bir süre eğitim gören jandarma subay adayları, daha sonra Konya'ya taşınan okulda eğitime devam etmişlerdir. Bir süre Konya'da kalan subay okulu ilerleyen dönemde Ankara'ya taşınarak okul ve eğitim programı bazında burada modern bir yapıya kavuşmuştur (Gülersoy, 1968, s. 34).

Jandarma okullarında yapılan düzenlemeler neticesinde Anadolu'nun farklı noktalarında eğitime başlanmıştır. Bu okullarda verilen dersler ve müfredat programları jandarma personelinin seviyelerine göre farklılık arz etmekteydi. Müfredatlardaki derslerin işleniş şekilleri ise teorik ve uygulamalı olarak planlanmış; kültür derslerinden daha çok jandarma mesleğine ve hukuk alanına yönelik dersler eklenmiştir (Cihan, 2015, s. 29). Özellikle 1924 yılından sonraki dönem için hazırlanan ders materyali olarak; ders notları, konferans şeklinde düzenlenen derslerden toparlanan metinler, o dönem üniversitelerde hazırlanmış olan ders kitapları, jandarma mecmuası, emirler/evamir mecmuası ve karakol dergisi gibi süreli yayınlarda yayınlanan makaleler ve çeviri eserler kullanılmıştır.

Adli bilimler alanı için jandarma eğitiminde, özellikle ilk dönemlerde, jandarma mecmuasında önemli yayınlar neşredilmiştir. Bu makaleler yayınlandığı dönem itibariyle jandarma personeline hangi konuların öğretildiği, teşkilat içerisinde adli tıp alanına giren ne tür hususların dikkate alındığını tespit etmek için önemlidir. Bu bağlamda 1925 yılında jandarma mecmuasında "Katlin Türleri/Katillerde Jandarmanın Vazifesi" başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. Bu yazı Cumhuriyet jandarmasının adli tıp eğitimi alanında

⁴ Bu kanundan sonra 1953 yılında Adli Tıp Müessesesi Kanunu isimli başka bir kanun çıkarılmıştır. 1926 tarihindeki kanunu dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığı düşünülerek hareket edilmiştir. Bu kanun ve daha sonraki kanun üzerindeki değişiklikler için bkz. (Öztürel, 1979, s. 305-317).

yayınlanan ilk çalışmalarından birisidir (Vehbi, 1925, s. 1-3). Çalışmada ceza kanununa göre katletmek, silah, zehirlenme ve diğer yollarla bir şahsı öldürmek anlamına geldiği ifade edilmiş, taammüden katl, kasten katl, bi-gayr-i kasdin (istemeyerek) ve hataen katl şeklinde dört tür katl çeşidi olduğu belirtilmiştir. Bu tip durumlarda jandarmayı ilgilendiren bir durum olmadığı ancak olay yeri şehirden uzak mevkilerde ise savcı ve sorgu hâkimi tarafından tatbik edilmesi gereken tahkikat yapılamamaktaydı. Çoğunlukla jandarma zabitanının gerek vekâleten gerekse de vazifesinin getirdiği sorumluluk çerçevesinde işlem yapmaya mecbur kaldığı ifade edilmiştir (Vehbi, 1925, s. 268).

Jandarma zabitanı, savcılarının köy ve kasaba gibi merkezden uzak yerlere yetişememeleri nedeniyle vaka yerinde tahkikat yapmaktaydı. Ayrıca tahkikat bilgilerine ek olarak ceza hukukuna da hâkim olması, vazifesinde başarılı olmasını kolaylaştıracağı düşüncesi hâkimdi. Bu bilgilendirmelerin ardından makalede ceza kanununda yer alan öldürme suçlarına karşılık verilmesi gereken cezalar tek tek izah edilmiştir. İlgili kanunda geçen maddelerin jandarma zabitanına iyice öğretilmesine önem verilmekteydi. Çünkü zabitan bazen vaka analizlerinde tek başına kalabilmekte. Bu sebeple en küçük ayrıntıyı, bazen önemsiz görülebilen hadiseleri dikkatle tespit etmelidir. Jandarma zabitanı, büyük bir vicdani sorumlulukla beraber tanzim ettiği zabıt varakalarını tahkikatın ruhuna uygun bir şekilde mahkeme heyetine göndermeli ve zanlıların adil bir şekilde yargılanmalarını sağlamalıdır (Edhem, 1925, s. 269).

Jandarma Subay Okulu ve Karakol Kumandanları Mektebinde sağlık sohbetleri ismini taşıyan konferanslar verilmekteydi. Bu konferansların içeriğinde genel olarak uyuşturucu maddeler tanıtılmakta, bunların zararları ve adli tıptaki karşılığı belirtilmekteydi. Bu maddelerden kokain üzerinde en çok durulanlardan biri olmuştur. İnsanlığı kemiren kokainin bu kadar çok yayılmasının sebebi yeterince ciddiyet gösterilmediği şeklinde açıklanmıştır. Cumhuriyet'in ilanına kadar mekteplerde, eski ve köhne zihniyetlerden doğan programlar öğretilmiş, sağlık ilmi yeterince itibar görmemiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber bazı mekteplerde uygulamalı ve teorik dersler verilerek ve ayrı köy kanunu oluşturularak sağlık alanında halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır (Edhem, 1925, s. 285). Bu bilgilerin dışında kokainin Osmanlı Devleti içerisindeki geçmişi incelenmiş ve hangi ülkelerde ne şekilde yaygın olduğu ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Kokainin vücuda tesir ettiğinde nasıl zarar verdiği noktasında jandarma personeli bilgilendirilmiştir. Sağlık açısından ortalama bir insanın ölümü için 1,5 gram kokain yeterli olduğu; baş dönmesi, göz kararması, vücut solgunluğu, uyuşukluk ve ruhsal bozukluklar gibi hastalıklar ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Kokainin adli tıptaki yeri ise şöyle izah edilmiştir;

“Kokainin başlangıçta vücutta uyandırıcı bir etki bırakması insanın şehvet hissiyatını harekete geçirir. Doğal olarak bu şehvet hâli bazı olumsuz durumları beraberinde getirir. Kokain müptelaları irza geçme, her türlü ahlaki suçu ve bilerek ya da bilmeyerek adam öldürme gibi suçlar işleyebilmektedir. Genç erkek ve kızlar bu zehrin kurbanı olarak iffetlerini ve hatta hayatlarını kaybetmektedir. Bu durum adli vukuatlar ve sıhhi istatistiklere de yansımıştır. Bimarhane ve hapishaneler hâlihazırda kokainmanlar tarafından doldurulmuştur” (Edhem, 1925, s. 292).

Neticede ise kokain ile işlenen suçlar ve adli tıbbın bu konudaki tutumu vurgulanmıştır. Kokain alımından sonra gerçekleşen başlıca suçlar namus ve ırza saldırı, dolandırıcılık, hırsızlık ve adam öldürmedir. Suç unsurunu dikkate alan hükümet, Adliye Vekâletine bağlı olan Müşahedehane, Zehirli Maddeler Kimyahanesi (taharriyat-ı semum), morg müdüriyeti gibi şubelerden oluşan tıbb-ı adli müessesesi ile diğer devletlerde olduğu gibi Türkiye'de de Meclis-i Tıbb-ı Adli oluşturmak suretiyle önemli bir kuruluş meydana getirmiş ve teşkilatlandırmıştır. Bu ilmi heyet delilleri tahlil etmek suretiyle her türlü suççu açığa çıkardığı gibi hukuk ilmine de önemli hizmetler etmektedir. Ayrıca kokaine mevcut kanun ve nizamlarda ciddi anlamda yer verilmiştir (Edhem, 1925, s. 292). Bu makalede görüldüğü üzere adli tıba dair 1925 yılında önemli ayrıntılar verilmiş ve jandarma personelinin bu yönde yetiştirilmesine çaba sarf edilmiştir.

Jandarma Teşkilatı içerisinde adli bilimler anlamında önem atfedilen bir diğer husus ise Zabita-i Cinaie Müfettişliği Dairesidir. 1927 yılında bu konu hakkında bir rapor yayınlamıştır. Raporda ifade edilen daire, Almanya kökenli bir yapı temel alınarak hazırlanmıştır. Müfettiş Dairesi, adli tıp ve kriminoloji gibi farklı dallara ayrılarak bunların başına getirecek personel ve sorumlu olunan konular (hangi tür suçlarla ilgilenmesi gerektiği) vurgulanmıştır (Jandarma Mecmuası, S.11, s. 328). Zabita-i Cinaie Müfettişliği Dairesi için oluşturulan kadroda müdür, müdür yardımcısı ve bunlara bağlı personellerin olması planlanmıştır. Bu idarenin başlıca görevleri kalabalık mahallelerde, dükkânlarda, müze, kilise, camii, antikacı mağazalarında ve mezarlık/kabristan gibi yerlerde yapılan hırsızlık olayları, emniyet kanuna yönelik aykırı hareketleri, edebiyat ve sanat gibi alanlardaki eserlerin kopya edilmesi ile meşgul olması düşünülmüştür. Ayrıca hırsızlarından korunmak için bölge halkını uyarmak ve bilgilendirmek ile görevlendirilmiştir (Jandarma Mecmuası, S.11, s. 329).

Zabita-i Cinaie Müfettişliği Dairesi gibi düşünülen diğer idare ise Kriminal (Zabita-i Cinaie Müfettişliği) Dairesidir. Bu idarelerin kadrosunda da müdür, müdür yardımcısı ve bunlara bağlı personellerin bulunması istenmiştir. Dairenin sorumluluk sahası dolandırıcılık ve sahte para piyasasıdır. Bunun dışında adap ve ahlaka aykırı hareketler, 14 yaşından küçük erkek çocuklarına yapılan saldırılar, bireyin namusuna müdahale edecek tarzda mektup göndermek, bilerek çocuk düşürmek, konutların fuhuş evi olarak kullanılması ve kadın ticareti gibi hususlar da sorumluluk alanına girmektedir (Jandarma Mecmuası, S.11, s. 331).

Kriminal/Zabita-i Cinaie Müfettişliğinin üstlendiği temel görevler arasında parmak izi almak ve toplamak, iz temin etmek, suçlu albümü oluşturmak, kendisine bağlı olmak koşuluyla suç araştırmaları dairesi (Taharri-i Mücrimin Dairesi) kurmak ve el yazısı toplamak yer almaktadır. Bu unsurlara bağlı olarak ise fazlaca doktor ve adli zabıtayı bünyesinde barındırması gerektiği belirtilmiştir. Netice itibarıyla raporda hem Zabita-i Cinaie Müfettişliği Dairesi hem Kriminal (Zabita-i Cinaie Müfettişliği) Dairesi hem de Taharri-i Mücrimin Dairesi gibi kuruluşların görev tanımları ve alakadır olunan bölümler taksim edilmiştir. Bu teşkilatlar, açık olarak ifade edildiği gibi ilim ve ihtisas ile hareket eden bir zabita birliği ile kuvvetlendirilmesi önemlidir. Bu sebeple adli zabitanın yani jandarmanın ilgili kurumlarının bu tip konularda başarısız olma gibi bir durumunun söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Burada esas vazife ise halkın huzur ve güvenliğini

sağlamak için çalışan her devlet adli bilimlerin gelişimine önem vermeli ve zabita teşkilatlarını bu yolda yetiştirmesi gerekliliği önemli bir hususu oluşturur (Jandarma Mecmuası, S.11, s. 333).

1925 ve 1927 yıllarında jandarma içerisindeki adli bilimler eğitiminde bazen teorik olarak ortaya fikirle atılmış bazen de bu öneriler uygulamaya geçilmiştir. Erken dönem diye tabir edebileceğimiz bu evrede⁵ adli zabitanı jandarma bünyesinde geliştirilmesi ve kriminal şubelerin kurularak teşkilatlandırılmak istenmesi önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Jandarma Subay Okulu bünyesinde işlenen tıbb-i adli dersinin derli toplu olarak belirtilebilecek ilk ders kitabının yapılan literatür taraması neticesinde 1927 yılında basılan “Tıbb-ı Adli Dersleri: I. Fasikül Mebhas-ı Cürüh” isimli kitap olduğu anlaşılmıştır (Akif, 1927). Kitabın hukuk talebe cemiyeti neşriyatından çıktığı ifade edilmiştir. Tıp ve hukuk fakültelerinde okutulan adli tıp derslerine kaynak kitap olması amacıyla hazırlanmıştır. Tıp ve hukuk ilimlerinin ilim dünyasına kılavuzluk ettiklerini ve beşerin içtimai yaşantısının temeli oldukları belirtilmiştir. Adli tıp alanını ise bu iki bilim dalının parıldayan bir parçası olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca adli tıbbin zabitan eğitimindeki ehemmiyetine değinilmiş ve bu ilim dalını sahada tatbik edecek olanların zabitan kuvveti olduğu vurgulanmıştır (Akif, 1927, s. 3).

Tıbb-ı Adli Dersleri adlı kitabın içeriğinin daha önce jandarma mecmularında yayınlanan makaleler ile örtüştüğü, 1927 yılından sonra basılan ve Subay Okulu için kullanılan ders notlarının temelini oluşturduğu tespit edilmiştir (Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, 1937, s. 4-8, 41-47). Özellikle vaka yerindeki izlerin muhafaza edilmesi, olay mahallinde alınacak öncelikli tedbirler, fotoğraf alma, ölü ve yararlı üzerinde arama nasıl yapılır, yaralanma türü ve çeşitleri gibi konuların başlıkları, içerikleri ve anlatım metodu arasında önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır (Akif, 1927, s. 12-30).

Adli tıbbın jandarma eğitimindeki başlangıcı ve gelişiminden sonra kriminalistik çalışmalar hakkında da birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Suçu tespit etme ve suçluyu bulmaya yöntemlerini içeren kriminalistik alanının, farklı suçlara yönelik delilleri toplamayı ve bu delillerle suçluları yakalamayı amaçladığı bilinmektedir. Bunlara ek olarak kriminal çalışmalarla bağlantılı olan zanlıların kimlik tespiti ve eşkâl belirleme gibi konular jandarmanın ilgi alanına girmektedir. Jandarma Zabıt Mektebi öğretmenlerinden Yüzbaşı Raşid Ömer'in çevirdiği “Eşkâl ve Alâmat-ı Mahsûsanın Sûret-i Tavsif ve Tespiti” adlı kitap bir süre mektepte hukuk ve kriminalistik gibi derslerin altyapısının oluşturulmasını sağlamıştır.

Fransız Cumhuriyeti Muhafız Alayı'nda zabitan olarak görev yapan Yüzbaşı Camil Piyer'in yazdığı kitap 1927 yılında jandarma matbaası tarafından basılmıştır (Piyer, 1927). Kitabın jandarma zabitanının eğitiminde önemine değine Raşid Ömer Bey, o dönemde kimlik tespiti ve kişinin eşkâlini ayrıntılı bir şekilde kaydeden metotların Fransa'da geliştiğine

⁵ Erken dönem olarak kastedilen burada jandarma eğitiminin ve okulların yeni yeni yapılanma içerisinde girmesidir. Resmî olarak kuruluş tarihî 1904 olan Jandarma Okulları, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren kademeli olarak gelişim göstermiş ve modern bir yapıya kavuşmuştur. Cumhuriyet'in ilanı 1923 olduğu için 1925-26-27 gibi yıllar için erken dönem tabiri kullanılmıştır.

değirmiştir. Zabita için önemli olan herhangi bir şahsın eşkâlini ilmi ve fenni usullere bağlı olarak kayıt ve tespit etme işi, ülkemizde yeterince öneme haiz olmadığı belirtilmiştir (Piyer, 1927, s. 2). Özellikle ülkemizde bu durum üzerinde hiç durulmamış, zanlı eşkâlini kaydetmek hususu mecbur olduğunda ise alışlagelmiş/eski yöntemler kullanılmaktaydı. Raşid Bey, eski bir yöntem olan kayıt almanın zabıtaya herhangi bir başarı getirmeyeceğinin açık olduğunu söylemiştir. Avrupa zabıtasının uyguladığı metodu öğrenme noktasında bu kitabın zabitan adayları için hizmete sunulmasının faydalı olacağı açıktır (Piyer, 1927, s. 4-5).

Jandarma Zabıt Mektebinin (Konya) faaliyete geçmesinden bir süre sonra subay öğrencilerinin sayısında artış gerçekleşmiş, bu durum kitap ihtiyacının doğmasına sebep olmuştu. Nitekim Konya'da Polis Mektebi müdürlüğü yapan ve aynı zamanda Jandarma Zabıt Mektebinin de hukuk derslerini yürüten öğretmen Nazif Bey'in yazdığı "Hukuk Dersleri" isimli eserin temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Kitap hakkında Jandarma Zabıt Mektebi müdürlüğü öğrenciler için çok faydalı ve kıymetli olacağı yönünde rapor hazırlamıştır (Jandarma Emirler Mecmuası, S. 334, s. 8) Söz konusu kitabın içerisinde zabitanın üstlenmiş olduğu adli yükümlülükler ve adli tıp konusunda gerekli bilgilendirmelerin yapıldığı metinler bulunmaktadır.

İhtiyaç doğrultusunda konumuzla alakalı çıkartılan bir diğer eser ise "Jandarmanın Kitabı" ismini taşımaktadır. Bu kitap başta jandarma zabıtları olmak üzere diğer efradı da kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Buradaki temel amaç jandarmanın her türlü vazifesini kolaylaştırmak ve bütün jandarma sınıfını ilgilendiren kanun, nizam ve talimatnameleri içeren bir kitap meydana getirmektir. Ayrıca kanunların kolayla takip ve tatbik edilebilmesi düşüncesi de bulunmaktadır (Jandarma Emirler Mecmuası, S. 334, s. 10). Özellikle jandarma zabıtlarının bu mühim kitabı kesinlikle edinmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Jandarmanın devletin icra kuvveti olması, her yerde hükümetin irade ve kanun kudretini göstermesi gerekliliği düşüncesinden hareketle kanun ve nizamların jandarma efradı tarafından çok iyi tatbik edilmesi beklenmektedir. Jandarmanın Kitabı isimli esere de bu kapsamda önem verilmekteydi. Jandarmanın sorumluluk sahasının ve görevlerini büyüklüğü teşkilatın dikkatli davranması sonucu doğurmuştur. Bu çerçevede jandarma zabıtının idari, adli ve askerî vazifelerini uygularken bilgi eksikliği yaşaması ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Adli bilimler alanında iyi yetişmemiş bir jandarma zabıtının suç işlenen yere geldiğinde delilleri usulüne uygun muhafaza edemediği ve raporu düzgün oluşturamadığı tespit edilmiştir. Bu da suçluları yakalayan ve yargılanmalarını sağlayan jandarmanın bizzat suç işleyebilmesine neden olabilmekteydi (Jandarma Emirler Mecmuası, S. 339, s. 78). Jandarmanın Kitabı isimli eserde bu açıdan değerlendirildiği için önem atfedilmiştir. Nitelikli bir adli zabitanın hukuka daha çok yardımcı olacağı şüphesizdir (Jandarma Emirler Mecmuası, S. 334, s. 10).

Anadolu'nun farklı noktalarında faaliyete geçirilen Efrâd-ı Cedide ve Erat Mekteplerinin ders kitabı ihtiyacını karşılamak amacıyla Jandarma Umum Kumandanlığı (Jandarma Genel Komutanlığı) tarafından kitaplar hazırlanmıştır. Kitaplar daha çok jandarmayı ilgilendiren meslek konularını kapsamakta olup ve tek bir kitapçık şeklinde hazırlanmıştır. Bu çerçevede 1935 yılında Giresun Efrad-ı Cedide Mektebi için de bir kitap

yayımlanmıştır. Eserin içerik olarak soru-cevap yöntemi ile hazırlanmıştır. Öğrencilerin eğitim seviyesinin düşük olmasında hatta birçoğunun okuma-yazma bilmemesinden kaynaklı olarak bu yöntem tercih edilmiştir. Böylece adayların ders konularını daha kolay öğrenmeleri hedeflenmiştir. Efrad Mektepleri kuruluş amacı itibariyle jandarma mesleğini ifa edecek personele temel eğitim vermekteydi. Karakol Kumandanları ve Zabıt Mektebine aday öğrenci yetiştirmekte de mektebin sorumluluğu altındaydı. Bu açıdan bakıldığında adli bilimler alanına yönelik spesifik bilgiler verilmemiştir. Ancak jandarmanın adli görevleri başlığı kapsamında temel düzeyde bazı kavramlar ve konular öğretilmeye çalışılmıştır.

Jandarma Vezaifi (vazifesi) konu başlığı altında jandarmanın adli vazifesinin ne olduğu sorularak “Yapılan suçun failini meydana çıkarmak, adliyeye teslim etmek ve adliyeden verilen müzekkereleri infaz etmek” şeklinde cevaplanmıştır (Emir ve Kumandalar, 1935, s. 5). Jandarmanın suç ve suçluya karşı üstlendiği sorumluluklar ve görevlerini öğretmeye yönelik yaklaşık 20 soru sorularak cevaplandırılmıştır (Emir ve Kumandalar, 1935, s. 13-16). Müdde-i Umumi (savcı) ve müstantik (sorgu hâkimi) gibi mesleklerin ne olduğu öncelikli olarak belirtilmiştir. Suçun tanımı ise “Kanunun yap dediğini yapmak, yapma dediğini yapmamak” şeklinde ifade edilmiş ve ceza kanununa göre cürüm ve kabahat olarak iki türlü suç olduğu vurgulanmıştır (Emir ve Kumandalar, 1935, s. 13). Jandarmanın adli vazifesi arasında suç işlendikten sonra faili hakkında tahkikat yaparak adliye teslim etmek sayılmıştır. Olay yerinde jandarmanın zabıt varakası tutması gerektiğini ve bunu engellemek isteyenlere derhal müdahale etmesi anlatılmıştır. Bunların dışında “Yaralanan, boğulan ve ölen şahıslara karşı jandarmanın vazifesi nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya “Yaralı ise seni kim vurdu diye sorarak, yarasına ilk müdahaleyi yapar ve hastaneye sevk edilmesini sağlarım. Boğulmuş ise ilk önce kurtarılmasını sağlar ve karakola haber veririm. Ölmüşse hadiseyi karakola bildirir ne suretle vurulmuş olduğunu anlamak için ortada iz ve emare ararım, naaşı olduğu yerden hiçbir yere hareket ettirmem. Doktor ve savcı gelene kadar cenazenin yanına bir adam diker ve failini takip ve yakalamak için çalışma başlatırım.” şeklinde cevap verilmiştir (Emir ve Kumandalar, 1935, s. 19-20).

Giresun Efrad Mektebi için kaleme alınan kitapta sorular ve cevapların basit düzeyde hazırlanmış oldukları görülmektedir. Buradaki amaç jandarma efradına temel düzeyde bilgiler vererek en azından olay yerindeki delillere zarar vermemelerini öğretmektir. Buna benzer hazırlanan kitaba benzer bir eser 1936 yılında yayımlanmıştır. Kitabın girişi kısmında Jandarma Nefer Mekteplerinde okutulacağı belirtilmiştir (Jandarma Meslek Kitabı, 1936, s. 2). Nefer Mektepleri, o dönem Erat ve Efrad Mekteplerini kapsamaktaydı. Bu eser sadece bir mektebi göz önünde bulundurmamış, Anadolu geneline gönderilmek suretiyle ortak bir ders kitabı olarak düşünülmüştür.

Kitap içerik olarak haftalık planlanmış; soru-cevap, konferans notları ve derse giren komutanların ders notlarının toplamından oluşmuştur. Eser içerisinde adli bilimler veya alt başlıklarına yönelik birebir başlık bulunmasa da suçlar (cürüm ve kabahat) meşhut cürümlerde jandarmanın ödevi, adli müzekkereler, zabıt varakası ve ölüye-ağır yaralıya tesadüf hâlinde ne gibi önlemler alınmalı şekilde konu başlıkları bulunmaktadır. 8. haftanın 3. dersi suç ve suç türleri için ayrılmıştır. Bu kısımda başlıca suçun tanımı, suçun

çeşitleri, cürüm, kabahat ve meşhut suç gibi kavramlar açıklanmıştır (Jandarma Meslek Kitabı, 1936, s. 94). Meşhut cürümlerde jandarmanın ödevi nedir sorusu ise şöyle cevaplanmıştır: “Meşhut cürüm yapıldığını haber alan jandarma ilk önce amirine sonra savcılık makamına haber verir ve olay mahalline gider. Ardından vaka yerinde aldığı tedbirleri ve yaptığı işleri bozan veya bunlara karşı gelen şahısları tevkif eder ve işin sonuna kadar bunları kontrol altına alır. Vaka yerinde izlerin ve vaziyetin bozulmamasını sağlar. Suçları tayin ve tespit ve gerekirse yakalar. Suçun ispatına yarayan her şeyi elde ederek muhafaza eder. Son olarak ise adli memurlar olay yerine geldiğinde elde ettiği delilleri bu memurlara verir.” (Jandarma Meslek Kitabı, 1936, s. 95-96).

Dokuzuncu haftada suç ile ilgili meselelerin konu alındığı dersler işlenmiştir. Suçun türü ve sebepleri öğretilen ilk konulardandır. Suç hakkında mevcut delil ve emarelerin toplanması, suçlunun, zarar gören kimsenin ve şahitlerin ifadeleri, suçlunun eşkâlinin alınması gibi konular işlenmektedir. Suçu öğrenen zabitanın yapması gereken işlemler ayrıntılı bir şekilde öğretilmiştir (Jandarma Meslek Kitabı, 1936, s. 98-105). İlerleyen haftalarda tahkikatın nasıl yapılması gerektiği ve zabıt varakalarının nasıl tutulacağı işlenmiştir. Ders kitabının sonuna örnek bir zabıt varakası da eklenmiştir. Bu konu aynı zamanda uygulamalı olarak da işlenmiştir. Olay yerinde delillerin titizlikle muhafaza edilip varakalara doğru işlenmesinin son derece önemli olduğu belirtilmiştir (Jandarma Meslek Kitabı, 1936, s. 112-119). Bu kitap daha önce zikredilen kitaplara göre adli bilimler alanın daha düzgün ve ayrıntılı bilgiler vermesi bakımından ön plana çıkmaktadır.

Subay Okulunun Ankara’da faaliyete geçmesinden kısa bir süre önce Gedikli Erbaş Okulu açılmıştır (1936). Okul 2 yıllık bir eğitim sürecini kapsamaktadır. Okulun 2. sınıfında 4 saat verilen adli bilgiler ve 1 saat verilen kriminalistik dersi bulunmaktadır (Alyot, 2008, s. 473-474). Kriminalistik dersinin 1936 yılında müfredata girmiş olması dikkat çekici bir gelişmedir. Daha önce adli tıp ile ilgili dersler müfredatlarda kendine yer bulurken kriminalistik ismiyle ilk defa bir ders işlenmiştir.

1937 yılı jandarma eğitimi için önemli bir dönemdir. Bu tarihte daha önce Ankara Anıttepe’de bulunan Subay Okulu, yeni binasına taşınarak modern bir çehre ile eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır (Tekir, 2020, s. 373-375). Yeni açılan Jandarma Okulu Subay Kısmı için bir müfredat programı oluşturulmuştur. Buradaki eğitimin toplam 10 ay yapılması planlanmıştır. Okulda kullanılacak olan ders kitapları Jandarma Umum Kumandanlığı tarafından hazırlanmıştır (Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, 1937, s. 1).

Subay sınıfı için hazırlanan müfredat programı incelendiğinde hukuk ağırlık bir program tercih edilmiştir. Adli bilimler alanında ise adli tab (tıp) ve kriminalistik dersi ile bağlantılı olarak fotoğrafçılık derslerinin yer aldığı görülmektedir. Adli tab dersi incelendiğinde toplam 90 konu başlığının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu, adli tıp alanına verilen önemi görmek açısından önemli bir ayrıntıdır. Konu başlıkları; genel kavramlar, olay yeri, ölümle ilgili hususlar, hastalık, yaralanma ve zehirlenme vb. gibi vakaları inceleyen konular şeklindedir (Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, 1937, s. 47-50).

Söz konusu adli tıp bilgileri o dönem eğitimcileri tarafından tespit edilerek bir program oluşturulmuştur. Buradaki amaç adli tıp konusu alanında yetişmiş uzman bir jandarma subayı yetiştirmektir. Adli tıp dersine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi adli tıp hocalarından Dr. Fahri Ecevid girmiştir (Jandarma Mecmuası, S. 49/50). Ders kitabı olarak Fahri Ecevid'in Hukuk Fakültesi için hazırlamış olduğu "Adli Tıp Ders Notları" kullanılmıştır. Söz konusu kitap içeriği incelendiğin hazırlanan müfredat programı ile benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir (Ecevid, 1937).

Jandarma Okulu Subay Sınıfının müfredat programında fotoğrafçılık ismiyle bir ders bulunmaktadır. Fotoğrafçılık dersi birçok açıdan fayda sağladığı düşünüldüğü için programa eklenmiştir. Fotoğraflama adli olaylarda kullanılmakla birlikte suçlu eşkâlini tespit etme noktasında da önemli görülmüştür (Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, 1937, s. 65). Bu kapsamda fotoğraf makinesinin teknik özellikleri, fotoğraflamada dikkat edilecek hususlar ve fotoğraf çekildikten sonra yapılan işlemler ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir (Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, 1937, s. 65-68). Kriminalistik anlamda delil toplamak ve söz konusu delilleri etkin bir şekilde kullanmak için fotoğraf çekimi yapıldığı düşünüldüğünde jandarmanın adli bilimlerle ilgili konulara önem verdiği görülmektedir. Bu alanda yetişen bir zabıta kuvvetinin sahada getireceği faydanın teşkilata yararlılık sağlayacağı şüphesizdir. Bu dersin öğretmeni aynı zamanda spor derslerini de yürüten Binbaşı Aziz Kırmızı'dır (Jandarma Mecmuası, S. 49/50). Binbaşı Kırmızı'nın ilerleyen dönemlerde de fotoğrafçılık dersini yürüttüğü görülmektedir (Okçabol, 2016, s. 276-278).

Subay ve gedikli erbaş (astsubay) eğitiminde adli bilimlere yönelik derslerin işlendiği görülmektedir. Bunun dışında jandarma erbaşlarına da temel düzeyde bilgilerin verildiği tespit edilmiştir. Erbaşlara verilen eğitim süresi 6 ay olarak belirlenmiştir. (J. Meslek Okulunda J. erbaşlarına Okutulan Derslerin Müfredat Programı, 1937, s. 1). Ankara'da bulunan Meslek Gedikli Erbaş Okulu'nda jandarma erbaşlarına okutulan müfredat programına adli bilimler ve kriminalistik alanlarıyla bağlantılı olarak bazı üniteler eklenmiştir. Ayrıca fotoğrafçılık dersi de bulunmaktadır.

Jandarma ve Polis Vazife ve Teşkilatı ders başlığı altında jandarmanın adli vazifeleri işlenmiştir. Burada bir suç işlendiğinde ve bir suç yerinde jandarmanın yapacağı işler, jandarmada zabıta amir, memur ve makamları hakkında malûmat ve bunların suçlar hakkında yapacakları tahkikat gibi konular anlatılmıştır. Ayrıca adli müzakerelerin hangi adli makamlarca verileceği, ihzar, tevkif ve yakalama müzekkerelerle bunların infaz şekilleri ve farkları, karakola ihbar veya şikâyet edilen suç ile ilgili karakol komutanının sırasıyla yapacağı işler belirtilmiştir (J. Meslek Okulunda J. erbaşlarına Okutulan Derslerin Müfredat Programı, 1937, s. 8). Derslerin dışında konferans şeklinde verilen bilgilerde vardır. Eşkâl, Alâmet ve İzler Hakkındaki Umumî Malûmat isimli konferansta, kriminalistik konulara dair önemli bilgiler verilmiştir. Bunlar:

-Gözle kimlik tespiti

-Et beni, yara izi, döğmeler ve diğer etmenlerin yardımıyla kimlik tespiti

-Şekillerle hususi alâmetlerin tetkik, tespit ve kaydı

-izleri okumak ve anlamak yoluyla kimlik tespiti, el parmak, ayak izleri, avuç içi izlerinin resmini yapma ve tasnifi hakkında kısa bilgiler

-izlerin izahı usulü ve ayak tabanının izleri

-Parmak izi tespiti ve tasnifi, parmak resmi çizme merkezinin en başlıca tipleri şeklindedir (J. Meslek Okulunda J. erbaşlarına Okutulan Derslerin Müfredat Programı, 1937, s. 17).

Fotoğrafçılık dersi ise subay okulu için hazırlanan müfredattan farklıdır. Erbaşların programı daha yüzeyseldir. Bu derste adli bilimlerde kullanılan fotoğrafçılık tekniğinden ziyade fotoğraf makinesi tanıtılmış ve fotoğraf çekim işlerinden sonra ne tür işlemlerin yapıldığı ifade edilmiştir (J. Meslek Okulunda J. erbaşlarına Okutulan Derslerin Müfredat Programı, 1937, s. 25-26).

Jandarma okullarından mezun olanların eğitim esnasında öğrendikleri teorik bilgileri, sorumluluk sahasında doğru uygulayabilmesi Jandarma Genel Komutanlığının beklentileri arasındaydı. Bu kapsamda kaza jandarma komutanları için bir kitapçık hazırlanmıştır. Burada adli tahkikat sırasında bir eksiklik olmaması ve hata yapılmaması önemli görülerek bilgilendirmeler yapılmıştır. Bölgesinde herhangi bir suç olduğunda ilk müdahale eden jandarmanın önce hazırlık tahkikatı ardında da zabıt varakası tutması gerektiği vurgulanmıştır (Ozanalp, 1937, s. 14). Zabita makam ve memurlarının -burada kastedilen karakol komutanı ve erleri- vazifesi suçları aramak ve meseleyi aydınlatmak için gerekli olan tedbirleri en kısa sürede almaktır. Hazırlanan zabıt varakasını bir an önce savcılığa göndererek işlemin başlatılması sağlanır. Savcılık, zabita makam ve memurları aracılığıyla her türlü tahkikatı yürütürdü. Bu işlemler sırasında uygulanacak adımlar kitapçıkta sırasıyla anlatılmıştır. Bunun dışında meşhut cürümlerde adli zabitanın görevleri konusu da ayrıntılı olarak ifade edilmiştir (Ozanalp, 1937, s. 143-148).

Kaza jandarma komutanlarına rehber olarak hazırlanan kitapçık gibi jandarma mecmuasındaki makaleler de adli tıp ve kriminalistik alanlarında jandarma personeline bilgiler sunmaktadır. Bu tip yayınlar kriminalistik inceleme birimlerinin (büroların) henüz kurulmadığı bir teşkilat için kıymetli bilgiler barındırarak ve rehber niteliği taşımıştır. Bunu özellikle ilerleyen dönemlerde daha sık görmekteyiz. Başlıca iz belirleme, takip etme ve izlerden hareketle suçlunun yakalanması gibi konular hakkında çalışmalar yapılmıştır. Teşkilat içerisinde daktiloskopi (parmak izine dayalı kimlik belirleme yöntemi) ve bu birime ait başlıca bir büro yapılanması olmadığından parmak ve ayak izleri konularının teknik ayrıntılarına değinilmiştir (Baykal, 1938, s. 63-77). Bu tip izler jandarma karakollarının hemen hemen her vakada karşılaşacağı izlerin başında geldiği için adli zabita unvanıyla karakol komutanlarının tahkik ve tetkik usullerinin ayrıntılı bilmeleri gerekmektedir (Akbaştuğan, 1939, s. 17).

Jandarma zabitanın izi nasıl arayacağı, iz tatbikatı ve muhafaza edilmesi, izin maiyeti, faydası ve zabita bakımında kıymeti ayrıca iz tetkik edilirken jandarmanın yanında bulundurması gerek unsurlar öğretilen konuların başında gelmektedir (Baykal, 1938, s. 63-65). İz tetkik edecek jandarma efradının yanında bolca kâğıt, pergel, fotoğraf makinesi, etkili bir cep feneri, saplı ve büyük pertavsız cam, bir yumak kınnap, adi kömür tozu, silgi lastiği ve kan lekelerini emdirmek için turnusol kâğıdı bulundurulması talimatı verilmiştir. Bu malzemeler 1930'lu yıllarda kriminal incelemelerde ne tür malzeme

kullanıldığını göstermektedir. Sonuçta iz ve emare konusuna önem verilmesinin sebebi Genel Komutanlığın, zabitanın faili meçhul bir olayı ortaya çıkarma ve suçluyu yakalamadaki başarısının iz arama ve bulmaktaki kabiliyetiyle bağlantılı olduğunu düşünmesidir (Baykal, 1938, s. 67-98).

Parmak izi konusuyla alakalı “daktiloskopi/parmak izi” hakkında toplu bilgiler şeklinde Binbaşı Feridun Azın tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Raporda parmak izinin tarifi, adli bakımdan önemi, zabıtaya nasıl yardım ettiği ve jandarma karakollarında parmak izi alınırken nelere dikkat edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Bunlara ek olarak parmak izinin kısa bir tarihçesi verilmiş ve öğrencilere farklı bir bakış açısı kazandırılmak istenmiştir (Arın, 1940, s. 55-62). Parmak izinin Avrupa devletlerindeki teknik boyutları ele alınarak karşılaştırmalı bir değerlendirmede bulunulmuştur. Türkiye’deki parmak izi araştırmalarıyla ilgili dikkat çeken ayrıntı ise 1910 başlayan çalışmaların 1931 yılıyla birlikte zabita kuvvetlerince ileri safhalara taşındığı yönündeki bilgilerdir (Arın, 1940, s. 59). Yine karakol komutanlarına yardımcı olması açısından şüpheli ölümlerle ilgili jandarmanın yapması gerekenlerle alakalı Jandarma Genel Komutanlığı tarafından jandarma mecmuası aracılığıyla bir bilgilendirme yazısı kaleme alınmıştır. Çünkü şüpheli ölümler bahsi, jandarmanın sık sık karşılaştığı ve yapılacak işler hakkında özellikle karakol komutanlarını tereddüde düşüren konuların başında gelmekteydi (Binat, 1941, s. 9). Bu kapsamda hangi ölümler şüphelidir, şüpheli ölümler kapsamında yapılacak işler nelerdir ve bu tip bir durum karşısında jandarmanın ceza muhakemeleri usulü kanunu, umumî hıfzıssıhha kanunu, jandarma vazife ve teşkilat nizamnamesi hükümlerine göre yapılması gerekenler nelerdir gibi sorulara açıklama getirilmiştir (Binat, 1941, s. 10-11).

Askerî adli hâkim Hulûsi Alpan jandarmanın adli bilgiler ve bununla bağlantılı olarak adli bilimler eğitimi alanında ismi zikredilmesi gereken hocalarındandır. Bu konu hakkında 1937-1943 yılları arasında jandarma için üç ders kitabı hazırlamış ve onun üzerinde makale yazmıştır. Ayrıca Jandarma Gedikli Erbaş Okulunda adli bilgiler ve tatbikatı isimli dersler vermiştir (Okçabol, 2016, s. 285). “Zabitanın Dağarcığı” isimli eserde jandarmanın mülki, adli ve askerî ödev ve hizmetlerinin kanun ve nizamlara dayanılarak nasıl yapılacağını ve zabitanın bu makamlarla ilişkileri izah edilmiştir. İdare rejiminin, kamu ve ceza hukukunun bazı önemli noktaları bilinmedikten sonra zabita mesleğinde yetişmiş sayılmaz ve işlerini öğrendiği metot dışından körü körüne yapar. Bu sebeple idare, kamu ve ceza hukuku konularından bahsedilmiştir. Bilhassa olay yeri incelemenin teknikleri ve zabıt varakasının örnekler ile açıklanması öğretilen diğer konular arasındadır (Alpan, 1937, s. 1-4).

Hulûsi Alpan'ın “Jandarmanın Tatbikatı Adli Dağarcığı” eseri jandarma okulları için hazırlanmış muhteva bakımdan ayrıntılı, hacimli ve nitelikli ilk kitap olma özelliği taşımaktadır. Kitap, jandarma mevzuatına dayalı olarak teferruatlı bir şekilde adli mevzuatla harmanlanmış ve zabitanın adli sahada karşılaşacağı problemlere cevap vermek amacıyla yazılmıştır (Alpan, 1943, s. 1-5). Başlıca suç ve suç türleri, adli zabitanın nitelikleri, mahkemeler, cürüm tahkikatı (vaka mahalline gidiş cürüm yerinin tespiti, delil ve emare), suçlara karşı zabitanın görevleri, vaka raporu, arama usulleri ve adli tıp gibi konular çalışmanın temelini oluşturmaktadır (Alpan, 1943, s. 5).

1940 yılında Jandarma Subay Okulu ders notlarından Gedikli Erbaş sınıfı için “Adli Bilgiler ve Tatbikatı” isimli bir kitap yayımlanmıştır. Gedikli erbaşlar için şimdiye kadar hazırlanmış en ayrıntılı eserdir. Kitapta genel olarak ceza kanununun bazı kısımlarıyla, ceza muhakemeleri usulü kanunundan jandarmayı ilgilendiren kısımlar bulunmaktadır. Jandarma teşkilat ve vazife nizamnamesinin adli ödevler kısmıyla icra ve iflas kanunundan bazı maddeler ve adli işleri gösteren bazı hususi kanunlar da bulunmaktadır. Ayrıca müfredatın son haftalarında adli tıp alanından jandarmanın bilmesi gerekli olan bazı konular konferans şeklinde (konferans notları) verilmiştir (Alpan, 1940a). Adli tıp kısmında zabitanın görevini olay yerine geldiği zaman yapacakları ilk iş orada acele ve gerekli tedbirler almak, delil ve emarelerin ortadan yok olmamasını temin ederek Cumhuriyet savcısını olaydan haber etmek olarak ifade etmiştir (Alpan, 1940a, s. 170). Hulûsi Alpan, 1940 yılında jandarma karakol dergisinde yayınladığı makalelerde olay yeri (Alpan, 1940b, s. 11-15) ve suça karşı jandarmanın yükümlülükleri (Alpan, 1940c, s. 34-46) ile ilgili konulara temas etmiştir. Bu çalışmalar genellikle Adli Bilgiler ve Tatbikatı kitabındaki pasajlar tekrardan anlatılmıştır.

Jandarma okullarındaki adli bilimler eğitimi subay ve astsubaylar ile sınırlı kalmamış erlere yönelik hazırlanan eğitim kitaplarında da yer bulmuştur. Bu durumun bir örneği Gedikli Erbaş Okulundaki er eğitim kısmında yukarıda ifade edilmişti. Jandarma erati için hazırlanan “Jandarma Ameli Vazifelerinden Bazı Hadiseler” isimli kitapçıkta suç yapanların bulunması ve yakalanmasına ait hadiseler konulu bir bölüm bulunmaktadır. Kitap konuların, kanunlar çerçevesinde daha iyi anlaşılabilmesi için örnek hadiselerle açıklanmıştır. Zabıta mesleğinde en çok karşılaşılan olayların hırsızlık, yaralama ve öldürme olduğu belirtilerek, bunu yapanları bulma işi de sanat olarak nitelendirilmiştir. Zabıta en ufak iz ve emareden cinayeti aydınlatabilme yetkinliğine sahip olmalı bunu yaparken de örnek olaylar üzerinden tecrübeli personelin anlattıklarını idrak ederek konuyu öğrenmelidir (Tekşen, 1941, s. 5). Bu düsturdan hareketle vaka yerinde yapılan incelemeler ve bir cinayetin araştırılmasında yapılması gerekenler örnek olaylar yönünden incelenmiştir. Bu öğretim metodunun jandarma eratına daha faydalı olacağı ifade edilmiştir (Tekşen, 1941, s. 5-6).

Jandarma Subay ve Gedik Erbaş Okulunda adli tıp, fotoğrafçılık ve kriminalistik dersleri çerçevesinde öğrencilere verilen eğitim daha çok kolluk kuvvetlerinin parmak izi alma, olay yeri ve şahsı fotoğraflama, suç mahallini araştırma ve ardından yapılan tahkikat odaklı gerçekleşmiştir. Adayların mesleğe başladıktan sonra bu konuları doğru bir şekilde uygulayabilmesi eğitimin temel hedefleri arasındadır (Tongur, 2016, s. 397). Kolluğun idari görevleri arasında yer alan parmak izi ve fotoğraf alma, 1943 ve sonrasında yayımlanan nizamnameler aracılığıyla bir düzene koyulmuştur (Resmî Gazete, 1934). Hangi hâllerde ve kimlerin parmak izlerinin veya fotoğraflarının alınabileceği belirlenmiştir. Ayrıca derslerdeki temel öğrenim çıktısı kolluğun adli görevleri arasında yer alan suç araştırmalarına yardım edilmesi konusunun özellikle subay adaylarına eksiksiz verilmesidir (Tongur, 2016, s. 414-421).

1945-1946 eğitim ve öğretim döneminde Jandarma Subay Okulu programı incelendiğinde kriminoloji ve adli tıp derslerinin müfredat programına eklendiği görülmektedir. Bu dönemde kriminoloji dersi ilk defa müfredata girmiştir

(Çermeli&Atabey, 2002, s. 298). 1953 yılında Jandarma Astsubay Okulunun birinci sınıfında kriminalistik dersi 3 saat olarak verilmiştir (Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı, 1965, Ek-II). 1950'li yıllardan itibaren Ankara'da eğitime başlayan Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulunda jandarma adayı öğrencilerine aktarılan kriminalistik ve fotoğrafçılık eğitimleri teorik sürecin yanında ayrıca açılan laboratuvarlar vesilesiyle uygulamalı olarak da işlenmiştir.

1962-1963 eğitim döneminde jandarma personeline fotoğraf laboratuvarı ve stüdyosunda detaylı bir şekilde fotoğrafçılık eğitimi verilmiştir (Esen, 1963, s. 14). Personel burada fotoğraf makinelerinin kullanımı, uygulamalı olarak örnek vaka yeri ve suçlunun fotoğraf çekimi, fotoğrafların "banyo ve tabedilmesi" gibi konularda da eğitim almışlardır (Esen, 1963, s. 14). Bu eğitimin dışında subay ve astsubay öğrencilerine boş zamanlarında fotoğraf makinesi verilmiş ve serbest olarak fotoğraf çekimi yapmaları, banyo ve tab işlemlerini gerçekleştirmeleri istenmiştir. Sürecin ardından, fotoğraflar önemli bir delil unsuru sayılacağı için adayların bu ihtiyacı karşılayabilecek yetkinlikte olmaları istenmiştir (Esen, 1963, s. 15). Bu okulda ayrıca kriminal, balistik ve parmak izi laboratuvarları da mevcuttu (Esen, 1963, s. 15).

1950-1960 yılları arasında Jandarma Subay Okulunda adli tıp konusunda okutulan ders kitabının Behçet Tahsin Kamay tarafından yazılan Adli Tıp kitabı olduğu tespit edilmiştir (Kamay, 1949, s. 1-2). Kitapta yer alan vaka yerinin hâli ve adli fotoğrafçılık gibi konular daha önce de jandarma eğitiminde üzerinde önemle durulan hususlardı (Kamay, 1949, s. 2). Dersin içeriği ve kitapta yer alan bilgilerin örtüştüğü göz önüne alındığında Kamay'ın eserinin jandarma subayı için faydalı olacağı düşünülmüştür. Bunun dışında kriminalistik derslerine yardımcı olması amacıyla Jandarma Subay Okulu kriminalistik öğretmeni Necdet Özgün tarafından "Uyuşturucu Maddeler" isimli bir kitap yayımlanmıştır (Özgün, 1963). Uyuşturucu/narkotik maddeler konusu bilhassa kriminalistik derslerinin yaygınlaşmasından sonra üzerinde önemle durulmuştur.

Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığının 1965 tarihli müfredat programında kriminoloji ve adli tıp dersleri bulunmaktadır. Toplamda 2 yıllık bir eğitim veren bu okulun 1. sınıfında kriminoloji dersi 52 saat, ikinci sınıfta ise 90 saat verilmiştir. Adli tıp dersi ise ilk yardım dersi ile sadece ikinci sınıfta 26 saat işlenmiştir (Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı, 1965, Ek-I-II).

Adli bilimler sahasında ön plana çıkan derslerin jandarma eğitiminin önemli bir aşamasını oluşturmasının ardından 21 Ağustos 1964'te "Kriminal Tahkikat Büroları" açılmış; bunların ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Özgün & Yavan, 1968, s. 19). Büro işleyişi bakımından günümüzdeki "Jandarma Kriminal Laboratuvar Amirlikleri" ile karşılaştırılabilir. Kriminal Tahkikat Bürolarının temel amacı şu şekilde belirtilmiştir: "Suç gerçekleştiğinde teknik metotlarla suç delillerini ve suçluları meydana çıkarmak, fotoğrafçılık, parmak ve ayak izi, mulaj ve makyaj gibi teknik gerektiren konularda görevli jandarma personeline gereken yardımı yapmak, bugüne kadar ilkel usullerle delilleri sağlamaya çalışan jandarmayı bu durumdan kurtarmak ve halk nazarındaki prestijini arttırmak ve teknik imkânsızlıklar sebebiyle meydana gelen zaman ve personel israfını önlemek." (Işık, 1972, s. 17). Kriminal Tahkikat Büroları, 1970 yılından sonra yaygınlaşmaya başlamış fakat ihtiyaç duyulan donanım ve teknik personel eksikliği,

bürolardan istenilen faydanın alınamamasına sebep olmuştur (Işık, 1972, s. 17-18). Personel yoksunluğuna rağmen bu girişim adli bilimler alanında önemli bir adımdır. Ayrıca bulgu toplama noktasında kıymetli bir konumda olan adli fotoğrafçılık ise jandarma eğitiminde hassasiyet gösterilen bir konuma ulaşmıştır (Malkoç, 1972, s. 25-35).

Kriminal Tahkikat Bürolarının yaygınlaşması Jandarma Subay Okulunda kriminalistik konularla ilgili kursları alan personel açısından fayda sağlayacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca bürolarda çalışacak personelin astsubay rütbesinde olması ve hatta yetenekli uzman çavuşların yer almasının önemi vurgulanmıştır (Alpaslan, 1968, s. 37). Şehirlerde Kriminal Tahkikat Bürolarının üstünde ve teknik olarak onları destekleyecek tıpkı Emniyet Genel Müdürlüğü'ndeki 5. Şubenin (Merkez Teknik Şubesi) benzeri laboratuvarları olan bir yapının Jandarma Merkez Teknik Araştırma Bürosu ismiyle kurulması önerilmiştir. Bu bürolarda suçlu ve şüphelilerden alınan parmak izlerinin bir sureti bulundurulacaktı. Bu durum suçluların kimliklerinin teşhisinde faydalı olacaktı. Ayrıca Türkiye geneline yayılmış Jandarma Teşkilatından ve Kriminal Tahkikat Bürolarından tekniğe uygun ambalajlanarak gönderilen suç delilleri, Jandarma Merkez Teknik Araştırma Bürosunda incelenerek rapor yazılmalıdır. Böylece laboratuvarların işi kolaylaşacak ve çözülmesi zor suçlar için yardım sağlanacaktı (Alpaslan, 1968, s. 38). 1968 tarihinde böyle önerilerin jandarma dergisi aracılığıyla duyurulması önemli bir gelişmedir. Nitekim jandarma içerisinde bu tarz bir kriminal yapılanma 22 yıl sonra hayata geçirilecekti.

1969 yılında Jandarma Subay Okulunda adli bilimler alanında araştırmaları için laboratuvarlar kurulmuştur. Bunlar kriminoloji laboratuvarı, foto-film atölyesi ve narkotik laboratuvarıdır (Jandarma Dergisi, S. 44, s. 37-40). Laboratuvar ve stüdyo gibi özel kısımların faaliyete geçmesi uygulamalı eğitim noktasında önem arz etmekteydi. Örneğin foto-film atölyesinde adli fotoğrafçılığın tekniklerinin yanı sıra olay yerinde fotoğraflamanın nasıl yapıldığı öğretilmekteydi.

1973 yılı Jandarma Subay Tatbikat Okulunda okutulan dersler 3 ana başlık altında toplanarak müfredat programı oluşturulmuştur. Bu gruplar askerî, mesleki ve hukuk dersleri olup mesleki dersler arasında adli tıp ve kriminalistik dersleri bulunmaktadır (50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde, 1975, s. 97). Subay Tatbikat Okulunda uygulamalı dersleri gerçekleştirmek amacıyla balistik, parmak izi, kriminalistik laboratuvarı ve foto stüdyosu aktif olarak kullanılmıştır. Balistik laboratuvarında her türlü yaralayıcı, ateşli silahların ve jandarmada bulunan silah çeşitlerinin örnekleri vardır. Balistik incelemeler, suç yerinde bulunan kovanların ve mermi çekirdeklerinin özel makroskop ve teknik araçlarla incelemesi yapılmıştır. Parmak izi laboratuvarında yapılan dersler sonucunda parmak ve ayak izlerinin bir olayı aydınlatmadaki faydasından hareketle subay adaylarını adli zabita sıfatıyla yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Kriminalistik laboratuvarında çeşitli senaryolara göre değişik olay mahalleri oluşturularak buralarda kan, kıl, saç, leke ve narkotik maddelerin analizi ve tespiti yapılmıştır. Ayrıca suç çeşitlerine yönelik örnek zabita varakaları oluşturulmuştur. Foto stüdyosunda ise adli fotoğrafçılığa dair teknikler öğretilmiştir (50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde, 1975, s. 98).

Astsubay kısmında ise dersler yine temel, mesleki ve askerî olmak üzere 3 grupta toplanmıştır. Kriminalistik dersi müfredat içerisinde yer almıştır. Astsubay Okulu'nda bulunan Kriminalistik laboratuvarında, kriminalistik, narkotik ve fotoğrafçılık konuları; parmak izi, mermi çekirdeği veya saçmaların bölgede bıraktığı kurşun kalıntılarının tespit edilmesi gibi araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde kriminal araçları, mikroskoplar, fotoğraf makineleri ve gerekli narkotik malzemeler bulundurulmuştur (50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde, 1975, s. 109). 1973 yılında sadece kriminalistik dersi müfredattayken 1976-77 Eğitim Dönemi'nde adli tıp ve narkotik madde kaçakçılığı dersleri eklenmiştir. Bu dersler 1'er saat kriminalistik ders 2'şer saat olarak planlanmıştır (Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı, 1965, Ek-I-II). İlerleyen dönemde Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu öğrencilerine verilen adli tıp dersinin ders kitabı olarak İbrahim Tunalı'nın "Adli Tıp" kitabı tercih edilmiştir. O dönem Ankara Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Müdürlüğü yapan Tunalı, adli tıbbın en az tıp kadar hukuku ve zabıtayı da ilgilendirdiğini belirtmiş; bu sebeple 1988'de hem Hukuk Fakültesi hem de Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu için Adli Tıp kitabını kaleme almıştır (Tunalı, 1988, s. 1-2).

1981 yılında Jandarma Okullarında okutulan kriminalistik dersinin ders notları tespit edilmiştir. İşlenen konulardan cinayeti aydınlatma teknikleri pasajlar hâlinde jandarma dergisinde yayınlanmıştır (Uğurlu, 1981, s. 77-85). Bu başlık altında suçların aydınlatılmasında zabıtanın görevleri ve uyguladığı teknikler, olay yeri inceleme esnasında ve sonrasında yapılacaklar, deliller ve türleri gibi konular işlenmiş, örnek vaka analizi yaptırılmıştır (Uğurlu, 1981, s. 77-79).

Ankara Jandarma Okul Komutanlığında meslek derslerine ait ders notları bir araya getirilerek "Jandarma Meslek Bilimi Ders Notları" isimli eser meydana getirilmiştir. Kitap jandarmanın adli, idari ve askerî görevlerine yönelik hazırlanmış kapsamlı bir kitaptır. Adli görevleri noktasında jandarma zabıta makamının adliye memurlarıyla olan ilişkisi açıklanmıştır. Jandarma zabıta makamı, amiri ve memurunun Cumhuriyet Savcılarına olan sorumlulukları ifade edilmiştir (Ateşoğlu, 1982, s. 9/2). Jandarmanın adli görevleri içerisinde hazırlık soruşturması, ispat ve delil ile ilgili görevleri, suç yerinin korunması, delillerin toplanması, arama çeşitleri ve teknikleri gibi hususlar ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Ateşoğlu, 1982, s. 36/1-39/8). Bu dönemde Jandarma Okul Komutanlığında adli tıp dersi için kullanılan kitap ise Adnan Öztürel'in "Adli Tıp" eseridir (Ateşoğlu, 1982, s. 52/4). Nitekim Öztürel, çalışmanın hekimlere, adalet ve kolluk mensuplarına ders kitabı niteliğinde planlandığını vurgulamıştır (Öztürel, 1959, s. 5).

Jandarma Genel Komutanlığı 1987 yılından itibaren müstakil olarak Kriminal Daire Başkanlığı kurma girişimlerine başlamıştır. Yapılan çalışmalar 13/10/1991 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan "Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Laboratuvarları Daire Başkanlığı Teknik Hizmetler Yönetmeliği" ile sonuçlanmıştır. Böylece teşkilat bünyesinde Jandarma Kriminal Laboratuvarları kurulmuştur (Resmî Gazete, 1991). Söz konusu birimin yapacağı işler; "Adli ve idari soruşturmalar sırasında elde edilen maddi delilleri bilimsel usullerle incelemek ve değerlendirmesini yapmak, arşiv kayıtlarını tutmak, suç ve suçluların tespitinde güvenlik kuvvetlerine ve adli mercilere yardımcı olmak" şeklinde ifade edilmiştir. Bunun dışında Kriminal Laboratuvarları'nın sırasıyla;

“parmak izi, balistik, grafoloji ve sahtecilik, patlayıcı maddeler, kimya, biyoloji, teknik fotoğrafçılık, film ve ses analizi” adlarıyla alt birimler meydana getirilmiştir (Resmî Gazete, 1991).

Kriminal Daire Başkanlığı'nın Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde kurulmasında sonra jandarma subay ve astsubay eğitiminde adli bilimleri ilgilendiren derslerin içerikleri de genişletilmiştir. Jandarma Subay Temel Kursu'nda kriminal-narkotik isimli ders 1988-89 döneminde 43, 89-90 döneminde 50, 90-91 ve 91-92'de 54, 92-93 döneminde ise 40 saat ders işlenmiştir. Adli tıp dersi 1988-89 döneminde 25, 89-90'da 30, 90-91 ve 91-92'de 32 ve 92-93 döneminde 30 saat ders verilmiştir (Temiz, 1992, s. 48). Astsubay eğitiminde adli tıp dersi 1988-89 döneminde 20, 89-90 döneminde 15, 90-91'de 19, 91-92'de 15 ve 92-93 döneminde 13 saat olarak planlanmıştır (Temiz, 1992, s. 49). Ayrıca 1992-93 Eğitim-Öğretim Dönemi'nden itibaren bir süre jandarma astsubaylarına Jandarma Genel Komutanlığı tarafından çeşitli kurslar verilmiştir (Çermeli&Atabey, 2002, s. 310). Bu kurslar, branşlara ayrılarak ayda toplam 120 saat olarak planlanmıştır. Kurslar arasında kriminal başlığı ile bir branş bulunmaktaydı. Kursta verilen dersin alt başlıkları ise sahtecilik-grafoloji-kriminal tahkikat, teknik fotoğrafçılık, parmak izi, patlayıcı madde imha ve iz takibi-olay yeri incelemedir (Temiz, 1992, s. 49). Burada başarılı olan astsubayların ilerleyen dönemlerde jandarmanın ihtisas kadrolarında istihdam edilmeleri hedeflenmiştir. 1993-1994 Eğitim-Öğretim Dönemi'nde ise jandarma subay adaylarına *adli tıp* isimli ders verilmiştir (Çermeli&Atabey, 2002, s. 300).

Kriminal alanda sistemli bir yapının oluşturulmasından sonra Jandarma Okullar Komutanlığı bünyesinde Kriminal Branş Kursları ve uzman jandarmalarında bu alanda yetişmesi için başka kurslar da düzenlemiştir. Okullar Komutanlığı'nda ayrıca üç kriminal-narkotik dershanesine ek olarak iki eğitim laboratuvarı 1993 yılında faaliyete geçirilmiştir. Bu dönemde kullanılan teçhizatlar ise şunlardı; mülaj takımı, patlayıcı koklama detektörü, dürbün, narkotik test kiti, ultra viole lamba seti, fotoğraf makinesi, tiner ve renk analizörü ve parmak izi mukayese cihazı (Ülger, 1993, s. 33).

Jandarma suç mahallinde veya başka şekillerde topladığı delil ve emareleri incelemek amacıyla sistemli bir kriminal araştırma sistemi kurmuştur. Bu kapsamda Ankara'da kriminal daire başkanlığı laboratuvarları, 1994 yılında Van'da ve 1998'de Bursa'da⁶ bölge kriminal laboratuvar şube müdürlükleri kurulmuştu (Siyez, 1997, s. 22-27). İl jandarma komutanlıklarına bağlı kriminal timler ile parmak izi ve suç sicil arşiv kısımları kurulmuş; ilçe jandarma komutanlıklarında olay yeri inceleme birimlerine oluşturmak için planlama yapılmıştı. 1998 yılında yayımlanan yönetmelikle "Jandarma Kriminal Laboratuvarları" ismi "Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı" olarak değiştirilmiştir (Resmî Gazete, 1998).

2000 yılı ve sonrasında Jandarma Teşkilatı suçun tespiti ve suçluların yakalanması için kriminal araştırma aracı, patlayıcı madde tespit ve imha araçlarının etkin bir şekilde kullanmaya önem vermiştir. 2000 yılı itibarıyla il jandarma komutanlıkları bünyesinde 42 kriminal araç mevcuttur. Yine bu dönemde 22 adet patlayıcı maddelerin tespiti ve

⁶ Bu birimler daha sonra Jandarma Kriminal Laboratuvar Amirlikleri ismiyle 2005 yılında Aydın'da ve 2014 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

zararsız hâle getirilmesi için kullanılan patlayıcı madde tespit ve imha aracı bulunmaktadır. Bu araçların teknik kapasitesi dönemin teknolojik imkânlarına uygun olarak kullanılmıştır (Jandarma Dergisi, S. 88, s. 16-18).

2000-2001 eğitim ve öğretim döneminde jandarma subay adayları için oluşturulan müfredat neticesinde 44 haftalık bir eğitim programı hazırlanmıştır. Toplam 21 dersten oluşan müfredatta adli tıp ve kriminal-narkotik soruşturma tekniği dersleri yer almıştır (Çermeli&Atabey, 2002, s. 301). Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen süreç içerisinde çeşitli kurslar açarak personelin kriminal anlamda nitelikli olarak yetiştirilmesini amaç edinmiştir. Bu kurslar kriminal eğitim şube müdürlüğü tarafından planlanmaktadır. Başlıca şu kurslar verilmektedir; olay yeri inceleme temel kursu, olay yeri inceleme tekâmül kursu, patlayıcı madde imha uzmanlığı temel kursu, patlayıcı madde imha uzmanlığı tekâmül kursu, patlama sonrası olay yeri incelemesinde adli bilimler-farkındalık kursu, adli fotoğrafçılık kursu, parmak izi inceleme astsubaylığı kursu (www.jandarma.gov.tr/kriminal/egitim-sube).

Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı ve Jandarma Bölge Kriminal Laboratuvar Amirliklerine yönelik 2006 yılında bir yönetmelik yayınlanmıştır. Burada amirliklerin görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Bu yönetmelik Kriminal Daire Başkanlığıyla ilgili yapılan son değişiklikleri içermektedir (Resmî Gazete, 2006). Yönetmelikler çerçevesinde jandarma eğitiminde adli bilimler alanı hem okullar komutanlığı bünyesindeki derslerle hem de tertip edilen kurslar aracılığıyla gelişme kaydetmektedir.

Jandarma Okullar Komutanlığının kapatılmasının ardından 31 Temmuz 2016 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 2803 sayılı kanun ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kurulmuştur (Resmî Gazete, 2016). Bununla birlikte jandarma subay ve astsubay eğitiminde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Jandarma ve Sahil Güvenlik Fakültesinde eğitim gören subay öğrencileri 1 yıllık hazırlık safhasının ardından toplam 5 yıl eğitim görmektedir. 4 sınıfın güz döneminde haftalık 2 saat adli tıp dersi, yine aynı sınıfın bahar döneminde haftalık 4 saat kriminalistik dersi verilmektedir. Ayrıca fakültede 4 adet kriminalistik ve 2 adet adli tıp dershanesi teşkil edilmiştir. Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulunda astsubay adayları 2 yıllık eğitim almaktadır. Eğitimin 2. yılında adli bilimler ve adli tıp dersi haftada 2 saat; kriminalistik dersleri ise haftada 3 saat olarak verilmektedir.

Jandarma eğitiminde adli tıp ve kriminalistik gibi adli bilimler alanına giren derslerin subay, astsubay ve bazen de erler için hazırlanan müfredat programlarında çoğunlukla kendilerine yer buldukları görülmektedir. Aşağıdaki tabloda okulların kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte adli bilimler ve içerisinde adli tıpla ilgili bilgiler olan hukuk dersleri gösterilmektedir;

Tablo 1*1904-2020 Yılları Arası Jandarma Eğitim Müfredatlarında Yer Alan Adli Bilimlerle İlgili Dersler*

Yıl	Okul İsmi	Ders Adı
1904	Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi	Adli Konular (Muhakeme ve Ceza Usulü, Ceza Kanunu)
1904	Posta Kumandanları Mektebi	Adli Konularda Malûmat ve askerî Ceza Kanunu
1913	Jandarma Zabıt Mektebi	Ameli Tıp
1918	Efrad-ı Cedide ve Karakol Kumandanları Alay Mektepleri	Malûmat-ı Hukukiye ve Kanuniye
1921	Jandarma Zabıt Mektebi/Jandarma Subay Talimgâhları	Tıbb-ı Adli
1930	Jandarma Zabıt Mektebi	Hukuk Dersler (ders içeriği adli tıp)
1935	Giresun Efrad-ı Cedide Mektebi	Jandarma Vezaifi (ders içeriği adli tıp)
1936	Jandarma Gedikli Erbaş Okulu	Kriminalistik Adli Bilgiler
1937	Jandarma Okulu Subay Sınıfı	Adli Tab (tıp) Fotoğrafçılık
1940	Jandarma Gedikli Erbaş Okulu	Adli Bilgiler ve Tatbikatı
1945	Jandarma Subay Okulu	Kriminoloji Adli Tıp
1953	Jandarma Astsubay Okulu	Kriminalistik
1965	Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığı	Kriminoloji Adli Tıp

1973	Jandarma Subay Tatbikat Okulu	Kriminalistik Adli Tıp
1973	Jandarma Astsubay Okulu	Kriminalistik
1992	Jandarma Subay Okulu	Adli Tıp
2000	Jandarma Subay Okulu	Adli Tıp Kriminal-Narkotik
2016	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (Fakülte)	Kriminalistik Adli Tıp
2020	Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulu (JAMYO)	Adli Bilimler ve Adli Tıp Kriminalistik

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi eğitim okullarında 1921 yılından bugüne kadar gelen süreç içerisinde adli bilimler eğitimi müfredat içinde yer almıştır. Okulların isimleri ve içerikleri zamanın şartları ve eğitim sürecinin dinamik yapısı göz önüne alındığında değişiklik gösterse de Jandarma Teşkilatı için adlim bilimler eğitimi önemini hiç kaybetmemiştir.

Sonuç

Jandarma Teşkilatı kurulduğu dönemden günümüze kadar olan evrede gerek asayişli sağlamadaki çabası gerek harplerde orduya yardımı gerekse de adli ve mülki ödevlerini üstün sorumluluk bilinciyle yerine getiren bir kolluk kuvvetidir. Mazisi başarılarla dolu olan bu teşkilatın eğitimi konusu her dönem devletin gündeminde olmuş ve jandarma personelinin nitelikli olarak eğitilmesi için gerekli olan reformlar, kanun ve nizamnameler yayınlanmıştır. Resmî olarak jandarma okullarının kuruluşu 1904 tarihiyle başlamakta ve günümüze kadar modern eğitim anlayışla sürmektedir.

Jandarma okullarındaki eğitim, jandarma subay ve astsubaya yüklenmiş olan adli, idari ve askerî görevler çerçevesinde şekillenmiştir. Oluşturulan müfredatlar kapsamında yer alan dersler bu 3 ödev üzerinden planlanmıştır. Adli bilimler eğitimi, jandarmanın adli görevlerine giren konular arasındadır. 1913 yılı itibarıyla müfredata giren adli konular dersi süreç içerisinde bazen hukuk dersleri içerisinde işlenmiş bazen ise adli tıp, kriminalistik ve fotoğrafçılık dersleriyle müstakil olarak müfredatlarda yer almıştır.

Okulların eğitim düzeyi subay, astsubay ve erler için ayrı ayrı olarak belirlenmiş ve adli bilimler derslerinin öğrenim çıktıkları ile ders kazanımları seviyelere göre

sınıflandırılmıştır. Nitekim okullarda bu doğrultuda sınıf, tatbikat ve hazırlama okulları şeklinde organize edilmiştir. Ders ve ders kitabı içerikleri özellikle jandarmanın adliye memurları ile olan ilişkileri ve adli görevlerin belirli bir düzen içerisinde sıralanmasına (suç ihbarı, olay yeri inceleme, alınacak tedbirler, iz ve emare tespiti, soruşturma esaslar vb.) göre hazırlanmıştır. Jandarma subay ve astsubayın yanında erlerin de adli bilimler alanında eğitimine önem verilmiştir. Çünkü jandarma personeli aynı zamanda bir adli zabıta görevi de görmektedir. Bu kapsamda il, ilçe ve köy komutanlıkları zabıta makamı, ilçe jandarma düzeyindeki komutanlar zabıta amiri ve karakol komutanlıkları dışında kalan subay, astsubay, erbaş ve erler zabıta memuru olarak görev üstlenmişlerdir.

Adli zabıta rolü ile jandarma personeli rütbesi hangi kıdemde olursa olsun vaka mahalline gelip tetkik ve tahkikat yapacağı zaman konu hakkında donanımlı olması gerekmektedir. Olay yerinde bilgisizlikten dolayı delillerin tespit edilememesi, tespit edilenlerin ise iyi bir şekilde muhafaza edilememesi zabıt varakasının düzgün bir şekilde oluşturulamamasına sebep olabilir. Bu durumda suçlunun yakalanıp, olayın aydınlatılması sürecine olumsuz yansır. Jandarma Genel Komutanlığı, bünyesindeki personeline adli tıp ve kriminalistik gibi konularda nitelikli bir eğitim vermeyi her zaman önemli görmüştür. Nitekim Kriminal Daire Başkanlığının kurulmasıyla birlikte hem dersler hem de kurslar içerik ve saat bakımından artırılarak subay ve astsubay yetiştirilmesine gayret gösterilmiştir.

Bu çalışmada adli bilimler derslerinin jandarma okullarındaki müfredatları ve okutulan ders kitapları incelenerek nasıl bir eğitim verildiği izah edilmeye çalışılmıştır. Jandarma okullarının kuruluşundan günümüze kadarki dersler, ders notları, ders öğretmenleri, müfredat içerikleri, kriminalistik ve adli tıp alanında kullanılan araç-gereçler ile bu dersler için hazırlanan laboratuvar/stüdyolar ayrıntılı bir şekilde kronolojik sıra takip edilerek ifade edilmiştir. Ayrıca jandarma mecmuası/dergisi ile jandarma emirler mecmuasında konuyla ilgili çıkan makaleler inceleme sürecine dâhil edilerek önemli verilere ulaşılmıştır. Jandarma Teşkilatı'nda kriminal şubenin kuruluşu 1990'lı yıllarda olsa da jandarmadaki eğitimin ve kurumsallaşmanın geçmişi çok daha eskilere dayanmaktadır. Bunu cinayet zabıtası, adli zabıta ve kriminal tahkikat bürolarında açıkça görmekteyiz. Neticede adli bilimlerin eğitiminin farklı içerik ve isimlerle jandarmanın eğitiminin önemli ve vazgeçilmez bir parçası olduğu tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız. ihd giö og İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.

Yazar Katkıları: Fikir- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Tasarım- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Denetleme- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Kaynaklar- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Malzemeler- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Analiz ve/veya Yorum- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Literatür Taraması- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Yazıyı Yazan- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Eleştirel İnceleme- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Design- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Supervision- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Resources- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Materials- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Data Collection and/or Processing - İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Analysis and/or Interpretation - İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Literature Search- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Writing Manuscript- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.; Critical Review- İ.H.D, G.İ.Ö. O.G.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Adlî ve hukukî muamelata dair tebligat. (1931). *Jandarma Emirler Mecmuası*, (339), 78.
- Akbaytuğan, H. (1939). Ayak izleri. *Jandarma Karakol Mecmuası*, (19), 17-19.
- Akif, E. (1927). *Tıbb-ı adli dersleri: I. Fasikül mebhas-ı cürüh*. Evkâf-ı İslamiye Matbaası.
- Alpan, H. (1937). *Zabitanın dağarcığı*. Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası.
- Alpan, H. (1940a). *Jandarma Subay Okulu ders notlarından gedikli erbaş sınıfı için adli bilgiler ve tatbikatı*. Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası.
- Alpan, H. (1940b). Bir vak'a yerinin tetkiki. *Jandarma Karakol Dergisi*, (18), 11-15.
- Alpan, H. (1940c). Suça karşı zabitanın vazifesi. *Jandarma Karakol Dergisi*, (19), 34-46.
- Alpan, H. (1943). *Jandarmanın tatbikatı adli dağarcığı*. İdeal Basımevi.
- Alpaslan, C. (1968). Zabita tekniği açısından kriminal tahkikat büroları. *Jandarma Dergisi*, (41), 37-38.
- Alyot, H. (2008). *Türkiye'de zabita* (Tıpkı Basım). Polis Akademisi Yayınları.
- Arın, F. (1940). Parmak izi. *Jandarma Karakol Mecmuası*, (20), 55-62.
- Ateşoğlu, E. (1982). *Jandarma meslek bilimi ders notu*. Jandarma Okul Komutanlığı.
- Baykal, T. (1938). İz ve emare. *Jandarma Mecmuası*, (51), 63-77.
- Binat, T. (1941). Şüpheli ölümler. *Jandarma Karakol Dergisi*, (23/24), 9-14.
- Bingöl, S. (2007). Tanzimat ilkeleri ışığında Osmanlı'da adli tababete dair notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(42), 37-65. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000331
- Bingöl, S. (2010). *Osmanlı Devleti'nde adli olaylarda kriminalistik tekniklerin uygulanması ve kriminalistik biliminin doğuşu*. XVI.Türk Tarih Kongresi (pp.1155-1170). <https://doi.org/10.27482/belleten.2011.838>
- Bingöl, S. (2011). Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan sonra kriminal kimlik tespit yöntemlerine dair notlar ve belgeler. *Belleten*, 75(274), 845-879. <https://doi.org/10.37879/belleten.2011.845>
- Cihan, H. (2015). *Kuruluşundan Cumhuriyetin ilk yıllarına geçen süreçte Jandarma okulları* (Yayın No. 417930) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Cole, S. (2006). *Şüpheli kimlikler*. (E. Türay, Çev.). Oğlak Yayınları. (2001).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi. (BCA). Kararlar Daire Başkanlığı. 3-18-18, 1921.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi. (BOA). Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi. HR/MKT. 61/88.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi. (BOA). Yıldız Hususi Maruzat. Y/A-HUS. 413/94.
- Çermeli, A., & Atabey, H. (2002). *Jandarma Genel Komutanlığı tarihi, 1-2*, 285-310. Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları.
- Demirel, F. (2018). Osmanlı Devleti'nde Jandarma eğitimi: Selanik vilayeti Jandarma mektepleri. İ. H. Demircioğlu, A. Özcan & Y. Yiğit (Ed.), *Miras ve değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (ss. 185-204) içinde. Berikan Yayınevi.
- Derdest edilen eşkıyanın çıkartılan fotoğrafları masarifinin Jandarmaca tesviyesine imkân olmadığına dâir. (1920). *Jandarma Emirler Mecmuası*, (174).
- Ecevid, F. (1937). *Adlî Tib ders notları*. Receb Ulusoğlu Basımevi.
- Edhem, İ. (1925). Sıhhi sohbetler/kokain. *Jandarma Mecmuası*, 1(4), 269-278.

- Emir ve Kumandalar: Jandarma Vazâifi ve Askerî Bilgi.* (1939). Işık Baskıevi.
- Esen, S. (1963). Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulunun 1962-1963 eğitim ve öğretim yılı. *Jandarma Dergisi*, (25/26), 12-17.
- Gök, Ş., & Özen, C. (1982). *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*. Adalet Bakanlığı Adli Tıp Kurumu.
- Gökçen, A. (1994). 1296 (1879) Tarihli usul-i muhakemat-ı cezaiye kanun-ı muvakkatı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1-2), 203-288.
- Gülersoy, F. (1968). Resimlerle Jandarma Subay Okulunun tarihçesi. *Jandarma Dergisi*, (40), 29-34.
- Hukuk dersleri nam eser hakkında. (1931). *Jandarma Emirler Mecmuası*, (334), 8.
- Işık, H. (1972). Kriminal tahkikat bürolarından daha iyi yararlanmalıyız. *Jandarma Dergisi*, (53), 16-23.
- İnalçık, H. (2019). Tanzimat nedir. H. İnalçık & M. Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ss. 29-56) içinde. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jandarma Efrâd ve Zabıt Mektepleri ders programı. (1925). *Jandarma Evamir Mecmuası*, (199), 159-163.
- Jandarma Genel Komutanlığı 50. yıl Cumhuriyet hizmetinde.* (1975). İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Daire Başkanlığı ve Bölge Kriminal Laboratuvar Şube Müdürlükleri görev ve yetkileri yönetmeliği. (1998, 5 Ağustos). 10552. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=10552&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>
- Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Laboratuvarları Daire Başkanlığı teknik hizmetler yönetmeliği. (1991, 13 Ekim). *Resmî Gazete*. 21029. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetaylframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10552&MevzuatTertip=5>
- Jandarma Kriminâl Daire Başkanlığı ve Jandarma Bölge Kriminâl Laboratuvar Amirlikleri kuruluş, görev ve yetkileri yönetmeliği. (2006, 1 Ağustos). *Resmî Gazete*. 26246. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060801-4.htm>.
- Jandarma Kriminal Eğitim Şube. (2022, Mayıs 12). İçişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı. <https://www.jandarma.gov.tr/kriminal/egitim-sube>.
- Jandarma meslek kitabı.* (1936). Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları.
- Jandarma Meslek Okulunda Jandarma Erbaşlarına Okutulan Derslerin Müfredat Programı.* (1937). Jandarma Genel Komutanlığı.
- Jandarma Okulu sivil öğretmenlerin fotoğrafları. (1937). *Jandarma Mecmuası*, (49/50).
- Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı.* (1937). Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası.
- Jandarma Subay Tatbikat Ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı.* (1965). Jandarma Genel Komutanlığı Basımevi.
- Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu.* (1969). *Jandarma Dergisi*, (44), 37-40.
- Jandarma'nın suç ve suçlu tespitinde kriminal araçlar. (1999). *Jandarma Dergisi*, (88), 16-18.
- Jandarmanın kitabı hakkında. (1931). *Jandarma Emirler Mecmuası*, (334), 10.
- Kamay, B. Y. (1949). *Adli Tıp*. Kenan Basımevi.
- Kararnameler. (1939, 7 Teşrinisani). *Resmî Gazete*. 4355. [4355.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr).

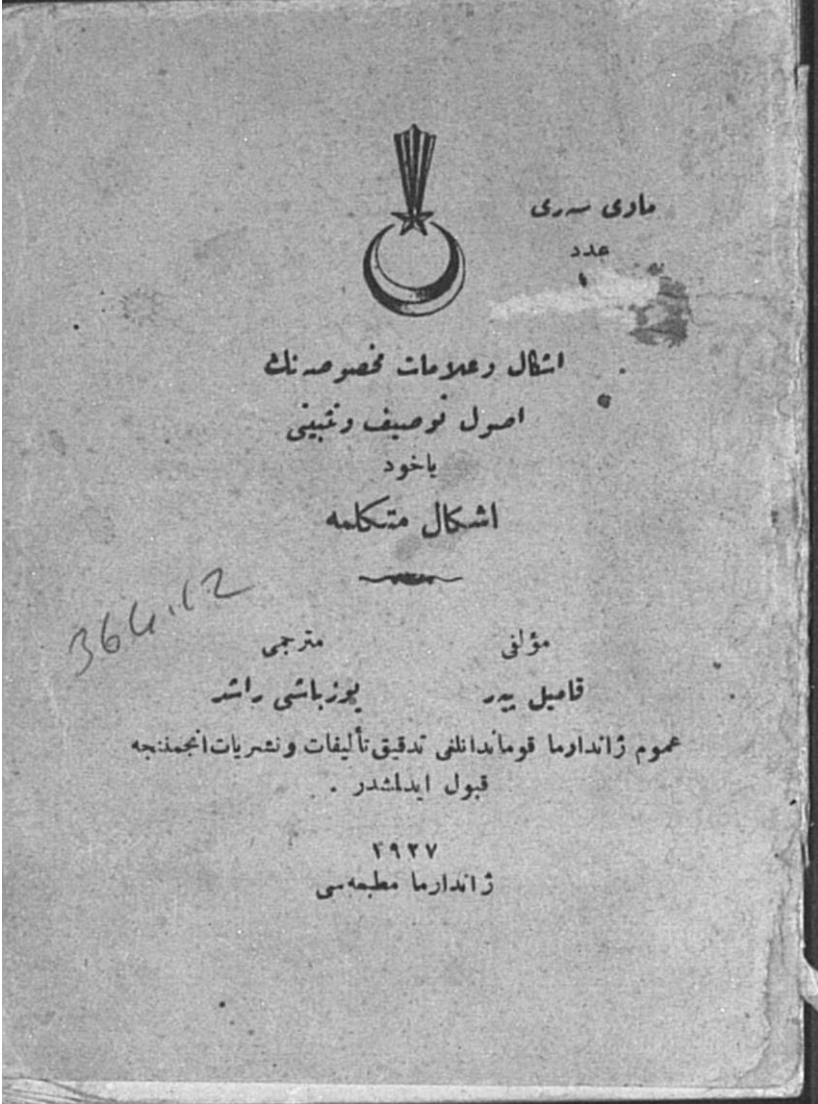
- Karcı, E. (2018). Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi (1904-1909). İ. H. Demircioğlu, A. Özcan & Y. Yiğit, (Ed.), *Miras ve değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (ss. 127-146) içinde. Berikan Yayınevi.
- Malkoç, S. (1972). Fotoğrafçılık tekniği. *Jandarma Dergisi*, (59), 25-35.
- Muktebesât/cinayet zâbitası. (1927). *Jandarma Mecmuası*, 3(11), 325-348.
- Okçabol, D. (2016). *Türk Zabıta tarihi ve teşkilat tarihçesi* (Tıpkı Basım). Polis Akademisi Yayınları.
- Olağanüstü hâl kapsamında bazı tedbirler alınması ve Milli Savunma Üniversitesi kurulması ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun hükmünde kararname. (2016, 7 Temmuz). *Resmî Gazete*. 29787. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160731-5.htm>.
- Ozanalp, O. (1937). *Kaza Jandarma komutanı ve ödevleri*. Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası.
- Öğünç, G. İ. (2020). Türkiye'de adli bilim kurumları. O. Zengin & T. Avaner, (Ed.), *Türkiye'de iç güvenlik yönetimi* (ss. 73-128) içinde. Gazi Kitabevi.
- Özbek, N. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda iç güvenlik, siyaset ve devlet, 1876-1909. *Türklük Araştırmaları*, (16), 59-95. <https://doi.org/10.53979/yillik.2004.16>
- Özgün, N. (1963). *Uyuşturucu maddeler*. İstiklal Matbaası.
- Özgün, N., & Yavan S. (1968). Kriminallik tahkikat büroları. *Jandarma Dergisi*, (40), 19-24.
- Öztürel, A. (1959). *Adli Tıp*. Güzel Sanatlar Matbaası.
- Öztürel, A. (1979). Adli Tıp müessesesi kanunu değiştirilmesi ve yeni kanun tasarısının eleştirmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 36(1), 305-317. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000830
- Piyer, C. (1927). *Eşkal ve alâmat-ı mahsûsanın sûret-i tavsif ve tespiti*. (R. Ömer, Çev.). Jandarma Matbaası. (1911).
- Polis vazife ve salâhiyet kanunu. (1934, 4 Temmuz). *Resmî Gazete*. 2751. [1409 \(mevzuat.gov.tr\)](https://www.mevzuat.gov.tr).
- Rumeli Vilayat-ı Selâse'de Jandarma Teşkilatı*. (1922). Dersaadet Matbaası.
- Siyez, A. (1997). Kriminallik Daire Başkanlığı'nın teşkilat ve görevleri. *Jandarma Dergisi*, 81, 22-27.
- Sönmez, A. (2005). *Zaptiye Teşkilatının kuruluşu ve gelişimi* (Yayın No. 160029) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tekir, S. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*. Timaş Yayınları.
- Tekşen, H. (1941). *Jandarma amelî vazifelerinden bazı hadiseler*. Rıza Koşkun Matbaası.
- Temiz, A. (1992). Jandarma okullarında eğitim ve öğretim. *Jandarma Dergisi*, (74), 46-55.
- Tongur, H. (2016). *Türkiye'de genel kolluk teşkil ve görevlerinin gelişimi* (Tıpkı Basım). Polis Akademisi Yayınları.
- Tunalı, İ. (1988). *Adli Tıp*. Yarıaçık Cezaevi Matbaası.
- Ubicini, J. H., & Pavet de Courteille A. (2019). *XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu*. (Z. İlgelen, Çev.). Kitabevi Yayınları. (2007).
- Uğurlu, B. (1981). Cinayeti aydınlatma teknikleri. *Jandarma Dergisi*, (67), 77-85.
- Ülger, M. (1993). Jandarma Okullar Komutanlığı'nın kriminal alanındaki atılımları. *Jandarma Dergisi*, (75), 32-33.

- Vehbi, M. (1925). Katlin türleri/katillerde Jandarmanın vazifesi. *Jandarma Mecmuası*, 1(4), 260-268.
- Yağar, H. (2002). Osmanlı Polis Teşkilatı ve yenileşme süreci. *Türkler*, 13, 629-652. Yeni Türkiye Yayınları.

Ekler

Ek-1

Jandarma Matbaasında basılan Camil Piyer'in "Eşkal ve Alâmat-ı Mahsûsanın Sûret-i Tavsif ve Tespiti" isimli kitabın kapağı.

Ek-2

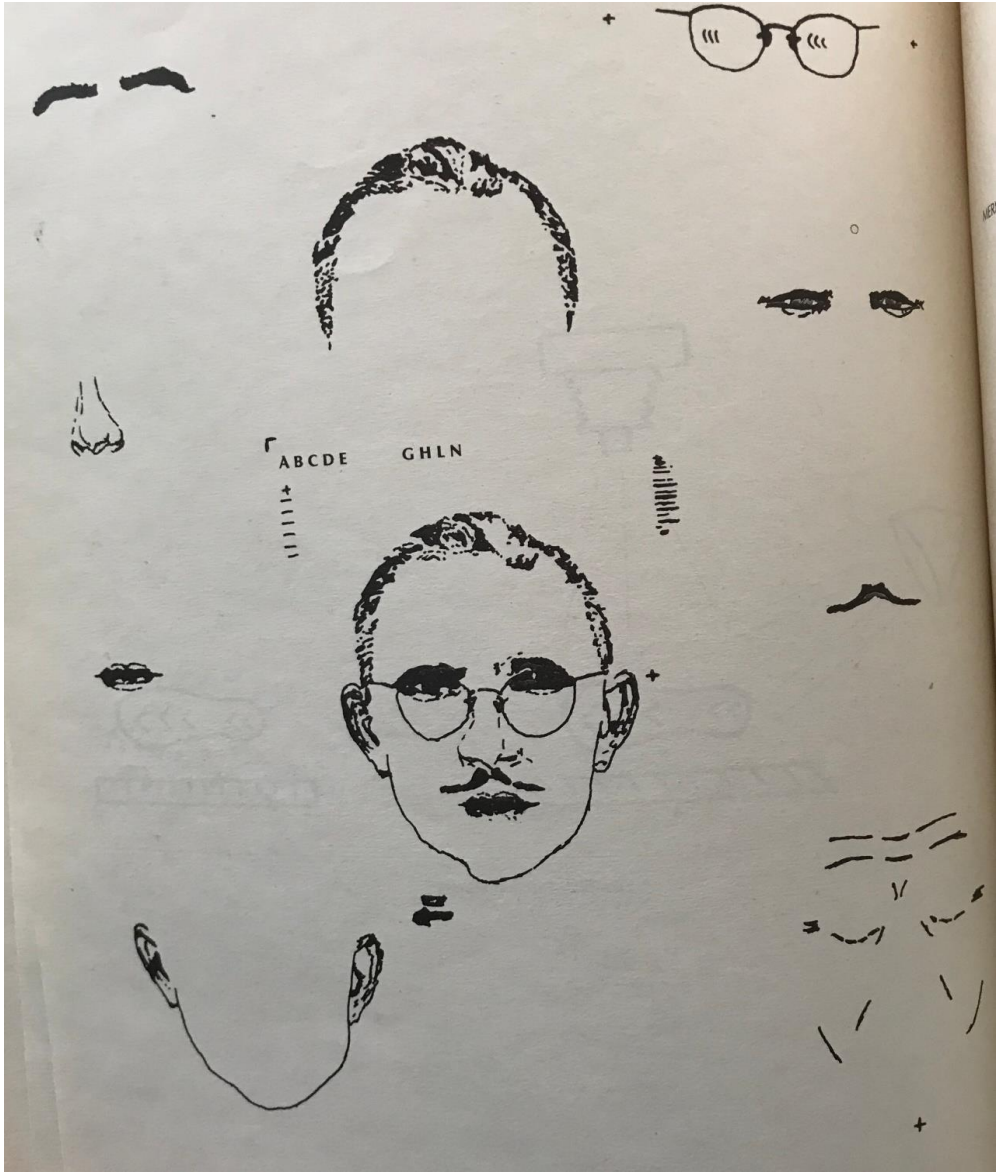
1937 yılı Jandarma Subay Okulu'nda derse giren sivil kaynaklı öğretmenlerin listesi. 2 numarada adli tıp dersi hocası Fahrettin Ecevit olduğu görülmektedir. (Jandarma Mecmuası, S. 49/50, 1937).

1. H. Medeni Öğ. E. Kemal Ergin, 2. Tıbbi adli Öğ. Dr. Fahrettin Ecevit
 3. Ceza hukuku Öğ. Selâhi Yargı, 2. H. Düvel Öğ. Nusret, 3. H. Esasiye Öğ. Nazif Yazgan
 4. İktisat Öğ. Nazım Poroy, 2. H. İdare Öğ. Ekrem Ergin

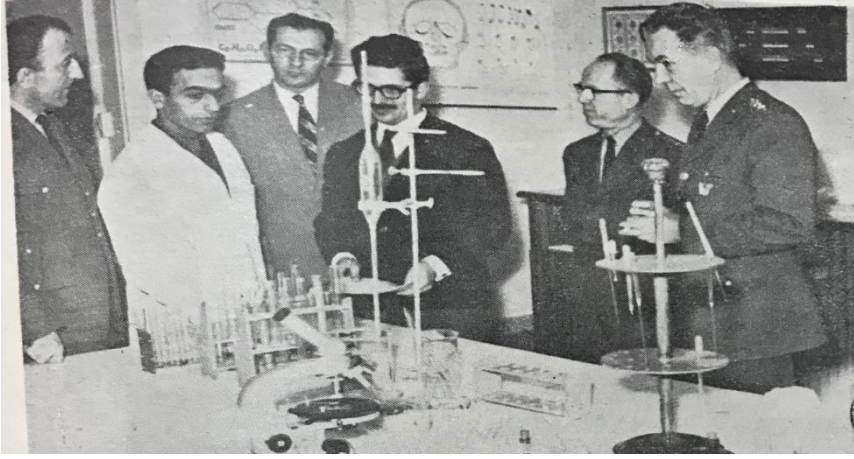
Ek-3

İdenti-kit tekniği. (Uğurlu, 1981)

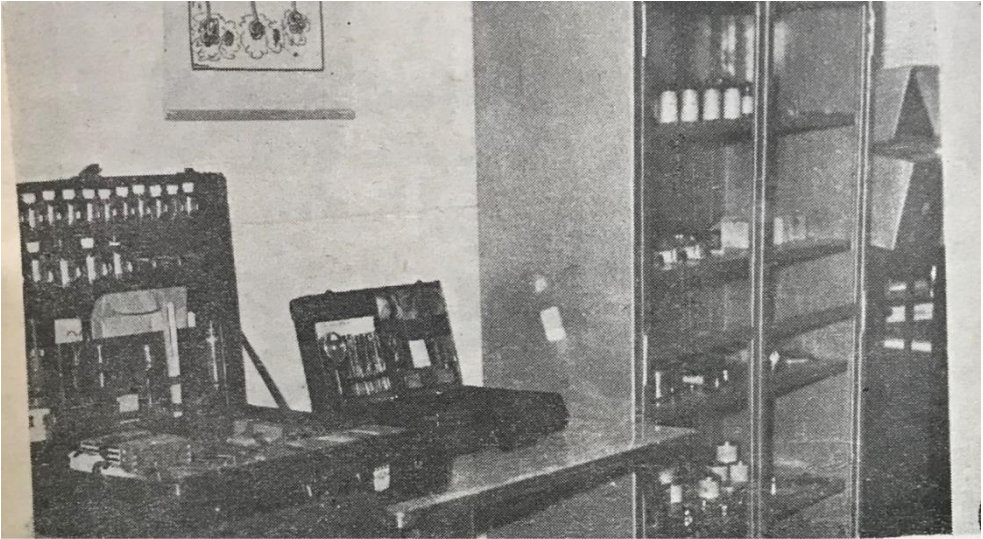

Ek-4

1962 yılı Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu Kriminal Laboratuvarı. (Esen, 1963).

Ek-5

1962 yılı Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu Parmak İzi Laboratuvarı. (Esen, 1963).

Extended Summary

Throughout history, the Gendarmerie Organization has taken responsibility in many different areas, especially in wars in some periods and in other periods, it has come to the forefront in terms of providing security, which is its main duty. The Gendarmerie is an organization that has continuity in both the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye and has an important share in the state mechanism. Although the establishment date of the gendarmerie is accepted as 1839, the developments in terms of training took place much later. The organization of the gendarmerie as a law enforcement force also took a long time. In addition, the wars the Ottoman Empire fought with Russia and some other states caused the gendarmerie not to be sufficiently improved.

In 1904, it is possible to say that as a result of the revolt movements that took place in the Balkans and were led by different nations (such as Serbian, Greek, Bulgarian and Macedonian), the modernization of the Gendarmerie Organization was carried out and gendarmerie training came to the agenda with these studies. The efforts to organize the Gendarmerie Organization that began in the Balkans were also the beginning of efforts to qualify the training of gendarmerie personnel. As a result of the efforts in this region, the first gendarmerie officer school was opened in Thessaloniki. On June 2, 1904, it became operational under the name Gendarmerie Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi. These schools opened in Thessaloniki were followed by schools opened in Üsküp, Kosova and Manastir. Gendarmerie officer schools were opened in various parts of Anatolia and Arab geography.

When the curricula of the schools are examined, there are courses according to different learning subjects. These were history, geography, military subjects and law. In the following period, the curricula of the Gendarmerie schools were changed and subjects such as forensic medicine were added. Before the proclamation of the Republic, the curricula of 1913 and 1921 included courses on forensic sciences. With the Republic period, the field of forensic sciences in gendarmerie education took a different course.

The focus of the article is on the content of education from the first phase of the Republican Era until today. The importance given to forensic sciences education in the gendarmerie increased with the proclamation of the Republic and especially with the establishment of the Gendarmerie Officer School in 1937. This is clearly seen when the laws enacted, magazines and the curriculum programs of the schools are examined.

In this study, the curriculum of forensic sciences courses in gendarmerie schools and the textbooks used in these courses are analyzed in order to explain what kind of education is provided. The courses, lecture notes, lecture teachers, curriculum contents, tools and equipment used in the field of criminalistics and forensic and the laboratories/studios prepared for these courses from the establishment of the gendarmerie schools to the present day are described in detail in chronological order. In addition, articles published in the gendarmerie magazine/journal and the gendarmerie orders magazine were included in the review process and important data were obtained. Although the establishment of the criminal branch in the Gendarmerie Organization was in the 1990s, the history of training and institutionalization in the gendarmerie goes back much

further. We can clearly see this in the homicide police, forensic police and criminal investigation bureaus. As a result, it has been determined that forensic sciences training is an important and indispensable part of gendarmerie training with different contents and names.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Resul YAVUZ

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
Balıkesir, Türkiye.

Bandırma Onyedli Eylül University, Faculty of
Humanities and Social Sciences, Department of
History, Balıkesir, Türkiye.

Mehmet OKUR

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, Trabzon, Türkiye.

Karadeniz Technical University, Faculty of
Literature, Department of History, Trabzon,
Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 30.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted 17.12.2024

Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024

Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Resul YAVUZ

E-mail: ryavuz@bandirma.edu.tr

Atf: Yavuz, R., & Okur, M. (2024).

İngiliz belgelerine göre yunan

ordusunun anadolu faciası sonrası

atina'da meydana gelen olaylar.

*Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi*, 34(2), 121-149.

Cite this article: Yavuz, R., & Okur, M.

(2024). Events in athens after the

Greek army's Anatolian disaster

according to British

documents. *Savunma ve Savaş*

Araştırmaları Dergisi, 34(2), 121-149.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI:

10.54078/savsad.1558901

İngiliz Belgelerine Göre Yunan Ordusunun Anadolu Faciası Sonrası Atina'da Meydana Gelen Olaylar

Events in Athens After the Greek Army's Anatolian
Disaster According to British Documents

ÖZ

Kuruluşundan itibaren topraklarını Megali İdea düşüncesi doğrultusunda sürekli olarak genişleten Yunanistan, Balkan Savaşları ve II. Dünya Savaşı sırasında iç ve dış politikada meydana gelen olayların tesiri ile çalkantılı bir politik süreç yaşamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu aşamalar, sonraki dönemde Yunanistan'da savaş ile birlikte kaosu beraberinde getirmiştir. Paris Barış Konferansı Dönemi'nde Müttefiklerin Yunanistan'a İzmir ve çevresini işgal hakkı tanınması Türkiye ve Yunanistan tarihinde birçok değişikliğe sebep olmuştur. 1919-1922 yılları arasında gerçekleşen bu işgal hareketi neticesinde Türk ordusu, Yunan ordusunun Anadolu'daki işgal hareketine son vermiştir. Anadolu'dan çekilen ordu, yenilgiden sorumlu tuttuğu ancak gerçekte bir siyasi hesaplaşmanın sonucunda mevcut hükûmete darbe yapmak suretiyle ülkede kralı değiştirerek iktidara da el koymuştur. İktidarı ele geçiren askerî yönetim, yenilgiden sorumlu tuttuğu kişileri askerî mahkemede yargılayarak idama mahkûm etmiştir. Bu siyasi hesaplaşma, ülkede uzun yıllar sürecek olan kaosu de beraberinde getirmiştir. İngiltere, Yunanistan'ın geçirmekle olduğu bu aşamaları başından sonuna kadar takip etmiştir. Yenilgiden sonra Yunanistan'daki darbeci subaylar, İngilizlerin bütün ısrar ve tehditlerine rağmen idamları gerçekleştirerek ülkede siyasi kutuplaştırmayı bir intikama dönüştürmüşlerdi.

Anahtar Kelimeler: Venizelos, Konstantin, darbe, Yunanistan, Gounaris, İngiliz elçisi.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

Greece, which has continuously expanded its territory in line with the idea of Megali Idea since its foundation, has experienced a turbulent political process due to the events that took place in domestic and foreign policy during the Balkan Wars and the First World War. These

stages that the country was in brought chaos with the war in Greece in the following period. During the Paris Peace Conference, the Allies granted Greece the right to occupy Smyrna and its environs, which led to many changes in the history of Turkey and Greece. As a result of this occupation movement that took place between 1919-1922, the Turkish army put an end to the Greek army's occupation movement in Anatolia. The army, which withdrew from Anatolia, also seized power by changing the king in the country by coup d'état against the existing government, which it blamed for the defeat but in reality was the result of a political showdown. The military government that seized power tried the people it held responsible for the defeat in a military court and sentenced them to death. This political showdown brought chaos in the country that would last for many years. Britain followed these phases that Greece was going through from beginning to end. After the defeat, the putschist officers in Greece, despite all the insistence and threats of the British, carried out the executions and turned the political polarization in the country into a revenge.

Keywords: Venizelos, Konstantin, coupe, Greece, Gounaris, British ambassador.

JEL Codes: Z00

Giriş

1821 yılında Mora'da başlayan isyan hareketi ve sonrasında gelişen olaylar paralelinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahaleleri ile bağımsızlığını kazanan Yunanistan, kurulduğu andan itibaren gerek iç karışıklıklar gerekse bu üç devletin müdahaleleriyle uzun yıllar bunalımlı bir süreç yaşamıştır. Bu süreç, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yunanlı siyasetçilerin benimsediği İstanbul başkentli "Büyük Bizans Devleti" hayali (Megali İdea), devletin dış politika ilişkilerini adeta domine ederek başta Osmanlı Devleti olmak üzere Balkan ülkelerine karşı yayılcı bir siyaset izlenilmesine yol açmıştır (Kalelioğlu, 2008, s. 105-123). Özellikle Türkiye hattında etkisini gösteren bu siyaset zamanla ana karanın dışına taşmış, başta Girit olmak üzere Ege adalarında çeşitli şekavet olaylarına, Türklerin katledilmesine ve yeni siyasi gelişmelere neden olmuştur. Nitekim 1830'da Girit'te başlayan isyanlar, adayı önce özerk bir yapıya kavuşturmuş, daha sonraki gelişmeler ise adanın Yunanistan'a bağlanmasına giden bir sürece kapı aralamıştı. Aynı durum diğer Ege adaları, hatta Balkan coğrafyası için de geçerli oldu. Osmanlı Devleti'nin iyice zayıflaması ve Avrupalı Devletlerin müdahaleleri Yunanistan'ın çevredeki etkisini artırdı. Ancak Yunanistan'ın 1897'de Osmanlı Devleti'ne karşı aldığı ağır yenilgi¹, hem siyasî hem de askerî çevreleri derinden etkileyecek ve uzun yıllar

¹ 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'nda (13 Temmuz 1878) Girit'te ıslahat yapılacağı belirtilmesi Yunanlar için büyük bir fırsat olmuş, Osmanlı Devleti'nin bütün dikkatini Bulgar meselesine vermesinden de yararlanarak Girit'te isyan başlatmışlardır. İsyân kısa sürede bastırılmışsa da 1895'de yeniden ayaklanma gerçekleşmiş ve bu kez sorun uluslararası bir hâl almıştır. Osmanlı Devleti, daha önce vermiş olduğu özerk yönetim sözünü yürürlüğe koyarak sorunu halletmeye çalıştı ancak Babıalî'nin bu yaklaşımı tavizden başka bir anlam ifade etmedi. İsyân büyürken Prens Yorgi komutasındaki Yunan donanması da 10 Şubat 1897'de adaya çıkarma yaptı fakat Büyük Devletler tarafından kabul görmeyince çekilmek zorunda kaldı. Ancak ordu içerisindeki bir grubun saldırlara devam etmesi ve sınırları ihlal etmesi üzerine Osmanlı Devleti 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilan etmek durumunda kaldı. Yunan ordusunun kısa sürede ağır yenilgiye uğraması üzerine Büyük Devletler müdahil olmuş ve 20 Mayıs 1897'de ateşkes, 4 Aralık 1897 günü de nihai barış antlaşması imzalanmasını sağlamışlardır. Yunanistan, bu savaşın Tesalya

sürecek iç karışıklıklara neden oldu (Türsan, 1997, s. 219).

Yayılmacı siyasetten vazgeçmek istemeyen Yunan siyasetçiler, Türklere karşı alınan 1897 yenilgisinin tekrar yaşanmaması için Yunan silahlı kuvvetlerini yeniden örgütlemeyi planladılar. Fakat devletin idare ve adalet mekanizmasının bozulması ve ekonomik krizin büyümesi buna ciddi bir engel oluşturmuştu. Üstelik partilerin kısır rekabeti, rüşvetçilik ve Balkan Yarımadası'ndaki milliyetçi çatışmaların artması, Yunanistan'da özellikle orduda memnuniyetsizlik yaratmıştı. Nitekim Yunan zabitanı, Osmanlı Devleti'ndeki İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetime müdahale örneğinden de esinlenerek, 14/15 Ağustos 1909'da Askerî İttifaka bağlı birliklerle Atina banliyölerinden Gudi'de toplanıp iktidarda bulunan Dimitris Rallis Hükûmetine darbe yaparak yönetimi devirdiler. Yunan siyasi tarihinde *Gudi Darbesi* olarak geçen bu olay, yakın dönem Yunanistan tarihini derinden etkileyerek ülkede birçok siyasi kırılmayı da beraberinde getirecektir. Şüphe yok ki bu değişim ve kırılmaya yol açan en büyük etkenlerden birisi E. Venizelos'un Yunan siyasetinde rol oynamaya başlamasıydı (Morias, 2006, s. 213).² Megali İdea'nın ateşli bir savunucusu olan Giritli siyasetçi Venizelos, bu tarihten itibaren Yunan siyasetinde bütün engelleme girişimlerine rağmen etkin bir şekilde görev alarak ülkenin kaderini belirleyen gelişmelere yön verecektir.

1912-1913 yılları arasında meydana gelen Balkan Savaşları, Yunanistan'ın Balkanlar'da topraklarını iki kat daha büyütmesine imkân tanımış, İngiltere ile olan bağlarının daha da kuvvetlendirmesine yol açmıştı (Clogg, 2018, s. 89). Balkan Savaşları öncesinde yaptığı reformlarla askerî yapılanmasını güçlendiren Yunanistan, İngiltere ve Fransa'dan aldığı maddi destekle bu savaştan ciddi toprak kazancı elde ederek çıkmıştı (FO 476/36, Annual Report, Greece, 1913, s. 6-7). Ancak ülke, bu başarılarına rağmen, iç siyasette çalkantılı bir süreci yaşamaya devam ediyordu. Nitekim bu çalkantılı süreçte 18 Mart 1913 tarihinde Yunan Kralı George'un Selanik'te bir akıl hastası tarafından öldürülmesi ve sonrasında Yunan Krallığına büyük oğlu Konstantin'in geçmesi, Yunan iç siyasetinde ciddi

civarında birkaç küçük sınır düzeltmesi ve 4 milyon lira savaş tazminatı ödemek gibi pek az zararlı kurtulmuştu (Bayur, 1991, s. 110-115), (Uçarol, 1995, s. 367-372), (Armaoğlu, 1997, s. 555-562).

² Yunanistan'ın en önemli siyasi yüzlerinden biri sayılan Eleftherios Kyriakos Venizelos, 23 Ağustos 1864 tarihinde o zaman Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Girit Adasının Hanya kazasına bağlı Mournies Köyü'nde doğmuştur. Eleftherios Venizelos'un eğitim hayatı, sürgünler ve sınır dışı edilmeler sebebiyle farklı yerlerde devam etmiştir. Atina'da lise eğitimini tamamlayarak Girit'e dönen Venizelos, kısa bir süre babasıyla birlikte ticaretle uğraştı. 1881 yılında girdiği Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1887 yılında mezun olan Venizelos, hemen iki yıl sonra 1889'da Liberal Parti'den aday olarak Girit Parlamentosuna seçildi. Mensup olduğu Liberal Parti'nin, Fransız milliyetçiliği ve İngiliz siyasetinin etkisinde kalması, ileride Venizelos'un Fransa ve İngiltere ekseninde politikalar üretmeye çalışmasında etkili olmuştu. Bu arada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Avrupalı devletlerin müdahalesi ile Girit'te önce özerkliğe ve sonrasında ise bağımsızlığa giden süreci başlatmıştı. Venizelos, Girit'teki özerklik ve isyanlar sürecinde gerek anayasayı hazırlama komisyonunda gerekse Girit Genel Meclisinde aktif olarak görev yapmıştı. Girit Anayasasının yürürlüğe girmesiyle birlikte Venizelos da Adalet Müşaviri görevine getirildi. 28 Ağustos 1909 tarihinde Askerî Birlik (Stratiotikos Sindesmos) tarafından gerçekleştirilen Gudi Askerî Harekâtı, Eleftherios Venizelos'un politik kariyerinde son derece önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Bu tarihten sonra Venizelos'un Yunan siyasi arenasında yükselişi hızla devam edecek ve Venizelos ismi, Megali İdea fikri ile özdeşleşir hâle gelecektir. Venizelos hakkında detaylı bilgi için bkz. Özşüer, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/eleftherios-kyriakos-venizelos-1864-1936/> (Erişim Tarihi: 1.6.2024).

değişimler yaratacak gelişmeleri de beraberinde getirecekti (Pallis, 1995, s. 29-29).

Alman İmparatoru (Kaiser) II. Wilhelm'in kız kardeşi Prenses Sophia ile evli olan Kral Konstantin, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mutlaka galip çıkacağına inanmaktaydı. Konstantin'in düşüncesinin aksine savaşı İngiltere'nin kazanacağına inanan Başbakan Venizelos ise Müttefiklerle görüşmelerini yürüterek ülkenin savaş boyunca İngiliz ve Fransız etki alanına girmesine neden oldu (Thomson, 1931, s. 191-192).

1916 yılı boyunca Yunanistan, böyle bir açmazın içerisinde kaos yaşarken, ülke toprakları İttifak ve İtilaf askerlerinin nüfuz alanları hâline gelerek yer yer işgallere maruz kaldı. Şüphe yok ki ülkenin bu vaziyete düşmesindeki en büyük neden, Venizelos taraftarları ile Kral Konstantin arasında devam eden büyük çekişmeydi (Hatipoğlu, 1988, s. 71).

Müttefiklerin müdahaleleri ile sürekli hükûmet bunalımları yaşayan Yunanistan, 1917 yılına gelindiğinde Venizelos'un Selanik'te kurduğu *Ethniki Amina Cemiyeti*'nin faaliyetleri ile Müttefiklerin çevrelediği bir ülke haline gelmişti. Öyle ki İngiliz ve Fransızların yardımı ile Atina'dan Selanik'e gelen Venizelos, 9 Ekim 1916'da Selanik'te ayrı bir hükûmet kurduğunu ilan ederek, Atina'daki Yunan Hükûmetine açıkça meydan okumuştur. Bu durum, ülkenin yönetsel manada fiilî olarak ikiye ayrılması demektir.³ İngiliz ve Fransızların, 1915 yılından itibaren siyasi hedeflerine ulaşmak için Yunanistan'ın bağımsızlığını hiçe sayan politikaları ülkeyi böyle bir kaosun içine sokmuştu. 23 Kasım 1916'da Selanik'te kurulan Venizelos Hükûmeti Almanya'ya savaş ilan ettiğini açıklayınca Kral Konstantin, gücünün azaldığını fark ederek ülkenin daha fazla tarafsız kalamayacağını anlamıştı. Ancak Konstantin, ülkenin adım adım bir iç savaşa doğru sürüklendiğini de görmekteydi (Hatipoğlu, 1988, s. 71).

Kendisine karşı yürütülen bu mücadelede Venizelos'un galip geleceğini anlayan Kral Konstantin, İtilaf Devletleri ile masaya oturmayı kabul ve nihayet, varılan uzlaşma neticesinde tahttan küçük oğlu Alexander lehine feragat ederek 14 Haziran 1917'de ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Kralın ayrılmasından sonra yeniden iktidara gelerek ülkede tam bir kralcı avı başlatan Venizelos, kendisine ve İtilaf Devletlerine muhalif kim varsa onlardan intikam alıcı bir şekilde cezalandırma faaliyetlerine başladı. Venizelos ilk

³ Yunanistan'ı Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyen gelişmeler için bkz. (Demirhan, 2012, s. 159-172);1916 yılı ağustos ayında Selanik'te Ulusal Savunma diye adlandırılan Venizeloscu ihtilal hareketi (*Ethniki Amyna*) bu şekilde başlatılmış oldu. Bu hareketin öncüleri Atina'daki Kral yanlısı hükûmetten kendilerini ayırarak Makedonya cephesinde Müttefik orduları ile birleşmek için Yunanlılara çağrıda bulundular. 25 Eylül'de Venizelos, devrimci hükûmetin başına geçmek için Atina'dan ayrılarak 9 Ekim'de Selanik'e geçti ve burada geçici hükûmeti kurduğunu ilan etti. Bu ikili durum ordu içerisine de sirayet etti ve Yunan ordusundaki her bir subay ya Selanik'teki Ulusal Savunma Ordusuna ya da Kral'a ve Atina Hükûmetine bağlı kalan orduya katılmaya zorlandı (Smith, 2002, s. 219).

olarak ise Gounaris⁴, Dousmanis⁵, Metaksas⁶ başta olmak üzere ülkenin önde gelen 30 kişilik muhalif grubunu Korsika Adası'na sürgüne gönderdi. Venizelos, 27 Haziran 1917 günü bir taraftan hükümetini kurarken diğer taraftan da aynı gün, Kral Alexander'ın onayını alarak İttifak Devletleri'ne savaş ilan etti. Venizelos yönetimi, 1 Temmuz 1917'de ise Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edip Makedonya Cephesine asker gönderdi (Demirhan, 2012, s. 184).

Birinci Dünya Savaşı bittiğinde Yunanistan, savaştan galip ayrılan ülkeler safında yer almasına rağmen, iç politikada 1909 Gudi Darbesi'nden beri devam eden siyasi bunalımın izlerini hâlâ silememiştir. Ülkede Venizelos'u bir kahraman olarak görenlerin karşısında onun ülkeyi Müttefiklerin hizmetine sokarak ülkenin bağımsızlığını zedeleyen bir devlet adımı olarak görenlerin sayısı da az değildi. Böyle bir atmosfer içerisinde Venizelos, savaşa girilmesi karşılığında ülkesine vaat edilenleri alabilmek için Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda galip devletler nezdinde yoğun bir diplomasi faaliyetine başladı. Aynı zamanda Yunan Delegasyon Kurulunun başkanı olan Venizelos, Müttefik kurula sunmak üzere geniş bir talepler listesi de hazırlamıştı. Venizelos bu talepler listesinde, Arnavutluk hattında Kuzey Epir, Türkiye'de ise Çatalca hattına kadar Trakya, On İki Ada, Gökçeada, Bozcaada, İzmir ve havalisi ile Ayvalık'ı içerisine alan topraklar vardı. Konferansta İngiliz Delegasyon Kurulunun başkanlığını yürüten Lloyd George, bu talepleri için Yunanistan'ın ağır bedeller ödediğini düşündüğünden konferansta Yunan taleplerinin karşılanması için Yunanistan lehine diplomatik girişimlerde bulunmaktaydı. Nihayet yürütülen diplomasi neticesinde İtilaf Devletleri, 6 Mayıs'ta Yunan kuvvetlerinin İzmir'e asker çıkarmasına izin vermiş, böylece iç çalkantılarından bir türlü kurtulamayan Yunanistan, Batı Anadolu'da sonu kendisi için büyük felaketlere sebep olacak bir maceraya doğru yelken açmıştı (Helmreich, 1996, s.

⁴ Patra'da, 5 Ocak 1867 tarihinde Patra'da dünyaya gelen Dimitrios Gounaris (1867-1922), Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Avrupa'da öğrenimine üç yıl daha devam eden Gounaris, 1892 yılında, Harilaos Trikupis iktidarı sırasında ülkenin girdiği iktisadi çıkmazda ailesinin de ekonomik durumu kötüleştiği için Yunanistan'a dönmüş ve avukatlıkla uğraşmaya başlamıştır. Mesleğindeki hüneri kısa sürede duyulan Gounaris politikaya atılarak 1902 yılında Patra'dan bağımsız milletvekili seçilmiştir. Aynı başarıyı 26 Mart 1906 seçimlerinde de gösteren Gounaris, 1917 yılında Kral'ın tahtan uzaklaştırılması sonrasında Korsika Adası'na sürülmüştür (Rençberler, 2014, s. 63).

⁵ Victor Dousmanis (1862-1949), 1904'te yeni kurulan kurmay okulunda kurmay subay olarak görev almıştır. 1905-1909 yılları arasında Theotokis Hükümetinde Savunma Bakanlığı Personel Dairesi Başkanlığı görevinde bulunan Dousmanis, hükümetin yeni askerî düzenleme, eğitim ve planlama programına büyük katkılar yapmıştır. Balkan Savaşı sırasında genelkurmay başkanı olarak görev yapan Dousmanis, daha sonra Kral Konstantin'le olan yakın ilişkisi nedeniyle diğer muhaliflerle birlikte 1917 yılında Korsika Adası'na sürülmüştür. Gounaris Hükümeti'nin işbaşına geldiği 1921 yılında tekrar Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır (Smith, 2002, s. 473).

⁶ 1871 yılında İthaki Adası'nda dünyaya gelen İoannis Metaksas, 1885 yılında askerî okula girmiş ve 1890 yılında asteğmen olarak mezun olmuştur. 1890-1892 yılları arasında Korfu'da yaşamış ve değişik görevlerde hizmette bulunmuştur. Ağustos 1892'de Askerî İstihkâm Okuluna girmiş ve 1894'te Navplion Garnizonunda istihkâm teğmeni olarak göreve başlamıştır. 1897 yılında Tesalya Savaşı'nın patlak vermesine kadar, rutin bir yaşam süren Metaksas, söz konusu savaşta Veliht Konstantinos'un kurmayı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görev ona Almanya'da eğitim alma kapılarını açmış, nihayetinde Alman hayranı ve Konstantinos'un sıkı bir destekleyicisi olarak görevine dönmüştür. Gudi Hareketi'nde de karşı safta yer alan Metaksas, 1917'de Korsika Adası'na sürülmüştür. 4 Ağustos 1936 tarihinde darbeye iktidara gelerek vefat ettiği 1941 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir (Rençberler, 2014, s. 14).

71-72).

İşgali Anadolu içlerine kadar genişletmeye çalışan Yunan ordusu, Kuvayı Milliye birliklerinin direnişi ile karşılaşmasına rağmen⁷ Paris'te kendilerine vaat edilen sınırların da ötesine geçmişti. Yunan ordusunun Megali İdea yürüyüşü ülkede heyecan yaratsa da sürmekte olan siyasi ve mali krizler ve Müttefiklerin maddi desteğine ihtiyaç duyar hale gelmesi hem Venizelos Hükümetini hem de Batı Anadolu'da yürütülen askerî hareketi zora sokmuştu. Venizelos'un ülkede siyasi-ekonomik istikrarı sağlaması için Anadolu Harekâtının başarıya ulaşmasından başka çıkış yolu kalmamıştı. Nitekim Venizelos, bir taraftan başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerden destek talep ederken diğer taraftan da Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyen Mustafa Kemal Paşa yönetimindeki Türk Millî Hareketi'ni dize getirmek için Yunanistan'ın tüm askerî gücünü seferber etmişti. Venizelos'a göre, Türklere Sevr Barışını sadece Yunanistan kabul ettirebilirdi ve bu nedenle Avrupa ülkeleri Yunanistan'ı desteklemek zorundaydı. Bu arada Müttefikler de Mustafa Kemal'i Sevr Barışını kabule zorlamak için Yunan ordusunun 1920 yılı bahar ve yaz aylarında Anadolu'nun içlerine doğru ileri harekât yapmalarına izin vermişlerdi (Yavuz, 2021, s. 92). Hatta bu ilerleme ile Yunan işgali iç Anadolu sınırlarına yaklaşmış ve Osmanlı Hükümeti Sevr Barışını imzalamıştı. Ancak bilindiği üzere TBMM Hükümeti böyle bir antlaşmayı kabul etmeyerek Yunanistan'ın ve Müttefiklerin planlarını sekteye uğrattı (*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, s. 333).

Sevr Barışını Ankara'ya kabul ettirmek amacıyla Venizelos başkanlığındaki Yunan Hükümeti, kaynaklarının büyük bir kısmını bu harekâta aktarırken 1920 yılı Ekim ve Kasım aylarında meydana gelen gelişmeler ülkede bütün dengeleri alt üst etti. Kral Alexander'ın 2 Ekim 1920'de sarayında bir maymun tarafından ısırılması ve 25 Ekim 1920 tarihinde hayatını kaybetmesi, babası Konstantin'in yeniden tahta geçmesi ihtimalini doğurmuştu. Bunun üzerine, Sevr Antlaşması sonrasında Yunanistan'a kazandırdıkları ile millî kahraman ilan edilen Venizelos, konumunu güçlendirmek için seçime gitme kararı aldı. Ancak 14 Kasım 1920'de yapılan seçimlerde beklenmedik bir yenilgi alarak iktidarını kaybetti (Smith, 2002, s. 219). Venizelos, bu yenilgi ile bir taraftan ona muhalif olan kesime iktidarı devrederken diğer taraftan da tarafsızlığı ve savaş aleyhtarlığı yüzünden Yunanistan'dan sürülen Konstantin'in, 5 Aralık 1920'de yapılan halk oylaması neticesinde % 98 oranında ezici bir çoğunlukla ülkesine geri çağrılarak yeniden tahta oturmasına vesile olmuştu (Hatipoğlu, 1988, s. 112). Şüphesiz bu değişiklik sadece Yunanistan'da değil İngiltere, İtalya ve Fransa'da da yankı bulmuştu. Kral Konstantin'i istemeyen Müttefikler, bu tarihten sonra zaten zorda olan Yunanistan'ın mali durumunun daha da zora girmesine neden olmuşlardı (Smith, 2002, s. 242).

Seçimler sonucunda ortaya çıkan yeni durum ve Konstantin'in tahta yeniden oturması, sürgünde olan başta Gounaris ve Metaksas gibi Venizelist karşıtlarının ülkeye yeniden gelerek politika yapmalarına imkân vermişti. Bu yeni dönemde Gounaris, başbakanlığa getirilerek yeni bir hükümet kuruldu.⁸ Ancak Gounaris Hükümetinin durumu da

⁷ Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı gelişen direniş hareketleri için bkz. (Çetinkaya- Özalp, 2009, s. 7-33).

⁸ Yunanistan'da ortaya çıkan yeni durumda hükümet, ülkede görevli 27 valiyi de görevden alarak yerlerine yeni atamalar yapmıştı. Ayrıca memurlar, adliye çalışanları, öğretmenler de bu değişimden etkilenmişlerdi.

Venizelos'tan pek farklı olmayacaktı. Kendisi hem içeride huzuru sağlamak hem Anadolu'da başarı elde etmek gibi iç içe geçmiş bir durumla karşı karşıyaydı. Gounaris'te tıpkı Venizelos gibi iç politikada yaşanan gelişmelerin Anadolu'da devam eden harekâtı etkilememesi için yoğun çaba sarf ederek neredeyse kaynaklarını bu savaşı finans etmeye odaklandı. Ancak orduda yapılan Venizelos yanlısı temizlik hareketi, subaylar arasında birtakım kırılmalara yol açtı. Gounaris Hükûmetinin askerî kanadı kendini ispatlamak, halkın ve İtilaf Hükûmetlerinin güvenini kazanmak adına 1921 yılı başından itibaren Anadolu'da art arda askerî harekâta kalkıştı. Hatta işgal hattını Ankara önlerine kadar genişletti fakat Türk ordusu tarafından Sakarya'da durdurularak daha öteye gitmesi engellendi.

Sakarya Muharebesi, gerek Yunan hükûmeti gerekse Türk Millî Hareketi açısından iç ve dış politikada önemli sonuçlar doğurmuştu. Türk Millî Hareketi içeride millî birliği, dışarıda uluslararası desteği sağlama hususunda büyük başarı elde ederken Yunan Hükûmeti bu savaştan sonra hem içeride hem de dışarıda zor duruma düştü. Gounaris Hükûmeti, tam bir çıkmazın içerisine girmiş durumdaydı. 1921 Ankara Antlaşması neticesinde TBMM Hükûmetiyle savaş durumunu sona erdiren Fransızlar ve başından beri Yunanların Anadolu hareketine zorla destek veren İtalyanlar, daha yüksek perdeden Yunan ordusunun Anadolu'yu boşaltması için seslerini çıkarmaya başlamışlardı. Avrupa'da Yunanistan'a karşı oluşan muhalif hava, finansal yardım başta olmak üzere her türlü desteğe muhtaç durumda olan Yunan Hükûmetlerini endişeye sevk etmişti. Nitekim 1922 yılı başlarında Londra'ya giden Yunan hükûmet temsilcileri - beklentilerin aksine - aradıkları mali desteği Londra Hükûmetinden alamadı. 1922 Mart ayı geldiğinde Yunan Hükûmeti ortaya çıkan hükûmet bunalımları eşliğinde içte ve dışta zor duruma düşmesine rağmen Anadolu'da savaşı devam ettirmek için kendi iç kaynaklarını tamamen seferber etmek zorunda kaldı (Miller, 1922, s. 168-178).

1922 yılı yaz başlarında Yunan hükûmeti bir kez daha Londra'da mali destek peşinde koşarken Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusu hazırlıklarını tamamlayarak 26 Ağustos 1922'de Afyon'un güneyinden Yunan mevzilerine yönelik taarruz için son hazırlıklarını tamamlamıştı. 26 Ağustos'ta Türk ordusunun başlattığı Büyük Taarruz Harekâtı, 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da zaferle neticelendi ve Yunan kuvvetleri 9 Eylül 1922'de İzmir'den, 18 Eylül 1922'de ise Erdek'ten atılarak Yunanistan'ın Küçük Asya macerasına son verildi. Türk kuvvetlerinin bu zaferi, 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan beri büyük bir iç hesaplaşma içerisinde olan Yunanistan'da dengelerin tamamen değişmesine ve ülkenin büyük bir kargaşa içerisine girmesine neden oldu.

Yunan Ordusunun Batı Anadolu'daki Yenilgisinden Sonra Atina'da Meydana Gelen Gelişmeler

İngiltere'nin Atina büyükelçisinin Londra'ya gönderdiği raporlarda Yunanistan'da, 1922 yılı boyunca ciddi hükûmet bunalımları yaşamasına ve bu bunalımların Yunan ordusunu etkilemesine rağmen Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin olası bir Türk taarruzuna karşı

Görevden alma ve atamalar, Trakya ve birkaç ada dışında bütün Yunanistan'da yapılmıştı. Yunanistan'daki değişimin en büyük etkisi orduda görülmüştü. Öyle ki, 1917-1920 yılları arasında işlerinden atılmış, zorla ihtiyata ayrılmış ya da görevlerinden istifa etmiş 1.500 kadar subay, Kral Konstantin tarafından çıkartılan kararname ile yeniden görevlerine dönmüştür (Smith, 2002, s. 249).

başarılı bir şekilde direnebileceği yönünde güçlü bir öngörü vardı. Ancak büyükelçinin bu öngörüsü 2 Eylül'de bozgun haberlerinin Atina'ya ulaşması ile yerle bir olmuştu (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922). İzmir'in Türk ordusu tarafından ele geçirilmesi haberi Atina'ya ulaştığında Protopapadakis Hükümeti istifa etmiş ve yerini 10 Eylül 1922'de kurulan Triantafillakos Hükümetine bırakmıştı. Bu değişim, Atina'da siyasi çalkantılarla başlayan yeni bir kaosun ilk işaretleriydi. Kral Konstantin, panik havasının başkenti sarmasına müsaade etmeden 12 Eylül'de Metaksas'tan düzenin sağlanması için acil önlemlerin alınmasını istemişti (Erdem, 2010, s. 497).

Kral Konstantin Metaksas'tan bu talepleri sıralarken Batı Anadolu'dan geri çekilen Yunan ordusunun bir bölümü, gemilerle Sakız ve Midilli Adaları'na getirilerek Atina'da bir ihtilal gerçekleştirme kararında olan subayların emrine girmişti. Bu gemilerin birinde olan Albay Gonatas, askerlerin durumunu anılarında şu ifadelerle anlatmıştı:

... Gemiler [Anadolu'dan] uzaklaştılar. Bozgun ile ilgili garip duygular, üzüntüler içindeydik. Ama aynı anda zorlukların, subay ya da er hepimizde var olan heyecanın bittiği için de rahatlama duyuyorduk. Ancak gemilerin nereye yönelecekleri konusunda sıkıntılar yaşandı. Midilli'ye gitmesi gereken gemiler, Sakız'a yöneltiler. Aynı birliğe bağlı gruplar, dağıldılar... Plastiras'ın ... birlikleri de Midilli'ye yönelecek yerde zorla Sakız'a yönelmişlerdir. 2. Tümen rotasına bağlı olarak, sabah 10.00 gibi Midilli'ye çıktı. Buradan edindiğim ilk izlenim de içler acısıdır. Anadolu'dan gelen göçmenler yolları, meydanları ve kiliseleri kaplıyorlardı... Devlet yardımı hiçbir yerde söz konusu değildi... Midilli'de düzensiz unsurlar, hırsızlık ve yağmalamalar gerçekleştiriyorlardı. Ancak Sakız'da durumun daha kötü olduğunu öğrendik. Çünkü Sakız, Çeşme'ye daha yakın olduğundan dolayı, yelkenliler göçmenleri oraya çıkarıyorlardı. Oradaki düzensizlik anlatılır gibi değildi (Erdem, 2010, s. 499).

Albay Gonatas'ın⁹ ifadeleriyle Midilli ve Sakız Adası'na toplanmış askerlere komuta eden subaylar, organize olmuş bir şekilde uzun bir süreden beri hükümete düşmanlık beslemişlerdi. Bu organizasyonun başında da Batı Anadolu'daki birliklerde görev alan Albay Nikolas Plastiras¹⁰ vardı. Şüphe yok ki Plastiras bu hareketinde yalnız değildi. Kendisi, Sakız'a çıktıktan sonra hükümete karşı var olan kinini bir başkaldırıya dönüştürmek için çalışmalarına başlamış ve bu uğurda arkadaşları ile birlikte büyük bir yol katetmişti. Plastiras ve yanındakiler, 23 Eylül 1922'de Albay Gonatas'a hareketin liderliğini teklif etmişlerdi. Birtakım şartlar öne sürerek liderliği kabul eden Gonatas,

⁹ Stilianos Gonatas, 1897 yılından 1922 yılına kadar tüm savaşlarda yer almış Venizelos karşıtı bir subaydır. Yunanistan'ın yaşadığı Küçük Asya Felaketi sonrası Nikolaos Plastiras ve Dimitrios Fokas ile birlikte Sakız Adası'nda hazırlanan ve sonrasında ilan edilen ihtilalin liderliğini yürütmüştür. 1924 Ocak ayına kadar devam eden hükümetin başbakanlığını yürüttüğü sırada Altıların infazı gerçekleştirilmiştir (Rençberler, 2014, s. 53).

¹⁰ Nikolaos Plastiras, 1883 yılında Karditsa şehrinin dağlık bir köyü olan Morfovuni'de dünyaya gelmiştir. Ortaokul sonrası askeriyeye yazılan Nikolaos Plastiras, 1909 yılında gerçekleşen Gudi Darbesi'ne katılmıştır. 1912 yılında, Larisa'da bulunan 5. Piyade Alayı'na atanmış ve Balkan Savaşları'ndaki başarılarıyla dikkat çekmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Sakız (Hios) Adası'na tayin olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda, Bulgarlar ve Türklerin içinde bulunduğu İttifak Devletleri tarafına katılma fikrine karşı çıkarak Venizeloscu hareket olan *Ulusal Savunma Hareketi'ni* desteklemiştir. 1922 İhtilali'ni tasarlayanlarından olup İhtilal Heyeti'nin dağılmasından sonra ihtilalin lideri konumuna gelmiştir (Rençberler, 2014, s. 52).

vakit kaybetmeden ihtilal hareketini başkente doğru taşımaya çalışmıştı. Bu amaçla ilk olarak 24 Eylül 1922'de Kral'a, Yunan halkına, meclis başkanına, veliaht ve hükûmet başkanına yönelik yayımlanan bildirimde, vatanın yararına, veliaht lehine Kral'ın istifası, meclisin derhal dağıtılması talep edilirken İtilaf Devletleri'ne güven verecek bir hükûmetin kurularak seçimlerinin gerçekleştirilmesi ve Trakya Cephesi'nin derhâl güçlendirilmesi istenmekteydi (Erdem, 2010, s. 503).

Gonatas, yayımladığı bildirisinden hemen sonra da başkenti işgal etmek üzere harekete geçti. Bu arada 25 Eylül'de Başbakan Triandifilakos İngiltere'nin Atina elçisi Lindley ile görüşerek İngiliz Hükûmetinin Kralı bir an önce tanınmasını önermişti. Başbakanı göre İngiltere'nin bu hamlesi ülkeyi birleştirmeye ve düzensizliği önlemeye büyük katkı sağlayacaktı. Başbakan, bu hamleyle aynı zamanda ordunun olası bir darbe girişimine karşı İngiltere'nin desteğini almaya çalışıyordu. İngiliz elçisi Lindley, talebin kabul edileceği konusunda şüpheleri olduğunu beyan etmesine rağmen başbakan ikinci görüşmede bu talebini ısrarlı bir şekilde yineleyerek elçinin kralı ziyaret edip İngiliz hükûmetinin kralı yeniden tanınmasını istedi. Dolısıyla Atina'da Kral ve hükûmet üyeleri, Sakız ve Midilli adasından Atina'ya doğru yola çıkan ordunun başkentte darbe yapacağından emin gibiydi. Nitekim İngiliz elçisi de Londra'ya gönderdiği raporunda Atina'ya doğru yola çıkan askerî birliklerin ihtilal yapacağına yönelik ilk işaretlerin alındığını ifade etmekteydi. Buradan hareketle İngiliz hükûmeti şimdilik gelişmeleri sadece izleme taraftarı olmayı politik bir zorunluluk olarak görmekteydi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Başbakanın bu girişimlerine karşılık Prens Nikolas da İngiliz elçisi ile görüşerek Kralın ve ailesinin hayatının tehlikede olduğunu dolayısıyla Kralın ülkeden ayrılması için bir İngiliz savaş gemisi gönderilmesi zaruretinden bahsetmişti. İngiliz elçiliği durumu tam olarak anlayabilmek için Yunan Donanma Komutanlığı ile bağlantıya geçmeye çalıştığı sırada donanmanın da darbeye katıldığı bilgisini aldı (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Atina'daki çabaları ile ihtilalin seyrini anlamaya çalışan İngiliz elçisi 26 Eylül sabahı Londra'ya çektiği telgrafta durumun giderek sürdürülemez bir hal aldığını ve Kral'ın birkaç gün içinde tahttan çekilmezse hanedanın düşüşünün kaçınılmaz olacağını bildirdi. Aynı sabah, Atina üzerinde bir uçak, ordu ve donanma subayları ile Midilli ve Sakız halkları adına Albay Gonatas tarafından imzalanmış bildirimleri dağıtmaya başladı. Bu bildirimlerde daha önce de ifade edildiği gibi Kral Konstantin'in Veliyaht Prens lehine tahttan çekilmesi, hükûmetin istifası, meclisin feshedilmesi, Trakya Cephesi'nin güçlendirilmesi ve partisiz bir hükûmetin yönetimi altında yeni seçimlerin yapılması talep edilmekteydi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Uçaklardan atılan bildirimlerin aynı zamanda basında yayımlanması ile büyük bir şaşkınlık yaşayan Atina halkı ne olduğunu anlamaya çalışırken 26 Eylül 1922 akşamı başkente varan İhtilal Komitesi üyeleri Albay Gonatas imzalı bir ultiमतому hükûmete göndererek iki buçuk saat içinde ultiमतoma cevap istediler. Bu sırada diken üzerindeki Hükûmet, General Papoulas'ı İhtilal Komitesinin üyeleri ile görüşmek üzere derhâl Lavrion'a göndermişti. Hükûmet, bu hamle ile komite üyelerinin niyetlerini anlama gayreti içerisindeyken, 27 Eylül'de sabahın erken saatlerinde komitenin şartlarının kabul edildiği

duyuruldu. Ancak Atina'nın Askerî Valisi Albay Constantinopoulos savunma hazırlıklarına devam ettiği için şehirde bir panik havası hâkimdi. Bu atmosfer içerisinde birkaç Venizelos taraftarı tutuklanırken silahlandırılan bir grup asker ve sivil Lavrion'a doğru yola çıkmıştı. Kral yanlıları az da olsa teslim olmayacaklarını ve direnişe geçeceklerini bu hareketleri ile gösterecekler de öğlen saatlerinde Kral'ın tahttan feragat ettiği ve hiçbir direnişin gösterilmemesi emrinin verildiği haberini alınca kararlılıkları azalmış ve bir süre sonra da silahları ellerinden alınmıştı. Öğleden sonra Atina sokaklarında devrime karşı herhangi bir silahlı direnişin gerçekleşmeyeceği artık anlaşılmıştı (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Darbe, Atina'da darbeci subayların da beklemedikleri şekilde kansız gerçekleşmiş ve halk direniş göstermeden değişimi kabul etmişti. Böylece Kral Konstantin'in 27 Eylül 1922'de istifa etmesi ile Veliht II. Georgios'un tahta çıkması hızlı bir şekilde sağlanmıştı.¹¹Ancak devrik kral ve ailesinin nereye gönderileceği meselesi ihtilalci liderlerle İngiliz elçisi Lindley arasında görüşülmeye devam ediliyordu.

Bu arada Gonatas, Limnos gemisinden diğer gemilere yayınladığı bildiri taleplerin kabul edildiği, Kral ve hükümetin istifa ettiği, askerî birliklerin gün içinde Pire'ye çıkılacağı, ordunun bir kısmının demiryoluyla Atina'ya taşınacağı bilgisini iletmış ve ihtilali gerçekleştiren orduyla donanmayı kutlamıştı (27 Eylül 1922). Aynı anda Atina'daki Genelkurmay Başkanlığına da ihtilal ordusunun üç tümen ve on bataryadan oluştuğu, öğleden sonra Atina'ya ulaşacağı söylenerek konaklama yeri probleminin çözülmesi istenmişti. Aynı saatlerde Atina Garnizon Komutanı Albay Skandalis de bir bildiriyle vatandaşların sakin olmalarını istemiş, ihtilalin partiler üstü bir konumda olduğunu söyleyerek iç kimseye dokunulmayacağını duyurmuştu. Gonatas ayrıca gazetelerde yayımladıkları bildiri ile kısa bir süre sonra İhtilal Komitesi'nin iktidarı üstleneceğini duyurmuştu.

Atina'da işlerin kaosa sürüklenmeden kontrol altına alınmasından sonra Gonatas, Plastiras ve Fokas, Eleftherios Venizelos'a bir telgraf göndererek ihtilal hükümetinin, yurt dışında ulusal meselenin ele alınması konusunda kendisiyle dayanışma içinde olmak istediği bildirildi (Erdem, 2010, s. 504). Bu arada Atina'daki tüm birlikler, süvari tümeninin liderliğinde ihtilale katılmışlardı. Yunan generallerden Pangalos¹², Gargalidis, Mazarakis, Manetas ve Çerulis, Albaylar Skandalis, Sakellaropoulos ve Havinis, Deniz

¹¹ Konstantin, yayımladığı bildiri Küçük Asya'da yaşanan talihsizliklerin ardından ve Trakya'nın da yitirilmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalındığını, bazı vatandaşlarda tahtta kalması halinde Müttefik Devletlerin Yunanistan'a yardım etmeyeceği fikrinin ortaya çıktığını, bu yanlış düşünceden dolayı ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesini önlemek için tahtından feragat ettiğini ilan etmiştir (Rençberler, 2014, s. 59).

¹² Theodoros Pangalos, (1878-1832) 1878 yılında Salamis Adası'nda dünyaya gelmiştir. İki yıl devam ettiği tıp eğitimini bırakan Pangalos, Yunan Harbiyesine (*Sholi Evelpidon*) girmiş; öğrenim gördüğü sırada patlak veren 1897 Osmanlı-Yunanistan Savaşı'na katılmıştır. 1908 yılında evi, muhalif subayların toplandığı bir karargâh haline gelmiştir. 15 Ağustos 1909'da Albay Nikolaos Zorbas önderliğinde Gudi'de başlayan kansız ihtilalin önderleri arasında yer almıştır. Balkan Savaşı'nda çeşitli cephelerde görev almıştır. 1917 yılında Selanik'te Kral'a yönelik yapılan harekete katılmış, savunma bakanlığı personel dairesi başkanlığına atanmıştır. 1918-1920 yılları arasında Paraskevopoulos'un Makedonya ve Batı Anadolu harekâtlarında kurmay başkanlığını yapman Pangalos, 1922 yılında Plastiras önderliğinde yapılan ihtilal ile siyasete dönmüş, Altılıların ölüm cezasına çarptırılmasında başrol oynamıştır. 1925-1926 yıllarında diktatör olarak Yunanistan'ı yönetmiştir (Rençberler, 2014, s. 51), (Smith, 2002, s. 476).

Albayı Hacikiriakos, Deniz Yarbayları Demestihos, Kolioaleksis ve Yannikostas gibi Atina'daki pek çok subay da ihtilal lehine hareket edeceklerini bildirmişlerdi. Saat 18.00 sularında Lavrion treniyle ihtilal ordusuna ait ilk birlikler de Atina'ya geldi. Hemen hemen aynı saatlerde Neo Faliron Limanı'na Limnos gemisiyle birlikte iki kruvazör, dört torpido gemisi, iki silahlı hafif kruvazör ve askeri taşıyan diğer on dört gemi de girmişti (Erdem, 2010: 504).

İngiltere'nin Atina Elçisi Lindley, Londra'ya gönderdiği raporunda, yaklaşık 12.000 kişilik birliğin şehre girdiğini ifade ederek askerlerin, *...çok yorgun ve yıpranmış görünmelerine rağmen doğru yerlerde bulunan subayları, düzgün bir şekilde yüklenmiş hayvanları, iyi durumda ve mesafeleri korunmuş atları ile düzenli görünülerinin kendisini çok etkilediğini...* ifade etmekteydi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

İhtilalden memnun olan bir kısım halk da İngiliz elçiliğinin önünde bir gösteri yaparak İngiltere'ye duyulan sevgilerini dile getirmişlerdi. Lindley de bu sevgiye karşılık olarak kalabalıktan üç temsilciyi kabul etmişti. Aynı gösteriler, Fransız büyükelçiliği önünde de yapılmış ancak İtalyanlara yönelik böyle bir hamle yapılmamıştı (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Bu arada Londra'da hükûmet yetkilileri Yunanistan'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Dışişleri Bakanlığı Atina ile sürekli bağlantı halindeydi. Lord Curzon, vakit kaybetmeden kan dökülmesini önlemek için gerekirse müdahale edeceği yönünde bir uyarıyı İngiliz elçiliği aracılığı ile İhtilalci liderlere iletmişti. Kral ve ailesinin durumu ilk etapta Londra'da ciddi ciddi merak uyandırmaya başlamış ve öfkeli subayların her an krala yönelik bir çılgınlık yapacakları yönünde endişeler oluşturmuştu. Londra'dan gelen talimatla İngiliz elçisi Lindley, Gonatas ve Plastiras ile görüşerek kral ve ailesinin güvenli bir şekilde ülkeden ayrılmasını istemişti. Bu talep üzerine her iki albay da hemen bir Yunan gemisi sağlamayı ve ülkeden ayrılmayı organize etmek için tüm düzenlemeleri İngiliz Deniz Kuvvetlerine bırakmayı teklif etmişlerdi. Ancak İngiliz elçisinin Lord Curzon'a aktardığına göre, Kraliyet ailesinin güvenli bir şekilde gidebileceği yer konusunda birtakım belirsizlikler ortaya çıkmış, taraflar arasındaki anlaşmazlık kralın öldürüleceği yönündeki korkuları artırmıştı. Bu nedenle Lindley, vakit kaybetmeden Kral ve ailesinin güvenlikleri için ilk etapta geçici olarak Malta'ya gönderme niyetini Londra'ya iletmiş fakat bu, Londra Hükûmetince uygun görülmemişti. İngiliz elçiliği Kral Konstantin ve ailesinin güvenli bir şekilde Atina'dan çıkarılması misyonunu üstlenmesine rağmen İngiliz hükûmeti ailenin Malta'ya gönderilmesine müsaade etmiyordu. Neticede kriz, İtalyan Hükûmetinden sağlanan gerekli izinlerle aşarak 30 Eylül günü devrik Kralın, Prens Nikolas ve ailesiyle birlikte saat 21.00'de Orepos'ta düzenlenen askerî bir törenle Atina'dan Palermo'ya doğru yola çıkması sağlandı. Öyle görünüyor ki bu krizin bir an evvel çözülmesinde İtalyan Hükûmet yetkilileri ile İtalya'nın Atina Büyükelçisi önemli rol oynamıştı.

Devrik Kral Konstantin ve ailesinin Malta'ya gönderilmesine müsaade etmeyen İngiliz Hükûmeti, ihtilalci subayların elinden Konstantin ve ailesini kurtarmıştı (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922), ancak Atina'da işler Konstantin'in ülkeden ayrılması ile sükûnete kavuşacak gibi gözüküyordu. Nitekim 28 Eylül 1922'de, Albay

Gonatas, Albay Plastiras ve donanmadan Yüzbaşı Fokas'tan oluşan İhtilal Komitesi, başkentte yönetimi üstlendiğini duyururken, Anadolu'daki felaketten sorumlu tutulanlar da tutuklanmaya başlanmıştı. İhtilalin arifesinde Eski Bakan Mihail Gudas, Oniki Ada'ya varmaya yetecek yakıtla bir tekne ayarlandıktan sonra Gounaris'in yanına gitmiş, her şeyin hazır olduğunu, yurt dışına çıkmaları gerektiğini söylemiş, ancak Gounaris kalacağını ve hesap vereceğini, kendisinin kaçmasının söz konusu dahi olmadığını söylemişti. Eski başbakan ve bakanlara fanatikler tarafından öldürülme tehlikesinin olduğu çok kez dile getirilmiş olsa da onlar kaçmamışlar, evlerinde ya da ofislerinde tutuklanmışlardı. 27 Eylül 1922'de Gounaris ve Protopapadakis¹³ milletvekili Stais'in evinde, Nikolas Stratos¹⁴, Nikolas Theotokis¹⁵, Ksenofon Stratigos ve Mihail Gudas kendi evlerinde tutuklanmışlardı. Birkaç gün sonra da Eski Dışişleri Bakanı Georgios Baltazzis¹⁶ ve ardından en son Georgios Hacıanesti¹⁷ 9 Ekim 1922'de Neo Faliro'daki evinde tutuklanmışlardı (Rençberler, 2002, s. 62).

Tutuklamaların başlaması başta İngiliz Elçisi Lindley olmak üzere, Atina'da bulunan diğer Avrupa devletlerinin elçilerini de endişeye sevk etmişti. Lindley, Londra'ya gönderdiği telgrafta, "*işlerin gidişatından memnun olmadığını*" ve her şeyin kontrolden çıkabileceği uyarısında bulundu. Atina sokaklarında tutuklanan bu kişilerin büyük bir intikam duygusu ile kurşuna dizilecekleri söylentileri yayılmaya başlayınca İtalya, İspanya, İsveç ve Hollanda elçileri Lindley'e gelerek kan dökülmesini önlemek için müdahalede bulunup bulunmayacakları konusunu görüştüler.

Atina'da olağanüstü saatler yaşanıyordu. Durumdan haberdar edilen Fransız elçisi de İngiliz elçiliğine gelerek olayları buradan takip etmeye başladı. Lindley, derhal İhtilalci Komite liderlerinin ne düşündüklerini öğrenmek için Gonatas ve Plastiras'ın İngiliz elçiliğini ziyaret etmelerini istedi. Bu talep üzerine iki İhtilalci lider İngiliz elçiliğine

¹³ Petros Protopapadakis (1860-1922), Paris'te mühendislik eğitimi görmüştür. Yunanistan'a döndüğünde bir süre öğretim üyeliği yapmış, Korent Kanalı ve Kavala-Dedeoğaç demiryolunun yapımında çalışmıştır. 1902'de milletvekili seçilmiştir. 1915 yılında ve 1921-1922 yıllarında Gounaris Hükûmetlerinde Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. 1922 yılında Altılılar davasında yargılanarak kurşuna dizilmiştir (Smith, 2002, s. 478).

¹⁴ Nikolas Stratos (1877-1922). Yunanistan'da aldığı hukuk eğitiminden sonra bir süre avukatlık yapmış, 1902 yılında bağımsız milletvekili seçilerek parlamento'ya girmiştir. 1911 yılında Meclis Başkanı ve kısa süre sonra da Denizcilik Bakanlığına getirilmiştir. 1913 yılında Venizelos ile anlaşmazlığa düşerek istifa etmiştir. 1916 yılında Ulusal Muhafazakâr Parti'yi kurmuş, 1922 yılında İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 1922 yılında Altılılar Davası'nda yargılanarak kurşuna dizilmiştir (Smith, 2002, s. 480).

¹⁵ Nikolas Theotokis (1878-1922), Korfu'da dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin'de büyükelçi olarak görev yapmıştır. 1920 yılında milletvekili seçilmiş, 1921-1922 yılları arasında Gounaris Hükûmetinde Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır. Altılılar davasında yargılanarak kurşuna dizilmiştir (Smith, 2002, s. 48).

¹⁶ Georgios Baltazzis (1866-1922). İzmir'de doğmuştur. İzmir'de Ruhban Okulunu bitirdikten sonra Atina Üniversitesine devam etmiştir. 1902'de milletvekili seçilmiş, 1908'de kurulan Theotokis Hükûmetinde, 1915 yılında ve 1921-1922 yıllarında görev yapan Gounaris Hükûmetlerinde bakan olarak görev almıştır. Altılılar davasında yargılanarak suçlu bulunup kurşuna dizilmiştir (Smith, 2002, s. 471).

¹⁷ Georgios Hacıanesti (1863-1922). Yunanistan ve Fransa'da askerî eğitim gören bir topçu subayıdır. 1912-1914 yıllarında 6. Tümen Kurmay Başkanı olarak görev yapmıştır. 1917-1920 yılları arasında kendi isteği ile geri hizmete alınmış, 1920 yılında yeniden göreve çağrılarak generalliğe yükseltilmiştir. 1922 Nisan ayında Trakya ordusuna başkomutan olarak atanmış, Mayıs 1922'da aynı zamanda Batı Anadolu Başkomutanlığı görevini de üstlenmiştir. Altılılar davasında vatana ihanetten sorumlu tutularak kurşuna dizilmiştir (Smith, 2002, s. 474).

gelerek, Lindley başta olmak üzere, orada hazır bulunan elçilere meydana gelen olaylar ve bu olaylara karşı düşüncelerini açıkladılar (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Lindley'in Londra'ya bildirdiğine göre, ihtilalci subayların fikri, Batı Anadolu'daki ulusal felaketin sorumlusu olarak gördükleri kişileri yargılamak ve ardından genel af ilan etmektir. Lindley, liderlerin düşüncelerini öğrendikten sonra, onlara intikamcı duygularla hareket etmenin dünya kamuoyunda Yunanistan'ın itibarına çok kötü etki yapacağını ve Yunanistan için altından kalkılamayacak kadar kötü sonuçlar doğuracağını konusunda uyardı. Fransız elçisi de Lindley'in bu uyarılarına katılarak liderlere, bu meselede takip edilecek en akıllıca yolun, düzenli hükûmet kurulduktan sonra bu kişilerin sivil bir mahkemede yargılanması olduğunu ifade etti. Elçilerin bu uyarıları, liderlerde etki yaratmış olacak ki hem Gonatas hem de Plastiras, bu tavsiyeler doğrultusunda hareket edeceklerine söz verdiler. Hatta Gonatas elçilere, İhtilalin amacının İtilaf Devletleri ile dost olmak olduğuna vurgu yaparak sivil bir hükûmetin kurulmasında önerilerinin olup olmayacağı konusunda fikirlerini sordu. Elçiler, herhangi bir isim telaffuz etmeyeceklerini beyan edince; Gonatas, kabinede yer alması için bir dizi isim saymış ve bunlara itirazları olup olmayacakları konusunda elçilere danıştı (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922). Görüşmede İngiliz elçisi Lindley, Albay Gonatas ile Kral ve ailesinin korunması yönünde ciddi telkinlerde bulunması İngiltere'nin bu ailenin durumundan endişe ettiğini gözler önüne seriyordu (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Görüşmeden sonra İhtilalci liderler elçilere söz verdikleri gibi vakit kaybetmeden 30 Eylül 1922'de hükûmeti tesis edip, kabineyi oluşturarak 1 Ekim 1922'de yeni Kral'ın onayına sundular (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922). Elçilikte geçen bu görüşme, Lindley'in Lord Curzon'a aktardığı bilgilere göre, oldukça yapıcı bir havada geçmişti. Lindley'e göre, yeni hükûmetin tesis edilmesi ile İhtilalin ilk aşaması tamamlanmış olunuyordu. Ancak ortada Yunanistan için kat edilecek çok yol vardı. Nitekim İngiliz Elçisi, ihlali ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmede şu ifadelerle yer veriyordu:

Düzenli bir hükûmetin kurulmasıyla, tahttan çekilme ve Kral Konstantin'in Yunanistan'dan çıkarılması, yerine Kral Georgios'un getirilmesi ve tüm ülkenin yeni durumu kabul etmesiyle birlikte, bu sürecin ilk aşaması tamamlanmış sayılabilir. İhtilal Komitesi hala varlığını sürdürmektedir ve tahtın arkasındaki gerçek güçtür. İhtilal Komitesi yavaş yavaş tamamen geri çekilebilir ya da ortaya çıkan durumlara göre kendisini yeniden siyasi arenada gösterebilir. Veya daha kötü bir alternatif ise iktidarın tamamen liderlerin elinden kaçması ve yenilgiyle aşağılanan, açlıktan ölen mültecilerle dolup taşan ve yaşamın gerekliliklerinden yoksun olan ülkenin Rusya'nın kaotik koşullarına düşmesidir... (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Lindley'e göre ihtilal, Batı Anadolu'daki başarısızlıktan ve ülke içerisinde devam eden kargaşadan sorumlu tutulan Gounaris Hükûmetini görevden almak ve Kral Konstantin'i ülkeyi terk etmeye zorlamak gibi açık bir niyetle örgütlenmişti. Böylelikle Kral'ın ülkeyi terk etmesi İngiltere ve Fransa kanadında olumlu bir tavır değişikliğine sebebiyet

vereceği düşünülüyordu. Çünkü 1920 sonbaharında gerçekleşen taht değişikliği İngiliz ve Fransız hükümetlerinin tepkilerine neden olmuş ve Konstantin, bu devletlerce adeta istenmeyen kral ilan edilmişti. Dahası Müttefiklerin, Türkleri barışa ikna etmek için Türkiye'ye Doğu Trakya'yı önermeleri de ihtilale giden süreci hızlandırmıştı. İhtilalciler, zaman kaybedilmesi durumunda Doğu Trakya'nın da ellerinden çıkacağı ve ülkenin yeni bir kaosa sürükleneceğini düşünüyorlardı. Onlara göre, yönetime el konulması, Doğu Trakya'nın elde tutulması konusundaki kararlılığı İngiliz ve Fransızlar nezdinde gösterebilirdi. Lindley, ayrıca ihtilalin Yunan halkı arasında çok az coşku uyandırdığına ve bu girişimin ülkeyi gerçekten yeniden bir araya getireceğine kimsenin inanmadığına da değinerek halkın büyük çoğunluğunun Konstantin'e sempati duyduğunu ve onun tahttan ayrılmasına, ...*Büyük Helen düşüncesinin çıkarları için siyasi bir zorunluluk olduğunu...* düşüncelerinden dolayı ses çıkarmadıklarını dile getirmişti (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 556, 1 Ekim 1922).

Lindley'e göre, ihtilalci liderler, daha fazla geç olmadan İngiltere ve Fransa'nın yeniden güvenini kazanmak için harekete geçmişlerdi (TNA FO. 476/36, Annual Report, 1922, Greece, No. 12246). Aslında Lindley tespitlerinde haklıydı. Çünkü yine Lindley'in raporlarından anladığımız kadarıyla ihtilalci liderler, Kral Konstantin ve onun döneminde meydana gelen olayların Yunanistan'ı müttefik cepheden iyice uzaklaştırmış olduğunu ve dolayısıyla müttefik hükümetlerin de kendilerinden böyle bir hamleyi umut ettiklerini düşünerek eninde sonunda İngiliz yönetiminin de kendilerini haklı göreceklerine inanıyorlardı.

İngiliz elçisinin İhtilal ile ilgili olarak sıcağı sıcağına yaptığı bu değerlendirmeler, ihtilal liderlerinin gerçek düşünce ve niyetlerini ortaya koyuyordu. Aslında Yunanistan'da gerçekleşen bu ihtilal, Gudi Darbesi'nden beri ortaya çıkan intikamcı bir hesaplaşmanın ürünüydü. Batı Anadolu'da Türk ordusuna karşı alınan yenilgi ise bu intikamcı hesaplaşmada Venizelos tarafları lehine bardağı taşıran ve onları bir an evvel harekete geçmeye sevk eden son damlaydı. Bununla birlikte Lindley, İhtilal Komitesinin derhal harekete geçme nedenlerini de doğru tespit etmişti. Çünkü İzmir yeniden Türklerin eline geçmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa orduya *Dur* emrini henüz vermemişti ve şimdilik Yunan kuvvetlerinin elinde bulunan Doğu Trakya, bu ordunun hedef merkezindeydi. Bu durum, Boğazlar ve İstanbul bölgesinde askerî varlıklarını devam ettiren Müttefikler için bir tehdit unsuru olarak görülüyordu. Müttefikler, Yunan Kuvvetlerinin Türk ordusunu durduramayacağı ve İzmir'in elden çıkacağına inanıldığı Eylül ayının ilk günlerinde kendi aralarında görüşmelere başlamak suretiyle harekete geçmişlerdi. Özellikle İngiltere için Boğazlar bölgesi her ne koşulda olursa olsun Türklere karşı savunulması gereken *İmparatorluk toprağıydı*. Dolayısıyla Müttefikler, Mustafa Kemal'i ateşkese razı etmek amacıyla vakit kaybetmeden görüşmelerin başlaması taraftarıydılar. Nitekim 20-23 Eylül 1922'de İngiliz ve Fransızlar arasında yapılan ve sert tartışmalara neden olan görüşmelerde Türkleri barış masasına oturmaya razı etmek için Doğu Trakya'nın onlara teklif edilmesi karara bağlanmıştı. Bu görüşmelerden önce Türk kuvvetleri ile karşılaşmamak için İngilizleri yalnız bırakarak Boğazlar bölgesinden kuvvetlerini çeken Fransızlar, İngiliz temsilcisi Lord Curzon'u Doğu Trakya hususunda razı edebilmek için çaba serf etmişti. Neticede ihtilalci subaylar bu duruma razı gelmek istemedikleri için harekete geçmişlerdi.

Lindley, ihtilalin bundan sonra nasıl devam edeceği konusunda haklı olarak birtakım değerlendirmelerde bulunarak, kaos ortamına doğru sürüklenen Yunanistan için henüz işlerin yoluna girmediğine dikkat çekmişti. Gerçekten de Yunanistan'da istikrarlı bir hükûmetin tesis edilmesi için sular henüz tam olarak durulmamıştı. İhtilal Komitesi, hükûmete müdahale ederek yenilgiden sorumlu tutulan subayların bir an evvel askerî mahkemede "*intikamcı bir şekilde*" yargılanması için baskı yapmaya başlamış, bu da hükûmetin içerde ve dışardaki işlerini bütünüyle sekteye uğratarak yönetim mekanizmasını adeta felç etmişti. Müttefiklerin, Yunanistan'da işlerin normale dönerek hükûmetinin gerçek sorunlarla uğraşmasını bekledikleri bu zaman diliminde, İhtilal Komitesi hükûmetin işlerine müdahil olarak hükûmeti -tabiri caizse- işlevsiz bırakmıştı.

İhtilal Komitesinin kılıcı altında kurulan hükûmet, işleri yoluna koymaya çalışırken Mudanya'da Türklerle İtilaf Devletleri arasında savaşı sona erdirecek ateşkes görüşmelerinin başlaması için yoğun bir diplomasi yürütölmekteydi. Türk ordusunun İzmir'i kurtarmasından sonra ordunun İtilaf Devletleri'nin elinde bulunan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yönelmesi Londra, Paris ve Roma'da tedirginliğe neden olmuş, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki Yüksek Komiserleri vasıtasıyla Müttefikler, Türk kuvvetlerini durdurmak için Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yaparak bir ateşkesin sağlanması için girişimlerde bulunmuşlardı. Sakız ve Midilli adalarında şekillenen ve Atina'da darbeye sebebiyet veren ihtilalci subaylar, Kral ve hükûmete yönetimden el çekirtmesi için baskı yaparken Müttefikler de Türkleri durdurmak için kendi aralarında görüşmeler yapmışlardı. Ancak bu görüşmelerde taraflar, derin bir anlaşmazlığa düşmüşlerdi. İtalyan ve Fransızlar, Türklerin kesin bir zafer kazandıklarına inandıklarından onları ateşkesle razı edebilmek için Yunan kuvvetlerinin elinde bulunan Doğu Trakya'nın Türklere geri verilmesini önerirken İngilizler; Türk kuvvetlerinin durdurularak Avrupa'ya geçişlerinin engellenmesi ve bunun için de Müttefiklerin blok olarak hareket edip Çanakkale ve İstanbul'da önlerine set çekmelerini önermişti. İngilizlere göre Türkler, Müttefikleri değil Yunanlıları yenmişlerdi ve eğer karşılarında güçlü bir Müttefik askerî birlik görürlerse geri adım atacaktı. Buna karşın İtalyan ve Fransız Hükûmet temsilcileri ise zaten az sayıda olan kuvvetlerinin Türkleri durdurmaya yeterli olmayacağını savunurken tatminkâr bir taviz ile Türklerin barış masasına çekilebilecekleri görüşündeydiler. İngilizler, Paris ve Roma'dan istedikleri desteği bulamayınca hem Çanakkale Boğazı'na hem de İstanbul üzerine yönelmiş olan Türk kuvvetlerini durdurarak onları ateşkesle zorlamak için, dominyonları başta olmak üzere, Balkan ülkelerinden yardım talep etmişler ancak olumlu cevap alamamışlardı (Bozkurt, 2021, s. 394), (Yavuz, 2023, s. 521).

İngiliz hükûmeti, Türkleri askerî kuvvetle durdurmada yalnız olduğunu anlayınca İtalyan ve Fransızların önerilerini kabul etmek zorunda kalmış ve 20 Eylül 1922'den itibaren Mustafa Kemal Paşa ile Müttefik Devletlerin İstanbul'daki temsilcileri arasında yoğun diplomatik girişimler başlamıştı. Bu girişimlerin devam ettiği eylül ayının son günlerinde Çanakkale'de Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında bazı tatsız olaylar meydana gelse de taraflar Mudanya'da bir araya gelerek Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetlerinden alınarak Türklere teslim edilmesi karşılığında ateşkes görüşmelerinin başlamasına karar vermişlerdi (Bozkurt, 2014, s. 65). Şüphesiz ki bütün bu gelişmeler, Atina'da İhtilalci subaylar tarafından da takip ediliyordu. Subaylar, Doğu Trakya'nın teslim edilmemesi için

ellerini çabuk tutarak bir darbe yapmışlardı. Fakat bu hamle Doğu Trakya'nın Türklere şartsız teslimini engelleyememişti.

3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan ateşkes görüşmelerine TBMM Hükümeti adına İsmet Paşa, İngiltere adına General Harington, İtalya adına General Mombelli ve Fransa adına General Charpy katılmıştı. Yunan Hükümeti General Mazarakis ve Albay Sariyannis'i görüşmelerde temsilci olarak görevlendirmesine rağmen generaller, Mudanya açıklarında bir İngiliz gemisinde bekleyerek görüşmelere katılmamışlardı.¹⁸ General Mazarakis, Mudanya görüşmeleri ile ilgili anılarında: *Sariyannis ve ihtilalin asıl lideri Plastiras'la birlikte Tekirdağ'a geçtiklerini, Marmara'da ise Yunan kruvazörüyle gitmemeleri için kendilerini bir İngiliz muhbirinin aldığı, iki yıl boyunca şanlı bir tümenin komutanı olarak kaldığı Mudanya'ya şimdi eski müttefiklerinin gemisinde sanki bir suçluymuş gibi verilen kararları dinlemeye gittiğini ifade etmiştir. Mazarakis, İsmet Paşa'yı hiç görmediklerini, zaten müttefiklerin ve Türklerin antlaşma hükümlerini Mudanya'ya varmalarını beklemeden, hiçbir şey sormadan belirlediklerini ve metnin kendilerine 5 Ekim'de İngiliz gemisinde takdim edildiğini ifade etmiştir. Müttefiklere, maddelerin barış hakkında peşin hüküm içerdiğini, Trakya'nın Türklere derhal tesliminin kabul edilemez olduğunu, nitekim bunu onaylamak için yetkisi olmadığını* ifade etmekte ve Fransız General Charpy'nin 'Kemal'in ordusunun Avrupa Yakası'na geçip üzerlerine yürüme tehlikesi üzerinden baskı yapıp antlaşmayı kabul ettirmek istediğini kaydetmektedir (Rençberler, 2014, s. 71).

Görüşmelere doğrudan Yunan delegeler katılmasalar da İngilizler vasıtasıyla görüşmelerin seyri hakkında bilgi almışlardı. Yunan delegeler, Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından terk edilerek kuvvetlerin Meriç'in batısına çekilmesini ilk etapta kabul etmeyerek Atina'daki ihtilalin liderlerinden talimat istemişlerdi. Ancak askerî cunta yönetimi altındaki Atina'nın tepkiden öte yapabileceği pek bir şey yoktu. Yine de Yunan delegeleri 7 Ekim 1922'de Doğu Trakya'nın teslim şartını kabul etmediklerini beyan etmişlerdi. Yunan itirazı pek bir anlam ifade etmese de görüşmelerin kesilmesine neden olmuş ancak İsmet Paşa'nın İngilizlerle görüşmesi ve Müttefiklerin devreye girmesi ile müzakereler yeniden başlamıştı. Yunan delegeler ise bu süreçte sürekli Müttefiklerin baskısına maruz kalmışlardı. Nitekim 11 Ekim 1922'de taraflar mütareke antlaşmasını imzalamalarına rağmen Yunan delegeleri antlaşmayı imzalamak istememiş fakat İngiltere'nin baskısı neticesinde kabul etmek ve imzalamak durumunda kalmıştı.¹⁹

Esasında İhtilal Komitesi, Doğu Trakya konusunda askerî bir hazırlık içerisinde gözükerek Müttefiklere mesaj, Türklere de gözdağı vermek istemişti. Ne var ki Müttefiklerin baskıları ve Atina'da meydana gelen olaylar onları ateşkesi kabule razı etmişti.

Ateşkes antlaşmasının imzalanması Yunanistan'da birtakım tepkilere neden olsa da içinde bulunulan hassas durum bu tepkilerin sesinin duyulmasını engelledi. Zira Atina'da

¹⁸ Ali Naci Karacan'a göre, Yunan delegeleri Pire ile Mudanya arasında denizinin fırtınalı olması nedeniyle ancak konferansın ikinci günü Kızılhaç bandıralı bir posta vapuru ile öğleden sonra Mudanya'ya geldiler. Yunan delegeler ancak aynı gün akşam saat 10'da Müttefik generallerle ilk teması yapmışlardı (Karacan, 1971, s. 35-37).

¹⁹ Antlaşmanın Yunanistan'da meydana getirdiği etki ve imzalanma süreci hakkında bilgi için bkz. (Rençberler, 2014, s. 68-76).

yeni hükûmetin göreve başlamasına rağmen sular henüz durulmamıştı. İhtilal Komitesi, Müttefiklere hızlı bir şekilde sivil bir hükûmetin tesis edilerek yargılamaların sivil mahkemeler tarafından yürütüleceğine dair sözler verse de kamuoyunda ve ordu içinde yükselen tepkiler ve muhaliflerin sert tutumları yüzünden ihtilalci subayların, o kadar kolay karargâhlarına çekilmeyeceklerini ortaya çıkarmıştı. Nitekim ekim ayının ilk günlerinden itibaren Atina'da düzenlenen gösterilerde halk felaketten sorumlu olanların yargılanması için hükûmete baskı yapmaya başlamıştı (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 516, 1 Kasım 1922).

Bu arada Anadolu'da yaşanan yenilgi yüz binlerce mültecinin Yunanistan'a akmasına neden olmuş, hükûmet yaşanan bu hengâme içinde mültecilere yer bulabilmek için bütün imkânları seferber ederken Avrupalı devletlerden de yardım talep etmişti.²⁰ Adalara ve Yunanistan ana karasına göç eden yüz binler başta Atina olmak üzere ülkenin hemen bütün şehirlerine dağılmış durumlardı. Venizelos, Lozan Görüşmeleri başlamadan evvel Milletler Cemiyeti'nden yardım talep ederken Lozan'da öncelikli olarak bu sorunun ele alınması için diplomatik girişimlere başlamıştı. Denilebilir ki Yunanistan bu dönemde sadece yenilginin ortaya çıkardığı siyasi felaket ile değil, gelen göçmenlerin ortaya çıkardığı iktisadi ve sosyal felaketlerle de uğraşmak durumundaydı.

Bütün bu gelişmelerle birlikte subayların gerçekleştirdiği ihtilal, Atina'da Veliath George'u tahta çıkarmasına rağmen İngiltere başta olmak üzere yeni kralı tanıyan şimdilik herhangi bir ülke yoktu. Hâlbuki Yunan kamuoyunda yeni kralın büyük devletler tarafından derhal tanınacağına dair güçlü bir kanaat oluşmuştu. Gelinen aşamada kralın tanınmama durumu, Yunanistan'da monarşiye karşı cumhuriyeti dillendiren sol kesimin sesini yükseltmesine imkân vermişti. Lindley, İngiliz Dışişlerine ortaya çıkan vaziyetin sakıncalarına değinerek mümkün olan en kısa sürede İngiliz hükûmetinin yeni kralı tanımmasını tavsiye etmişti. Londra Hükûmeti, ilk etapta bu öneriyi dikkate almasa da monarşiye yönelik aleyhte söylemlerin basında dillendirilmesi ile birlikte Lindley'e Kral'a *tanıma anlamına gelmeyen* resmî bir ziyaretin tertip edilmesi talimatını gönderdi. Böylece İngilizler, bekle gör politikası ile ihtilalin gücünü ölçmeye çalışırken *defacto* bir karar ile yeni kralı tanıma olayını sürüncemeye bıraktılar. Şüphe yok ki bu durum, Yunan kamuoyunda olduğu gibi Avrupa kamuoyunda da merak konusu olmuştu. Lindley'e göre, bu hamle Yunanistan'da Cumhuriyetçilerin güçlenmesine zemin kazandırarak ülkenin istikrarsızlığa sürüklenmesine yol açabilirdi. Çünkü *...bir Yunan cumhuriyetinin Yunan monarşisinden bile daha az istikrarlı olacağından bu durumun hem İngiliz ticari çıkarlarını hem de Balkanlar'ın barışını olumsuz etkileyeceği aşikârdı.* (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Ülkede kaos devam ederken İhtilal Komitesi, 18 Ekim 1922'de hükûmeti devirme ve kralı değiştirme girişiminin hangi maksatla yapıldığını ve nihai amaçlarının ne olduğunu halka beyan etmek amacıyla resmî gazetede uzun bir manifesto yayımladı. Komite manifestosunda, hiçbir parti veya hizbin rol oynamadığı ihtilalin, *partiler üstü* bir tutum ile gerçekleştirildiğini ifade ile düzene ve yasalara bağlı şekilde halkın iradesinin tecelli edeceği seçimlere kadar ülke yönetiminin üstlenildiği beyan edilmekteydi. Komite,

²⁰ Savaştan hemen sonra Yunanistan'a akın eden mültecilerin yaşadıkları sıkıntılar hakkında bilgi için bkz. (Yavuz, 2023, s. 503-527).

ihtilalin amacını ise ulusal kurtuluş politikasına işlerlik kazandırmak, bozulan düzeni yeniden tesis etmek ve böylece *büyük ulusal felakete* yol açan ve *anavatanın düşmanı olarak kabul ettiği Konstantinistlerin politikalarını tümüyle ortadan kaldırarak*, Yunanistan'ı Büyük Devletlerle birleştiren ittifak bağlarını yeniden güçlendirme çabasından ibaret olduğu şeklinde açıklamaktaydı. Onlara göre, ulusal kurtuluş ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Komite bildirisinde iç barışı yeniden sağlamak için *değersiz yöneticiler tarafından kandırılan, aldatılan, acımasız fedakârlıklara katlanmak zorunda bırakılan insanların uzlaşmasını sağlamak...* niyetine de yer verilerek *Küçük Asya cephesinin çöküşünden sorumlu tutulan Anavatan düşmanlarının ibret verici bir şekilde cezalandırılmasını da* sağlamak amacıyla oldukları da ifade edilmekteydi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 599, Ek. 1, 18 Ekim 1922).

Manifesto, Yunan kamuoyunda karmaşık duygularla karşılanırken İhtilal Komitesi ülkede sükûneti sağlama adına Venizelos karşıtlarını susturmak için olağanüstü kararlar almaya ve yargı komisyonları oluşturmaya başladı (TNA FO. 476/36, Annual Report, 1922, Greece, No. 12246). Sorgulama komisyonunun başkanlığına da General Pangalos getirildi. Sorgu komisyonu, aldığı karar ile tutuklu halleri devam eden Gounaris, Stratos, Protopapadakis, Theotokis, Baltacis, Stratigos, Gudas ve Başkomutan Hacıanesti'nin vatana ihanet suçundan askerî mahkemede yargılanmasına karar verdi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, Ek. 2, 13 Kasım 1922).

Atina, yargılamaların başlaması ile tüm Avrupa'nın ilgi odağı hâline gelmişti. Darbeci subayların yargılamalar sırasında nasıl bir tutum sergileyecekleri veya ülkenin yönetiminde nasıl söz sahibi olacakları konusunda Atina'daki Avrupalı elçilerin görüşleri hükûmetlerine ivedilikle iletiliyordu. İngiliz elçisi Lindley'e göre, İhtilal Komitesinin önünde üç yol vardı. İlk olarak, çeşitli devlet dairelerini kontrol ederek ülkeyi yönetmeye devam edebilirlerdi. İkinci olarak, kendi üyelerini kilit bakanlık pozisyonlarına atayarak hükûmetle bütünleşebilirlerdi. Üçüncü olarak ise üyeler askerî görevlerine dönerken politikacıların yönetimi devralmasına izin vererek sessizce kenara çekilebilirlerdi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, Ek. 2, 13 Kasım 1922).

Tahmin edileceği gibi Komite, bu üç yoldan doğal olarak birincisini tercih ederek kendisinden tavır bekleyen İngiltere'ye ilk icraatını da göstermiş oldu. Ayrıca komite vakit kaybetmeden Venizelos'u Avrupa'daki Yunan temsilcisi, Caclamanos'u da Yunanistan'ın Londra'daki temsilcisi olarak görevlendirdi. Bu adım komitenin, hükûmet etme görevini "*şimdilik*" sivillere devretme niyetinde olmadığı yönünde bir işaretiydi. Bununla birlikte intikamcı duygular içerisinde gerçekleşen tutuklamalar ve arkasından gelen 18 Ekim manifestosu, ülkede durumun Lindley'in ifade ettiği gibi kontrolden çıkabileceğine yönelik güçlü işaretlerdi. Bu nedenle Lindley başta olmak üzere Atina'da bulunan Fransız ve İtalyan elçileri vaziyetin bir iç savaş tehlikesi taşıdığı ve böyle bir durumda "komşu ülkelerin açgözlülüğü nedeniyle ülkenin büyük tehlikelere maruz bırakacağı" uyarısının ihtilalci liderlere her fırsatta yapması gerektiği yönünde hükûmetlerine tavsiyelerde bulunmaya devam etmekteydiler (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, Ek. 2, 13 Kasım 1922).

İhtilal Komitesi, daha önce ilan ettikleri manifestoya uygun olarak 26 Ekim 1922'de yayımlanan 22 maddelik ihtilal kararnamesi ile felaketten sorumlu tutulanların

yargılanması için Aleksandros Othoneos'un başkanlığında on yargıç, bir ihtilal komiseri ve bir sekreterden oluşan Olağanüstü Askerî Mahkeme oluşturdu (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, Ek. 2, 13 Kasım 1922).

Lindley, yaşanan gelişmelerle ilgili olarak Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis'e mektup yazarak Gunatas ve Plastiras'ın kendisine verdiği söze rağmen oluşturulan askerî mahkemenin Yunanistan'ın geleceği açısından sıkıntılı sonuçlar doğuracağı uyarısını yaptı. Lindley, ayrıca mektubunda Yunanistan'da çok fazla sorumsuzluk yapılmaya başlandığını, askerî politik hatalar nedeniyle, *...Bakanların askerî mahkemede yargılanmasının ülkeyi derinden böleceğini ve İngiltere'de olumsuz bir izlenim yaratacağı...* uyarısında bulundu. Durumun son derece tehlikeli bir hâl aldığını gören Politis, mektubu olumlu karşılayarak Lindley'e kamuoyunda oluşan intikam yaygaralarına boyun eğmenin ölümcül hata olacağına inandığını, gerçek ve adil bir mahkeme tesis edilene kadar duruşmaların ertelenmesi için çaba sarf edeceğini, bunu başaramaz ise istifa edeceği konusunda teminat verdi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, 13 Kasım 1922).

Atina'da son derece hareketli ve gergin saatler yaşanıyordu. Lindley, konu ile ilgili gelişmeleri Lord Curzon'a aktarırken, şimdiki vaziyette normal gelişmelerin yaşanmadığı Atina'da kurulan bu mahkemenin İngiltere'deki mahkemelerle kıyaslanamayacak şekilde hiçbir adalet güvencesi sunmayan bir mahkeme olduğuna dikkat çekmekteydi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, 13 Kasım 1922).

13 Kasım 1922'de Parlamento binasında görülmeye başlayan ve yakın dönem Yunan tarihinde "*Altılar Davası*" olarak bilinen dava, 28 Kasım 1922 sabaha doğru hâkimlerin kesin kararlarını vermeleriyle sonuçlandı. Duruşmalar basının yoğun ilgisi altında 16 gün sürmüş ve bu süre zarfında mahkeme üyeleri sanıkların suçlu olup olmadıklarına yönelik kanaate vakıf olmuşlardı. Tutuklu olarak davada hazır bulunan sanıklar, Yunanistan'ın Anadolu'da yaşadığı felaketten sorumlu tutulmaları temelinde 14 ayrı suçlamaya maruz kalmışlardı (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 635, 13 Kasım 1922). Suçlamalarda esas unsur, Anadolu'da alınan yenilginin nedenleri üzerineydi. Ayrıca, Konstantin'in tahta yeniden oturması ile birlikte Yunanistan'ın İngiltere, Fransa ve İtalya ile olan ilişkilerinin durumu da sanıklara suçlama olarak yöneltilmişti. Sanıklar, Yunan ordusunun yaşadığı felaketten sorumlu oldukları için "*vatana ihanetle*" suçlanıyorlardı. Mahkeme başkanı, sanıklara bu suçlamaları yöneltirken tanıkların ifadelerine başvurmuştu. Tanıklar, geniş manada hem Venizelos taraftarı hem de Venizelos'un politikalarına karşı kişiler arasından seçilmişti. Tanıkların bir kısmı tutukluları yaşanan felaketten sorumlu tutarken bazıları ise yaşanan olaya daha farklı açılardan bakarak felaketin sorumlularının bu kişiler olmadığını açıkça beyan etmişlerdi. Tanıkların dinlenmesinden sonra sıra ile sanıklara sözler verilmiş onlar da kendilerine tanınan süre dâhilinde suçlamaları reddederek beraatlerini istemişlerdi. Sanıklar, Yunan ordusunun Anadolu'da yaşadığı yenilginin nedenleri konusunda detaylı ve açık sözlü beyanatlarda bulunarak yaşanan yenilgide paylarının olmadıklarını ifade etmişlerdi. Sanıklar, kendilerine yönetilen "Yunan Krallığına ait toprakları Türklere neden teslim ettiniz?" sorusuna Batı Anadolu'da Yunan ordusunun işgali altındaki toprakların hiçbir zaman Yunan Krallığına ait topraklar olmadığını dile getirerek Sevr Barış Antlaşması'nda bile

böyle bir madde olmadığını ifade etmişlerdi. Onlara göre, Anadolu'daki savaşı Venizelos başlatmıştı ve kendileri ordunun durumunu daha da iyileştirerek savaşı devam ettirmişlerdi. Bu aşamada yenilginin suçlusu aranacaksa bu Venizelos ve onun politikalarını savunan politikacı ve subaylardı (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).²¹

Mahkemede duruşmalara devam edildiği süre boyunca başta Yunan hükûmeti olmak üzere İhtilal Komitesi ve Mahkeme Heyeti, Müttefik Devletlerin ağır baskılarına maruz kalmıştı. Özellikle İngiltere, daha dava başlamadan yaptığı baskıyı dava boyunca yoğun bir şekilde devam ettirerek mahkemeden tutukluların idamına yönelik kararın alınmamasına çaba göstermişti. Lindley, Lord Curzon'dan gelen talimatlar doğrultusunda başta Politis olmak üzere hükûmet yetkilileri ile görüşmelerde bulunarak mahkeme ve komite üyelerinin tutumlarını değiştirmeye çalışmıştı.²²

Yargılamaları yakından takip eden Lindley, tutukluların idam edilmemesi için verdiği mücadeleyi ve bu sırada idamların ısrarla olmasını isteyen Venizeloscu subay ve siyasilere gerçek niyetlerini şu cümlelerle Londra'ya raporluyordu: *...devrimin ilk gününde, tutuklanan bakanların derhal infaz edilmelerini önlemek için müdahalede bulundum. Benim fikrim, Majestelerinin Hükûmeti ile daha önce iş birliği yapmış, ülkelerine kasten ihanet etmedikleri bilinen ve geçtiğimiz yıl boyunca verilen tavsiyelere uymuş, çözüm önerilerimizi kabul etmiş bu kişiler için adil bir yargılama sağlamak adına ahlaki açıdan nüfuzumuzu kullanmak zorunda olduğumuz yönündeydi. Müdahalem Majestelerinin Hükûmeti tarafından onaylandı ve komitenin vadettiği anayasal yargılama gerçekleşene kadar uzun süre içinde partizan tutkularının dinmesini umuyordum.* (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Aslında başlangıçtan itibaren, Atina'daki önde gelen Venizelos taraftarları tutuklu bakanlara karşı oldukça öfkeliydi ve bakanların hemen infaz edilmemiş olmalarından açıkça hayal kırıklığına uğramışlardı. Lindley'in ifadeleriyle, *Venizeloscular, Gounaris hayatta kaldığı takdirde yaklaşan seçimleri kaybedeceklerinden gerçekten endişeliydiler ve kendilerinin yeniden iktidar olmalarının Yunanistan'ın kurtuluşu için gerekli olduğuna inanıyorlardı.* İngiliz elçisi ile görüşen Politis, bu gerçeği açıkça Lindley'e itiraf etmişti. Ayrıca, Gounaris ve subayların hayatta kalması halinde, gidişat Venizeloscuların aleyhine döndüğünde kendilerinin kaçınılmaz olarak öldürüleceklerinden de korkuyorlardı.

²¹ Burada askerî mahkemenin işleyişi ve yapısına dair kısa bir açıklama yapmak faydalı olacaktır. Bakanların kovuşturulması, Yunan Anayasası'nın 80. maddesinde özel olarak düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Temsilciler Meclisi, Yargıtay Başkanı'nın başkanlık ettiği ve Yargıtay ile İstinaf Mahkemesi yargıçlarından kura ile seçilen on iki yargıçtan oluşan özel bir mahkeme önünde bakanları kovuşturma hakkına sahiptir. Bu maddeye göre öngörülen cezalar arasında ölüm cezası yoktu. Ancak, Devrimci Komite başından itibaren ülkenin tehlikede olduğunu ve devrimin Anayasayı geçersiz kıldığını savunan bir tutum benimsedi. Bu tutum, 23 Ekim'de özel bir askerî mahkemenin kurulacağına ilişkin resmi duyuruyla resmileşti. Mahkeme, Venizeloscular tarafından ılımlı olarak değerlendirilen, muhalifleri tarafından ise ateşli bir Venizeloscu olarak görülen Tümgeneral Othonaios başkanlığında 13 Kasım'da ilk oturumunu gerçekleştirdi. Diğer on bir yargıç tümüyle askerî görevlilerdi. Mahkemede, tanık ve sanıkların ifadeleriyle sanıklara yöneltilen suçlamalar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Rençberler, 2014, s. 88-119).

²² Mahkemenin işleyişi hakkında Londra'ya bilgi aktaran Lindley'e göre, yargılama ciddiyetten uzaktır. Tanıklara sorulan soruların çok azı konuyla ilgilidir ve cevapların neredeyse hiçbiri kanıt olarak kabul edilemezdi (TNA FO. 286/809, Mr. Lindley'den Lord Curzon'a, No. 658, 18 Kasım 1922).

Bununla birlikte bazıları, *birkaç bakanın infaz edilmesinin ayakta kalmasının kana susamışlığını tatmin edeceğine ve Anadolu seferini başlatanlara karşı halkın tepkisini önleyeceğini* düşünüyordu (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Belirtmekte fayda vardır ki Atina'daki bazı akliselim Venizeloscular arasında yargılamalar sonucunda idam kararı ortaya çıktığında bu durumun İngiltere ile ciddi bir kopusu sebepten olacağı yönünde endişeler vardı ve onlar idamların engellenmesi için girişimlerde bulunmaya hazır dılar. Ancak o sıralarda askerler tamamen üstünlüğü ele geçirmişti. Onların motivasyonları sivillere nazaran tamamen farklıydı. Lindley'e göre, *erler kendi yenilgileri için günah keçisi ararken, yetkililer orduda disiplini yeniden sağlamak için cezalandırmanın gerekli olacağına inanıyorlardı. İhtilalciler için bir diğer önemli husus ise alt rütbelerdeki subayların kan dökülmesi konusunda giderek daha ısrarcı hale gelmelerine direnmezlerse otoritelerini ve belki de hayatlarını kaybetme riskiydi.* (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Lindley, Yunan Dışişleri Bakanı Politis aracılığı ile yargılamanın durdurulması için yoğun çaba sarf ettiği günlerde, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Lindley'e 31 Ekim'de *siyasi tutuklulara karşı acımasız veya intikamcı muamele olması durumunda çok sert resmi uyarı* yapması yönündeki bir talimat daha iletmişti. Bu arada İtalyan ve Fransız Hükûmetleri de Atina'daki Büyükelçileri vasıtasıyla Politis'e ve İhtilal Komitesi'ne resmi protestoda bulunmuşlardı (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Ancak bütün bu uyarılara rağmen Atina'da değişen pek bir şey olmadı. Yargılamalar devam ederken her gün gazetelerde tutuklular hakkında ağır hakaretler işitilmekteydi. Atina'da huzursuzluk iyice arttığından 10 Kasım'da Lindley, Londra'dan aldığı yeni talimatlarla Politis'e Yunan hükûmetinin idam cezalarını uygulamayacağına dair güvence vermesi için resmi bir not daha gönderdi. Notta bu güvencenin verilmemesi durumunda, İngiliz Hükûmeti, Fransız Hükûmeti ile birlikte iki garantör devlet olarak Yunan Hükûmetinin Yunan anayasasına uyması konusunda müdahalede bulunacakları ve diplomatik ilişkilerin kesilerek elçilerin geri çekileceği uyarısı yapılmaktaydı. Müdahale uyarısını alan Politis, Lindley'e hükûmetinin idamların durdurulması için yoğun çaba sarf ettiğini, İhtilal Komitesini iknaya çalıştığını ifade ederek bu konuda kendisine birkaç gün daha süre vermesini rica etti. Fakat iki gün sonra Politis, endişeli bir halde Lindley ile bir kez daha görüşerek durumun vahim olduğu ve intikamcı duygularla hareket eden subayların oluşturduğu İhtilal Komitesinin idamların uygulanması için kararlı olduğunu bildirdi. Bu olumsuz cevap Atina- Londra arasında zaten var olan gerginliği daha da artırdı. Politis, ayrıca Lindley'e İngiliz Hükûmetinin Yunanistan'ın iç işlerine karışmaması için de uyarıda bulundu. Ona göre, haddinden fazla müdahale Yunanistan'da işlerin çığırından çıkmasına ve hükûmetin istifa ettiği bir ortamda ülkenin bütünüyle devrimci komitenin insafına kalarak sivil asker birçok kişinin hayatını kaybetmesine yol açabilirdi. Ortada böyle bir risk vardı ve İngiltere, bu riski daha fazla zorlamamalıydı. Politis, ayrıca durumun tırmandırılmaması ve yazılı güvence istenmemesi halinde mahkûmların tamamının olmasa da bazılarının kurtarmanın mümkün olabileceğini de ifade etmekteydi (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Politis'in ifadelerinde anlaşıldığı kadarıyla Yunan Hükûmeti, aslında İngiltere'nin olası bir idam kararı durumunda tepkisinin tam olarak ne olabileceğini ölçmeye çalışmakla

birlikte bir orta yol bulma çabasıydı. Ne var ki durum son derece hassasiyet arz ediyordu ve Lindley bu görüşmeler neticesinde Londra'ya *idamları durdurdum* mesajını iletmek için can atıyordu. Bu doğrultuda görüşme trafiğine devam eden Lindley, Başbakan Zaimis ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede Zaimis, Lindley'e tutukluların Yunanistan'dan sınır dışı edilmelerinin sağlanması ve uzun süre ülkeye dönmemeleri konusunda İngiltere'nin güvence vermesi durumunda tutukluların cezasının ertelenebileceği önerisini sundu. Lindley, kabul edileceğine ihtimal vermediği bu öneriyi yine de 12 Kasım'da Lord Curzon'a ilettili ancak İngiliz hükûmeti böyle bir yükümlülüğün altına girmek istemediğinden teklifi kabul etmedi (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Londra'nın talep ettiği güvenceleri İhtilal Komitesi'ne kabul ettiremeyen ve tutukluların yurt dışı edilme önerileri de reddedilen Yunan Hükûmeti, verilmesi kuvvetle muhtemel ağır cezaların sorumluluğunu almamak için 20 Kasım'da istifasını açıkladı (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922). Hükûmetin istifa kararı üzerine Lindley, Lord Curzon'a yeniden başvurarak, *Atina'da durumun son derece endişeli ve ciddi bir hal aldığı* uyarısında bulunarak kendisine *acilen tutuklulardan, on ya da on beş yıl boyunca Yunanistan'a dönmeyeceklerine dair yazılı bir taahhütte bulunulmasını...* önerdi. Ancak Lord Curzon 23 Kasım'da gönderdiği cevabı telgrafta bu talebe yine olumsuz yanıt verdi. Londra'dan gelen bu son karar Yunan Hükûmetine iletildiğinde hükûmet istifa kararını almıştı. Şüphesiz ki Başbakan Zaimis'in bu istifasında, Lindley'in baskısı da önemli rol oynamıştı (TNA FO. 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922).

Kabinenin istifasından sonra 27 Kasım 1922'de Gonatas, hükûmeti kurmakla görevlendirildi ve böylece Yunanistan'da ilk defa bir subayın başbakan olduğu askerî iktidar kuruldu. Kabinede Plastiras yer almazken, K. Rendis, Adalet ve geçici olarak Dışişleri, G. Embirikos geçici Maliye, A. Prekas Ekonomi, P. Mavromihalis İçişleri, L. Sakellaropoulos Ulaştırma ve geçici Posta Bakanlıklarını üstlendi. Theodoros Pangalos ise Savaş Bakanlığı görevine getirilerek Trakya'daki birliklerin yönetimi ve yeniden düzenlenmesini sağlayacaktı (Rençberler, 2014, s. 113).

Bu arada İngiltere, son bir hamle daha yaparak özel elçi sıfatı ile idamların durdurulması ve 25 Ekim'den beri tutukluluğu devam eden Prens Andrew'u kurtarmak için Venizelos'un yakın arkadaşı olan General Talbot'u Lozan'dan özel bir talimatla Atina'ya gönderdi. 28 Kasım'da Atina'ya ulaşan Talbot, elçilikle bağlantılı olmayacak şekilde bağımsız olarak çalışmalarını General Pangalos ve İhtilal Komitesi üyeleri ile görüşerek sürdürdü. Ne var ki Talbot, bütün girişimlerine rağmen Prens Andrew'un idam cezası yerine sürgüne gönderilmesi ve prenseslerin 4 Aralık'ta Atina dışına çıkarılmasını sağlamak dışında idamların durdurulmasına etki edemedi.²³

Gerard Talbot'un kısmen başarısız olan girişimlerinin ardından, Lindley bu kez idamların uygulanmaması için yeniden devreye girerek Albay Plastiras ile uzun bir görüşme

²³Talbot'un Lozan'dan özel bir görevle Atina'ya gönderildiğini haber alan İhtilal Komitesi idam kararlarını hızlı bir şekilde uygulamaya koyarak İngiltere'nin son hamlesini geçersiz kılacaktı. Talbot'un çalışmaları için bkz. (TNA FO. 286/810, Mr. Bentinck'ten Lord Curzon'a, No. 690, 1 Aralık 1922).

gerçekleştirdi ancak Plasitas'ı idam kararlarının uygulanmasından vazgeçiremedi. Plastiras'a göre idamlar ülkenin geleceği için gerekliydi ve acilen yerine getirilmeliydi. Eğer infazlar gerçekleştirilmez ise Yunan ordusunda disiplini yeniden kurmak imkânsız hale gelecekti. Plastiras'ın bu kesin tutumuna rağmen Lindley, son bir umut olması için Lord Curzon'dan idam edilen mahkûmların Yunanistan'a dönmeyecekleri konusunda ısrarla bir kez daha talimat istedi. Hatırlanacağı üzere Zaimis Hükûmeti İngiliz hükûmetinden böyle bir talepte bulunmuş fakat İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu talebi uygun görmeyerek reddetmişti. Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı Atina'dan gelen haberler doğrultusunda ihtilalci subaylara karşı politika belirleme gayreti içerisine girmişti. İhtilalci subaylar ve onun gölgesindeki kabine üyeleri idamlar konusunda son sözlerini söylemişlerdi. Ancak Lindley hala bir şeyler yapılabileceğine inanıyordu. Lindley'in Atina'dan gönderdiği ısrarlı talepler de İngiliz hükûmetini karar değiştirmeye zorluyordu. Sonunda Lord Curzon, Lindley'in bu ısrarlı talebine olumlu yanıt vererek idamların durdurulması için kararlı bir adım attı. Ancak İngiliz hükûmetinin kabul ettiği bu karar Atina'ya ulaştığında mahkûmlar için çok geç olmuş ve infazlar 28 Kasım sabahı saat 11.30'da gerçekleştirilmişti.²⁴

Duruşmalar sırasında ağır bir şekilde hasta olan Eski Başbakan Gounaris duruşmalara katılmamasına rağmen kendisine yöneltilen 14 ayrı suçlamaya 67 sayfalık bir savunma hazırlayarak cevap vermiştir. Gounaris, savunmasında ilk olarak Yunan anayasasına göre, kurulan mahkemenin yasal olmadığını kendilerinin yargılayamayacaklarını ifade etmesine rağmen yine de suçlamalara detaylı bir şekilde cevap vermiş ve Anadolu'daki yenilgiden kendilerinin değil Venizelos hükûmetinin sorumlu olduğunu dile getirmişti. Neticede Gounaris, detaylı hazırladığı savunmasına rağmen hasta yatağından alınarak kurşuna dizildi (TNA FO. 286/854, No. 658, Mr. Lindley'den Lozan'da Lord Curzon ve Dışişlerine iletilen Rapor, 18 Kasım 1922).

İdamların infaz edilmesine ilk tepki tahmin edileceği gibi başta İngiltere olmak üzere Müttefiklerden gelmiştir. Lozan'da barış görüşmelerinin başladığı ilk hafta içinde Atina'dan gelen *idamların infaz edildiği* haberi Lord Curzon'un tepkisine neden oldu. Atina'daki gelişmeleri başından beri takip eden Lord Curzon, Venizelos ile yaptığı görüşmelerde kendisine idamların Yunanistan'ın aleyhine olacak gelişmelere yol açacağı uyarısını yapmıştı. Esasında Lozan'da hemen bütün Müttefik temsilciler, Venizelos'un bu idamları önleyebileceği konusunda hemfikirlerdi. Benzer şekilde İngiliz elçisi Lindley de Lord Curzon'a gönderdiği bir mektupta *Venizelos'un isterse bu idamlar önleyeceğini...* ifade etmişti. Nitekim daha sonra ortaya çıkan dokümanlar Venizelos'un bu konuda pek istekli olmadığını ortaya koymuştu. Öyle görünüyor ki, Lindley'in de daha önce ifade ettiği gibi, Venizelos, Gounaris ve muhalif kanadın hayatta kalmasının kendisi için tehlikeli sonuçlara neden olacağı endişesiyle bu yolu seçmek durumunda kalmıştı.

²⁴ Duruşmada karar 28 Kasım Salı günü saat 06:30'da verildi. Sanıkların hepsinin Anadolu felaketine gönüllü ve kasıtlı olarak sebep oldukları açıklandı. General Hadjiannesti, Gounaris, Stratos, Protopapadakis, Baltazzi ve Theotoky idam cezasına çarptırıldı, bu kişilerin (Hadjiannesti hariç) aileleri ise 200.000 ile 1 milyon drahmi arasında değişen para cezalarına çarptırıldı. Amiral Goudas ve General Strategos askerî rütbelere alınarak ömür boyu hapse mahkûm edildi, amirale ayrıca 200.000 drahmi para cezası verildi (Erdem, 2010, s. 521).

İnfazların gerçekleştirilmesinden sonra İngiltere Büyükelçisi Lindley'i Atina'dan geri çağırdı. Ancak elçiliği bütünüyle kapatılmadı. Bentick, büyükelçi vekili olarak Atina'da görevine devam etti. Esasında İngiliz Hükûmetinin Yunanistan ile diplomatik ilişkilerini keseceğine kesin olarak bakılırken, Londra, ilk etapta Lozan'daki görüşmeleri de dikkate alarak böyle bir adımı atmaya uygun görmedi. Yunan basını da İngiltere'nin duruşmalarına yönelik tutumunu sansür nedeniyle tam olarak öğrenememişti. Lindley'in ayrılması basına yansırken bunun tam olarak ne anlam ifade ettiği basında tartışılrsa da Londra Hükûmetinin elçiyi tepki amacıyla değil de istişarelerde bulunmak niyetiyle Londra'ya çağırıldığı ve yakın bir gelecekte elçinin yeniden Atina'ya döneceği yönünde basında bir kanaat oluşmuştu (TNA FO 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246, 1922). Ancak yine de kamuoyunda diplomatik bir kopuşun yaşandığı gerçeğini tamamen gizlemek imkânsızdı ve elçi vekili Bentinck, birkaç günden beri Yunan kamuoyunda bu konu ile alakalı olarak kaygı yaşandığına dikkat çekmekteydi.

Siyasi infazlar Yunan halkı için yeni bir deneyimdi. Ancak genel olarak bakıldığında ülkenin durumu hala tehlikede gözüküyordu. Lozan görüşmelerinin başladığı hafta Atina'da meydana gelen gelişmelerin Lozan'da karşılık bulmaması mümkün değildi ve Lozan'daki Yunan delegeleri bundan derin endişe duyuyorlardı. Fakat Atina'daki cunta yönetimi için ise durum değişken olmakla birlikte gelecek için umut vadediyordu. Onlara göre, Yunanistan'ın içerdeki düşmanları hak ettikleri cezaları almışlardı. Şimdi gelinen aşamada iç siyaset yeniden dizayn edilebilir, ordu da gerekli temizlik yapılarak muhtemel kalkışmaların önüne geçilebilirdi. Venizelos yanlılarının yeniden iktidarı ile ülke yeniden ayağa kalkabilirdi.

İhtilal Komitesi, bu düşünceler doğrultusunda hareket ederek bir süre daha yönetimde kalacaktı. Ancak şüphe yok ki Yunanistan'da, 1909 Gudi Darbesi ile başlayan süreç henüz tamamlanmamıştı. İdamların siyasi olduğu ve bir intikam ateşiyle kavrulan sivil ve askerî bir grubun ısrarı ile gerçekleştirildiği neredeyse herkes tarafından biliniyordu. Yunanistan siyasi bir hesaplaşmanın gölgesinde tasfiye süresine girmişti. Ancak bu süreçten ne zaman çıkacağı ise bilinmiyordu. Ülke bir süre daha hükûmet bunalımları ile uğraşmak durumunda kalacaktı. Her şeyi ile Yunanistan bir bedel ödüyordu. Ülkenin içine düştüğü durum, ekonomik, siyasi ve sosyal bütün krizleri beraberinde getirmekle birlikte ülke Balkanların güney kıyısında ayakta durmaya çalışıyordu. Yaşanan bütün bu krizlere rağmen ülkenin hala ayakta olduğunu göstermek için ilk olarak Lozan'da ciddi bir sınavın daha verilmesi gerekiyordu. Bu sınavda Yunanistan; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın darbe sırasındaki bütün tepkilerine rağmen yine de yalnız bırakılmayacaktı.

Sonuç

Yunanistan'da kuruluşundan itibaren başlayan iç siyasî kargaşalıklar, zaman zaman sakinleşse de Büyük Devletlerin etkisiyle en küçük krizde tekrar gün yüzüne çıkmıştır. 19. yüzyıl sonlarında cereyan eden Girit İsyanı Yunan ordusu içerisindeki ayrışmanın ilk kıvılcımları olmuş, 1909 yılında gerçekleşen Gudi Darbesi ise Yunanistan'ı 1922 yılına kadar sürecek olan büyük bir iç hesaplaşmanın içerisine sürükleyerek ülkenin ağır bedeller ödemesine neden olmuştu. Şüphe yok ki Gudi Darbesi ile siyaset sahnesine boy göstermeye başlayan Venizelos, bu hesaplaşmanın en önemli aktörlerinden biriydi.

Siyasi hırsları ile ülkenin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki pozisyonu için Müttefiklerin yanında olması gerektiğine inanan Giritli devlet adamı, savaşın devam ettiği dört yıl boyunca Yunanistan'ın Müttefik Devletlerin oyun alanı olmasına sebep olmuştu. Bu yıllarda Yunanistan'da ortaya çıkan siyasi kampaşma savaştan sonra Yunanistan'ın kaderini derinden etkileyecekti.

Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'na Müttefiklerin kendisine vaat ettikleri toprakları olmak için katıldığında ülkede savaşın başından beri devam eden siyasi kaos ve bölünmüşlük hala devam ediyordu. Ancak buna rağmen ülkenin Paris'teki temsilcisi Venizelos, uluslararası kamuoyuna birlik mesajları vererek Anadolu'da girişilecek yeni ve hesapsız maceralar için Müttefik Devletlerin desteğini almayı başaracaktı. Venizelos'a göre, Helen uygarlığının kayıp toprakları olan Batı Anadolu'da Türklere karşı kazanılacak zafer, derin bir bölünmüşlük yaşanan ülkesini bir ölkü etrafında bir araya getirerek birlik ve beraberliği tesis edecekti. Ülkesindeki gelişmeler siyasiydi ve kazanılacak zafer, onunla görüş ayrılığı yaşayan muhaliflerinin ona inanmasına vesile olacaktı.

Yunan ordusu, yıllardır beslendiği Megali İdea düşüncesinin etkisi, siyasi liderlerin hırsları ve bu Müttefik Devletlerin desteği ile 15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgal etti. Ancak Anadolu'da beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan millî tepki başta Venizelos olmak üzere Yunan siyasetçilerin ve askerlerin planlarını ve hedeflerini alt üst etti. İzmir merkezli Batı Anadolu'yu ana karaya katma düşüncesiyle hareket eden ordu, 1922 yılı sonunda felaketi yaşadığında, bu felaketin Atina'yı derinden sarsacağını da fark edecekti. Felaketi yaşayan ve ana karadaki siyasi çekişmelerin odağı hâline getirilen ordu içerisindeki subaylar, Venizelos, Venizelos karşıtı tartışmaları içerisinde Atina'ya çıkarma yaparak bir ihtilale yol açtı.

Anadolu'da savaşı başlatan Venizelos ve taraftarları, Anadolu'daki ordularının başarısızlıklarını, ülkede yaşanan ekonomik krizin ve Müttefikler nezdinde gözden düşmenin sorumlusu olarak muhalif kanadı görerek, onları darbe ile iktidardan düşürerek idam mangalarının önlerine dizdi. Bu durum Yunanistan'ı uzun yıllar sürecek derin kaosu içerisine sürükleyecekti. Venizelos taraftarı ihtilalci subaylar, uluslararası arenadan kendilerine yönetilen bütün eleştiri, tehdit ve tavsiyelere aldırış etmeden hareket etmişlerdi. Onlara göre, ihtilal millî bir gereklilik olup Yunanistan'ı düşmanlarından kurtarma meselesiydi. Ancak ihtilalci subaylar, bu duygularla hareket ettiklerini Yunan ve dünya kamuoyuna kabul ettirmeye çalışsalar da Venizelos başta olmak üzere onun yandaşları, bu hesaplaşmanın siyasi olduğunu çok iyi biliyorlardı. Nitekim Kasım 1922'de İngiliz elçisi Lindley, idamların önlenmesi için girişimlerde bulunurken Venizelos taraftarları kendisine idamların siyasi olduğunu lakin kendilerinin bu girişimlerde bulunmazlarsa muhaliflerin kendilerini idam edeceklerinden korktuklarını itiraf etmişlerdi.

Yunanistan'ın Anadolu macerasının başından beri en büyük destekçisi olan İngiltere, Yunan kamuoyunda yaşanan yenilginin de baş sorumlusu olarak görölmekteydi. İngiltere, bütün bu süreçte Venizelos, Venizelos karşıtları bütün kesimlerle diyalog

halindeydi. Venizeloscu subaylar ihtilali gerçekleştirdiğinde ilk etapta İngiltere bekle gör siyaseti izlemekle birlikte daha çok Türklerin durdurulması için politik manevralar peşindeydi. Ancak, kısa süre içerisinde İhtilalci subayların kural tanımaz tutumları ile karşılaştığında elindeki bütün diplomatik imkânları kullanmasına rağmen idamlarına engel olamadı. İngiltere başta olmak üzere Müttefiklerin yeniden dostluğunu kazanmak için ihtilal yaptıklarını dile getiren Venizeloscu subayları, onların ilham kaynağı olan İngiliz hükûmeti dahi durduramamıştı.

Ayrıca Gudi Darbesi ve sonraki askerî, siyasi gelişmeler; Yunanistan'ın uluslararası destek olmadan varlığını sürdüremeyeceğini, askerî yönden herhangi bir başarı elde edemeyeceğini, hangi siyasî parti iktidara gelirse gelsin Türk karşıtlığında birleşildiğini ve büyük devletlerin Türkiye'ye yönelik politikalarının ön cephesi rolünü üstlendiğini en sarıh bir şekilde ortaya koymuştu.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir- R. Y., & M. O.; Tasarım- R. Y., & M. O.; Denetleme- R. Y., & M. O.; Kaynaklar- R. Y., & M. O.; Malzemeler- R. Y., & M. O.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- R. Y., & M. O.; Analiz ve/veya Yorum- R. Y., & M. O.; Literatür Taraması- R. Y., & M. O.; Yazıyı Yazan- R. Y., & M. O.; Eleştirel İnceleme- R. Y., & M. O.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept- R. Y., & M. O.; Design- R. Y., & M. O.; Supervision- R. Y., & M. O.; Resources- R. Y., & M. O.; Materials- R. Y., & M. O.; Data Collection and/or Processing - R. Y., & M. O.; Analysis and/or Interpretation - R. Y., & M. O.; Literature Search- R. Y., & M. O.; Writing Manuscript- R. Y., & M. O.; Critical Review- R. Y., & M. O.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk inkılabı tarihi* (Cilt I, Kısım I). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, A. (2014). *Türk boğazlarında uluslararası kontrol (1918-1930)*. İdeal Kültür Yayınları.
- Bozkurt, A. (2021). *İngiliz perspektifinden Türkiye ve Millî Hareketi 1918-1922*. Ötügen Yayınları.
- Clogg, R. (2018). *Yunanistan'ın kısa tarihi*. (D. Şendil, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Çetinkaya, A., & Özalp, K. (2009). *Direnış 1919*. Örgün Yayınları.
- Demirhan, H. (2012). *Yunanistan'da emperyalist kavga (1914-1918)*. İdil Yayınları.
- Erdem, N. (2010). *Yunan tarihçilerinin gözüyle Anadolu hareketi (1919-1923)*. Derlem Yayınları.
- Hatipoğlu, M. (1988). *Yunanistan'daki gelişmelerin ışığında Türk- Yunan ilişkilerinin 101 yılı (1821-1922)*. Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, (23), 75-102.
- Helmreich, C. P. (1996). *Sevr entrikaları*. (Ş. Erol, Çev.). Sabah Kitapları Yayınları.
- İngiliz Millî Arşivleri. (TNA. FO.). 286/809, No. 516.
- İngiliz Millî Arşivleri. (TNA. FO.). 286/809, No. 556.
- İngiliz Millî Arşivleri. (TNA. FO.). 286/810, No. 708.
- İngiliz Millî Arşivleri. (TNA. FO.). 476/36, Annual Report, Greece, No. 12246.
- İngiliz Millî Arşivleri. (TNA. FO.). 476/36, Annual Report, Greece, 1913.
- Kalelioğlu, O. (2008). Türk-Yunan ilişkileri ve Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), 105-123.
- Karacan, A. N. (1971). *Lozan* (2. Baskı). Milliyet Yayınları.
- Miller, W. (1922). *A History of the Greek people (1821-1921)*. Methuen & Co. Ltd.
- Moiras, L. (2006). *1909 Gudi darbesinin Türk ve Yunan kamuoyuna yansıması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi].
- Özsüer, E. (2023). Eleftherios Venizelos'un hatıratında Paris Barış Konferansı ve İzmir'in Yunanlara bırakılma kararı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (59 Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 284-295. <https://doi.org/10.21563/sutad.1378269>.
- Özsüer, E. *Eleftherios Kyriakos Venizelos (1864-1936)*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/eleftherios-kyriakos-venizelos-1864-1936/>
- Pallis, A. A. (1995). *Yunanlıların Anadolu macerası (1915-1922)*. (O. Azizoğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Rençberler, Ö. (2014). *Küçük Asya felaketinin Yunan siyasetine etkisi (1919-1922)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi].
- Simith, M. L. (2002). *Yunan düşü* (H. İnal, Çev.). Ayrac Yayınları.
- Thomson, S. B. (1931). *The Allied Secret Service in Greece*. Hutchinson & Co. Ltd.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Devre 1, Cilt 3, İçtima Senesi 1.
- Türsan, N. (1997). *Yunan sorunu* (Y.Y).
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.

- Yavuz, R. (2021). Batı Anadolu'da Haziran 1920'de meydana gelen Yunan askerî ilerlemesinin İngiliz belgelerine yansması. Z. Çevik, & A. Köç (Ed.), *Karesi'den Balıkesir'e* (ss. 92- 110) içinde. Nobel Yayınları.
- Yavuz, R. (2023) Lozan Barış Konferansı'nın ilk aylarında Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadelede yaşanan sıkıntıların İngiliz belgelerine yansması. B. K. Yeşilbursa (Ed.), *Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl* (ss. 503-527) içinde. Sentez Yayınları.
- Yavuz, R. (2023). Mudanya Mütarekesi'ne giden süreçte Çanakkale'ye yönelen Türk kuvvetlerini durdurmak için İngiliz ve Fransız hükûmetleri arasında yaşanan görüş ayrılıkları. T. F. Ertan, & H. Uzun (Ed.), *Sakarya Zaferi ve Haymana V* (ss. 521-546) içinde. Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Extended Summary

Greece, which has continuously expanded its territory in line with the idea of Megali Idea since its foundation, has experienced a turbulent political process due to the events that took place in domestic and foreign policy during the Balkan Wars and the First World War. Greece, which expanded its territories with the Balkan Wars, experienced various conflicts during the First World War in order to protect the territories it had acquired. During the First World War, Greece was pressured by being caught between the Entente and Alliance blocs. As a result of this pressure, the country was de facto divided into two, the supporters of King Constantine and the supporters of Venizelos. In order to bring Greece into the war on their side, the Allies made an agreement with Venizelos and occupied the capital of the country despite the pro-German King. As a result of this occupation movement, Greece entered the war on the side of the Allies in 1917. These stages that the country went through brought chaos with the war in Greece in the following period. During the Paris Peace Conference period, Greece carried out diplomatic work with a large delegation under the leadership of Venizelos in order to receive what the Allies had promised it during the war years.

As a result of these efforts, the Allies granted Greece the right to occupy Izmir and its environs, which led to many changes in the history of Turkey and Greece. On May 15, 1919, the Greek invasion rapidly expanded into the interior of Western Anatolia, while the progress slowed down by finding Turkish resistance against the invasion. As a result of this occupation movement between 1919-1922, the Turkish army put an end to the Greek army's occupation movement in Anatolia. The army, which withdrew from Western Anatolia, also seized power by changing the king in the country by coup d'état against the current government, which it blamed for the defeat but in reality was the result of a political showdown. The officers who took over the government with a coup d'état acted in line with a vengeful structure as a result of the anti-Venizelos-Venizelos debates that had emerged in the country since the Gudi coup in 1909. As a result, the military administration that seized power tried the people they held responsible for the defeat in a military court and sentenced them to death. The trial turned into a show of force for the Venizelos supporters. The trials, which were followed with interest by the national and international press, were very short, and the outcome was as expected. This political showdown brought chaos in the country that would last for many years. European states, particularly Britain, tried to change the verdict by applying diplomatic pressure on the current military government. There is no doubt that Britain and France followed these stages that Greece was going through from beginning to end. After the defeat, the putschist officers in Greece, despite all the insistence and threats of the British, carried out the executions and turned the political polarization in the country into a revenge.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Duygu YILMAZ

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik
Bilimleri Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü
Başkanlığı, Ankara, Türkiye.

Gendarmerie and Coast Guard Academy,
Faculty of Security Sciences, Department of
Social Sciences, Ankara, Türkiye. History,

Geliş Tarihi/Received 05.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 17.12.2024
Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Duygu YILMAZ

E-mail: dryilmazduygu@gmail.com

Atrf: Yılmaz, D. (2024). İkinci Dünya
Savaşı eşliğinde Hatay'da bir güvenlik
dinamiği: Hatay Jandarma Teşkilatının
kuruluşu ve gelişimi. *Savunma ve
Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2),
151-174.

Cite this article: Yılmaz, D. (2024). A
security dynamic in Hatay on the
threshold of World War II:
Establishment and development of
Hatay Gendarmerie Organization.
*Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi*, 34(2), 151-174.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1561974

İkinci Dünya Savaşı Eşiğinde Hatay'da Bir Güvenlik Dinamiği: Hatay Jandarma Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi

A Security Dynamic in Hatay on the Threshold of World War II: Establishment and Development of Hatay Gendarmerie Organization

ÖZ

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle dünya genelinde siyasi ve askerî dengeler hızla değişmeye başlamıştır. Bu kaotik ortam, Türkiye'nin gündemine Hatay'ın güvenliği meselesini getirmiştir. Hatay, stratejik konumu ve etnik çeşitliliği ile dikkat çektiğinden bölgenin güvenliği meselesi önem taşımıştır. Bu bağlamda, jandarma teşkilatının kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Teşkilatın kurulmasına yönelik adımlar yanında Hatay Meclisi, Hatay'ın güvenliğini sağlamak için yerel yönetimle iş birliği içinde çalışarak jandarma teşkilatının oluşturulmasına yönelik adımlar atmıştır. Dolayısıyla jandarma sadece askerî bir güç değil, aynı zamanda sivil otoriteyi destekleyen bir yapı olarak öne çıkmıştır. Bu durum hem yerel halkın güvenliğini sağlamak hem de merkezi otoriteye karşı bir denge unsuru oluşturmak açısından kritik bir rol oynamıştır. Teşkilatın kuruluş sürecinde gizli görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde Hatay'daki jandarma kuvvetlerinin mevcut durumunun analiz edilmesi ve güvenlik ihtiyaçlarının belirlenmesi önemli bir yer tutmuştur. Yapılan gizli toplantılarda, jandarmanın nasıl yapılandırılacağı, kadro ihtiyacı ve finansman konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yerel halktan ve mevcut güvenlik birimlerinden temin edilen personel, asayişin sağlanmasında rol üstlenmiştir. Bu süreçte, personelin ihtiyaç duyduğu malzeme ve ekipman temini göz önünde bulundurulmuş, teşkilatın masraflarının karşılanması meselesi, Hatay'ın yerel yönetimi ile merkezi hükümet arasında yapılan görüşmelerde ele alınmıştır. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar, Hatay'da jandarma teşkilatının kuruluşunu kaçınılmaz kılmıştır. Bu süreç, Hatay'ın tarihi ve sosyo-politik dinamikleri açısından önemli bir dönüm noktası oluşturmuş, güvenlik meselelerinin çözümünde jandarmanın rolünü pekiştirmiştir. Hatay'ın güvenliğine yönelik atılan bu adımlar, savaş sonrası dönemde de etkilerini göstermiştir. Sonuç olarak II. Dünya Savaşı eşliğinde Hatay'da kurulan

Jandarma teşkilatı, bölgedeki güvenliği sağlamak ve olası dış tehditlere karşı Türkiye'nin savunma mekanizmasını güçlendirmek için atılan önemli adımlardan birisidir. Doküman analizi yöntemiyle yürütülen bu çalışma, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivinden elde edilen ve Hatay'da kurulan jandarma teşkilatına ilişkin hazırlık sürecini yansıtan belgelerin analiz edilmesiyle şekillenmiştir. Çalışma, Hatay'ın stratejik önemi doğrultusunda ulusal bütünlüğü pekiştirmek ve halkın huzurunu korumak için kritik bir rol üstlenen jandarma teşkilatının önemini ortaya koyması yanında askerî tarih çalışmaları alanında yapılacak araştırmalara da bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, güvenlik, Hatay, Jandarma.

JEL Codes: Z00

ABSTRACT

With the outbreak of World War II, political and military balances around the world began to change rapidly. This chaotic environment brought the issue of Hatay's security to Turkey's agenda. Since Hatay draws attention with its strategic location and ethnic diversity, the security of the region became important. In this context, the establishment of the gendarmerie organization became inevitable. In addition to the steps towards the establishment of the organization, the Hatay Assembly took steps towards the establishment of the gendarmerie organization in cooperation with the local government to ensure the security of Hatay. Therefore, the gendarmerie came to the fore not only as a military force but also as a structure supporting civil authority. This played a critical role in terms of both ensuring the security of the local population and creating a counterbalance to the central authority. Secret meetings were held during the establishment of the organization, and in these meetings, the analysis of the current situation of the gendarmerie forces in Hatay and the determination of security needs played an important role. In the secret meetings held, how the gendarmerie would be structured, the need for staff and financing issues were discussed in detail. The personnel provided by the local people and existing security units played a role in ensuring public order. During this process, the provision of materials and equipment needed by the personnel was taken into consideration, and the organization's expenses were covered by negotiations between the local government of Hatay and the central government. As a result, the difficulties brought by the Second World War made the establishment of the gendarmerie organization in Hatay inevitable. This process constituted an important turning point in terms of the history and socio-political dynamic of Hatay reinforced the role of the gendarmerie in solving security issues. These steps taken for the security of Hatay also showed their effects in the post-war period. As a result, the gendarmerie organization established in Hatay on the threshold of the Second World War is one of the important steps taken to ensure security in the region and to strengthen Turkey's defense mechanism against possible external threats. This study, conducted using the document analysis method, was shaped by analyzing the documents obtained from the Military History Archives of the Ministry of National Defense, Presidency of the State Archives, reflecting the preparation process for the gendarmerie organization established in Hatay. The study aims to reveal the importance of the gendarmerie organization, which undertakes a critical role in strengthening national unity and protecting public peace in line with the strategic importance of Hatay, and also to contribute to research in the field of military history studies.

Keywords: World War II, security, Hatay, Gendarmerie.

JEL Codes: Z00

Giriş

Tarihi süreçte, iç güvenlik ve asayişini sağlama stratejileri, devletlerin kendilerine özgü uygulamalarıyla şekillenmiştir. Sınırların genişlemesi ve artan nüfus, genel olarak güvenliği sarsan gelişmeler olarak değerlendirilmiş devletler bu sorunu çözmek için örgütlü yapılar kurarak güvenlik stratejilerini resmî hale getirmiştir. Bu kapsamda 19. yüzyılın ilk yarısında iç güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak Zaptiye Müşirliği kurulmuştur. Müşirlik, 1846'da Seraskerlik Makamına bağlı olarak faaliyet göstermeye başlamış, çeşitli yasal düzenlemelerle güçlendirilen bu teşkilat, 1869'dan itibaren Anadolu'da kolluk hizmetlerini yaygınlaştırmıştır. Teşkilatın 1879'da *Jandarma Daire-i Resmîyesi* olarak yeniden yapılandırılmasıyla iç güvenliğin merkezî bir idare altında daha etkin bir şekilde sağlanmasının temeli atılmıştır (Toprak, 1985, s. 1270; Tekir, 2020, s. 41). II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılı jandarma teşkilatı için bir dönüm noktası olmuş kapsamı ve nitelikleri gelişen teşkilat, *Jandarma Umum Kumandanlığı* adıyla yoluna devam etmiştir (Alyot, 2008, s. 29). Jandarma teşkilatı, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde milletin bağımsızlık mücadelesine büyük katkılar sağlamış, Kuva-yı Milliye'nin güçlenmesinde ve Anadolu'daki direniş hareketlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından da halkın güvenlik ve huzurunu temin için çalışmalarını devam ettirerek gelişimini sürdürmüştür (Yılmaz, 2023, s. 485).

Türkiye'nin iç güvenlik stratejilerinin belirlenmesinde kurumsal yapıların oluşturulmasının yanı sıra sınırların kesin hatlarla belirlenmesi de önemli bir stratejik hedeftir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mayıs 1920'de TBMM kürsüsünde yaptığı konuşmada; Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesinin önemli bir mesele olduğunu vurgulamış, millî sınırların güneyde İskenderun'un güneyinden başlayıp doğuda Musul, Süleymaniye ve Kerkük bölgelerini kapsayacak şekilde uzanması gerektiğini ifade etmiştir (Öztürk, 1981, s. 127). Türkiye'nin güney sınırlarının belirlenmesinde 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi önemli gelişmeler arasındadır. Türkiye ile Fransa arasındaki savaşı sona erdirmesi yanında Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesinde de rol oynayan İtilafnameye göre Dört Yol ve Hassa Türkiye'ye katılmış, İskenderun Sancağı Fransa'nın denetiminde kalmıştır. 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye-Suriye sınırı Ankara İtilafnamesi'ndeki hükümler doğrultusunda belirlenmiş, bu durumda Antakya ve İskenderun, Misak-ı Millî sınırları dışında kalmıştır (Tekin, 2000, s. 217-219). Mustafa Kemal Atatürk'ün Misak-ı Millî sınırları içerisinde kabul ettiği Hatay üzerindeki kararlı tutumu çerçevesinde diplomatik çözüm çabaları 1936 yılında tekrar başlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra da devam eden bu mücadele 1939 yılında Hatay'ın anavatanına katılmasıyla Türkiye lehine sonuçlanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 139).

Atatürk'ün Hatay meselesi üzerindeki kararlı tutumu, II. Dünya Savaşı'nın gölgesinde Türkiye'nin güvenlik kaygılarına karşı alınan önlemlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim 1939'da savaşın patlak vermesiyle birlikte Türkiye, güney sınırlarını korumak için hem askerî hazırlıklarını hızlandırmış hem de İskenderun Sancağı üzerinde nüfuzunu artırmaya çalışmıştır (Uça, 2002, s. 62). II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin güney sınırlarında meydana gelen güvenlik sorunları arasında Suriye, İran ve Irak gibi ülkeler üzerinden Türkiye sınırları ihlal edilerek ülkede gasp, soygun, hayvan hırsızlığı ve eşya

kaçakçılığı gibi suçlar yer almış asayiş bozan bu durumlar karşısında Türk jandarması, iç güvenliğin sağlanmasında olduğu gibi sınır güvenliğini koruma konusunda da büyük bir çaba ve fedakârlık göstermiştir. Bu bağlamda, Hatay'da da bir jandarma teşkilatının kurulması bölgesel istikrar açısından kritik bir öneme sahip olmuştur (Süzgün, 2018, s. 384).

Hatay'da iç güvenliği sağlamaya yönelik çabalar, 1938 yılında Hatay Devleti'nin kurulmasıyla somut hâle gelmiştir. Çalışmada Hatay'da kurulan jandarma teşkilatına dair gelişmeler, dönemin arşiv belgelerinden yararlanılarak incelenmiştir. Özellikle Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivinden temin edilen belgeler, Ankara ile Hatay arasındaki resmî yazışma ve gizli görüşmeleri detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yazışmalar, jandarma teşkilatının kuruluşuna yönelik alınan kararların yanı sıra güvenlik ihtiyaçlarının belirlenmesi, personel temini ve finansman gibi önemli konuları da içermektedir. Arşiv belgeleri, Hatay'ın güvenliği ve jandarma teşkilatının oluşturulmasına ilişkin sürecin nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına da kaynak teşkil etmektedir.

Fransa'nın Hatay'daki Askerî Etkisi ve Türkiye'nin Karşı Hamleleri

1930'lu yılların henüz başında Türkiye ile Fransa arasındaki olumlu ilişkiler, 1936'da İskenderun Sancağı'nda meydana gelen sorunlarla bozulmuştur. Milletler Cemiyetinin (MC) 26 Eylül 1936 tarihli toplantısında Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık tanınması yönündeki kararı, bu sorunlardan birisi olup Fransa tarafından alınan söz konusu karar, Sancak'taki yoğun Türk nüfusunun endişelenmesine yol açmıştır. Bu gelişme, Türkiye'yi harekete geçirmiş 9 Ekim 1936 tarihinde Türkiye tarafından Fransız Hükûmeti'ne bir nota gönderilmiştir. Nota ile Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlığın yoğunluğu Türklerden oluşan İskenderun ve Antakya'da da tanınması gündeme taşınmış ancak konuyla ilgili Fransa ile Türkiye arasında yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermemiştir (Sarinay, 1996, s. 12). Buna karşılık TBMM'de yapılan görüşmeler ve MC'nin Hatay nüfusunu analiz faaliyetleri bölgede Türk nüfusunun varlığını kabul ettiren önemli gelişmelerdir. 27 Ocak 1937 tarihinde MC tarafından kabul edilerek bölgeye özel bir statü verilmesine zemin hazırlayan Sandler Raporu, Hatay'ın resmi dilinin Türkçe olduğu ve bölge Türklerinin zorunlu askerlik sisteminden muaf olduğu kararına resmîyet kazandırmıştır (Kocatürk, 1983, s. 397). Rapora temel olan esaslar çerçevesinde Hatay'ın anayasası ve sınırları netlik kazanmıştır. MC tarafından kabul edilen Hatay'ın özel statüsüne ilişkin esaslar doğrultusunda Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın toprak bütünlüğüne yönelik antlaşmalar imzalanmıştır. Ancak Fransız memurların Türklere karşı olumsuz tutum sergilemeye devam etmeleri ilişkilerin bozulmasına sebep olmuş, bu gerginlik sonucu Hatay meselesinin çözümü için askerî girişimlere başvurulmuştur (Sarinay, 1996, s. 25; Ayın Tarihi, S 38, s. 95-97).

MC'nin İskenderun meselesini ele aldığı toplantıya katılan Dr. Tevfik Rüştü Aras, Sancak'ın statüsü hakkında belirlenen esasları bildiren bir telgrafı 27 Ocak 1937 tarihinde Ankara'ya göndermiş, buna göre İskenderun Sancağı'nın askerî gücü hakkında alınan kararları TBMM'ye şöyle aktarmıştır: *Sancağın ordusu yoktur. Hiçbir mecburi askerî hizmet orada ihdas olunamaz. Orada hiçbir askerî tahkimat yapılamaz, yalnız koney tarafından belirlenecek olan mahalli polis kuvvetleri teşkil olunabilir ve işbu polis*

kuvvetine lazım olan eslihadan gayri hiçbir esliha Sancağa sokulamaz ve orada bulundurulamaz. Teknik husasat bilahare yapılacak bir anlaşma ile tayin edilecektir (BCA, 30.10.0.0/ 222.501.4). Bu tür bir düzenleme, özellikle **Fransa ve Arap dünyasının** çıkarlarını ve bölgedeki **askerî güç dengesini** koruma çabasıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Sancak'ta askerî güç sınırlamaları hakkında alınan bu karar MC'nin **Türk egemenliğinin** pekişmesini ve **Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının** önlenmesi amacıyla bağdaştırılabilir.

MC Konseyi tarafından alınan askerî güç sınırlaması kararı, Fransa'nın İskenderun Sancağı'nda güvenliği kontrol etme isteğini yansıtmış dolayısıyla Hatay'ı askerî açıdan kısıtlamalarla çeviren bu karar karşısında Ankara Hükûmeti harekete geçerek bölgede iç güvenliği sağlama stratejileri geliştirmeye başlamıştır. Bunlardan birisi MC tarafından yayınlanan Sandler Raporunun *Sancak'ın yeterli jandarma ve polisten başka askerî gücü bulunmayacaktır*. Şeklindeki hükmüne karşılık Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından 28 Ocak 1937 tarihinde Vilayetlere ve Umumi Müfettişliklere 19 maddelik bir talimatname gönderilmesidir. Kaya'nın söz konusu talimatnamesinde *"İntizamın muhafazası için her türlü inzibati tedbirler alınmalı, polis, jandarma kuvvetler ona göre ihzar edilmeli ve mevki ve kumandanları da vaziyetten haberdar edilmelidir."* Şeklindeki ifadeleriyle Sancak'ta toplumsal düzenin korunabilmesi için güvenlik güçlerinin ve idari birimlerin hazırlıklı olmaları ve ilgili makamların gerekli önlemleri hızlı bir şekilde alabilmeleri gerektiğini vurgulamakta dolayısıyla güvenlik güçlerinin ve idarecilerin koordineli bir şekilde çalışmasının önemini ortaya koymaktadır (Sarınay, 1996, s. 40). Bölgedeki etnik ve siyasi gerilimler, dış müdahale riski ve sınır güvenliği gibi faktörler bu tür güvenlik önlemlerini ve talimatları gerekli kılmaktadır.

Türkiye-Fransa arasındaki ilişkilerin yumuşama dönemine girmesi II. Dünya Savaşı'nın sinyallerini veren Avrupa'daki siyasi karışıklık sırasında mümkün olmuştur. Fransa'nın Hatay üzerindeki anlaşmazlığa son vermek üzere Türkiye'ye diplomatik görüşmeler çağrısında bulunmasıyla iki ülke arasındaki gerginlik azalmıştır (Dağıstan & Sofuoğlu, 2008, s. 104). 3 Temmuz 1938'de Fransa'yı temsilen Huntziger ve Türkiye'yi temsilen Orgeneral Asım Gündüz'ün katılımıyla imzalanan *Türk-Fransız Askerî Antlaşması*, bölgenin asayiş ve güvenliğinin sağlanmasına ilişkin 2.500 kişilik bir kuvvetin teşkil edilmesine zemin hazırlamıştır (Soysal, 2000, s. 546; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1989, s. 135). Ardından Kurmay Albay Şükrü Kanatlı, Hatay Askerî Mümessili sıfatıyla 5 Temmuz 1938 tarihinde Hatay'a girmiştir (Kanatlı, 2006, s. V). 39'uncu Dağ Tugayı takviyeli 48'inci Alay Komutanı görevde bulunduğu sırada Hatay'a giren Şükrü Kanatlı, Hatay'ın Fransızlardan alınmasında üstün yararlılıklar göstermiş ve 5 Temmuz 1938'de Hatay'ın anavatanla buluşmasını sağlamıştır (Çapa, 2018, s. 27).

1938'in ortalarından itibaren Türkiye ile Fransa arasında atılan dostluk adımları, 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Millet Meclisinin açılmasını ve 6 Eylül'de Hatay Anayasası'nın hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Hatay Devleti Cumhuriyeti adı ve Cumhuriyet yönetim şekliyle siyasi varlığını ilan eden Hatay'ın siyasi açıdan kadrosu cumhurbaşkanı seçilen Tayfur Sökmen ve başbakanlık görevine getirilen Abdurrahman Melek liderliğinde oluşturulmuştur (Gönlübol & Sar, 1996, s. 132).

6 Eylül 1938'de kabul edilen Hatay Anayasası, bölgenin Fransa'nın manda yönetiminden ayrılıp Türkiye'ye katılması sürecinin yasal dayanağı olmuştur. Gelişen bu hukuki statü ile Hatay, asayişin sağlanması ve güvenliğin temin edilmesi açısından birtakım garantiler elde etmiştir. Hatay Anayasası'nın 23. maddesi bu dayanağı şöyle tanımlamıştır: *Hatay'ın nizam ve asayişinin muhafazasını temin için 1.500 kişiyi tecavüz etmeyecek polis ve jandarma kuvvetleri teşkil olunacaktır* (Akçora, 2000, s. 379). Bu hüküm devletin askerî ve sivil yapısının sağlanmasına, toplumsal düzenin korunmasına ve halkın güven içinde yaşamasına katkı sağlamıştır.

Haziran 1938'de geniş yetkilerle Sancak Umum Valisi olarak atanan Abdurrahman Melek, Türkiye'den aldığı destekle Hatay'da jandarma teşkilatının oluşturulmasına liderlik yapmıştır. Melek, göreve başladığı günlerde Sancak'taki güvenlik durumunu hatıralarında şöyle anlatmıştır: *Mevcut jandarma ve polis 148 kişilik kadrodan ibaretti. Bunlardan yalnız 40 kişi Türk'tü. İntihap devam ediyordu. Arapça konuşan Hıristiyan ve Alevi mahalleleriyle köylerinde bize karşı isyan manzarası genişlemişti. İntihap büroları da kasten böyle yerlerde açılmış bulunuyordu. Fransız Mesalih-i Hassa (silahlı özel kuvvet) Zabitanın emrindeki milisler, jandarmanın düzeltmek istediği durumu işkâl ve ihlal ediyordu. Collet'nin milis kuvvetleri bitaraf olarak vaziyete hâkim olmaya ve birkaç intihap bürosunda zaptu raptı ve serbest rey verilmesini temine çalışıyordu. Collet ile S.S. zabitlerinin müdahale ve tesirlerini bertaraf etmeyi aramızda kararlaştırdık. Fakat Collet'nin ve benim icraatımızın aleyhine hala bunların ve milislerinin faaliyetleri eksik olmuyordu. Abdurrahman Melek, isyanlarda Fransızların milis kuvvetlerinin etkisinin olduğu ve bu durumun jandarmanın işini zorlaştırdığı dolayısıyla halkın tepkilerini artırdığı yönündeki bu görüşünün temelinde bölgedeki güvenlik güçlerinin etnik ve dini yapısının homojen olmaması, dış müdahale ve yerel isyanlar arasında sıkışan bir yönetim ve güvenlik açmazı yer almıştır. Sancak'ta yaşanan herhangi bir asayişsizlik durumunda görevlendirilen Türk jandarmaların talepleri bu önemi pekiştirmiştir. Melek hatıralarında; *jandarmaları bir yere göndermek istediğim zaman, Türk neferleri ve Türk mülazım bana "Bizi yalnız gönder, gayri Türk jandarmalarla beraber gidersek, herhangi bir müsademedede onlar bizi arkadan vurmaya çalışırlar" diye yalvarıyorlardı. Hakikaten on gün evvel Dörtayak mahallesindeki bir müsademedede iki Türk jandarma neferinin arkadan gelen kurşunlarla yaralandıkları tespit edilmişti.*" Şeklinde bir gelişmeden bahsederek oluşturulacak jandarma teşkilatının Türklerden oluşturulmasının önemine bir kez daha değinmiştir (Melek, 1999, s. 99).*

"Hususi teşkilatın kanun harici selahiyetlere malik olan zabitleriyle emirlerindeki milisler muntazam bir çeteden başka bir şey değildi. Ben de bunlara muvazi olarak silahşorlardan müteşekkil bir kuvvet topladım ve jandarma selahiyetleriyle istihdamları hakkında bir kararname çıkardım. Tabii bunlara maaş vermek lazımdı; hâlbuki sancak bütçesinde böyle bir tahsisat yoktu. Parti kanalından para temini için partideki arkadaşlarımla konuşarak vaat aldığım halde bilahare bu vaadi yerine getirmediklerinden, kısmen başkonsolostan alarak, kısmen de resmî masraflardan kapatmak suretiyle maaşlarını ödedim. Bu yeni kuvvet, cansiperane gayretlerle çalıştı ve öteden beri muhiti tedhiş etmiş olan resmî milisleri dahi yıldırıldı; muhalifleri hiç kımıldatmadı. Bu suretle bir tarafın Collet'nin milisleri bir taraftan da bizim gayretlerimiz Arap blokunu taşkınlık yapamayacak hale getirdi. Bunun üzerine İntihap Komisyonu, muhalif cephenin

şikâyetlerini ileri sürerek beni protesto etti. Komisyon reis ve savcılarını vilayet makamına gelerek intihabın seyrini değiştirmeye çalıştığımı, bu şartlar dâhilinde vazifelerine devam edemeyeceklerini, keyfiyeti Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne yazdıklarını beyan ettiler. Bunlara verdiğim cevap gayet basit ve şundan ibaret olmuştu: "Memlekette asayişin temini mesuliyetini üzerime aldım. Anarşi içinde dürüst bir intihap yapılamaz. Nitekim siz de vazifenizi bihakkın yapamıyorsunuz. Mesaim sizin işlerinizi kolaylaştırıcaktır."

Abdurrahman Melek yukarıda ifade ettiği sözleriyle yerel bir hükûmetin Fransız etkisi altındaki bir bölgede asayişin sağlama için verdiği mücadeleye vurgu yapmış, bu süreçte karşılaşılan mali, siyasi ve güvenlik problemlerini ve dış müdahalelere karşı savunma çabalarını detaylandırmıştır. Melek aldığı kararlar ve uyguladığı yöntemler ile hükûmetin içsel çatışmalarla başa çıkma çabasını yansıtmıştır. Hatay'ın güvenlik mücadelesini, özellikle de yerel yönetimin Fransız destekli milisler ve muhalif gruplara karşı aldığı güvenlik önlemlerini ve buna karşı gelişen tepkileri detaylı bir şekilde ortaya koyan bu ifadeler, vali ve jandarma, Collet'nin milisleri ve yerel muhalifler arasında giderek artan bir gerilim yaşandığını göstermektedir. Bu gerilimi bertaraf etme üzere Sancak Valisi Abdurrahman Melek tarafından yerel güçlerden oluşacak bir iç güvenlik dinamiği oluşturularak Fransızların etkisiyle yaşanan asayişsizliğe karşı çözüm oluşturulmak istenmiştir (Melek, 1999, s. 99).

Abdurrahman Melek ile Fransız temsilci Collet arasında yapılan görüşmelerde jandarma ve emniyet teşkilatlarında Türk uzmanlardan yararlanma yoluna gidileceği kararlaştırılmış olmasına rağmen Fransızlar Hatay'daki jandarma teşkilatının yerel bir statüde kurulması ve teşkilat kadrosuna alınacak jandarmaların Suriyeli askerlerden oluşturulması gerektiği yönünde görüşlerinde ısrar etmişlerdir (Dağıstan & Sofuoğlu, 2008, s. 94). Tayfur Sökmen, Hatay Delegatesi Collet tarafından bildirilen tekliflere sıcak bakmamış ve teşkilat kadrosunun Türkiye'den gelecek olan jandarmalardan oluşturulacağını belirtmiştir (Yılmaz, 2018, s. 190). Ancak teşkilat kadrosunda çalışmak üzere yapılan başvuruların olumsuz sonuçlanması 18 Ağustos 1938'de yeniden bir sınav planlamasına neden olmuş ve teşkilat bünyesinde çalışmak üzere bölgedeki diğer etnik grupların da sınava alınması kararlaştırılmıştır. Plana göre Hatay'daki jandarma teşkilatında çalışmak üzere sınavda başarı gösterenlerin ayrıca İskenderun Sancağı vatandaşı olmak, sağlam vücutlu ve okuryazar olmak, 20 ile 30 arasında bir yaşta olmak ve Sancak idare meclisinden iyi hal belgesi almak gibi şartları karşılaması istenmiştir (Kündeyi, 2020, s. 49, 261).

Hatay Jandarma Teşkilatının Kuruluşuyla İlgili Ankara ile Kurulan Temaslar ve Teşkilat Kadrosunun Geliştirilmesi Süreci

Jandarma teşkilatının kurulması ve güçlendirilmesine yönelik Hatay Devleti ile Ankara Hükûmeti arasında kurulan temaslar, Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü pekiştiren bir faktör olarak öne çıkmıştır. Görüşmeler sırasında Hatay'da bir jandarma teşkilatının kurulmasına yönelik hemfikir olan taraflar, meseleye hem iç güvenlik stratejilerinde profesyonelleşme hem de sınır güvenliği konusunda yeteneklerin geliştirilmesi penceresinden bakmıştır. Böylece, Hatay'ın jandarma teşkilatına sahip olması Türkiye'nin iç güvenlik stratejilerinin ve sınır güvenliği politikalarının etkinliğinde

belirleyici bir etken olmuştur (Pehlivan & Sarınoy & Yıldırım, 2001, s. 85).

1938 yılında yaşanan ve bağımsız bir Hatay Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlayan gelişmeler, Hatay ile Ankara Hükümeti arasındaki temas ve yazışmaları artırmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığında yer alan Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivinde bu yazışmalara ilişkin örnekler yer almaktadır. Bunlardan birisi Hatay'daki askerî personel ve yedek subaylar hakkında bir değerlendirme raporudur. Söz konusu raporda, askerî personelin durumu hakkında ayrıntılara değinilmiştir. Bu ayrıntılar arasında yedek subayların bir kısmının emekli olduğu ve toplamda 59'unun isimlerinin ve sınıflarının tespit edildiği bilgisi bulunmaktadır. Raporda izinli veya hasta olan bazı yedek subayların durumlarının net olmadığı dile getirilmiş, subaylar arasında farklı sınıflardan personel olduğu vurgulanmış özellikle doktor ve eczacı sayısının dikkat çekici olduğu belirtilmiştir. Yedek subayların önemli bir kısmının sivil memur olarak görev yaptığı dolayısıyla sivil kadrolara takviye yapılmasının önem taşıdığı vurgulanmıştır. Raporda Suriyeli milislerin sınır dışına gönderilmesi gerektiği konusunda Fransızlara bilgi verildiği, Hataylı milisler için jandarma ve polis kuvvetleri aracılığıyla önlemler alındığının belirtilmesi devletin güvenlik meselelerine yönelik hassasiyetinin göstergesidir (BCA, 110.9.1.14/ 7.0.127). Bu bağlamda, Şükrü Kanatlı tarafından 13 Eylül 1938 tarihinde İslâhiye Dağ Tugayı'ndan Genelkurmay II. Başkanı Org. Asım Gündüz'e gönderilen resmî yazı, dönemin askerî ve sivil yapılarına dair önemli bir değerlendirme sunmuştur. Kanatlı'nın yazısında Hatay'daki askerî personelin durumu ve bu personelin sivil yapılarla olan etkileşimine detaylandırılarak güvenlik önlemlerinin alındığı ve askerî-sivil entegrasyonunun önemi vurgulanmaktadır. Hatay'daki güvenlik ve organizasyonel yapı üzerinde yapılan bu değerlendirme, bölgesel güvenlik stratejilerinin nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Yedek subayların sivil memur olarak görev yapması, askerî ve sivil yapıların entegrasyonunun kritik bir unsur olduğuna işaret ederken Kanatlı'nın Org. Gündüz'e gönderdiği yazı, dönemin askerî ve sivil yapıları ile alınması gereken güvenlik önlemleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu yazışmalar, Hatay'daki belirsizliğin ve yeniden yapılandırma sürecinin yaşandığı bir dönemin izlerini taşıyan belge olarak dikkat çekmektedir.

Org. Asım Gündüz tarafından Şükrü Kanatlı'ya cevap olarak gönderilen aynı tarihli yazıda Antakya'da kurulacak jandarma teşkilatı hakkında görüş bildirilmiştir. Yazıda ayrıca kurulacak teşkilatın nasıl yapılandırılacağı, teşkilattaki görev dağılımı, iletişim kanalları ve işleyiş biçimi gibi unsurların belirli kriterlere göre düzenlenmesi gerektiği aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- İki bölük ve bir süvari takımından oluşan taburun Reyhaniye'de bulunması ve bir bölüğün ise hudut karakollarında görevlendirilmesi,
- Bir bölüğün Lazkiye istikametini örtmek üzere Ordu'da bulundurulması ve bir bölüğün hudut karakollarında görevlendirilmesi,
- Bir taburun Kırıkhan'da bulundurulması ve bir kısmının da hudut karakollarına verilmesi,
- Bir taburun topluca hükümet merkezi olan Antakya'da bulundurulması,

- Müstakil bir bölüğün sahile karşı İskenderun'da ve müstakil bir diğer bölüğün Musa dağında bulundurulması.

Söz konusu cevap yazısı kurulacak teşkilatın gerek duyduğu tüfek ile diğer malzeme ve gereçlerin Ankara'dan temin edileceği, teşkilat için görevlendirilecek tabur komutanları ile subaylar için Ankara ile temasa geçileceği ve özellikle yedek subaylardan istifade yoluna gidileceği, mevcut milislerin tasfiyesi sırasında çıkabilecek muhtemel asayiş sorunları için hükümetin gerekli önlemleri alacağı gibi içerikleri taşıması bakımından önemlidir (BCA, 110.9.1.14/ 7.0.127).

13 Eylül 1938 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen Hatay Türk Mümessili ve Takviyeli Alay Komutanı Şükrü Kanat imzalı bir diğer yazıda, Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ile düzenlenen bir toplantıdan bahsedilmiş ve yazıda kurulacak jandarma teşkilatı hakkında mutabık kalındığı belirtilmiştir. Toplantıda, teşkilata katılacakların muayene ve tescillerinin bir an önce yapılması gerektiği hususu da vurgulanmış, teşkilatın denetimi için İstanbul'da bulunan Hataylı jandarma üstsubaylarından Hasan Zühtü Bey'in uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca hudut mıntıklarında asayiş sağlamak amacıyla iki adet kamyon satın alındığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Fransızların, teşkilata kendi hizmetlerinde bulunan milis ve jandarma subaylarını kaydetmek istedikleri ancak teşkilatta görevlendirilecek subayların Hataylılardan seçileceği özellikle vurgulanmıştır (BCA, 110.9.1.14/ 7.0.127). Hatay'da güvenlik ve asayişin sağlanmasına yönelik bu kurumsal düzenlemeler, yalnızca askerî bir organizasyonun kurulmasına dair teknik düzenlemelerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda bölgenin sosyo-politik yapısını ve güvenlik ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir mücadeleyi de yansıtmaktadır.

13 Eylül 1938 tarihinde gerçekleşen yazışma, Genelkurmay II. Başkanı Org. Asım Gündüz tarafından Hatay Askerî Mümessili Şükrü Kanatlı'ya iletilen soruları ve Hatay Jandarma Teşkilatının kuruluşuna dair önemli sorunları içermiştir. Yazıda, jandarma teşkilatının nasıl kurulacağı, personel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı, silah ve cephaneye temini ve teşkilatın konuşlanma planlarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Kanatlı, teşkilatın tamamlanması için Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ile iki kez görüşme gerçekleştirdiğini ancak teşkilatın bütçesinin henüz oluşturulmadığını ve bu nedenle gerekli ödeneğin Ankara'dan talep edildiğini bildirmiştir. Ayrıca Fransızların Hatay Jandarma Teşkilatı için emrindeki Suriyeli milisleri tayin etmek istedikleri ancak personelin sadece Türklüğe sadık kalmış Hataylılardan seçilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir. Kanatlı, teşkilatın emrine 250-300 civarında Hataylı jandarmanın alınabileceği ve jandarma piyade bölüğünün mevcut durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Buna göre, piyade bölüklerinin dokuz mangadan oluştuğu, her manganın 12 erden ve yedi kişilik bir erkândan meydana geldiği, toplamda ise 150 kişilik bir mevcudun olduğu bildirilmiştir. Ayrıca taburların süvari takımlarının 14 kişiden oluştuğu ve toplam tabur mevcudunun 290 erden oluştuğu ifade edilmiştir. Kanatlı, Hatay'daki mevcut yedek subaylardan yararlanabileceğini ve teşkilatın en az yarısının özellikle tabur ve bölük komutanlarının Türkiye'den gönderilmesinin zaruri olduğunu vurgulamıştır. Jandarmaların ellerinde bulunan silah ve cephanenin eski olduğunu, mevcut filinta ve silahların yetersiz olduğunu belirterek ihtiyacın süratle karşılanmasının önemini dile

getirmiştir. Kanatlı, Hatay-Suriye sınırındaki karakollar için birer bölük, Antakya'daki devlet merkezi için bir tabur, Ermeni mıntıkası olan Musadağı ve Bityan gibi bölgelerdeki asayişin sağlanması için müstakil bölüklerin görevlendirileceğini ve İskenderun'un sınır güvenliği için ayrı bir bölüğün görevlendirileceğini belirtmiştir. Bu düzenlemelerin, teşkilatın kurulmasında önemli adımlar olduğunu ve tamamlanma sürecinin 10 gün içinde sonlanmasının beklendiğini eklemiştir (BCA, 110.9.1.14/ 11.14.1). Bu yazışmalar, Hatay'daki jandarma teşkilatının kurulma sürecinin yalnızca bir güvenlik gücü oluşturulmasından ibaret olmadığını, aynı zamanda sosyo-politik bir mücadele, ulusal kimlik ve bölgesel denetim stratejilerinin bir araya geldiği bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Fransızların müdahalesi, Hatay'ın geleceği konusunda yaşanan belirsizlikler, yerel halkın güvenlik yapılarındaki etkisi, bu sürecin politik ve toplumsal açıdan oldukça karmaşık bir yapı oluşturduğunu göstermektedir.

Hatay ile Ankara arasında kurulan gizli temaslar, yukarıda verilen ayrıntılardan da anlaşılacağı üzere, teşkilatın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik talepleri içermiştir. Bu kapsamda, jandarma kuvvetlerinin iç güvenliği sağlama, sınırları koruma gibi görev alanlarına sahip olması, teşkilatın doğru şekilde yapılandırılabilmesi adına bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Hatay'daki jandarma teşkilatının işleyişi ile ilgili olarak birer bölük ve müstakil bölüklerin komutanlarının aynı zamanda kaza jandarma komutanlığı görevlerinde bulunması gibi öneriler, bir yandan askerî disiplini güçlendirmeyi diğer yandan bölgesel yönetimle entegrasyonu sağlamak amacıyla gütmektedir. Ayrıca personelin seçiminde Türkiye'deki usul ve kurallara uyulmasının, güvenliğin sağlanabilmesi için şart olduğunun altı çizilmiştir. Hatay'daki jandarma teşkilatının mevcut silah durumu hakkında yapılan değerlendirmeler, teşkilatın 150 Fransız tüfeği ile faaliyet göstermesinin yetersiz olduğu ve bu sebeple takviye silah alımının gerekli olduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Ayrıca teşkilatın hayvan ihtiyacının karşılanamaması sebebiyle hayvan temininin Halep gibi Suriye vilayetlerinden yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu da Hatay'ın yerel şartlarının, kurumsal düzenlemeler açısından ne kadar büyük bir etki oluşturduğunu gösteren bir diğer unsurdur. Bir diğer önemli konu, teşkilatın subay ihtiyacının karşılanmasıdır. Bilgi ve yetenekleri göz önüne alınarak teşkilat kadrosuna teğmen, hekim ve memurların atanmasının zorunluluk arz ettiği teşkilat kanunu projesinde görevlendirilmesi icap eden hâkimlerin, Türkiye'den talep edilmesinin önem arz ettiği vurgulanmıştır. Vurgulanan diğer bir husus, Hatay Jandarma Teşkilatının subay ihtiyacının Türkiye'den gelecekler tarafından karşılanmasını haber alan Fransızların bu durumu sükûnetle karşıladıklarıdır. Hatay Jandarma Teşkilatının kurulması sürecinde ortaya çıkan tüm bu düzenlemelerin ve önerilerin hayata geçirilmesi için Ankara Jandarma Genel Komutanlığı tarafından bir ödenek gönderilmesinin ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır (BCA, 110.9.1.14/ 11.14.1). Bu yazışmalardan yola çıkılarak Hatay'da bir jandarma teşkilatı kurulmasının askerî bir yapılanma olduğu kadar bölgedeki ulusal egemenlik mücadelesinin ve yerel halkın katılımı ilkesinin bir yansıması değerlendirilmesine ulaşılabilir.

Hatay Jandarma Teşkilatının kuruluş sürecinde Ankara Hükûmeti ile bir diğer temas 8 Ekim 1938 tarihinde kurulmuştur. Dâhiliye Vekâleti tarafından Genelkurmay Başkanlığına gönderilen resmî yazıda; İskenderun kışlasındaki milis kuvvetlerin tasfiye edilip binanın Hatay hükûmetine devredileceği ve milislerden 200'ünün eski anlaşmaları

gereği Hükûmet emrine verileceği bildirilmiştir. Boşaltılacak kışılaya dağ alayından bir taburun yerleştirileceği yazışmadan elde edilen bilgiler arasındadır. Hatay Cumhurbaşkanlığı Tayfur Sökmen'in emri ile jandarma devri için gerekli önlemlerin alınması ve hükûmet emrinde göreve başlayacak sivil memur ve jandarmaların alımında herhangi haksızlığa meydan vermemek için 12 kişilik bir komisyonun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Teşkilata alınacak jandarmalar hakkında köy muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından detaylı araştırma yapacağı bu doğrultuda hazırlanan raporların halkevlerince incelendikten sonra komisyona gönderileceği komisyonun onaylaması halinde jandarmaların göreve başlayacağı belirtilmiştir. Hükûmet emrine bu şekilde alınacak jandarmalardan Fransızların da memnun kalacağını vurgulandığı yazıda Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hatay Jandarma Teşkilatının bir an evvel kurulması hususunda emrinin bulunduğu ve teşkilat için ihtiyaç duyulan bütçenin oluşturulması için Dâhiliye Vekaleti'nin girişimlerde bulunması gereği üzerinde durulmuştur (BCA, 110.9.1.14/ 11.14. 7). 8 Ekim 1938 tarihli bu yazışma, Hatay'daki jandarma teşkilatının kurulmasına yönelik önemli adımların bölgenin güvenlik ve istikrarı açısından kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

25 Ekim 1938 tarihinde gerçekleşen bir diğer resmî bir yazı, Hatay Jandarma Teşkilatının nicelik bakımından durumunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yazıda, teşkilatın 1.500 kişilik silahlı kuvvete sahip olduğu ancak silahsız bir kısım kuvvetin daha teşkilat kadrosunda bulundurulması hak ve yetkisine sahip olması sebebiyle kadroya dâhil edilen 460 silahsız er ile birlikte kuvvet sayısını 1960'a çıkarıldığı belirtilmiştir. Yazıdan Fransızların artan kuvvet sayısını kabul etmemesi durumunda teşkilatın zayıf kalacağı dolayısıyla da Genelkurmay Başkanlığı tarafından Hatay Zabıta Genel Komutanlığı adı ile bir makam oluşturulması ve oluşturulan bu yeni makama tuğbay rütbesinde bir kurmay subayın atanması teklifinin kabul edilmesinin zaruri olduğu bilgisine ulaşılmıştır (BCA, 110.9.1.14/ 7.0.117). Bu gelişme hem güvenlik güçlerinin etkililiği hem de Fransız otoritesine karşı bölgesel denetimi sağlamayı hedefleyen bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Hatay Jandarma Teşkilatının güçlendirilmesine yönelik yazışmalar, kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Araştırma yapılan arşivde ulaşılan her yeni yazışma teşkilatın gelişen kadro, donanım ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik atılan adımları ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hatay'daki jandarma teşkilatının güçlendirilmesine yönelik önlemler alınması gerektiğine ilişkin bir diğer yazı, 28 Ekim 1938'de Dâhiliye Vekâleti tarafından Bakanlar Kuruluna gönderilmiştir. Söz konusu resmî yazıda, Hatay Jandarma Teşkilatının hazırlık sürecindeki ilerlemeler aktarılmıştır. Buna göre teşkilatın ihtiyacı olan malzemelerin kısmen hazırlanmış olduğu ve Türkiye'den silah yardımı yapılarak Dörtöy ve Hassa mevkiilerine sevk edildiği bildirilmiştir. Yazıda Hatay Devleti tarafından jandarma teşkilatı hakkında; Hatay Zabıtası Teşkilat Kanunu, Hatay Zabıtası Vazife ve Salahiyet Kanunu,¹ Hatay Zabıtasından Jandarma ile Emniyetin Birlikte Çalışması ve Büro Muamelatı Hakkında Talimatname, Hatay Zabıta Umum

¹ Hatay Zabıtası Vazife ve Salahiyet Kanunu, 24 Aralık 1938 tarihinde tezkere olarak meclise sunulmuş ve 2 Ocak 1939 tarihinde 33 maddelik kanun kabul edilmiştir. M. A. Kündeyi, *Hatay Devlet Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Afyon 2020.

Komutanlığının Mahalli Hükûmet ve Türkiye Cumhuriyeti Fevkalade Murahhasile Temas Şekil ve Tazını Gösterir Gizli Talimatname ve Hatay Zabita Kıyafet Kararnamesi başlıkları altında yasal düzenlemeler hazırlandığı bildirilmiştir. Hatay jandarmasının kıyafeti üzerine yapılan etütler sonucu Türkiye'deki üniformanın kullanılmasına karar verilmiştir. Söz konusu yazıda Hatay Zabita Umum Komutanı Yb. Kemal Kılıççöte tarafından teşkilatın komuta ve idaresine yönelik olarak yapılan hazırlıklar çerçevesinde; toplam 270 kişiden oluşan bir kadro oluşturulduğu ve teşkilat için bütçeden yıllık 1.720.730 lira gider ayrıldığı bildirilmiştir. Türkiye'den Hatay'a gönderilecek subaylar için vize şartının kaldırılması, Hatay'a gidecek kafilenin sivil olarak İskenderun'a kadar tren ile oradan Antakya'ya otomobil ile gelmeleri uygun görülmüştür (BCA, 110.9.1.14/11.14.5). Bu gelişmeler, teşkilatın faaliyete geçmesine yönelik lojistik ve hukuki hazırlıkların tamamlandığını göstermektedir. Yazışmaların devamı teşkilatın güçlendirilmesi ve güvenlik stratejilerinin pekiştirilmesi adına alınan kararları içermektedir.

Yb. Kemal Kılıççöte tarafından Ankara Jandarma Genel Komutanlığına gönderilen aynı tarihli bir diğer resmî yazıda görevlendirilen teşkilat mensuplarının Antakya'ya peyderpey gelmeye başladıkları, ilk parti gelenlerin istihdam edilecekleri mahallere gönderilmiş olduğu ve personelin teşkilatın günlük işleri yanında mevcut jandarmaların talim ve terbiyesinden sorumlu tutuldukları bilgisi verilmiştir. Antakya'ya gelenlerin bir kısmının kendilerine tahsis edilen otel ve müstakil evlerde bir kısmının ise mesai yapılan binada konakladıkları ve istihdam edilen söz konusu personelden Antakya, Kırıkhan ve İskenderun'da bulunanların yemek ihtiyaçlarının lokantalardan karşılandığı belirtilmiştir. Gedikli erbaşların birliklere verilme suretiyle talim ve terbiye ile bürolardaki subaylara yardım etmek üzere görevlendirildiği, göreve başlayan erbaşların büyük bir ciddiyetle görevlerini icra etmekte oldukları ayrıca belirtilmiştir. Yb. Kılıççöte imzalı aynı tarihli bir diğer resmî yazıda Hatay'daki asayiş durumu hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre Hatay Devleti'nin jandarma teşkilat kadrosunu oluşturmak üzere Türkiye'den gelen jandarmalar için sınır geçiş belgesi düzenlendiği bildirilmekle birlikte Kürt dağında vaziyetin karışık olduğu ve bölgeden Hatay'a izinsiz geçenlerin Hatay'daki asayişin bozulmasına neden olduğu, Lazkiye'deki isyanların kısmen bastırıldığı ancak bölgede emniyetin tam olarak sağlanması için gerekli önlemlerin henüz belirlenmemiş olduğu, Vatanilerin çeteler teşkil etmek suretiyle emniyet ve huzuru bozdukları tüm bu sebeplerden dolayı mevcudu 500 olan Hatay'daki teşkilat kadrosuna 300 kuvvet takviye edilmesi teklif edilmiştir. İkinci parti olarak Ankara'dan Hatay'a bir baytar, üç binbaşı, beş yüzbaşı, 13 üsteğmen ve bir tüfekçi olmak üzere 23 subay ile 10 erbaşın gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Millî Müdafaa Vekâleti tarafından Hatay Jandarma Teşkilatı emrine verilmek üzere hazırlanan silah, mühimmat ve malzemeler hakkında ise şu bilgilere ulaşılmıştır: 500 piyade tüfeği, 500 kasatura, 685.000 muharebe fişegi, 24 ağır makineli tüfek, piyadeye mahsus 30 hafif makineli tüfek, süvariye mahsus dokuz hafif makineli tüfek, 64 ağır makineli tüfek ve cephaneye mahsus semer ve altı tevhit semeri (BCA, 110.9.1.14/11.14.5). Jandarma teşkilatının konuş ve kuruluşu hakkında da bilgi sunan yazıda sınırların kapatılması için Kırıkhan ve Reyhaniye taburlarından birer bölük ile Ordu ve Antakya taburlarından birer takımın görevlendirildiği bildirilmiştir. Mevcut jandarma erlerinden 130'unun sınır bölgelerinde görev aldıkları ve teşkilata yeni alınan erlerin ise talim görmüş ve silah kullananlar arasından seçilerek sınır karakollarına gönderildiği söz

konusu yazıda yer alan detaylar arasındadır (BCA, 110.9.1.14/11.14.5). Bu yazılar, teşkilatın etkinliğinin artırılması için yapılan sistematik hazırlıkların ve gerekli lojistik desteklerin önemini vurgulamaktadır. Buna göre hem askerî kadro güçlendirilmiş hem de bölgedeki güvenlik durumu göz önünde bulundurularak stratejik adımlar atılmıştır.

28 Ekim 1938 tarihli yazı teşkilat emrinde çalışan personelin barınmalarına yönelik bilgileri de içermiştir. Buna göre Antakya taburunun iskânı için iki han kiralanmış, Reyhaniye’de askerın barınma imkânının bulunmaması ve havaların erlerin çadırda yatmalarına izin vermemesinden dolayı Antakya’da dört cami, Reyhaniye taburunun barınma ihtiyaçları için hazırlanmış ve havaların müsait olmasıyla birlikte taburun Reyhaniye’de kurulan çadırlı ordugâha nakil edilmesi uygun görülmüştür. Ordu taburunun barınması için bir kahvehane, bir cami ve bir ev tahsis edilmiş, Kırıkhan’da uygun bina bulunamadığından bölgede görevlendirilecek taburun barınma ihtiyaçlarının İskenderun’da temin edilecek binalar ile karşılanması kararlaştırılmıştır. Yazıda erlerin kıyafetleri konusunda da bilgiler yer almış buna göre teşkilata yeni alınacak erler için birer takım elbise, birer kat çamaşır ve birer kat yatağın temin edileceği, temin edilen ve mevcut bulunan kıyafetlerin ise propagandaların önüne geçmek amacıyla eskimemiş olmasına özen gösterileceği dile getirilmiştir. Ayrıca erlerin Nisan ayından itibaren yazlık elbise giymeye başlayacakları bildirilmiştir. Resmî yazıda; teşkilata atanan yeni erlerin çiçek ve tifo aşılı için gerekli hazırlıklar yapılmış olduğu ve teşkilat emrine verilecek hayvanların ise Halep’ten temin edilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Son olarak Fransızların nüfus ettiği bir kışladan yararlanmak üzere işgalin sona ermesinin beklendiği ve söz konusu mevkiinin geri alınmasıyla birlikte ilkbaharda tadilat yapılmak suretiyle kışlanın birliklere tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Hatay Zabıta Umum Kumandanı Yb. Kemal Kılıççöte tarafından Ankara Jandarma Genel Komutanlığına; 28 Ekim 1938 tarihinde başlayan hazırlıklar sonucu 1.580 kişilik planlanan Hatay Jandarma Teşkilatının kadrosunun 9 Mart 1939 itibarıyla 1.400’e ulaştığı bunun yanında er kayıtlarının devam ettiği bildirilmiştir (BCA, 110.9.1.14/11.14.5). Askerî ve lojistik hazırlıklarının ayrıntılı bir şekilde yer aldığı 28 Ekim 1938 tarihli bu yazı, dönemin askerî ihtiyaçlarını ve yerel koşulları dikkate alarak yapılan planlamaların önemini vurgulamaktadır. Hatay Jandarma Teşkilatının kadrosunun artırılması ve er kayıtlarının devam etmesi, bölgedeki askerî yapının güçlendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hatay ile Ankara Jandarma Genel Komutanlığı arasındaki temaslardan bir diğeri, 22 Kasım 1938 tarihinde Hatay Zabıta Kumandanı Kemal Kılıççöte tarafından Ankara’ya gönderilen resmî yazı ile kurulmuştur. Yazıda, Hatay’ın güvenlik problemleri, mevcut zabıta teşkilatının durumu, teşkilatın güçlendirilmesi için benimsenen esaslar, teşkilatın ihtiyaçları gibi meseleler üzerinde durulmuştur. İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Ordu kaza merkezleri ve Aktepe, Beylan, Süveydiye, Bityas, Kesap, Şıhköyü, Karasu nahiyelerinde yapılan inceleme gezileriyle Hatay Jandarma Teşkilatını ilgilendiren meselelere çözüm arayışına gidilmiştir. Yapılan incelemeler sonucu hazırlanan raporda;

- Hatay’da sükûnetin hâkim olduğu, olası bir karışıklığa karşı bölge genelinde yeterli silahın bulunduğu, Fransızların girişecekleri herhangi bir siyasi ve askerî karışıklığa yönelik istihbarat faaliyetlerinin yürütüldüğü ve asayiş tehdit eden isyanlara karşı önlemler alındığı,

- Teşkilatta sadece 100 kadar jandarmanın göreviyle ilgili bilgi sahibi olduğu geri kalan personelin ise ihtiyaç duyulduğunda tüfek kullanabildiği ve askerî talim ve terbiyeden mahrum olduğu,
- Jandarmanın elindeki silahlarının yarısının atış yapabilecek kapasitede olduğu,
- Teçhizat bakımından yetersizliklerin bulunduğu bu noktada palaska takımlarının, filintaların ve eğer takımlarının ihtiyacı karşılayacak nitelikten uzak olduğu,
- Yatakhanelerin erlerin ihtiyacını karşılayamadığı devlet tarafından kış için yalnızca birer battaniye verildiği dolayısıyla yatak gereksiniminin erler tarafından karşılandığı,
- Milislerin Fransızlar tarafından verilen ve bedeli erlerin maaşlarından kesilen karavanlarla beslendiği,
- Binek hayvanların erler tarafından temin edildiği,
- Hatay'daki mevcut jandarmaların giyim açısından güven verici bir durum sergilemediği, bununla birlikte jandarma üniforması için gerekli hâkî kumaşın zamanında temin edilemediği dolayısıyla jandarmaların bulabildikleri ucuz işçilikle elbiselerini ve ayakkabılarını Hatay'da diktirmek zorunda kaldıkları,
- Jandarmanın biri İskenderun'da diğeri Kırıkhan'da birer dairesinin bulunduğu, sınırlardaki karakol binaların personeli iskân edebilecek durumda olmadığı bunun yanında toplu kuvvetlerin ve karakolların iskanı için Antakya'da kiralanacak bina kiralalarının yüksek olmasından dolayı mesken krizi yaşandığı dolayısıyla bu durumun iskanın İskenderun'da yapılmasına sebep olduğu,
- Mevcut telefon şebekesinin Fransızlar tarafından tesis ve idare edildiği, Hatay'da yalnızca İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye ile irtibat sağlandığı, Jandarma'ya ait Antakya, Harim, Reyhaniye ve Kırıkhan merkezlerinden geçen bir telefon hattı bulunduğu ancak Fransızların bu hattı satın almak suretiyle kontrol altında almak istedikleri ve Hatay'da sınır karakollarıyla iletişim kurulabilecek bir şebekeye acil ihtiyaç duyulduğu,
- Nakil vasıtaları konusunda yetersizliklerin bulunduğu bu çerçevede Kırıkhan, İskenderun, Reyhaniye ve Antakya'da jandarma emrinde kullanılmaya müsait birer kamyon olduğu bildirilmiştir (BCA, 110.9.1.14/ 11.14.1).

Yukarıda ayrıntıları verilen 22 Kasım 1938 tarihli yazıda, Hatay'daki güvenlik durumu ve jandarma teşkilatının mevcut durumu ele alınmıştır. Yazıda, bölgedeki sükûnetin sağlandığı ancak jandarmanın bazı önemli eksikliklerle karşı karşıya olduğu vurgulanmıştır. Bu eksiklikler arasında yetersiz eğitilmiş personel, silah ve teçhizat sıkıntıları, barınma koşullarının yetersizliği, giyim zorlukları ve iletişim altyapısındaki sorunlar yer almaktadır. Ayrıca, Fransızların sınırdaki iletişimi kontrol altına almak istemesi ve Hatay'daki jandarma teşkilatının nakil araçları ile telefon şebekesinin yetersizliği gibi lojistik sıkıntılar da raporda belirtilmiştir. Bu yazı, Hatay'daki jandarma teşkilatının güçlendirilmesi için gerekli önlemlerin acilen alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

1938 yılında Hatay'daki askerî güvenlik durumunu analiz eden yukarıdaki raporlar, Hatay'daki askerî yapı ve güvenlik durumunun oldukça kırılgan olduğunu ve bu durumun hem askerî personel hem de sivil halk üzerindeki etkileri bulunduğunu göstermektedir. Raporlar bölgedeki güvenliğin sağlanabilmesi için acil ve kapsamlı önlemlerin alınması gerektiğini ve Hatay'ın geleceği açısından bu tür sorunların çözülmesinin acil olduğunun altını önemle çizmektedir.

Hatay'da kurulacak jandarma teşkilatına dair yazışmalar, 1939 yılı boyunca devam etmiş ve her aşamada teşkilatın kadrosu, donanımı ve lojistik ihtiyaçları üzerine detaylı bilgiler verilmiştir. Kurulacak teşkilatın kadrosuna ve çeşitli birimlerine dair gelişmeleri aktarması bakımından önem taşıyan bu yazışmalardan birisi 21 Şubat 1939 tarihidir. VI. Kolordu Komutanı Korg. Muzaffer Ergüder tarafından Genelkurmay Başkanlığına gönderilen yazıda teşkilat kadrosunun mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Yazıda Hatay'da kurulması kararlaştırılan Antakya, Reyhaniye, Kırıkhan, ordu jandarma taburları ile İskenderun ve Musadağ Müstakil jandarma bölüklerinden yalnızca Antakya Jandarma Taburunun teşkilinin tamamlandığı bildirilmiştir. Taburun 14 er, 80 erden oluşan iki piyade jandarma bölüğü; 51 erden oluşan bir ağır makineli bölüğü ve 42 erden oluşan bir süvari takımı olmak üzere toplam 283 erden oluşturulduğu belirtilmiştir. Reyhaniye taburunun teşkilinin yakında tamamlanacağı Reyhaniye'de iskân durumu müsait olmadığından taburun bir süre Antakya'da bulundurulacağı, Kırıkhan ve Ordu jandarma taburlarının ve müstakil jandarma bölüklerinin teşkilinin ise 1939'un Mart ayında tamamlanacağı Hatay Askerî Mümessilliği tarafından VI. Kolordu Komutanlığına bilgi olarak iletilmiştir (BCA, 110.9.1.14/7.0.105). Yazışmaların içerdiği detaylar teşkilatın kadro yapısının, birimlerin yerleşim düzeninin ve personel dağılımının yanı sıra önceki yazışmalarda sunulan çözüm önerilerinin hayata geçirildiğini göstermektedir.

Ankara ile Hatay arasında kurulan temaslar, jandarma teşkilatının kuruluş sürecinde kritik bir rol oynamış ve bölgedeki güvenlik stratejisinin şekillendirilmesinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda jandarma teşkilatının gelişim süreci hakkında detaylar veren bir diğer yazışma, 28 Şubat 1939 tarihinde gerçekleşmiştir. Söz konusu yazışmada, Hatay Jandarma Teşkilatının kadrosunun toplamda 713 personele ulaştığı, Antakya ve Reyhaniye jandarma taburlarının Zabita Umum Kumandanlığı ve jandarma alay karargâhı kadrolarının tamamlandığı bildirilmiştir. Kolordu Kumandanı Muzaffer Ergüder imzasıyla Genelkurmay Başkanlığına ileten yazıda; Hatay jandarması emrine 18 hafif makineli tüfeğin dört jandarma taburunun piyade jandarma bölüklerinin emrine ve üç hafif makineli tüfeğin de iki müstakil jandarma bölüğünün emrine verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Antakya süvari jandarma takımına üç hafif makineli tüfek ve Antakya jandarma taburuna altı ağır makineli tüfeğin tahsis edildiği söz konusu resmî yazıda yer alan bilgiler arasındadır (BCA, 110.9.1.14/7.0.101). Bu gelişme, teşkilatın askerî açıdan güçlenmesinin yanı sıra Hatay'daki güvenlik durumunun pekiştirilmesine yönelik önemli bir adım sayılmaktadır.

18 Mart 1939 tarihli bir diğer yazıda Kemal Kılıççöte tarafından Musadağ Müstakil Bölüğü ile Kırıkhan taburunun tamamen teşkil edildiği ve İskenderun Müstakil Bölük kadrosunun ise tamamlanmak üzere olduğunu dile getirilmiştir. Önceki yazışmalarda da görüldüğü üzere 18 Mart 1939 tarihli yazıda da Hatay'ın güvenliğine yönelik daha geniş

bir stratejinin parçası olarak potansiyel tehditlere karşı hazırlıkların yapıldığını ortaya koyulmuştur. Buna göre teşkilat bünyesinde hizmet verecek er mevcudunun artmasıyla Antakya ve Reyhaniye taburları ile alay karargâhları kadrolarının tamamlandığı bilgisi verilmiştir. Asayiş sağlamak ve Hatay Devleti'nin güvenlik hizmetini görmek üzere taburların tüfeksiz erlerinden 180 ve sınır karakolları için taburlardan 180 kişilik bir kuvvetin tahsis edilmesi, söz konusu resmi yazıyla Ankara'ya bildirilen hususlar arasındadır (BCA,110.9.1.14/11.14.5). Söz konusu yazışma, teşkilatın lojistik altyapısının güçlendirilmeye devam edildiğini ve bölgedeki askerî etkinliğin arttığını ortaya koymuştur. Teşkilatın durumu hakkında verilen bilgiler yanında bölgenin siyasi ve sosyal dinamikleri açısından kritik bir dönemde olduğunu anlaşılmaktadır. Bölgedeki potansiyel tehditlere karşı bir hazırlığın göstergesi olan yazı Ankara ile kurulan önceki temaslarda olduğu gibi lojistik ve ikmal altyapısının güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Hatay Jandarma Teşkilatı, bölgedeki güvenlik ve asayişin sağlanmasında kilit bir rol üstlenen bir birliktir. Dolayısıyla teşkilat kadrosunun geliştirilmesi konusundaki çabalar süreklilik arz etmiş ve bu hususta yaşanan gelişmeler Ankara'ya bildirilerek Hatay Jandarma Teşkilatının geliştirilmesi noktasında resmiyet ve destek kazanılmıştır. Bu bağlamda teşkilatın askerî gücünün arttığını ve bölgedeki güvenlik altyapısının güçlendirildiğini ortaya koyan bir diğer yazı, VI. Kolordu Komutanlığı tarafından 23 Mart 1939 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiştir. Resmi yazıda; Antakya'daki Ordu Jandarma Taburunun teşkilinin tamamlandığı, Musadağ'nda teşkil edilen müstakil bölüğün kadrosunun yarı mevcudunun tamamlandığı, Kırıkhan'daki jandarma taburunun müstakil bölüğünün tamamen oluşturulduğu ve İskenderun'daki bölüğün ise tamamlanmak üzere olduğu bildirilmiştir. Yazıda Hatay Jandarma Teşkilatına alınacak erlerin kıyafetlerinin karışık bir düzende olduğu belirtilmiş, erlerin hâkî renk üniforma bulmakta güçlük yaşadıkları dolayısıyla Fransızların eski hâkî elbiselerini tedarik ederek giydikleri bildirilmiştir. Bu sorun karşısında Askerî Mümessillikle temaslarda bulunduğu ve erlerin kıyafetleri konusunda düzenleme yapılmasının talep edildiği konusunda Genelkurmay Başkanlığı bilgilendirilmiştir (BCA, 110.9.1.14/7.0.103). Kıyafet düzenlemesi, teşkilatın profesyonel bir görünüm kazanması ve erlerin moralinin artırılması için gerekli bir adım sayılmıştır. Üzerinde durulan bir diğer husus, 17 Mayıs 1939 tarihi itibarıyla teşkilatın 24 binek, 36 koşum katırı ve dört mekkari atından ibaret olduğu ve hayvan satın almak konusunda zorlukların yaşandığıdır. Teşkilat kadrosunda bulunan askerlerin sıhhi bakımdan durumlarının iyi olduğu ve salgın hastalıklara rastlanmadığı, sıtma hastalığına yakalanan erlerin tedavisinin yaptırıldığı ve hastalığın tekrar meydana gelmemesi için erlere kinin dağıtıldığını rapor eden Kemal Kılıççöte önemle Hatay'ın anavatana katılmasının an meselesi olduğu umudunu taşıdığını ve teşkilatın imkânların genişletilmesi için gerekli hazırlara devam edileceğini ifade etmiştir (BCA, 110.9.1.14/11.14.5).

Son olarak, 31 Aralık 1939 tarihli bir diğer yazışma, Hatay'daki jandarma teşkilatının büyük oranda tamamlanarak etkin bir şekilde çalışmaya başladığını ve bölgedeki güvenliğin sağlanması adına güçlü bir yapının oluşturulduğunu göstermektedir. Söz konusu yazışma, bölgenin güvenliğini sağlamak ve asayiş korumak amacıyla oluşturulan etkili bir yapıyı ortaya koymaktadır. Buna göre Antakya Sabit Jandarma Kadrosu şu

şekildedir: bir yarbay, bir mülhak binbaşı, iki tabur komutanı binbaşı, altı bölük komutanı yüzbaşı, altı takım komutanı teğmen, bir hesap memuru, beş astsubay ve 10 başçavuş, 35 tüfekli onbaşı ve 400 er olmak üzere kadroda çalışan toplam personel sayısı 467'dir. Komutanlığın emrinde hizmet eden hayvan sayısı ise 72'dir (BCA, 110.9.1.14/7.0.88). Bu yazı, Hatay'daki jandarma teşkilatının artık işlevsel hâle geldiğini ve bölgedeki güvenliği sağlamak adına büyük bir güç oluşturulduğunu göstermektedir. 1939 yılı sonunda Hatay'daki jandarma teşkilatının tamamlanarak etkili bir şekilde çalışmaya başlaması, bölgenin güvenliği açısından kritik bir adım olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu yazışmalar, Hatay'ın güvenliğini sağlamak, teşkilatın lojistik ve askerî altyapısını güçlendirmek ve bölgedeki siyasi hedeflere ulaşmak adına yapılan sistemli ve disiplinli bir çalışmanın parçasıdır.

Aşağıdaki tabloda yer alan veriler doğrultusunda, Hatay Jandarma Teşkilatının kadro yapısı ve personel düzeni detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu veriler, teşkilatın işleyişi ve bölgedeki güvenlik görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan personel çeşitliliğini ve hizmet birimlerini göstermektedir.

Tablo 1

Hatay Seyyar Jandarma Alay Karargâh Kadrosu

Kadro	Personel Sayısı	Hayvan Sayısı
Alay Komutanı Albay	1 Subay, 1 Tüfekli Er, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Alay komutanı Binbaşı/Yarbay	1 Subay, 1 Tüfekli Er, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Emir Subayı Yüzbaşı	1 Subay, 1 Tüfekli Er, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Tabip Yüzbaşı	2 Subay, 2 Tüfekli Er, 2 Tüfeksiz Er	2 Binek Hayvan
Tabip Binbaşı	1 Subay, 1 Tüfekli Er, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Veteriner Yarbay	1 Subay, 1 Tüfekli Er, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Levazım Binbaşı	1 Subay, 1 Tüfeksiz Er	
İşe Subayı Yüzbaşı	1 Subay, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Esliha Subayı Yüzbaşı	1 Subay, 1 Tüfeksiz Er	1 Binek Hayvan
Hesap Memuru	3 Asli Memur	
İmam	1 Asli Memur	
Nalbant Ustası	1 Asli Memur	
Yazıcı Onbaşı ve Eri	3 Tüfeksiz Er	

Sıhhiye Başçavuş	3 Gedikli Erbaş	
Sıhhiye Eri	2 Tüfeksiz Er	
Nalbant Onbaşı ve Eri	2 Tüfeksiz Er	
Muhabere Çavuşu	1 Gedikli Erbaş	
Muhabere Onbaşı	3 Tüfekli Er	
Muhabere Eri	4 Tüfekli Er	
Deppoy Eri	1 Tüfeksiz Er	
Terzi Eri	2 Tüfeksiz Er	
Kunduracı Eri	2 Tüfeksiz Er	
Marangoz Eri	1 Tüfeksiz Er	
Demirci Eri	2 Tüfeksiz Er	
Saka Eri	1 Tüfekli Er	1 Mekkari
Saraç Ustası	1 Asli Memur	
Saraç Eri	1 Tüfeksiz Er	

Yukarıdaki tabloda yer alan verilere ek olarak Hatay Seyyar Jandarma Tabur Karargâhı Kadrosunda; bir tabur komutanı binbaşı emrinde iki tüfekli er ve bir binek hayvan; bir emir subayı yüzbaşı emrinde iki tüfekli er ve bir binek hayvan; bir iâşe subayı yüzbaşı emrinde bir tüfekli er; üç tüfekli yazıcı eri; karargâh kıtasında 17 tüfekli er; bir asli memur tüfekçi ve bir ücretli memur statüsünde aşçı yer almıştır. Taburda toplamda 30 personel yer almış ve tabur hizmetine iki binek hayvanı verilmiştir (BCA, 110.9.1.14/7.0.90).

Tabloya göre jandarma alayının kadrosunda yer alan subaylar, erler ve diğer personel ile birlikte teşkilatın gereksinim duyduğu lojistik ve destek birimlerinin de organize edildiği anlaşılmaktadır. Kadroda yer alan subaylar, çeşitli uzmanlık alanlarında (tabip, veteriner, levazım, iâşe, esliha, vb.) görev yaparken diğer personel de her biri belirli bir hizmet alanına sahip olarak teşkilatın operasyonel etkinliğini artırmaya yönelik önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca tablodan, hayvan taşımacılığı için ayrılan bineklik hayvanların ve diğer araçların organizasyonu da dikkate alındığında, jandarma teşkilatının sahada daha esnek ve etkili bir şekilde hareket etmesinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler dışında subay eşyalarından sorumlu iki tüfekli er ve eşyaların taşınmasına hizmet edecek altı mekkari; muharebe vasıtalarını kullanacak iki tüfekli er ve üç mekkari; evrak ve yem taşıma işlerinden sorumlu bir tüfekli er ve söz konusu işlere tahsis edilen iki koşum ve bir araba; hasta nakliye arabasını kullanacak iki tüfekli er ve söz konusu işe tahsis edilen iki mekkari ve bir araba ile tüfeksiz erler tarafından kullanılan dört kamyon ve dört araba Hatay Seyyar Jandarma Alay Kadrosunda yer almıştır. Bu bilgiler dışında kadrolarla ilgili olarak Alay Komutanlığının üç taburdan oluştuğu, teşkilat emrinde yer alan tabip ve veterinerlerin sivil olabileceği

bilgisine ulaşılmıştır (BCA, 110.9.1.14/7.0.89). Tüm bu detaylar ışığında Hatay Seyyar Jandarma Alay Karargâhı kadrosunda 10 subay, altı asli memur, dört gedikli erbaş, 22 tüfekli er ve 30 tüfeksiz er olmak üzere toplam 72 personelin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ulaşılan belgeler karargâhın hizmetine 23 hayvan ve altı aracın tahsis edildiği ortaya koymaktadır. Özetle 1938 yılında alınan karar gereği bir yıl içinde oluşturulan Hatay Jandarma Teşkilatında yer alan subayların karar verme ve yönetim görevlerini üstlenecek birimlerinin oluşturulduğu, teşkilata atanan sivil memurlar ile destek hizmetlerinin yapılandırıldığı, teşkilat bünyesine sahada uygulama ve destek görevlerini yürütecek erlerin tayin edildiği anlaşılmaktadır. Personelin hareket yeteneğini artırmaya yönelik olarak hayvanların satın alınması karargâhın operasyonel etkinliğini artırması bakımından önem taşımıştır. Teşkilatın sahip olduğu araçlarla sağlanan ikmal ve taşımacılık hizmetleri ise personelin ve malzemelerin hızlı bir şekilde taşınmasında etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Son olarak üç taburdan oluşan ve çok yönlü bir hizmet alanı oluşturan Hatay Seyyar Jandarma Alan Karargâhı, bir askerî organizasyonun temel gereksinimlerini karşılamak üzere oluşturulmuş ve II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında Türkiye'nin destek ve önderliğinde Hatay Hükûmeti tarafından sınır güvenliği ve asayişin sağlanmasında kritik bir öneme sahip olmuştur.

Sonuç

Hatay meselesi II. Dünya Savaşı'nın sinyallerini verdiği yıllarda Türkiye'nin güvenlik stratejilerini gözden geçirmesinde bir uyarı aracıdır. Hatay'ın coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahip olması, Türkiye'nin bölge üzerinde hem dış politikada hem de iç güvenlikte daha temkinli bir yaklaşım benimsemesine yol açmıştır. Hükûmet, savaşın getirdiği tehditlere karşı halkın güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler almış bu kapsamda sınır güvenliğini güçlendirmek ve iç güvenlik birimleriyle sivil savunma organizasyonları arasında koordinasyon sağlamak üzere girişimlerde bulunmuştur.

Yerel yönetimlerin ve jandarma teşkilatının güçlendirilmesinin ülkenin iç güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynadığı bu dönemde Hatay'ın anavatanına katılması, sadece coğrafi bir kazanım değil, ulusal bütünlüğün sağlanması açısından da kritik bir adım sayılmıştır. Aynı zamanda bölgenin etnik ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulunduran Türkiye'nin iç güvenlik politikalarının uygulanmasında önemli bir adım sayılmıştır. Hatay Jandarma Teşkilatının kuruluşuyla hem güvenlik önlemleri almak hem de iç huzuru sağlamak amacıyla sistemli bir yapılanma sürecine girilmiştir. Kuruluş sürecinde Fransızlarla yürütülen iş birlikleri ve yerel milislerin durumu gibi meselelerin de dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Hatay'ın güvenliği açısından alınan önlemler ve yapılan planlamalar, devletin bölgedeki hassasiyetini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu hassasiyet, personel ihtiyaçları, silah temini ve askerî eğitim konularında ortaya konan önerilerde açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, sürecin dikkatle izlenmesi ve gerekli iyileştirmelerin yapılması, güvenlik ve istikrar açısından hayati öneme sahip olmuştur. 1938 yılı itibarıyla yedek subayların büyük bir kısmının emekli olması ve kalanlarının sivil memur pozisyonlarında görev alması, askerî ve sivil yönetim arasındaki dinamiklerin önemini gözler önüne sermektedir.

Jandarma teşkilatının, bölgedeki güvenlik ihtiyacını karşılamak için Fransızlarla yürüttüğü iş birliği ve yerel milis güçlerin entegrasyonu, Hatay'ın iç güvenlik yapısının gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Araştırmanın bulguları, Hatay'daki güvenlik stratejilerinin yalnızca askerî unsurlarla sınırlı olmadığını aynı zamanda yerel toplulukların da bu süreçteki önemini vurgulamaktadır. Jandarma teşkilatının etkinliğini artırmak için alınan tedbirler, bölgede sosyal ve siyasi istikrarın sağlanmasına önemli bir katkı sunmuştur. Bu bağlamda, Hatay'ın güvenliğini güçlendirmek amacıyla uygulanan politikaların ve stratejilerin sürekliliği, bölgedeki huzurun teminatı olması bakımından önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akçora, E. (1995). Hatay'ın Anavatan'a ilhakının Türk dış politikasındaki yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(32), 379-405.
- Alıyot, H. (2008). *Türkiye'de zabıta tarihi gelişimi ve bugünkü durumu*. İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- Atabey, F. (2020). Türk - İngiliz belgeleri ışığında Hatay sorunun çözümüne dair bazı değerlendirmeler. *Belgi Dergisi*, (20), 2579-2594. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1112639>
- Aydın Tarihi, Şubat 1937, (38), 95-97.
- Çapa, M. (2018). Hatay mücadelesine katılanların anıları. *Atatürk Yolu Dergisi*, (62), 21-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/676119>
- Dağistan, A., & Sofuoğlu, A. (2008). *İşgalden katılıma Hatay*. Phoenix Yayınevi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1-14 /11.14.5.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.1/7.0.89.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.1/7.0.90.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.4/7.0.88.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/7.0.101.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/7.0.103.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/7.0.105.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/7.0.117.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14 /7.0.127.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/7.0.129.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14/8.0.22.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14 /11.14.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 110.9.1.14 /11.14.7.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30.10.0.0/ 222.501.4
- Gönlübol, M., & Sar, C. (1996). *Olaylarla Türk dış politikası*. Siyasal Kitabevi.
- Gönlübol, M., & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kanatlı, Ş. (2006). *Irak Muharebelerinde 3'üncü Piyade Alayı hatıraları*. Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- Kocatürk, U. (1983). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti kronolojisi (1918-1938)*. TTK Basımevi.
- Kündeyi, M. A. (2020). *Hatay Devlet Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek'in hayatı ve siyasi faaliyetleri* (Yayın No.642179) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Melek, A. (1999). *Hatay nasıl kurtuldu*. Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Öztürk, K. (1981). *Atatürk'ün TBMM gizli ve açık oturumlarındaki konuşmaları*, (Cilt 1, s. 127). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pehlivanlı, H., & Sarıınay, Y., & Yıldırım, H. (2001). *Türk dış politikasında Hatay (1918-1939)*. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Sarıınay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay politikası-I. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 3-65. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1664747>

- Soysal, M. (2000). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları* (Cilt 1, s. 546). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Süzgün, G. (2018). II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de suç ve asayiş. İ. Demircioğlu (Ed.), *Miras ve değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (1. Baskı, 373-388) içinde. Berikan Yayınevi.
- Tekin, M. (2000). *Hatay tarihi*. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tekir, S. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma kuruluş teşkilat ve mücadele (1903-1938)*. Timaş Yayınları.
- Toprak, Z. (1985). Tanzimat'tan sonra Osmanlı kolluk kuvvetleri. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 5, 1269-1271). İletişim Yayınları.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1989). *Türk İstiklal Harbi'ne katılan tümen ve daha üst kademelerdeki komutanların biyografileri*. Genelkurmay Basımevi.
- Uça, M (2002). *Türkiye açısından Hatay Sancağı'nın stratejik önemi* (Yayın No. 122213) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, D. (2023). Jandarma kolluk kuvvetinin tarihsel gelişim süreci. *Türk İdare Dergisi*, Özel Sayı, 485-499. <http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar>
- Yılmaz, Y. (2018). *Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Hatay'ın bağımsızlığındaki yeri ve siyasi faaliyetleri (1918-1974)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Extended Summary

With the outbreak of World War II, political and military balances around the world changed rapidly. This chaotic environment also brought the issue of Hatay's security to the agenda. Since Hatay attracts attention with its strategic location and ethnic diversity, ensuring public order was of great importance during the war. In this context, the establishment of the gendarmerie organization and the taking of security measures became inevitable. Hatay has historically been a region where various ethnic groups lived together; this situation created a complex structure that affected both local dynamics and national security.

The steps towards the establishment of the gendarmerie organization were meticulously planned by the Hatay Assembly. The Assembly made important decisions against the threats posed by the war and acted in cooperation with the local government. The gendarmerie stood out not only as a military force but also as a structure supporting civil authority. This situation played a critical role in terms of both ensuring the security of the local population and creating a counterbalance to the central authority. Secret meetings were held during the establishment process, and in these meetings, the analysis of the current situation of the gendarmerie forces in Hatay and the determination of security needs played an important role.

In this process, how the gendarmerie would be structured, staffing needs and financing issues were discussed in detail. The establishment of the gendarmerie organization aimed to contribute to national security as well as ensuring local security. In this context, the personnel provided the local population and existing security units played an important role in ensuring public order. The training and job descriptions of these personnel were shaped according to security needs. Thus, the gendarmerie organization became an effective structure in both ensuring the security of the local population and maintaining social peace under war conditions.

The provision of materials and equipment was also of great importance in the establishment process of the gendarmerie organization. The provision of materials necessary for the gendarmerie to be able to perform its duties effectively was arranged through meetings held between the local government of Hatay and the central government. These meetings were carried out considering the urgency and importance of the security needs in the region. This situation shows how the local government and the central authority cooperate on security issues.

As a result, the difficulties brought by World War II made the establishment of the gendarmerie organization in Hatay inevitable. This process constituted an important turning point in terms of Hatay's historical and socio-political dynamic and reinforced the role of the gendarmerie in solving security issues. These steps taken for the security of Hatay also showed their effects in the post-war period. The existence of the gendarmerie organization ensured peace in the region and increased the sense of trust of the local people.

This study, conducted using the document analysis method, was shaped by analyzing the documents obtained from the State Archives Presidency and the Military History Archive of the Ministry of National Defense. These documents reflect the preparation process of the Gendarmerie Organization established in Hatay in detail.

The establishment of the gendarmerie organization not only provided regional security but also strengthened Turkey's national defense mechanism. The strategic importance of Hatay made the role of the gendarmerie even more important in ensuring the security of the region. This study aims to contribute to research in the field of military history; it reveals the critical role undertaken by the gendarmerie organization in order to strengthen national unity and protect the peace of the people in line with the strategic importance of Hatay. The establishment of the Gendarmerie organization should be evaluated not only as a security solution for wartime but also as a part of Turkey's future security strategies. In this context, it has left an effective mark on the historical and socio-political dynamic of Hatay.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Erdal KORKMAZ

Millî Savunma Üniversitesi, Hava Harp
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Turkish National Defense University, Air War
Collage, İstanbul, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 05.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 22.11.2024
Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Erdal KORKMAZ

E-mail: erdalkorkmaz.01@gmail.com

Atf: Korkmaz, E. (2024). Türk Deniz
Kuvvetleri Komutanlığının harekât
ihtiyaçları ekseninde Johnson
Mektubunun değerlendirilmesi.

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi, 34(2), 175-194.

Cite this article: Korkmaz, E. (2024).
Evaluation of the Johnson Letter in
terms of the operational needs of the
Turkish Naval Forces Command.
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi, 34(2), 175-194.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1561717

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Harekât İhtiyaçları Ekseninde Johnson Mektubunun Değerlendirilmesi

**Evaluation of the Johnson Letter in Terms of the
Operational Needs of the Turkish Naval Forces
Command**

ÖZ

Köklü bir tarihi geçmişini olan Türkiye-ABD ilişkileri, İkinci Dünya Harbi'nden sonra SSCB'nin, boğazlardan ve Anadolu'nun doğusundan yer taleplerinin etkisiyle zirve yapmıştır. SSCB'nin komünizmi yayma düşüncesi, iki ülkeyi yakınlaştıran bir diğer neden olmuştur. İlgili dönemde Truman Doktrini ile başlayıp ardından Marshall Planı ile devam eden yardımlar, münasebetlerin karşılıklı güven ve iş birliği ortamında şekillenmesine zemin hazırlamıştır. 1947 yılında iki ülke arasında yapılan ikili bir antlaşma ile askerî yardımların çerçevesi belirlenmiştir. Bu kapsamda ABD'den alınan silah ve sistemler ile Türk ordusu, ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılama imkânına kavuşmuştur. ABD ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere bağılı olarak sarsılmıştır. Kıbrıs'ta, 1959-1960 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Türk ve Rumların ortak olduğu bir statü oluşturulmuştur. Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu yeni devletin garantörlüğünü üstlenmiştir. Kıbrıs'ta bir devlet kurulmasına karşın, Rumların enosis hedefi ile Türklere yönelik baskı, şiddet ve yıldırma faaliyetlerine girişmesi, adadaki huzur ve güven ortamını bozmuştur. Özellikle 1963 yılındaki Kanlı Noel adı verilen olaylardan sonra birçok Türk katledilmiştir. Gelişmeler üzerine Türkiye, Zürih ve Londra Antlaşmalarını gerekçe göstererek 1964 yılında adaya yönelik bir çıkarma harekâtı icrasına yönelik adım atmış ve durumdan ABD'yi haberdar etmiştir. Ancak ABD, Türkiye'ye gönderdiği bir mesaj ile muhtemel harekâtı engellemiştir. ABD'nin Johnson Mektubu ile ortaya koyduğu hareket tarzı, Türkiye'de bir güven problemi yaratmıştır. Bu durum Türkiye'nin kendi askerî ihtiyaçlarını, yerli ve millî imkânlarla geliştirmek ve ABD ile ilişkileri kesmeden, çok boyutlu bir ilişkiler ağı tesis etmesine ve rasyonel bir dış politik çizgi belirlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Deniz Kuvvetleri Komutanlığının ihtiyacı olan savaş gemisi ile silah ve sistemleri, bir taraftan kendi tersanelerinde inşa etmeye diğer taraftan da dış kaynak çeşitliliği ile temin

etme yoluna gitmiştir. Bu çalışma, arşiv belgeleri ve tetkik eserler çerçevesinde nitel araştırma yöntemine dayalı tarama modeliyle, Johnson Mektubu ve akabinde Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının ihtiyacı olan savaş gemisi ve diğer sistem ihtiyaçlarını nasıl ve ne şekilde karşıladığı sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. İlgili çalışma Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının ihtiyaçlarının, Johnson Mektubu sonrasında ülkenin kendi imkân ve kaynakları ile çözülmeye çalışıldığını, bu kapsamda bir taraftan yerli üretime yönelik çalışmalara ağırlık verilirken, diğer taraftan hazır alım faaliyetleri ile envantere yeni silah ve sistemlerin kazandırıldığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Deniz Kuvvetleri, harekât, ihtiyaç, ABD, Johnson mektubu.

JEL Kodu: Z00

ABSTRACT

Turkey-US relations, which have a long history, peaked after the Second World War with the USSR's demands for bases in the straits and territory in Eastern Anatolia. The USSR's idea of spreading communism was another reason that brought the two countries closer. In the relevant period, the aid, which started with the Truman Doctrine and continued with the Marshall Plan, paved the way for relations to be shaped in an environment of mutual trust and cooperation. In 1947, a bilateral agreement between the two countries set the framework for military aid. In this context, the Turkish army has been able to meet a significant portion of its needs with weapons and systems purchased from the United States. Relations between the US and Turkey have been shaken by developments in Cyprus. With the Zurich and London Treaties of 1959-1960, a state was established in Cyprus in which Turks and Greeks were partners. Turkey became the guarantor of this state together with the UK and Greece. Despite the establishment of a state in Cyprus, the Greek Cypriots' oppression, violence and intimidation against the Turks with the aim of enosis disrupted the peace and security environment on the island. Especially after the events of 1963, called Bloody Christmas, many Turks were massacred. Upon the developments, Turkey, citing the Zurich and London Treaties, took steps to carry out a landing operation on the island in 1964 and informed the United States of the situation. However, a letter sent by the US prevented Turkey's possible operation. The way the US acted with the Johnson Letter created a trust problem in Turkey. This situation has paved the way for Turkey to develop its own military needs with domestic and national capabilities and to establish a multidimensional network of relations and to determine a rational foreign policy line without severing relations with the US. In this context, Turkey has resorted to building the warships, weapons and systems needed by the Turkish Naval Forces Command in its own shipyards on the one hand and outsourcing them on the other. This study attempts to find an answer to the question of how and in what way the Turkish Naval Forces met the warship and other system needs of the Turkish Naval Forces Command after the Johnson Letter and its aftermath, using a survey model based on the qualitative research method within the framework of archival documents and research works. This study has shown that the Turkish Naval Forces Command's needs were tried to be solved with the country's own capabilities and resources in the aftermath of the Johnson Letter, and in this context, on the one hand, efforts were focused on domestic production, while on the other hand, new weapons and systems were added to the inventory through off-the-shelf procurement activities

Article Keywords: Turkish Navy, operations, needs, United States, Johnson letter

JEL Code: Z00

Giriş

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtına giden yolda Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının ihtiyaçları ve bu süreçte Johnson Mektubu'nun önemine değinmeden önce, tarihi süreçte Türk-Amerikan ilişkileri ve iki ülkenin ilişkilerinin gelişimine değinmenin konuyu anlamak ve anlamlandırmak açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin temelleri, XVIII. yüzyılın sonunda ABD'nin Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Akdeniz ve çevresinde icra ettiği ticari faaliyetler ile başlamıştır (Güler, 2005, s.230-232). İlgili ilişkiler, ABD'nin Osmanlı bağılısı Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ile yaptığı ticari antlaşmalarla şekillenmiştir (Kurat, 1964, s.178-210). 1830'lu yıllardan itibaren ilişkilerin mahiyet ve durumu daha da artmıştır. Bu kapsamda ABD ile Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması yapılmıştır (Aysal, Arslan, 2021, s. 6001; Ünver, 2013, s. 204). Bu antlaşma ile ABD, Osmanlı topraklarında bazı ticari ve hukuki imtiyazlar elde etmiştir (Köse, 2011, s.185-188). Ardından 1831'de ABD, İstanbul'a bir maslahatgüzar atamış, daha sonra da Osmanlı başkentinde bir büyükelçilik açmıştır (Kasalak, 2014, s. 110-112).

Osmanlı Devleti, ABD'deki ilk büyükelçiliğini 1867 yılında açmıştır. Osmanlı Devleti'nin ABD'deki ilk büyükelçisi eşi Amerikan vatandaşı olan Fransız asıllı Bulak (Edward Blacque) Bey olmuştur (Hurewitz, 1983, s.494). ABD'nin dönem içerisinde Osmanlı ülkesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunması, iki ülke ilişkilerinin bozulmasına zemin hazırlamıştır (Mordoğan, 2010, s.25-26). Özellikle ABD'nin, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrası imza edilen Berlin Antlaşması ile Ermeni haklarının genişletilmesini talep etmesi iki ülke ilişkilerinin krize doğru sürüklenmesine yol açmıştır (Kasalak, 2014, s. 110-111).

1914 yılında Sanayi İnkılabının getirdiği sömürgecilik yarışı ve milliyetçilik akımının etkisi ile Birinci Dünya Harbi başlamıştır. Osmanlı Devleti, harbin başında seferberlik kararı almış, ilerleyen evrede savaşın taraflarından biri haline gelmiştir (Karakuş, 2023, s.368). Bu sırada ABD de, harbin başında savaştan uzak durmuş ve izlediği Monreo Doktrini ekseninde Avrupa Devletlerinin iç işlerine müdahil olmamıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti ve topraklarının paylaşılması meselesine mesafeli yaklaşmıştır. ABD savaş süresince daha çok ticari ve ekonomik çıkarlarını ön planda tutan bir siyaset izlemiştir. Bu kapsamda daha çok boğazların durumu, Osmanlı ülkesindeki misyoner faaliyetleri ile Hristiyan unsurların hakları konularına yoğunlaşmıştır (Evans, 1972, s. 15-17). 1917 yılında harbe giren ABD, yıpranmamış güçleri ile savaşın İtilaf Grubu tarafından kazanılmasında etkili olmuştur. ABD'nin harbe girişi ile birlikte iki ülke ilişkileri tamamen sona ermiştir. Bu kapsamda hem ABD hem de Osmanlı Devleti, karşılıklı olarak temsilciliklerini kapatmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilmesi sonucunda yeniden teşkil edilmiştir. Bu kapsamda Amerikan temsilcisi Amiral Bristol, İstanbul'a gelmiştir. (Doğanay, 2014, s. 371-375).

Bu sırada İtilaf Devletleri tarafından Mondros Mütarekesi'ne dayanılarak boğazlar dâhil Anadolu'nun değişik yer ve bölgeleri işgal edilmeye başlanmıştır (Yurtsever, 2023, s. 273-275; Çimenli, 2024, s.399). İşgallerden sonra Türk Milleti, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa liderliğinde kenetlenmiştir. (Aysal, 2020, s. 217-222). 19 Mayıs 1919'da Millî Mücadele'nin örgütlenme safhası başlamıştır. Bu durum, bağımsızlık mücadelesinin

hayata geçmesine zemin hazırlamıştır Bu sırada 1920 Eylül ayında silahlı mücadele safhasına geçilmiştir. Zaman içerisinde Millî Mücadele, kurduğu düzenli ordu ile işgalcilere karşı savaşılmaya başlamıştır. Bu sırada Millî Mücadele devam ederken, Ermeniler Anadolu'da büyük bir Ermeni devleti kurmak amacıyla harekete geçmiştir. Ermeniler devlet kurmak isterken, Doğu Anadolu ve Çukurova'da çoğunlukta olduklarını iddia etmişlerdir (Özçelik, 2017, s. 655-660). Ermeni iddialarının ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de ilan edilen Wilson Prensiplerine dayandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Wilson yayımladığı ilkeler ile Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Türk bölgelere egemenlik hakkı tanınacağını, ancak Osmanlı idaresinde bulunan diğer milletlere özerk bir gelişme için fırsat tanınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Wilson ilkelerinde, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi anlamına gelen "*self-determination*" ilkesini temel alan bir uluslararası yapılanma önerilmiştir. İlgili öneriler, Ermenilerin Wilson Prensipleri'nden faydalanmak amacıyla bunları uluslararası kamuoyunda gündeme getirmelerine zemin hazırlamıştır (Kaymaz, 2007, s. 68-69).

Ermeni iddiaları, Paris Barış Konferansı sırasında gündeme gelmiştir. Buradaki toplantı sırasında ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson, Anadolu coğrafyasında bir Ermeni devleti kurmayı öngördüğünü, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının elinden alınacağını belirtmiştir (Kurat, 1990, s. 59). Ermeni iddiaları üzerine ABD, Anadolu'daki nüfus durumunun araştırılması için General Harbord'ı vazifelendirmiştir (Arslan, 2019, s. 17-26). Bu görevlendirme sonrasında General Harbord, 20 Eylül 1919'da Anadolu'ya gelerek bir dizi araştırma ve incelemede bulunmuştur (Akbulut, 1998, s. 104). Harbord incelemesi sonrasında hazırladığı raporunda, Anadolu coğrafyasında Ermenilerin devlet kurmak bir çoğunluğa sahip olmadığını, ayrıca Ermenilere herhangi bir kötü muamelede bulunulmadığını belirtmiştir. Bu rapor ABD'nin, Türk İstiklal Mücadelesinin meşruluğunu kabul ettiğini göstermiştir. Ayrıca rapor, ABD'nin Anadolu'da Ermeni devleti kurma fikrinden vazgeçmesine zemin hazırlamıştır (Çaycı, 2000, s. 83).

Türk İstiklal Harbi'nin ardından Türk-ABD ilişkileri, uygun bir ortamda gelişim göstermiştir. Bu kapsamda 1927 yılında ABD tarafından, Josep Grew Ankara Büyükelçisi olarak atanmıştır (Güngör, 2018, s. 579). İlgili gelişme üzerine Türkiye de, aynı yıl içerisinde Ahmet Muhtar Bey'i Washington Büyükelçisi olarak görevlendirmiştir (Şimşir, 1977, s. 327). Ardından 1928 yılında Türkiye ile ABD arasında ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla, "*Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması*" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki ülke, ekonomik faaliyetleri bir düzen ve sistematığe oturtmuştur (Özgiray, 1999, s. 60-62).

Atatürk döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde rol oynayan önemli konulardan biri Briand-Kellog Paktı olmuştur (Karaca, 2020, s.133-140). Briand-Kellog Paktı, devletlerarasında savaşı millî politikanın bir aracı olmaktan çıkarmayı ve uluslararası güvenliği tesis etmeyi amaçlamıştır (Dilek, 2013, s. 145-150). Türkiye de ABD ve Fransa'nın öncülük ettiği bu girişime, dış politikada izlediği barışçıl siyasetinin gereği olarak girmiştir (Resmi Gazete, 1929, s. 6567-6570). ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde gündeme gelen konulardan bir diğeri boğazların statüsünü belirleyen 1936 tarihli Montrö Sözleşmesi olmuştur (Uzun, 2017, s.393-405). Türkiye'ye boğazlar üzerinde egemenlik hakkının teslim edildiği görüşmelere ABD katılmamıştır. Ancak ABD, Montrö

Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış ve boğazlardaki geçişleri düzenleyen statükoya herhangi bir itirazda bulunmamıştır (Atabey, 2013, s. 23-25).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalandığı sırada dünya büyük bir harbe doğru sürüklenmiştir. Neticede 1939'da, Almanya'nın yayılcı siyasetin sonucu olarak İkinci Cihan Harbi başlamıştır (Kapucu, 2023, s. 113). Almanya çok kısa bir süre içinde önce Polonya, ardından İskandinav ülkeleri ile Fransa dâhil bütün Batı Avrupa'yı işgal etmiştir (Tokur, 2023, s. 169-172). Böylece savaş kısa sürede çok geniş bir alan ve sahaya yayılmıştır. Ancak Türkiye, tarafsızlığını ilan ederek harbe dâhil olmamıştır (Çetinkaya, 2023, s. 467). Bu sırada ABD, Japonya'nın Pearl Harbor baskınından sonra müttefik güçler safında savaşa girmiştir. ABD'nin yıpranmamış kuvvetleri ile savaşa girişi, müttefik güçlerin Almanya önderliğindeki Mihver Grubu'na üstünlük sağlamasına etki etmiştir (Baysal, 2023, s. 248-252). Bu evrede Türkiye, tarafsız tutumunu devam ettirmiştir. Türkiye'nin tutumu savaşın sonuna doğru değişmiştir. Bu kapsamda Türkiye, Müttefik güçler yanında harbe girmiştir. (Umar, 2004, s. 399). İlgili süreç Türkiye ile ABD'nin aynı grupta yerini almasına etki etmiştir.

İkinci Cihan Harbi'nin ardından dünya, SSCB ile ABD arasında iki politik gruba ayrılmıştır. Bu kapsamda ABD'nin başını çektiği demokratik devletler ile SSCB'nin başını çektiği sosyalist devletler iki bloka ayrılmıştır. Soğuk Savaş isimli bu dönemde, taraflar arasında siyasi ve ekonomik bir mücadele başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB, boğazlardan ve Anadolu'nun doğusundan yer istemiştir. Bu durum Türkiye ile ABD'nin ortak bir ekseninde bir araya gelmesine sebep olmuştur. İki ülkenin yakınlaşması sonucu Türkiye, 1947 yılında ABD tarafından ilan edilen Truman Doktrinine dâhil edilmiştir. Bu durum, ABD'den Türkiye'ye askerî ve mali yardımın başlamasına zemin hazırlamıştır (Armaoğlu, 2010, s. 151-152). Yapılan yardımlar, taraflar arasında imza edilen 12 Temmuz 1947 tarihli bir anlaşma ekseninde hayat bulmuştur (Atagenc, Toprak, 2019, s. 91-100; Karakuş, 2023, s. 185). Bu anlaşma ile Türkiye ve ABD'nin askerî alanda iş birliği yapacağı ifade edilmiştir. Anlaşmanın Türkiye'yi bağlayıcı en önemli hükmü dördüncü maddesi olmuştur. İlgili madde ile Türkiye, Amerikan Devletinin bilgisi ve takdiri olmadan, verilen silah ve sistemleri kullanmayacağını kabul etmiştir. (Düster Dergisi, 1947, s. 1486-1488; Kostak, 2022, s. 9-15).

1948 yılında Marshall Planı'na dâhil olan Türkiye'ye, Amerikan yardımları daha da artırmıştır. Türkiye Truman Doktrininden sonra, ABD tarafından Avrupa ülkelerinin güçlendirilmesi için açıklanan Marshall Planı'na da dâhil olmuştur (Yılmaz, 2000, s. 90-94).¹ İlgili dönemdeki yakınlaşmanın bir sonucu olarak Türkiye, Kore Harbi'ne katılmış ve ardından 1952'de NATO'ya üye olmuştur (Kostak, 2024, 201-202). Bu sırada iki ülke ilişkilerinde etkili olan bir diğer konu 1954'te İncirlik Hava Üssü'nün ABD hizmetine

¹ ABD yardım programı kapsamında Türk Kara Kuvvetlerine 1954 yılına kadar 708 tank verilmiştir. Yardım programı kapsamında Türk Hava Kuvvetlerine ABD tarafından 1949 yılı nisan ayına kadar 577 uçak teslim edilmiştir. 1951 yılından itibaren jet motorlu hava araçları da teslim edilmiştir. Türk Deniz Kuvvetlerine ise 1950 yılına kadar 6 adet denizaltı verilmiş, 2 adet denizaltı da 5 yıllığına ödünç olarak teslim edilmiştir. Bu arada 1 adet denizaltı kurtarma gemisi verilmiştir. 1957 yılına kadar 16 adet mayın arama-tarama gemisi ile 3 adet mayın gemisi teslim alınmıştır. Bunların dışında 1 küçük tanker, 4 destroyer, 1 tamir gemisi, 4 devriye gemisi, 1 ağ bakım gemisi ve 1 küçük denizaltı bakım gemisi verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Celep, (2020). s.67-83).

verilmesi olmuştur. Ayrıca 1955’de ABD’nin girişimleri ile Türkiye, Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) üyesi olmuştur (Yüksel, 2013, s. 95-96). İlave olarak Türkiye, 1959’da ABD’nin topraklarına uzun menzilli Jüpiter Füzeleri yerleştirmesine müsaade etmiştir (Alptekin, Özer, 2020, s. 283-308).

1950’li yıllarda Türk-ABD ilişkilerinin yakınlaştığı bir dönemde, Kıbrıs’taki Rumlar tarafından enosis denilen, adayı Yunanistan’a bağlamak maksatlı bir takım tedhiş olayları gerçekleştirilmiştir. Bu olaylar Türkiye’nin siyasi alandaki girişimleri ile ortak Kıbrıs Cumhuriyeti’ne giden yolu açmıştır. Türk ve Rumların ortaklığında kurulan Kıbrıs Devleti, adadaki Rumların Türkleri katletmeye başlaması ve enosis fikrinden vazgeçmemeleri üzerine farklı bir şekil ve mahiyet almıştır. Bu durum Türkiye’nin, Kıbrıs’a yönelik bir harekât icra etmek istemesine zemin hazırlamıştır. Ancak harekât, Amerikan lideri Johnson’un gönderdiği bir mektupla önlenmiştir.

Johnson Mektubu Öncesi Kıbrıs’ta Yaşanan Gelişmeler

Akdeniz’deki adalardan birisi olan Kıbrıs, yerleşim ve medeniyet izlerinin M.Ö. 3000’lere kadar gittiği bir yerdir. Ada tarihi seyir içerisinde; Mısırlılar, Hititler, Akalar ve Venedikliler gibi toplumların hâkimiyeti altında kalmıştır (Toluner, 2000, s. 1). Kıbrıs, 1571 yılında Lala Mustafa Paşa tarafından Venedikliler üzerine yapılan bir sefer neticesinde Osmanlı Devleti’nin egemenliği altına girmiştir. Böylece bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır (Bilgin, 2015, s. 96-98). Ada, 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti’nin yönetimi altında kalmıştır. Bu durum 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası imza edilen Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile değişikliğe uğramıştır (Furat, 2013, s. 65-70). Antlaşma ile Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerinde kazandığı nüfuzu çıkarlarına aykırı gören İngiltere, Ayastefanos Antlaşması’nın değiştirilmesi karşılığında Kıbrıs’ın idaresinin kendisine verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere’nin bu talebini uygun görmüştür. Böylece adanın idaresi, 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan bir antlaşma ile Britanya’ya bırakılmıştır. Bu antlaşma ile Kıbrıs’ın tapusu Osmanlı’da kalmış, ancak yönetimi İngiltere’ye devredilmiştir (Satan, 2004, s. 56). Kıbrıs’ın idaresinin İngiltere’ye bırakılmasından sonra, Britanya’nın Rusya’ya yaptığı baskı neticesinde Ayastefanos Antlaşması’nın yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır (Günay, 2007, s. 115-126). Böylece 1878 yılından itibaren Kıbrıs üzerinde İngiltere egemenliği başlamıştır.

Kıbrıs üzerinde İngiliz egemenliği devam ederken, 1914 yılında Birinci Dünya Harbi başlamıştır (Kapucu, Korkmaz, 2020, s. 49). Bu sırada Osmanlı Devleti, savaşın başında tarafsızlığını ilan etmiş, ardından ise Rus Çarlığına ait limanların bombalanması üzerine, Birinci Dünya Harbi’ne girmiştir (Bozkurt, 2014, s. 92). Osmanlı Devleti’nin İttifak Grubu içerisinde Almanya yanında savaşa girmesi, İngiltere tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu gelişme dolayısıyla İngiltere, 5 Kasım 1914’te Kıbrıs adasını topraklarına kattığını açıklamıştır. İngiltere’nin duyurusu, Osmanlı Devleti tarafından protesto edilmiştir. Savaş şartları içerisinde yapılan bu protestonun, herhangi bir karşılığı olmamıştır. Savaşın ilerleyen döneminde de Osmanlı Devleti tarafından, adaya yönelik herhangi bir çıkarma yapma olanağı olmamıştır (Özarlan, 2007, s.26). Bu sırada Osmanlı Devleti, müttefiklerinin savaştan çekilmesi üzerine 30 Ekim 1918’de yaptığı Mondros Mütarekesi ile harbe son vermiştir. Mütareke ağır hükümler içermiş ve Osmanlı ülkesinin işgaline zemin hazırlamıştır (Arslan, 2021, s. 105-110. 132).

İtilaf Devletleri, mütareke hükümlerinden faydalanarak Türk yurdunu işgal etmiş ve topraklarını aralarında bölüşmüştür. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk Millî Mücadelesi başlamıştır. (Kapucu, 2022, s. 623). Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki bu hareket, 23 Nisan 1920'de açtığı Büyük Millet Meclisi ile yeni Türk devletinin temellerini atmıştır. TBMM, 8 Kasım 1920'de aldığı kararla işgalci güçlere karşı savaşı Kuvayimilliyeye yerine düzenli bir ordu kurmuştur. Düzenli Türk ordusu, zamanla işgalci güçlere karşı kazandığı askerî başarılarla kendini tüm dünyaya kanıtlamıştır. Neticede 24 Temmuz 1923'de imza edilen Lozan Antlaşması ile yeni Türkiye Devleti, varlığını uluslararası arenada kabul ettirmiştir (Balyemez, İnce, 2018, s. 864-868).

Lozan görüşmeleri sırasında, Kıbrıs'ın durumu gündeme gelmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın üç maddesinin Kıbrıs ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda antlaşmada geçen 16, 20 ve 21. maddeler Kıbrıs'ın durum ve statüsünü belirlemiştir. Antlaşmanın 16. maddesinde özet olarak, Türkiye'nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bu araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklarından vazgeçtiği belirtilmiştir. 20. maddesinde ise Türkiye, İngiltere Hükûmeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te ilân edilen ilhakı tanıdığını kabul eder denilmiştir. 26. maddede ise özetle 5 Kasım 1914'te Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan Türk uyruklarının, yerel kanunun saptadığı koşullar çerçevesinde, İngiliz uyrukluğunu edinecekleri ve bu kimselerin Türk uyrukluğunu yitirecekleri ifade edilmiştir (Öztoprak, 1998, s. 207). Neticede yapılan antlaşma ile Kıbrıs tamamen İngiliz egemenliği altına bırakılmıştır. Böylece Kıbrıs, Türk egemenliğinden çıkmıştır (Meray, 1971, s. 7-10).

Kıbrıs İngiliz hâkimiyetine girdikten sonra adadaki Rumlar tarafından, Kıbrıs adasını Yunanistan egemenliği altına sokmak maksadıyla bir dizi girişimde bulunulmuştur. Bu kapsamda Rumlar, İkinci Dünya Harbi devam ederken enosis talebinde bulunmuştur. Fakat İngiltere bu talebi reddetmiş, arkasından da Rumlara yeni bir anayasa hazırlama teklifinde bulunmuştur. Bu teklif Rumlar tarafından reddedilmiş ve enosis isteği yinelenmiştir (Özersay, 2002, s.4-6).

İkinci Cihan Harbi'nin sona ermesinin ardından, enosis istek ve talepleri Yunanlar ve Rumlar tarafından tekrar tekrar dile getirilmiştir. Bu ortamda İngiltere, Ada'dan çekilme kararı almıştır. İngiltere'nin böyle bir karar almasında, Rumların enosis taleplerini uluslararası arenaya taşıyarak dile getirmelerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda konu Birleşmiş Milletler'e kadar taşınmış, ancak Rumlar bir sonuç alamamıştır. Ayrıca adadaki Rumların, İngiliz idaresine karşı giriştiği şiddet eylemleri bu kararın alınmasındaki bir diğer etken olmuştur. Kıbrıslı Rumların taleplerinin arttığı bir dönemde Türkiye, yaşanan gelişmeleri sükûnetle ve itidalli bir şekilde takip etmiştir. Ancak Rumların, adadaki Türklere yönelik baskı ve şiddet eylemlerini artırması üzerine, konuyu uluslararası ortamda dile getirmiştir (Geniş, 2021, s. 233-252). Bu sırada ABD'nin girişimleri sonucu Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ile yapılan görüşmeler neticesinde, 11 Şubat 1959'da Zürih ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşmaları imzalanmıştır (Armaoğlu, 1963, s. 522). Bu iki antlaşma ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğü altında, adadaki Rum ve Türkler tarafından 16 Ağustos 1960'ta ortak ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Bozkurt, 2023, s. 135-148).

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, Cumhurbaşkanlığına Başpiskopos III. Makarios, yardımcılığına da Dr.Fazıl Küçük seçilmiştir (İsmail, 2000, s. 22-25). Adadaki Rum ve Türklerin ortaklığında ortak bir devlet kurulmasına karşın, Kıbrıslı Rumların enosis amacından vazgeçmemesi, adada Türklere yönelik büyük tedhiş ve yıldırma politikalarının devreye girmesine neden olmuştur. Bu ortamda EOKA adı verilen Rum örgütü, 1963 yılından itibaren adadaki Türklere saldırmaya başlamıştır (Alasya, 1987, s. 30-35). 22 Aralık 1963 gecesi Küçük Kaymaklı Kasabası şiddetli bir ateş çemberine alınmıştır. 24 Aralık 1963'de Kıbrıs'taki Rumlar, Türklere saldırıp yirmi dört kişiyi öldürüp, kırkını da yaralamıştır. Aynı gün Lefkoşe'ye bağlı Kumsal yerleşkesinde Rum tedhişçiler, Türk Ordusu mensuplarından Doktor Bnb. Nihat İlhan'ın evini basmış ve eşi Mürüvvet ile üç oğlunu banyo'da katletmiştir (Tolgay, 1993, s. 60-63). Kanlı Noel olarak adlandırılan 1963 yılındaki olaylar sırasında; 25.000 Kıbrıslı Türk göçe zorlanmış, 364 Türk de katledilmiştir (Arık, 2011, s.5-6).

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar üzerine Türkiye, 24 Aralık 1963'te adada bir an önce ateşkes ilan edilmesini istemiştir (İsmail, 2000, s. 113). Bu sırada adadaki Türkler bulabildikleri silahlarla Rum teröristlere karşı mücadele etmeye başlamıştır. Ancak Kıbrıslı Türkler, mermilerinin tükenmesi üzerine Türkiye'den yardım istemiştir. Bu talep üzerine Türkiye, üç uçakla Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşunda bulunmuştur (Bölükbaşı, 2001, s.101). Türkiye'nin uyarı uçuşu sonrasında, 27 Aralık 1963'te taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır (İsmail, 2000, s. 113).

1 Ocak 1964'te Kıbrıs Cumhurbaşkanı III. Makarios bir açıklama yaparak, Kıbrıs üzerinde oluşturulan garantörlük statüsünü tanımadığını ilan etmiştir. Herhangi bir gerekçesi ve zemini olmayan bu açıklama, Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ateşkes kararına rağmen, Rumların saldırıları devam etmiştir. Gelişmeler üzerine Türkiye, Mayıs 1964'te adaya yönelik bir harekâta girişebileceğini ABD'ye iletmiştir. Bu süreç, Jonhson Mektubuna giden süreci başlatmıştır (Aydoğdu, 2005, s.63-65).

ABD Başkanı Johnson'un Türkiye'ye Gönderdiği Mektup ve Yansımaları

1964 yılı Mayıs ayında Kıbrıs Cumhurbaşkanı III. Makarios'un Kıbrıs'ta mecburi askerlik sistemine geçildiğini duyurması ve Rumları orduya alması, adadaki dengeleri altüst etmiştir. III. Makarios'un bu kararı üzerine Türkiye, 4 Haziran 1964'te Amerika lideri Lyndon Baines Johnson'a gönderdiği bir mesajla, adaya bir çıkarma yapacağını belirtmiştir. Başbakan İsmet İnönü tarafından gönderilen mesaja ABD Başkanı tarafından ertesi gün gönderilen bir mektupla cevap verilmiştir (Alptekin, Özer, 2020, s. 283-308).

Bu mektupta ABD Başkanı Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a tek başına yapacağı bir müdahalede, NATO müttefikleri Türkiye ile Yunanistan'ın bir savaşa sürüklenebileceğini belirtmiştir. Mektubun devamında, bu durumun kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca mektupta, Türkiye'nin muhtemel bir çıkarma isteğini öncelikle müttefikleri ile müzakere etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mektubun devamında, olası bir çıkarma ve akabinde meydana gelebilecek bir savaşın, SSCB'nin Türkiye'ye müdahalesine neden olabileceği belirtilmiştir. Yaşanabilecek böyle bir olayda, NATO'nun Türkiye'yi savunmaktan kendisini imtina edebileceği aktarılmıştır. İlave olarak mektupta, Amerikan Devleti tarafından Türkiye'ye verilen silah ve sistemlerin olası bir ulusal harekâta

kullanılamayacağı vurgulanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi Yer No: 4/5-9, Fihrist No: 5464-6).

Johnson Mektubu sonrasında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü tarafından, ABD Başkanına hitaben bir metin hazırlanarak 13 Haziran 1964 tarihinde kendisine gönderilmiştir (Örmeci, 2020, s. 65). Başbakan İsmet İnönü cevabi mektubunda kısaca, Türkiye'nin ABD ile müttefik olduğunu, kendilerinin Kıbrıs meselesinin yapılan antlaşmalara riayet edilmek suretiyle halledilmesinden başka bir gaye taşımadıklarını belirtmiştir. Ayrıca mektupta, ABD halkının adil bir tutuma sahip olduğunu, Başkan Johnson'un otoritesini kullanmak kaydı ile meselenin halledilebileceğini ifade etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1966, s. 103-110). Başbakan İsmet İnönü, cevabi mektubu ile Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik olası harekâta yönelik istek ve taleplerinin nedenlerini ortaya koymuştur. Bu ekseninde, Kıbrıs'taki olayların adadaki Rumların baskı, tedhiş ve yıldırma faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığını, Türkiye'nin hedefinin bölgede huzur ve sükûneti sağlamayı amaçladığını belirtmiştir.

Başbakan İsmet İnönü, ABD ve Türkiye arasındaki mektuplaşmanın ardından, 21 Haziran 1964'de Washington'a gitmiş ve orada ABD Başkanı Johnson ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (Kostak, 2023, s. 367). Aynı dönemde, Yunanistan Başbakanı Yeorgios Papandreu'nun da Amerika'ya gelmesi istenmiştir. Johnson ile yapılan görüşmeler sırasında Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'nin adaya yönelik çıkarma yapmak istemesinin gerekçe ve nedenlerini ortaya koymuştur. Görüşmeler sonunda ABD, Kıbrıs'ın kuruluş antlaşmalarının devam ettiğini vurgulamış ve NATO müttefiki iki devlet arasında bir savaş ihtimalinin uygun olmadığını belirtmiştir (Şahin, 1987, s. 93). Böylece soruna, geçici bir çözüm üretilmiştir.

Johnson Mektubu, Türkiye'nin ABD'ye olan inanç ve güvenini sorgulamasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, 1962 yılındaki Küba Krizi ile ortaya çıkan ve Jüpiter Füzelerinin ülkeden çekilmesi ile sonuçlanan ilk krizin ardından, Türkiye'nin güvenliği konusunda Washington'a güvenemeyeceğini gösteren ikinci vaka olmuştur (Örmeci, 2020, s. 66).

Johnson Mektubu'nun Deniz Kuvvetlerinin İhtiyaçları Ekseninde Değerlendirilmesi

Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye, ABD ile ilişkileri tam olarak kesmemekle birlikte itidalli bir tutum ve tavır içerisine girmiştir. Ayrıca Türkiye, askerî ihtiyaçları ekseninde bir dizi kararı uygulamaya geçmiştir. Bu kapsamda Türkiye ABD'nin tutumundan sonra, tersanelerinde kendi savaş gemisi, çıkarma gemisi vb. yapmak amacıyla harekete geçmiştir. Bu sırada 2 Mayıs 1965 tarihinde Cumhuriyet gazetesi öncülüğünde "*Başkalarının Vermediğini Millet Yapar*" adı altında bir bağış kampanyası başlatılmıştır (Özel, 2022, s. 32). Bu kampanya kısa sürede Türk halkında büyük bir heyecan yaratmış ve 11 Mayıs 1965'te Türk Donanma Cemiyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır (Çoker, 1994, s. 25-26).

Türk Donanma Cemiyeti kuruluşundan sonra "*Ayda Bir Lira*" adı verilen bir kampanya başlatarak, Türkiye'nin yerli ve millî imkânlarla kendi gemisini inşa etmesini sağlamaya yönelik bir adımı hayata geçirmiştir. Bu kurum, "*Kendi Savaş Gemini Kendin Yap*" çağrısı ile Türk milletini bağış yapmaya çağırmıştır. Cemiyet tarafından toplanan paranın ilk bölümünün, Deniz Kuvvetleri tarafından 5 senelik bir program kapsamında ülkede

yapımı kararlaştırılan 32 tane muhtelif çıkarma aracı ve gemisi, 10 adet avcı botu ve 4 muhribin yapımına destek olmak için kullanılacağı kararlaştırılmıştır. Donanma Cemiyeti muhtelif çıkarma, avcı botu ve muhrip yapımına destek olmaya yönelik karar aldığı sırada, Gölcük Tersanesi'nde inşa edilen Koçhisar Savaş Gemisi, 1965'te Türk Deniz Kuvvetleri envanterine katılmıştır (Türk, 2018, s. 47). Aynı yıl içerisinde Türkiye kendi tersanelerinde, 32 adet mekanize çıkarma aracı inşa etmiştir (Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri, 1992, s. 251). Bu sırada ABD'den 4 adet karakol gemisi alınmıştır (Sertel, 2022, s.259). 1966 yılında Taşkızak Tersanesi'nde inşa edilen iki adet araştırma gemisi, Türk Ordusunun hizmetine girmiştir (Cumhuriyetin 70. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri (1923-1993), 1994, s. 27). Aynı yıl ABD'den bir adet karakol gemisi daha alınmıştır (Sertel, 2022, s.259).

Türkiye 1967 yılına kadar kendi imkân ve kabiliyetleri ile 49 adet gemi ve 67 adet çeşitli deniz aracı üretmiştir. 1968-1972 yılları arası dönemde ise iki bin tonluk 4 adet refakat muhribi, on adet yüz elli tonluk avcı botu, muhtelif muhrip, denizaltı, hücum bot ve yardımcı gemi yapılması planlanmıştır (Terzioğlu, 1972, s. 10). 1968 yılında Türkiye, Almanya'dan iki hücum bot almıştır (Sertel, 2022, s. 260). Bu sırada Donanma Cemiyeti'nin yapımına destek vermeyi öngördüğü "*Berk*" adı verilecek gemi, 1967 yılı içinde Gölcük Tersanesi'nde kızağa konmuş ve yapımına başlanmıştır. Bir yıl sonra da "*Peyk*" adlı geminin inşasına geçilmiştir (Özel, 2022, s. 32). 1967 yılının ikinci yarısından itibaren Türk kamuoyunda, Adalar (Ege) Denizi'ndeki güç dengesinin Yunanistan lehine bozulduğu ve Yunanistan'ın Avrupa ülkelerinden aldığı silah sistemleri ile deniz üstünlüğü elde ettiğine yönelik çeşitli haberler gündeme gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda Yunanistan'ın, Fransa'da 4 tane savaş gemisi inşa ettirmeye çalıştığı bilgisi paylaşılmıştır (Özel, 2022, s.34). Bu gelişmelerin olduğu sırada Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, gemi inşa programının maliyetinin 540.000.000 Türk Lirası olduğunu açıklamıştır. Donanma Cemiyeti bu maliyetin 165.000.000 lirasının kendisi tarafından karşılanacağını belirtmiştir (Engin, 1967, s. 16-18).

1968 yılında Türkiye, ABD'den 5 tane mayın arama gemisi almıştır. Aynı yıl Taşkızak Tersanesi'nde üretilen iki adet sahil güvenlik botu törenle Deniz Kuvvetleri Komutanlığı envanterine katılmıştır. Yine aynı dönemde ABD'den, Türk savaş gemilerinin bakım ve onarım faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere TCG Donatan adı verilen bir gemi alınmıştır (Sertel, 2022, s. 260). Bu sırada 10 Nisan 1970 tarihinde ABD'den üç muhrip alınması kararlaştırılmıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), BCA, 30.18.1.2.251.36.7; CDAB, BCA, 30.18.1.2.223.59.17; CDAB), CDAB, BCA, 30.18.1.2.239.61.12).

1970 yılında Türkiye, ABD ile yaptığı görüşmeler sonucunda bu ülkeden üç adet muhrip daha satın almayı planlamıştır. Bu sırada ABD tarafından Türkiye'ye bir adet gemi hibe edilmiştir. 23 Aralık 1970 tarihinde ABD'den TCG Akın adı verilen bir adet denizaltı kurtarma gemisi ile dört adet avcı botu alınmıştır. Aynı yılın Ocak ayında, Almanya'dan 9 adet bot satın alınmıştır. Bu sırada Haliç, İstinye ve Camialtı Tersanelerinde 10 adet avcı botu üretilmiştir (Sertel, 2022, s.261-262). Böylece, Deniz Kuvvetleri Komutanlığının ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. 1971 yılında Türk Donanma Cemiyetinin katkıları ile yapımına başlanan TCG Berk refakat gemisi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığının

envanterine katılmıştır (Özel, 2022, s.38). Bu sırada Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu tarafından yapılan açıklama ile donanma envanterine iki tank çıkarma gemisi, iki muhrip ve üç denizaltının katılacağı açıklanmıştır. Türkiye yaptığı bu girişimler ile harp ve çıkarma gemisi ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır (Eyiceoğlu, 1972, s. 3). Aynı yıl içerisinde ABD askerî yardım programından; TCG Adatepe Muhribi ile TCG Kocatepe muhribi envantere girmiştir. Ayrıca, millî bütçeden yararlanılarak ABD'den 17 Aralık 1971'de TCG Murat Reis denizaltısı satın alınmıştır (Sertel, 2022, s.261). İlgili durum Türkiye'nin ABD ile ilişkileri tam olarak kesmediğini, buna karşın diğer taraftan yerli ve millî imkânlarla savaş ve çıkarma gemisi inşa ve temin sürecine yönelik eylem ve adımlar attığını göstermektedir.

6 Şubat 1972'de Türk Donanma Cemiyeti, kendi kendini feshetmiştir. Cemiyetin kendi kendini feshetmesinde, toplanan Olağanüstü Genel Kurul'un daha sistemli ve daha yararlı bir kuruluşa ulaşma istek ve amacı etkili olmuştur. Bu kapsamda cemiyet, Türk Donanma Vakfı adını almıştır (Özlu, 2023, s.423-445).² Bu sırada cemiyet, faaliyet gösterdiği 5 yıl 8 aylık dönemde Deniz Kuvvetleri Komutanlığının savaş gemisi inşa programına 21.549.842 lira katkıda bulunmuştur (Özel, 2022, s.39). 3 Mayıs 1972'de Gölcük Tersanesi'nde düzenlenen törenle *"Oruç Reis"* ve *"Uluç Ali Reis"* adlı iki adet denizaltı ile *"Ülkü"* ve *"Kanarya"* isimli iki adet lojistik destek gemisi Deniz Kuvvetleri Komutanlığının envanterine katılmıştır. İlgili gemilerin envantere katıldığı sırada bir konuşma yapan Oramiral Celal Eyiceoğlu, kısa bir zamanda *"Zafer"* ve *"Tınaztepe"* adlı iki muhrip ile *"Cerbe"*, *"Preveze"* ve *"Dumlupınar"* isimli üç denizaltı ve *"Sancaktar"* ile *"Bayraktar"* isimli iki adet tank çıkarma gemisinin donanmaya dâhil olacağını belirtmiştir. Ayrıca Oramiral Eyiceoğlu, Almanya ile yapılan anlaşma gereği bu ülkede iki denizaltının yapımına başlanacağını ve eldeki hücumbotların güdümlü mermi ile donatılacağını beyan etmiştir (Özel, 2022, s. 41). İlgili örnekler Türkiye'nin, Deniz Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hem iç kaynaktan hem dış kaynaktan çalışmalar yaptığını göstermektedir.

1973 yılında Türk tersanelerinde üretilen Bora ve Yıldırım isimli iki adet karakol gemisi hizmete alınmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri, 1992, s.55). Aynı yıl içerisinde Almanya ile yapılan bir anlaşma ile biri bu ülkede, üçü Türkiye'de yapılmak üzere güdümlü mermili hücumbot inşasına yönelik bir adım atılmıştır (Özel, 2022, s. 44). Bu antlaşma Türkiye'nin, ABD dışındaki ülkelerle de ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adım ve atılımlar attığını göstermektedir.

İlgili dönem içerisinde 1974 yılına kadar Türkiye kendi imkânları ile Gölcük Tersanesi'nde Albay Hakkı Burak Akaryakıt Gemisini, Taşkızak Tersanesi'nde dört tane akaryakıt gemisini ve İstanbul Camialtı Tersanesi'nde altı adet su tankerini inşa ederek envantere dâhil etmiştir (Kostak, 2023, s. 315-316). 1971 ile 1974 yılları arasında Taşkızak Tersanesi'nde Türkiye tarafından 11 adet çıkarma gemisi inşa edilmiştir. Kıbrıs Barış

² 16 Ekim 1981 tarihinde alınan kararla bu kurumun adı Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı olmuştur. Bu vakıf daha sonra 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın çatısı altında diğer kuvvet vakıfları ile birleştirilmiştir. Bugün ASELSAN, TUSAŞ/TAİ, ROKETSAN, HAVELSAN ve ASPİLSAN gibi kurum ve kuruluşlar, TSKGV'nin çatısı altında faaliyetlerini yürütmektedir.

Harekâtı esnasında Türkiye, Taşkızak Tersanesinde üretilen 20, ABD'den alınan 4 ve İngiltere'den temin edilen 6 adet çıkarma gemisi kullanmıştır (Gürdeniz, Yüceliş, 2000, s. 105-108). Bu durum, Türkiye'nin savaş gemisi vb. ihtiyaçlarını kendi yerli ve millî imkânları ile dışardan yaptığı alımlarla karşıladığını göstermektedir. İlgili süreç Türkiye'nin, tek bir kaynağa bağlı olmadan çok eksenli bir ihtiyaç modeli benimsediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

1800'lü yılların başına kadar uzanan Türk-ABD ilişkilerinin şekillenmesinde, Johnson Mektubu'nun önemli bir yeri ve hüviyeti olmuştur. Mektup ABD'nin, Türkiye'nin garantör ülke olarak Kıbrıs'a yönelik yapacağı ve uluslararası hukuktan kaynaklı meşru hakkının icrasını önlemiştir. Bu durum, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini sorgulayıp, dış politikada çok boyutlu bir ilişkiler ağı tesis etmesine zemin hazırlamıştır.

Johnson Mektubu, Türkiye'nin ulusal çıkarları ekseninde gireceği muhtemel bir savaşta veya harekâta, ABD'nin vermiş olduğu silah sistemlerin kullanılamayacağını ortaya çıkarmıştır. ABD Başkanı Johnson, 1947 yılında iki ülke arasında yapılan antlaşmayı sebep göstermek suretiyle, ilgili süreci gerekçelendirmiştir. Bu durum Türkiye'nin, dünyadaki konumunu etüt etmesine ve yerli ve millî bir savunma sanayii kurmaya yönelik adım ve atılımlarda bulunmasına etki etmiştir. Johnson Mektubu sonrasında Türkiye'nin, kendi savaş gemisini yapmaya yönelik adım ve atılımlar, bu sürecin birer yansıması olmuştur. Dolayısıyla Johnson Mektubu ile başlayan evre, Türkiye'nin ABD dışındaki dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesine ve çok boyutlu bir dış politika perspektifi oluşturmasına etki etmiştir. Bu durum Türkiye'nin, ABD ile olduğu kadar dünya ile de iletişim ve etkileşim içerisinde bulunması gerektiğini, silah ve sistemlerinin yerli ve millî olmasının ne kadar önemli olduğunu kanıtlamıştır.

Türkiye'nin olası bir savaşta ABD yardımından aldığı silah ve sistemleri kullanmaya yönelik konsepti, Johnson Mektubu ile verilen tepkiye bağlı olarak değişmiştir. Bu yüzden Türkiye, genel olarak kendi imkânları ile çıkarma gemisi, muhrip, avcı botu vs. ihtiyacını kendisi inşa ederek gidermeye çalışmıştır. Ancak, dönemin şartları içerisinde ABD ile ilişkileri koparmadan rasyonel bir tarz ve tutum benimsemiştir. Bu kapsamda ABD'den savaş gemisi, çıkarma gemisi, denizaltı vs. almaya devam ederken, bir taraftan kendi üretim modeline ağırlık vermiş diğer taraftan da İngiltere ve Almanya gibi ülkelerden satın alma yoluna gitmiştir. Bu durum Türkiye'nin, deniz araçlarının temini konusunda pragmatik ve akılcı bir siyaseti ön plana aldığını göstermektedir. Dolayısıyla Johnson Mektubu, Türkiye'nin savunma sanayinde hem kendi imkânları ile hareket etme ve hem de çok boyutlu bir ilişkiler ağı geliştirmesine olanak sağlamıştır.

Türkiye'nin, Johnson Mektubu ardından Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının

ihtiyaçlarını karşılamaya y6nelik belirlediği rasyonel çizgi, g6n6m6zde kendi savaş gemisi ve diğer silah sistemlerini inşa eden bir 6lke konumuna gelmesine etki etmiştir. İlgili d6nemde temelleri atılan ve T6rkiye'nin kendi savaş gemisini kendi kaynakları ile yapmasına y6nelik ideali, geçen zaman dilimi içinde gerçeğe d6n6řm6ř ve T6rk Milletinin istediği an neler başarabileceğini g6stermiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (1998). *Ermeniler ve Bingöl'de Ermeni tehcirleri*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alasya, H. F. (1987). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarihi*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Arık, U. (2011). "Kıbrıs Krizi". *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3-21. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/71869>
- Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs meselesi 1954-1959 Türk hükümeti ve kamuoyunun davranışları*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Arslan, L. (2019). Millî Mücadele Döneminde manda ve himaye tartışmaları ve mandacılık yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 64, 1-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/915258>
- Arslan, L. (2021). Uluslararası ilişkiler ekseninde Türk-Fransız ilişkileri ve Hatay meselesinin çıkar çatışmasındaki yeri. A. Gündüz, H. Çoruh, S. Hatipoğlu, & Y. Yılmaz (Ed.). *Hatay Araştırmaları-VI*. İksad Publishing House, 105-132.
- Atabey, F. (2013). Lozan sonrasında Boğazlar sorununun çözümü: Montreux Boğazlar Sözleşmesi. *History Studies*, 5(5), 19-38. https://www.researchgate.net/publication/271312688_Lozan'dan_Kalma_Bogazlar_Sorununun_Cozum.
- Atağenç, İ. Ö., & Toprak, N.G. (2019). Türk Amerikan ilişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk siyasal hayatına etkileri. *Gazi Akademik Bakış*, 12(24), 91-117. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/741672>
- Aydoğdu, A. (2005). *Kıbrıs Sorunu'nda çözüm arayışları, Annan Planı ve referandum süreci*. Asil Yayın ve Dağıtım Limited Şirketi.
- Aysal, N. (2020). Ulusal direnişin ve umudun adı: Mustafa Kemal Paşa-Ankara. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(10), (Millî Mücadele'den Milli Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), 215-229. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1223911>
- Aysal, N., & Arslan, L. (2021). Siyasal ve kültürel diplomasi sarmalında Türk Amerikan ilişkilerinin gelişimi: "Fulbright Programı Anlaşması". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi OPUS*, 18(42), 5997-6024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1687651>
- Balyemez, M., & İnce, F. (2018). Mondros'tan Lozan'a kadar olan dönemde Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(26), 855-870. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/40501/467555>
- Baysal, U. (2023). Cumhuriyet Gazetesine göre; Pearl Harbor Baskını'nın tarihsel gelişimi ve yansımaları. N. Aysal, & E. Korkmaz (Ed.). *İkinci Dünya Harbi (Olaylar ve Yorumlar)*. Paradigma Akademi Yayınları, 223-268.
- Bilgin, F. (2015). Kıbrıs'ın fethi için yapılan hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre). *Mukaddime*, 6(1), 79-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/19679/210178>
- Bozkurt, C. (2014). I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili casusluk örgütünün faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(88), 89-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44051/542721>.

- Bozkurt, İ. (2023). Uluslararası garanti anlayışı ve 1960 Kıbrıs Garanti Antlaşması'nın analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 43(1), 117-153. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/77151/1166381>
- Bölükbaşı, S. (2001). *Barişçi çözümsüzlük*. İmge Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi. 4/5-9, 5464-6.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2.223.59.17.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2.239.61.12.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyeti Arşivi. (BCA). 30.18.1.2.251.36.7.
- Celep, B. (2020). *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki faaliyetleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Çaycı, A. (2000). *Türk Ermeni ilişkilerinde gerçekler*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çetinkaya, G. (2023). "İkinci Dünya Harbi'nde Refah Şilebi faciası". N. Aysal, & E. Korkmaz (Ed.). *İkinci Dünya Harbi (Olaylar ve yorumlar)*. Paradigma Akademi Yayınları, 467-476.
- Çimenli, Ş. (2024). Çizgiler üzerinden Notalar Savaşı: 1946 Sovyetler Birliği Muhtırası. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 40, 393-427. https://ctad.hacettepe.edu.tr/20_40/13.pdf
- Çoker, F. (1994). *Bahriyemizin tarihinden yakın kesitler*. Deniz Kuvvetleri Basımevi.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri*. Deniz Kuvvetleri Basımevi.
- Dilek, M. S. (2013). Büyük güçlerin politikaları ve Briand-Kellogg Paketi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(37), 145-169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39285/462629>
- Doğanay, R. (2014). Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Amerikan ilişkileri. *Turkish Studies*, 9(4), 371-388. <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=6854>
- Düstur Dergisi. 3. Tertip, Cilt: 28, 1947, 1486-1488.
- Engin, F. (1967). Deniz gücü kullanımı ve Deniz Kuvvetlerimiz. *Derya Dergisi*, 1, 16-18.
- Evans, L. (1972). *Türkiye'nin paylaşılması (1914-1924)*. Milliyet Yayınları.
- Eyiceoğlu, C. (1972). Donanmamıza Ağustos ayında 2 muhrip, 3 denizaltı ve 2 tank çıkarma gemisi katılacak. *Derya Dergisi*, 57, 3-20.
- Furat, A. Z. (2013). Berlin Antlaşması sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin teşekkülü (1878-1918). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 33, 63-93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11073/132235>
- Gazioğlu, A. C. (2000). *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878, 308 yıllık Türk dönemine yeni bir bakış*. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1994). *Cumhuriyetin 70. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri (1923-1993)*. Genelkurmay Basımevi.

- Geniş, K. C. (2021). Londra-Zürich Anlaşmalarına giden süreç (1959). *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 21(1), 233-252. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgi/issue/60128/726417>
- Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59536/856350>
- Günay, N. (2007). Kıbrıs'ın İngiliz idaresine bırakılması ve bunun Anadolu'da çıkan Ermeni olaylarına etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 1/1, 115-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6530/86590>
- Güngör, H. (2018). ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew'un Karadeniz seyahati ve gözlemleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 579-586. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582424>
- Gürdeniz, C. & Yüceliş, E. (2000). *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*. Deniz Kuvvetleri Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı.
- Hurewitz, J. C. (1983). *Çağdaş düşüncenin ışığında Atatürk (Türk-Amerikan İlişkileri ve Atatürk)*. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- İsmail, S. (2000). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğuşu-çöküşü ve KKTC'nin kuruluşu (1960-1983)*. Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- Kapucu, D. (2022). Türk İstiklal Harbinde Büyük Taarruz. E. Korkmaz (Ed.). *Türk İstiklal Harbi Muharebeleri*. Paradigma Akademi Yayınları, 621-642.
- Kapucu, D. (2023). İkinci Dünya Harbi'nde Almanya'nın İngiltere'yi havadan bombardımanı. N. Aysal, & E. Korkmaz (Ed.). *İkinci Dünya Harbi (Olaylar ve Yorumlar)*. Paradigma Akademi Yayınları, 113-140.
- Kapucu, D. & Korkmaz, E. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e askerî hava seyahatleri (1909-1939)*. Karakum Yayınevi.
- Karaca, E. (2020). Briand-Kellogg Paketi etrafında dünyada barışı tesis etme çabaları ve Türkiye. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(2), 127-150. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/58900/777143>
- Karakuş, S. E. (2023). Enver Paşa'nın Tabur Mektepleri Denemesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 357-373. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sisad/issue/79190/1311443>
- Karakuş, S. E. (2023). Türk ordusunda ast kademe komuta ihtiyacı: Küçük zabıtlıktan Astsubaylığa. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* (Yeni Savaşlar ve Yeni Ordular Özel Sayısı), 167-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrti/issue/81020/1394935>
- Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ABD ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 108-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/42248/508275>
- Kaymaz, İ. Ş. (2007). Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIII(67-68-69), 145-174. <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin/131/tur>
- Kostak, E. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Türkiye'ye yönelik başlattığı askerî yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkisi. *Atatürk Dergisi*, 11(1), 9-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2558672>

- Kostak, E. (2023). *Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin askerî teknoloji kaynakları (1946-1990)*, Paradigma Akademi Yayınları.
- Kostak, E. (2024). Soğuk Savaş döneminde savunma ittifakı olarak NATO'nun kurulması ve Türkiye'nin üyeliğine giden yol. *History Studies*, 16(2), 201-223. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/historystudies/issue/84536/1407172>
- Köse, İ. (2011). Amerikan arşiv belgelerinde Türk-Amerikan ilişkilerinin başlaması, 1830 tarihli Ticaret ve Seyrüsefayın Antlaşması. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 97(193), 145-188. https://www.academia.edu/8333179/T%C3%BCrk_Amerikan_%C4%B0li%C5%9Fkilerin_Ba%C5%9Flamas%C4%B1_1830_Tarihli_Ticaret_ve_Seyr%C3%BCsefayın_Antla%C5%9Fmas%C4%B1
- Kurat, A. N. (1964). Berberi Ocakları İle Amerika Birleşik Devletleri münasebetleri (1774-1916). *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, II(2), 175-214. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47836/604206>
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Kültür Bakanlığı Yayını.
- Meray, S. L. (1971). *Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler*, (2/2), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mordoğan, C. (2010). *Türk-Amerikan ilişkilerinde kriz diplomasisi*, (Yayın No. 262305) [Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Örmeci, O. (2020). Türk-Amerikan ilişkilerinde 8 büyük kriz. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 3(2), 63-84. <http://ijeass.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/58658/847249>
- Özarlan, B. B. (2007). *Uluslararası hukuk açısından Kıbrıs sorunu ve Avrupa Birliğinin yaklaşımı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özçelik, İ. (2017). Millî Mücadele döneminde Ermeni meselesi. *Ulakbilge Dergisi*, 5(11), 655-682. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484785577.pdf>
- Özel, M. (2022). Türk Donanma Cemiyetleri: Tarihsel süreçte gelişim ve bağış kampanyaları. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi (ATAD)*, 7, 20-57. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/74803/1181349>
- Özersay, K. (2002). *Kıbrıs sorunu hukuksal bir inceleme*, (2. Baskı). Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Özgiray, A. (1999). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki siyasi ilişkiler (1923-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 53-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/61068/903458>
- Özlu, H. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti'nin yükselen gücü Türk Savunma Sanayii (1922-2022)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Öztoprak, İ. (1998). "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Bellekten*, 62(233), 207-232. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2452/tur>
- Resmî Gazete. (1929, 5 Şubat). 1111 6567-6570.
- Satan, A. (2004). Yeni İngiliz belgeleri ışığında Kıbrıs ve önemi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 6, 55-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/950/10707>

- Sertel, S. (2022). Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Türk donanma filosunun modernleştirilmesi (1968-1974). *Belgi Dergisi*, 23(1), 253-279. <https://dergipark.org.tr/en/pub/belgi/issue/68129/955111>
- Şahin, H. (1987). *Gece gelen mektup Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası*. Cep Kitapları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (1966). İsmet İnönü'nün 13 Haziran 1964'de gönderdiği cevabi mektubun metni. *T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, 16, 103-110.
- Terzioğlu, S. A. (1972). Şilep yapmak muhrip yapmaktan kolaydır. *Derya Dergisi*, 56, 10-11.
- Tokur, H. A. (2023). Çöl Tilkisi Erwin Rommel. *İkinci Dünya Harbi (Olaylar ve Yorumlar)*, (N. Aysal, E. Korkmaz Ed.). Paradigma Akademi Yayınları, 163-198.
- Tolgay, A. (1993). *Kanlı Noel Kıbrıs Türk'ünün ateşle sınavı*. Kastaş Yayınları.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs uyuşmazlığı ve milletlerarası hukuk*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türk, S. (2018). Gölcük Tersanesi Komutanlığı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 432, 44-51.
- Umar, Ö.O. (2004). İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Sovyet ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), 369-412. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/53091/702849>
- Uzun, H. (2017). Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yankıları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 393-435. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/675804>
- Ünver, M. (2013). Teknolojik gelişmeler ışığında Osmanlı-Amerikan silah ticaretinin ilk dönemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 195-220. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47748/603129>
- Yılmaz, M. (2000). *Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri*. (Yayın No. 99681) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yurtsever, S. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda Mondros Mütarekesi, işgaller ve Türk Millî Mücadelesindeki siyasi çözüm düşüncesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 270-293. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/80741/1331082>

Extended Summary

The foundations of Turkish-American relations were laid at the end of the eighteenth century. The relations between the two countries started with the commercial activities of the US. The US missionary activities in the Ottoman territories since the mid-nineteenth century, as well as the demands and requests for the expansion of the rights of Armenians, led to the deterioration of relations. The United States, which sided with the Entente Powers during the First World War, did not take part in the partition agreements of the Ottoman Empire and did not attempt any occupation.

With the establishment of the Republic of Turkey, relations between the two countries entered a new phase. Relations, the foundations of which were laid in the early years of the Republic, peaked after the Second World War. The USSR's demands for bases in the straits and territory in Eastern Anatolia had a great impact on the rapprochement between Turkey and the USA. Moreover, the USSR's idea of spreading communism was another reason that brought the two countries closer. In the relevant period, the aid, which started with the Truman Doctrine and continued with the Marshall Plan, paved the way for relations to be shaped in an environment of mutual trust and cooperation. In 1947, military aid was initiated with a bilateral agreement between the two countries. In this context, the Turkish army has been able to meet a significant portion of its needs with weapons and systems purchased from the United States.

Relations between the US and Turkey have been shaken by developments in Cyprus. With the Zurich and London Treaties of 1959-1960, a state was established in Cyprus in which Turks and Greeks were partners. Turkey became the guarantor of this state together with the UK and Greece. Despite the establishment of a state in Cyprus, the Greek Cypriots' oppression, violence and intimidation against the Turks with the aim of enosis disrupted the peace and security environment on the island. Especially after the events of 1963, called Bloody Christmas, many Turks were massacred. Upon the developments, Turkey, citing the Zurich and London Treaties, took steps to carry out a landing operation on the island in 1964 and informed the United States of the situation. However, a letter sent by the US prevented Turkey's possible operation. In a letter, US President Johnson stated that the weapons and systems provided by the US could not be used in an operation that Turkey would conduct in its national interests. He stated that this was contrary to the agreement signed between the parties in 1947 and that in such a case, the US would not stand by Turkey in the event of a possible attack by the USSR.

The way the US acted with the Johnson Letter created a trust problem in Turkey against this country. This situation has paved the way for Turkey to develop its own military needs with domestic and national capabilities and to establish a multidimensional network of relations and to determine a rational foreign policy line without severing relations with the US. In this context, Turkey has resorted to building the warships, weapons and systems needed by the Turkish Naval Forces Command in its own shipyards, while at the same time seeking to diversify external sources. This situation paved the way for Turkey's decision to meet its needs with its own resources and infrastructure until the 1974 peace operation. This study has shown that the Turkish

Naval Forces Command's needs were tried to be solved with the country's own capabilities and resources in the aftermath of the Johnson Letter, and in this context, on the one hand, efforts were focused on domestic production, while on the other hand, new weapons and systems were added to the inventory through off-the-shelf procurement activities.

Turkey's rational approach to meeting the needs of the Turkish Naval Forces in the aftermath of the Johnson Letter has contributed to its current position as a country building its own warships and other weapon systems. The ideal of Turkey building its own warship with its own resources, the foundations of which were laid in the relevant period, has become a reality in the time that has passed and has shown what the Turkish nation can achieve when it wants to.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Enes Mert DEMİR

Gazi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Ankara, Türkiye.

Gazi University, Faculty of Applied Sciences,
Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 03.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 26.11.2024
Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Enes Mert DEMİR

E-mail: enesmertdemir@gazi.edu.tr

Atıf: Demir, E. M. (2024)

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki
savunma ve güvenlik politikaları
çerçevesinde Muğla'nın askerî açıdan
stratejik önemi. *Savunma ve Savaş
Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 195-215.

Cite this article: Demir, E. M. (2024)
The strategic military importance of
Muğla in the framework of Türkiye's
defense and security policies in the
Eastern Mediterranean. *Savunma ve
Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2),
195-215.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1560908

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Savunma ve Güvenlik Politikaları Çerçevesinde Muğla'nın Askerî Açından Stratejik Önemi

The Strategic Military Importance of Muğla in the Framework of Türkiye's Defense and Security Policies in the Eastern Mediterranean

ÖZ

Akdeniz, Türkiye ve dünya jeopolitiğinde stratejik ve vazgeçilmez önemdeki bölgelerden biridir. Bu kapsamda Doğu Akdeniz'e hâkim bir konumda bulunan Muğla da bölge jeopolitiğinde kritik bir yere sahiptir. Bu özelliğiyle Muğla, Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikasının uygulama alanları arasında yer almaktadır. Nitekim son yıllarda aktif bir dış politika takip eden Türkiye'nin Akdeniz'deki hak ve menfaatlerini koruma gayretleri, Muğla'nın bu konuda önemli bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliğini artırması, askerî faaliyetleri de yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin güneybatısında güvenliğini sağlamaya, hak ve çıkarlarını korumaya ve bu yöndeki politikasını gerçekleştirmeye yönelik Türk Deniz ve Hava Kuvvetleri büyük sorumluluklar üstlenmektedir. Şüphesiz bu durum Muğla'daki askerî faaliyetleri ve hareketliliği de artırmıştır.

Bu çalışmada, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muğla merkezli (Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, Dalaman Deniz Hava Komutanlığı ve Dalaman Hava Meydan/Ana Jet Üs Komutanlığı) faaliyetleri ele alınmıştır. Böylece Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikasının uygulama sahası olması bakımından buradaki askerî icraatların Akdeniz politikası bağlamındaki etkisi ve kapsamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konuya ilişkin hususi bir araştırmanın olmaması, çalışmaya ehemmiyet kazandıracak mahiyettedir. Nitel analiz yöntemiyle hazırlanan çalışmada Türk Deniz ve Hava Kuvvetleri kaynakları ile telif/araştırma eserlerden istifade edilmiş; tespit edilen bulgular disiplinler arası bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Doğu Akdeniz, Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk Deniz Kuvvetleri, Aksaz, Türk Hava Kuvvetleri, Dalaman.

JEL Codes: Z00

ABSTRACT

The Mediterranean is one of the regions of strategic and indispensable importance in Türkiye and world geopolitics. In this context, Muğla, which has a dominant position in the Eastern Mediterranean, also has a critical position in the geopolitics of the region. With this feature, Muğla is among the application areas of Türkiye's defense and security policy. As a matter of fact, the efforts of Türkiye, which has been pursuing an active foreign policy in recent years, to protect its rights and interests in the Mediterranean have caused Muğla to assume an important role in this regard. Türkiye's increasing influence in the Eastern Mediterranean has also intensified military activities. Therefore, the Turkish Naval and Air Forces assume great responsibilities in ensuring Türkiye's security in the southwest, protecting its rights and interests, and realizing its policy in this direction. Undoubtedly, this situation has also increased military activities and mobility in Muğla.

This study focuses on the activities of the Turkish Armed Forces centered in Muğla (Aksaz Naval Base Command, Dalaman Naval Air Command and Dalaman Airfield/Main Jet Base Command). Thus, in terms of being the implementation area of Türkiye's defense and security policy, it is tried to reveal the impact and scope of military actions in the context of the Mediterranean policy. The fact that there is no specific research on the subject lends importance to the study. In the study, which was prepared with a qualitative analysis method, Turkish Naval and Air Force sources and copyrighted/research works were utilized; the findings were evaluated from an interdisciplinary perspective.

Keywords: Muğla, Eastern Mediterranean, Turkish Armed Forces, Turkish Naval Forces, Aksaz, Turkish Air Force, Dalaman

JEL Codes: Z00

Giriş

Akdeniz Havzası; Atlas Okyanusu ve Cebelitarık Boğazı'ndan Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'e, Türkiye'den Afrika'ya ve Avrupa'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir bölgeyi ihtiva etmesi, aynı zamanda pek çok doğal zenginliğe ve beşeri çeşitliliğe sahip olmasıyla, dünyanın stratejik ehemmiyeti yüksek coğrafyalarının başında gelmektedir. Bilhassa - Türkiye'nin de bulunduğu- Doğu Akdeniz coğrafyası; tarihi, jeopolitik konumu, beşeri özellikleri, zengin ekonomik kaynakları vb. etkenler açısından bölgenin en kritik ve en önemli bölgesi olarak görülmektedir. Tüm bu özellikleriyle tarih boyunca tüm güçlerin ilgi odağında olan Akdeniz, 20. ve 21. yüzyılda bu konumunu artırarak devam ettirmiştir (Ergür, 2023, s. 32-39; Kaplan, 2021, s. 36).

Özellikle son bin yıllık süreç değerlendirildiğinde, Akdeniz'in köklü ve egemen güçlerinden biri de Türk devleti olmuştur. Nitekim Selçuklu döneminde başlayan ve Osmanlı devrinde zirveye ulaştığı üzere Türkler, asırlar boyunca Akdeniz'e hâkim olan unsurların başında gelmiştir (Bostan 2021, 150-156). Bununla birlikte 18. yüzyıldan sonra Akdeniz'deki Türk nüfuzu peyderpey azalmaya başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti, hâlen Akdeniz'de önemli bir aktör olsa da özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Kuzey Afrika'daki topraklarını kaybetmiştir. Bu durum Osmanlı'nın Akdeniz'deki kontrol ve etkisinin oldukça zayıflamasında en temel etken olarak görülmektedir (Ünver, 2021, s. 233-244). 1911 yılında Trablusgarp'ın (Libya), 1912'de On

İki Ada'nın ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında da Orta Doğu'daki toprakların kaybedilmesi ile Akdeniz'deki güç odağı olma durumu, tamamen kaybolmuştur. Bu şekilde kopuş gerçekleşse de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte yeni Türkiye sınırlarının güney kanadı, Akdeniz'in doğusunu kaplamaya devam etmiştir. Bu yönüyle dahi Türkiye, Akdeniz'de (İtalya'dan sonra) en uzun kıyı şeridinde sahip ülke olma özelliğini korumuştur. Dolayısıyla köklü tarihî bağlarının yanı sıra mevcut coğrafyası, güvenlik ihtiyacı ve paradigmaları, politik ve ekonomik gereksinimler, Türkiye'nin daima Akdeniz'e yönelik kapsamlı ve etkin politikalar üretmesini zaruri kılmıştır. Bu çerçevede belirtmek gerekir ki Türkiye'nin Akdeniz politikası, 1950'li yıllardan itibaren yaşanan Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'ın bölgede tek taraflı girişimlerine karşı geliştirilen önlemler ile birbirine eklenmiştir (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 45-43; Ergür, 2022, s. 41-51, 67-74; Kaplan, 2021, s. 41).

Kıbrıs adası dâhil Akdeniz'de yaşanan jeopolitik gelişmeler, pek çok aktörün bölgeye yönelik girişimleri, Türkiye'nin kendi hak ve menfaatleri doğrultusunda proaktif bir Akdeniz politikası yürütmesine yol açmıştır. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası güvenlik konsepti ile uluslararası dengedeki değişimler, Akdeniz Bölgesi'nde de kendini hissettirmiştir. Büyük güçlerin, zengin enerji kaynakları ve jeopolitik önemine binaen bölgede nüfuzlarını koruma veya nüfuz alanı oluşturma/geliştirme gayretleri bölgeye olan ilgiyi artırmıştır. Tüm bunlarla birlikte, Yunanistan'ın Ege ile birlikte artan ölçüde Doğu Akdeniz'de de oldubitti tesis etme çabalarına karşı Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren Akdeniz'deki askerî ve ekonomik hareketliliğini belirgin seviyede artırmaya yönelmiştir (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 13-18, 53-55; Ayman, 2021, s. 338-355; Ergür, 2022, s. 41-48; Kaplan, 2021, s. 47).

Kıbrıs adasının çevresindeki zengin petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının tespit edilip çıkarılması, işletilmesi ve sevkiyatına yönelik girişimler, Kıbrıs sorununun üzerine eklenen ve bölgedeki rekabeti artıran bir etken olmuştur. Bu durum yeni adımların atılmasını gerekli kılmıştır (Şahin, 2020, s. 52, 56-57). Şüphesiz söz konusu kaynaklara dair sahada inisiyatifin almanın siyasi, ekonomik ve stratejik bakımdan oldukça önemli olduğu aşikârdır.

Nitekim zikredilen gelişme ve stratejilerin bir yansıması olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin Akdeniz'deki faaliyet yelpazesi genişlemiştir. Bu faaliyetlerde Hava Kuvvetlerinin olduğu kadar esasen Deniz Kuvvetlerinin de bilfiil etkinlik ve yoğunluğu artmıştır. Bu çerçevede Muğla'ya bağlı Marmaris/Aksaz'daki unsurlarının da katkıları ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Akdeniz Kalkanı Harekâtı, millî ve uluslararası maksatlarla oluşturulan çeşitli Türk Deniz Görev Grubu misyonları, Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü (UNIFIL) Deniz Harekâtı ve deniz haydutluğuyla mücadele gibi önemli görev ve fonksiyonlar üstlenmiştir (Atmaca, 2023, s. 31; Mavivatan.net 2024).

Bunlar arasında özellikle Türkiye'nin doğrudan öz inisiyatifini ortaya koyan ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığınının 1 Nisan 2006 tarihinde başlattığı Akdeniz Kalkanı Harekâtı büyük önemi haizdir. Bu girişim, Türkiye'nin hak ve menfaatleri çerçevesinde enerji güvenliğine yönelik icra edilen ilk deniz güvenlik harekâtı olma özelliğine sahiptir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin terörizmle mücadele kapsamındaki ilgili kararları çerçevesinde icra edilen harekâtın amaçları; Türkiye'nin kendi deniz sınırlarında

-başta Ceyhan çıkışı olmak üzere- petrol taşımacılığının güvenliğini sağlamak, muhtemel risk ve tehdit unsurlarına karşı caydırıcılığı tesis etmek, NATO'nun bölgedeki deniz güvenliği çabalarına destek olmak ve muhtemel deniz yetki alanlarında varlık/sancak göstermek (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2024; Özgen, 2013, s. 110-111). Söz konusu harekât ile Türkiye'nin, stratejik çıkarları çerçevesinde Akdeniz'deki enerji güvenliği faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmeyi ve egemenlik haklarını deniz yetki alanlarında göstermeyi amaçladığı ifade edilmelidir.

Bu süreçte Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de artan askerî faaliyetlerinde, şüphesiz ki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile olan yakın ve güçlü dayanışmasının da önemli bir payı vardı.¹ Buna mukabil Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin 2003'ten itibaren Doğu Akdeniz'deki ülkelerle (Mısır ile 2003, Lübnan ile 2007, İsrail ile 2010) deniz yetki alanları anlaşmaları yapmaya başlaması, 2004'te Avrupa Birliği'ne üye olması ve Batı'dan aldığı desteklerle Akdeniz'deki ekonomik faaliyetlere yönelmesi, bilhassa 2007 ve 2011'de enerji rezervlerinin tespiti, çıkartılması ve enerji koridorlarının tesisi gibi girişimlerde bulunması, Türkiye'nin bölgedeki hak ve menfaatlerini korumaya yönelik çabalarını hızlandırmıştı (Ergür, 2022, s. 58; Şahin, 2020, s. 34-35). Bu kapsamda Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında *Akdeniz Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Antlaşması* imzalanmıştı (Resmî Gazete, 12 Temmuz 2012).

Bu adımın devamı niteliğinde, 2012 senesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükûmeti, kendi kıta sahanlığında Türkiye'ye hidrokarbon arama ve işletme ruhsatları vermişti. Atılan adımları müteakip Türkiye, Türk kıta sahanlığına dair Birleşmiş Milletlere 2013 yılında bildirimde bulunmuştu. Tüm bunlarla eş zamanlı olarak Türk Deniz Kuvvetleri de Akdeniz Kalkanı Harekâtı kapsamında Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın öngörülen deniz yetki alanlarında araştırma ve sondaj faaliyetleri icra eden gemilere refakat görevi üstlenmişti (Şahin, 2020, s. 34-35).

Bu açıdan Türkiye, hem Kıbrıs Türklerinin Doğu Akdeniz'deki haklarını muhafaza ederken aynı zamanda kendi meşru çıkarlarını da koruyacağını ve oldubittilere müsaade etmeyeceğini ilan etmiş oluyordu.

Görüldüğü üzere Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren artan bir etkinlikte Doğu Akdeniz özelinde çeşitli ve kritik adımlar atmıştı. Bu aktif dış politika, Türkiye'nin hem savunma güvenliğini güçlendirmeye hem de başta ekonomik hedefler olmak üzere Akdeniz'deki siyasi özgül ağırlığını hissettirmeye ve stratejik hedeflerine ulaşmaya yönelik gayretlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz takip edilen bu politika ile Türkiye, bir yandan kendi hak ve menfaatlerini korumaya çalışırken aynı zamanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne olan güçlü desteğini de göstermiştir. Bu çalışmada da Türkiye'nin Akdeniz'deki stratejik merkezlerinden biri olan Muğla'nın, söz konusu politika doğrultusunda ev sahipliği yaptığı askerî faaliyetlerin önemi ele alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik stratejik yaklaşımı ve güncel dış politikasına temas edilerek savunma ve güvenlik doktrini doğrultusunda, Muğla merkezli

¹ Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki politikası ve jeopolitik eksenindeki yaklaşımına dair bkz. Mustafa Yakışkan, (2019), Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Enerji Jeopolitiği Bağlamında Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-28.

faaliyetlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylece çalışmada genel olarak tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinlerine hususiyetle de askerî tarihe odaklanılmıştır.

Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Önemi ve Güncel Gelişmeler

Doğu Akdeniz, dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olmasıyla bölgesel ve küresel ölçekte ülkeler arasında rekabet ve nüfuz mücadelesine sahne olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bölgenin bu özelliği, son yıllarda Doğu Akdeniz'de *kıta sahanlığı* ve *münhasır ekonomik bölge (MEB)* gibi uluslararası hukuk çerçevesindeki deniz yetki alanlarını gündeme getirmiştir. Ülkelerin egemenlikleri ile hak ve menfaatleri açısından bu iki deniz hukuku kavramı büyük önem arz etmektedir (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 53-55; Özgen 2013, s. 102-104).

Öncelikle belirtmek gerekirse Türkiye, 1.870 kilometrelik sahil şeridiyle Doğu Akdeniz'de en uzun kıyıya sahip ülkedir. Bu da Türkiye'nin denizden pek çok komşuya sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin deniz komşuları; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır ve Libya'dır. Bölgede sahip olduğu geniş kıyı uzunluğu Türkiye'nin bölgede ciddi ölçüde bir hak sahibi olmasını gerektirse de komşu ülkelerin talepleri bölgede bir konsorsiyum tesis edilmesine engel olmaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik kıyıdaş ülkelerin hepsinin mutabık kaldığı bir uzlaşma henüz bulunmamaktadır. Varılan uzlaşmalar ise Türkiye'nin hilafına ilgili ülkeler arasında yapılmıştır (Özgen, 2013, s. 107-108).

Neticede Türkiye, Doğu Akdeniz'deki millî çıkarlarını korumaya yönelik bir anlayış takip etmektedir. Özellikle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile yaptığı antlaşmadan sonra deniz yetki alanlarında aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede Türk Deniz Kuvvetleri de Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın öngörülen deniz yetki alanlarında araştırma ve sondaj gemilerine refakat görevi üstlenmiştir. Şüphesiz ki Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ilan ederek söz konusu faaliyetlere yönelmesi, en başta Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni rahatsız etmiştir.²

Nitekim Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki sınırları olarak dayatılmak maksadıyla 2000'li yılların başında *Sevilla Haritası* hazırlanmıştır. Yunanistan ve GKRY başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin bir kısmı tarafından desteklenen bu harita, esasında Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de dar bir deniz alanına hapsedme ve Akdeniz'deki deniz yetki alanlarında faaliyetlerini engelleme amacıyla yapılmıştır (Çetin, Anadolu Ajansı, 2020).

Üstelik Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY), bu haritayı da baz alarak Batılı ülkelerden aldığı desteklerle Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını, Türkiye'nin deniz yetki alanlarına giren sahalar da dâhil tek taraflı arama ve çıkartmaya yönelik istekleri, keza Orta Doğu'dan GKRY kanalıyla Batı'ya enerji koridoru oluşturma projeleri (*EastMed* gibi, Doğu Akdeniz Gaz Forumu) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bundan dışlanması, Türkiye'yi bu konuda daha etkin bir politika benimsemeye yöneltmiştir

² Türkiye'nin kendi deniz yetki alanlarını ilan etmesine karşı -Türkiye'nin hukuki olarak tanımadığı- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Kıbrıs'ın tamamını temsil ettiği iddiasıyla Mısır ve Lübnan ile münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşmaları yapmış; bu çerçevede petrol arama sahaları ilan etmişti. Bu alanların bazılarının Kuzey Kıbrıs'ın sahalarıyla çakışmasına rağmen GKRY'nin tutumu üzerine KKTC'den aldığı ruhsatlar ile bu bölgelerde de sismik arama çalışmaları yürütmüştür (Özgen, 2013, s. 109; Şahin, 2020, s. 66-67).

(İletişim Başkanlığı, 2022, s. 37, 57; Ergür, 2022, s. 163-191, Şahin, 2020, s. 57). Ayrıca Yunanistan ve GKRY'nin, bölgedeki çıkarlarını temin etmek için başta Avrupa Birliği olmak üzere batılı ülkeleri de konuya dâhil ederek ikili meseleleri çok taraflı hâle getirmeyi amaçladığı ve böylelikle Türkiye'yi yalnızlaştırma politikası güttüğü de ifade edilmelidir. Nitekim GKRY ve Yunanistan; İsrail, Lübnan, Mısır gibi ülkelerle yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmalarıyla da uluslararası hukuk çizgisinde hareket ettiği iddiasını ortaya koymaya çalışmaktadır (Ayman, 2021, s. 338-342, 345-353).

Buna karşılık olarak Türkiye, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta, deniz yetki alanlarında, eşit egemen hakların korunması ve kaynakların adil paylaşımının mutabakatla belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Millî Savunma Bakanlığı, Türk Deniz Kuvvetleri ve Türk arama/araştırma/sondaj gemilerinin KKTC'nin ruhsat verdiği sahalar ile Türkiye'nin kendi deniz yetki alanlarında faaliyetlerini sürdürdüğünü ve buna devam edeceğini açıklamıştır (msb.gov.tr, 2021, mfa.gov.tr, 2024).

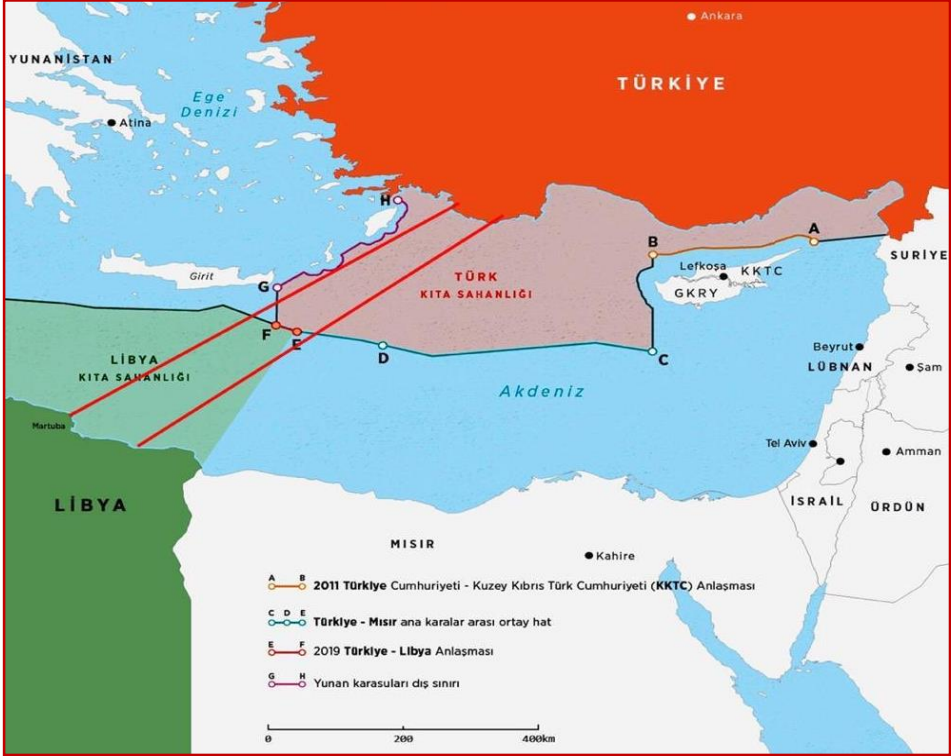
Türkiye, bununla da kalmayarak Akdeniz'de elini güçlendirecek stratejik bir hamle daha yapmıştır. Şöyle ki bir süredir iç savaş eşiğinde bulunan Libya'da, Birleşmiş Milletler tarafından meşru hükümet olarak kabul edilen başkent Trablusgarp'taki Millî/ulusal Mutabakat Hükümeti MMH/UMH'nin daveti üzerine bu ülkeye destek verme kararı almıştır (2019). Bu durum, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki rakiplerinin hamlelerine karşı esaslı bir adım atması fırsatını da oluşturmuştur (Ergür, 2022, s. 221-237). Nitekim Türkiye, ilk defa Akdeniz'deki bir kıyıdaş devlet -denizden komşusu olan Libya- ile 27 Kasım 2019'da "*Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası*", yani MEB sınırlandırma antlaşmasını imzalamıştır (Resmî Gazete, 07 Aralık 2019). Bu Antlaşma, Türkiye'nin Akdeniz'deki siyasi, askerî ve ekonomik haklarını korumakta ne kadar kararlı olduğunu ortaya koyan büyük bir adım olmuştur (Yaycı, 2020, s. 35-36). Türkiye bu mutabakatı, 30 Eylül 2020'de Birleşmiş Milletlere de bildirerek belgenin uluslararası olarak kayıt altına alınmasını sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

Ancak Yunanistan, Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ortaya koyan bu antlaşmadan oldukça rahatsız olarak bunu genel bir mesele yapmaya çalışmıştır (Aridemir & Allı, 2019, s. 195, 198). Zira Yunanistan kendi kıta sahası ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırması tezi çerçevesinde buna karşı çıkmakta; Yunan adalarının da ana karalar kadar kıta sahanlığı olduğu tezini ileri sürerek bir paylaşım planı önermektedir. Bu kapsamda Akdeniz'deki diğer devletlerle yaptığı MEB sınırlandırma antlaşmalarını da Birleşmiş Milletlere bildirmektedir (Acer, 2021, s. 49-51). Fakat Türkiye, adil olmayan ve Akdeniz'de kendisine çok dar bir alan bırakmayı öngören Yunanistan'ın bu tutumunu kesin bir şekilde reddetmiş; başta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile yaptığı antlaşmalara uygun olarak Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir.

Öte yandan askerî yardım, danışmanlık ve destek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının Libya'da konuşlanması, Türkiye'nin hem Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yönelik araştırmalarına -yapılan antlaşmaların da etkisiyle- katkı sağladığı gibi askerî olarak Orta Akdeniz'de varlık göstermesiyle belirleyici bir etki koymasına da kapı aralamıştır. Nihayetinde Türkiye, Libya ile olan yakın iş birliğinin bir devamı olarak 3 Ekim 2022'de "*Petrol Enerjisi ve Hidrokarbon Alanlarında Mutabakat*" metni

imzalamıştır (euronews.com, 2022).

2024 yılı itibarıyla Türkiye, başta Doğu Akdeniz ve Ege olmak üzere Mavi Vatan'daki hak ve menfaatlerini ve bu yöndeki savunma güvenlik politikasını, diğer aktörlerin ne yaptıklarına bakmaksızın kararlı bir şekilde uygulamaktadır (tccb.gov.tr 2024). Tüm bunlardan hareketle Doğu Akdeniz özelinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin icra ettiği askerî faaliyetlere temas etmek yerinde olacaktır.

(Türkiye ve Libya arasında yapılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Antlaşması kapsamında belirlenen deniz sınırları ve Doğu Akdeniz haritası-Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı)

Muğla'daki Askerî Unsurlar ve Faaliyetleri

Aksaz Deniz Üs Komutanlığı

Doğu Akdeniz'deki hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan Türkiye, bölgedeki askerî deniz varlığını güçlendirmeye yönelik çeşitli adımlar atmıştır. Bu kapsamda en başta yerli ve millî savunma sanayii ürünleriyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin kara-deniz ve hava unsurlarını tahkim etmiştir. Özellikle Deniz Kuvvetlerinde; başta Millî Gemi (MİLGEM), Millî Denizaltı (MİLDEN), Çok Maksatlı Amfibi Gemi (TCG ANADOLU) gibi gemi/sistemler olmak üzere büyük modernizasyon hamleleri gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde millî araştırma-sondaj gemileri ve sismik gemiler ile de Doğu Akdeniz'deki enerji stratejisinde güvenli ve etkin adımlar atmıştır. Elbette ki savunma sanayii ile askerî alt yapı ve üst yapı/tesis imkânlarının geliştirilmesi de söz konusu politikanın etkin bir şekilde

gerçekleştirilmesinde önemli bir yer tutmuştur (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 74-80). Türkiye'nin bu kapsamdaki en önemli faaliyet merkezlerinden biri de Muğla olmuştur. Öncelikle Ege Denizi ile Akdeniz'in kesişme noktasında bulunan Muğla'daki askerî faaliyetlerin, Türkiye'nin savunma güvenlik ve dış politikasının uygulanması ile sürdürülmesi noktasında fevkalade kritik olduğu ifade edilmelidir.

Bu anlamda Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgenin dinamiğine uygun olarak en başta deniz unsurlarını yüksek kapasiteye sahip bir şekilde ve etkin bir vaziyette tuttuğu görülmektedir. Marmaris ilçesine bağlı Aksaz Deniz Üssü'nün kurulması bu kapsamdaki kritik adımlardan biri olmuştur. Esasen Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren - Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de denizlere verdiği büyük önem çerçevesinde- donanmasını güçlendirmeye çalışmıştır. Devamında 1949 yılında teşkil edilen Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, artan ihtiyaçlara bağlı olarak deniz kuvvetlerini yapılandırmaya devam etmiştir. 1961'de Donanma Komutanlığının yanı sıra İzmir'de Güney Deniz Saha Komutanlığı, İstanbul'da Kuzey Deniz Saha Komutanlıkları ile Deniz Eğitim ve Öğretim Komutanlığı teşkil edilmiştir. Bu arada mevcut tersanelerde (İstanbul ve Gölcük) yeni savaş gemilerinin inşasına başlanmıştır. Bu icraatların, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve gittikçe karmaşık bir hâle gelen Kıbrıs sorunuyla da bağlantısı gözden uzak tutulmamalıdır (Atmaca, 2023, s. 31). Bu anlamda Türkiye'nin tüm denizler başta olmak üzere hususiyetle Doğu Akdeniz ve Kıbrıs politikasının yansımaları, bahriyeye yapılan yatırımlardan da açıkça görülmektedir.

Nitekim 1974'te icra edilen Kıbrıs/Mutlu Barış Harekâtı'nda da Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı etkin bir görev almıştır. Deniz unsurları, başta amfibi harekât olmak üzere kara harekâtına deniz top ateş desteği sağlanması, kara unsurlarının Türkiye'den Kıbrıs'a intikali gibi çok yönlü görevler üstlenmişlerdir (Atmaca, 2023, s. 32).

Söz konusu süreçteki gelişmelerden mütevellit Türk donanmasının Akdeniz'de daha etkin bir şekilde faaliyetlerini yürütebilmesi ve varlık gösterebilmesi adına bölgede büyük bir üs kurulması planlanmıştır.³ Özellikle Doğu Akdeniz'in stratejik önemi ile Muğla'nın konumuna binaen üs geliştirme girişimleri bu bölgede yoğunlaşmıştır. Fakat yer belirlenmesi ve projenin icraata dökülmesi yıllar almıştır. Sonunda Muğla'nın Marmaris ilçesinin 13 kilometre doğusundaki Aksaz Karaağaç Koyu'nun deniz üssü için en uygun yer olduğuna karar verilmiştir. Aksaz'ın seçilmesinde; doğal korunaklı bir liman olması, Akdeniz'e doğrudan çıkışının olması, Ege ve Akdeniz'in kesişim noktasında bulunması ve Dalaman Havalimanına yakın olması gibi etkenler belirleyicidir (web.archive.org, 2024)⁴

Bu çerçevede Aksaz'da 1983'te deniz üssünün inşa çalışmalarına başlanmıştır. Aksaz'ın ne denli stratejik önemde olduğu düşünüldüğünde, atılan bu adımın ehemmiyeti de daha iyi anlaşılacaktır (web.archive.org, 2024). Neticede çalışmaların ardından 1987'de Aksaz Deniz Üssü açılmıştır (dzkk.tsk.tr, 2024). 2000 yılına kadar olan süreçte diğer yapı eklemeleriyle üs modern bir görünüme ulaşmış ve kapasitesi genişletilmiştir

³ Deniz veya donanma üssü, bahriyenin pek çok muharip ve yardımcı hizmet gemileri ile lojistik, teknik destek birimlerinin bir arada bulunduğu askerî liman/merkezdır.

⁴ *Aksaz Deniz Üs Komutanlığı*;

<https://web.archive.org/web/20090602182216/http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/BunlariBiliyormuydunuz/AksazDenizUsKom/Aksazdenizuskom.php> (Bundan sonraki atıflar "(web.archive.org, 2024)" olarak yapılacaktır.

(web.archive.org, 2024).

Türk Deniz Kuvvetleri Güney Deniz Saha Komutanlığına bağlı olan Aksaz Deniz Üs Komutanlığının görevi:

“Barışta ve savaşta lojistik desteği ihtiyaçlar doğrultusunda sağlamak ve üs savunmasını etkinlikle yapmak, Aksaz Deniz Üssünden faydalanan yüzer, dalar ve uçar unsurlarımız ile dost ve müttefik unsurların memnuniyetini yüksek düzeyde tutacak hizmeti sunmaktır.” şeklinde belirtilmiştir. Bu çerçevede Aksaz Deniz Üs Komutanlığı çalışmalarını,

“Her türlü tehdide karşı tam koruma sağlayabilen üs savunma imkân ve kabiliyetlerine sahip, lojistik destek yetenekleri ile her ihtiyaca cevap verebilen ve sosyal imkânları ile personel beklentilerini tam olarak karşılayabilen, Akdeniz’de en iyi ve dünyada örnek gösterilen bir deniz üssü olmak” hedefiyle sürdürmektedir (web.archive.org, 2024).

Özellikle son yıllarda Türkiye’nin stratejik yaklaşımı çerçevesinde benimsediği geniş kapsamlı savunma ve güvenlik doktrini ile Mavi Vatan’daki hak, alaka ve menfaatlerine sahip çıkma doğrultusunda uyguladığı aktif Akdeniz politikası, Muğla’yı da gittikçe önemli bir askerî merkez olarak önemli kılmaktadır. Zira Türkiye’nin bölgeye ilişkin politikası, Türk Silahlı Kuvvetlerinin de görev ve sorumluluklarını artırmıştır. Burada konuşlu Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesindeki Aksaz Deniz Üs Komutanlığı da etkisi ve çapı genişleyen vazife ve sorumluklarının yerine getirilmesinde, gerek konumu gerekse imkân ve kabiliyetleri ile başrolü oynamaktadır. Zira Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, tugay seviyesinde bir birlik olmasına rağmen, bulunduğu konum itibarıyla Ege’nin Akdeniz’e açıldığı saha ile Orta/Doğu Akdeniz ve Süveyş Kanalı arasında hâkim bir bölgede bulunmaktadır (web.archive.org, 2024).

Neticede Türkiye’nin, Akdeniz’deki hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla Aksaz Deniz Üs Komutanlığının amacı;

- Kuruluşundaki birliklerin harbe hazır olarak idamesini sağlamak,
- Barış ve savaş dönemi görevlerini icra etmek,
- Sorumluluk sahasında görev yapan birlikleri (Deniz Kuvvetleri unsurları) desteklemek,
- Ayrıca bölgede görev yapan Deniz Kuvvetleri Komutanlığının yüzer ve dalar unsurlarına da harekât, istihbarat, lojistik ve teknik olarak katkılar sunmaktır (web.archive.org, 2024). Elbette Türkiye’nin Akdeniz’deki deniz gücü bağlamında Aksaz Deniz Üs Komutanlığı ile Mersin’deki Akdeniz Bölge Komutanlığı ve İskenderun’daki Deniz Üs Komutanlığının da önemli deniz üs ve bölge komutanlıkları olduğunu belirtmek gerekir.

Fakat Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, her türlü deniz görevinin yerine getirilmesi ve idamesi bakımından en üst seviyede imkân ve kapasiteye sahip olmasıyla müstesna bir konumdadır. Nitekim Aksaz Deniz Üs Komutanlığı bünyesinde hâlihazırda; Donanma Komutanlığının muharip ve yardımcı unsurları ile Harp Filosu Komutanlığı ile emrindeki Güney ve Batı Görev Grup Komutanlığı, Lojistik Destek Görev Grup Komutanlığı, 3’üncü Denizaltı Filotillası Komodorluğu ve en son imkân ve kabiliyeti artırılarak açılan Millî Savunma Bakanlığı Aksaz Tersanesi Komutanlığı bulunmaktadır. Deniz Kuvvetleri

Komutanlığı envanterindeki firkateyn, denizaltı, hücumbot, çıkarma, akaryakıt, istihbarat ve mayın gemileri ile yardımcı sınıf gemiler, karakol botu ve deniz hava unsurlarının konuşlandırıldığı Aksaz, son yıllarda Türk Deniz Kuvvetleri'nin en önemli harekât üssü hâline getirilmiştir. Aksaz Deniz Üssü, sadece Türk Deniz Kuvvetleri değil aynı zamanda müttefik ülkelerin donanmaları için de önemli bir lojistik merkez konumundadır (Kaya, 2007, s. 110).

Tüm bu fonksiyonları ile Aksaz Deniz Üs Komutanlığının, Doğu Akdeniz'deki hak ve menfaatlerin uygulanması çerçevesinde üstlendiği ve/veya ifa ettiği görevler şöyledir:

- Harekât kapsamında; üs savunma imkân kabiliyetleri sayesinde limanda bulunan donanma gemileri ve personelinin denizden, karadan ve havadan güvenliği sağlanmaktadır.
- Haberleşme kapsamında; Üs Komutanlığındaki muhabere merkezi ile Akdeniz ve Ege'deki gemilere muhabere desteği verilmektedir.
- Liman hizmetleri kapsamında; Aksaz Deniz Üssünde aynı anda çok sayıda birbirinden farklı özelliklerdeki gemiye liman hizmetleri sağlanmaktadır.
- İkmal ve istihkâm kapsamında; Üssün sahip olduğu geniş ve yüksek teknik envanter ile deniz birliklerinin/gemilerin gerekli ikmal ve onarım ihtiyaçları karşılanmakta, ayrıca NATO standartlarına sahip cephane, güdümlü mermi ve torpido depolanabilmektedir.
- Lojistik hizmetler kapsamında; gemilere su ve motorin verilebilmekte, personel nakli yapılmaktadır. Mevcut çekici vasıtalar ve römorkörler de limana gelen her türlü geminin 24 saat manevralarına yardımcı olmak üzere hazır bulundurulmaktadır.
- İnsani yardım kapsamında; bölgede meydana gelen doğal afetlere karşı arama kurtarma faaliyetlerine destek sağlanabilmektedir (Aksaz Deniz Üs Komutanlığı).

Aksaz Deniz Üssünden ayrıca Türk Deniz Kuvvetlerinin uluslararası görevlerde veya ikili anlaşmalar kapsamında farklı coğrafyalarda görev alacak gemileri de lojistik bütünleme yaparak hareket etmektedir (haberturk.com, 2024).

Şüphesiz Aksaz Deniz Üs Komutanlığının en önemli görev alanını, Doğu Akdeniz'de icra edilen faaliyetler oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda deniz yer altı kaynaklarının ve enerji nakil hatlarının öneminin artması ile Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında yapılan deniz yetki alanları antlaşmaları, Rusya-Ukrayna Savaşı ile Orta Doğu'daki gerginlikler, İsrail'in Filistin/Gazze'ye ve sonrasında Lübnan'a yönelik saldırıları nedeniyle yabancı savaş gemilerindeki artış, keza başta Orta Doğu merkezli olmak üzere düzensiz göçle mücadele faaliyetleri, Doğu Akdeniz'in stratejik önemini artırmıştır.

Bu kapsamda Türkiye'nin Akdeniz'deki deniz yetki alanlarındaki hak ve menfaatlerinin korunması doğrultusunda icra edilen Akdeniz Kalkanı Harekâtı'na, Aksaz Deniz Üssünde bulunan Güney Görev Grup Komutanlığı tarafından komuta edilmektedir. Akdeniz'de sancak/varlık gösterme planı çerçevesinde bir kısmı Aksaz'dan çıkan gemiler; keşif, gözetleme, karakol görevleri ile eğitim ve intikal faaliyet icra etmektedir. Keza Aksaz'dan kalkan veya buraya uğrayarak ikmal ve bakım hizmeti alan donanmanın muharip gemileri, Türk sondaj gemilerinin başta Akseki, Belek 3, Taşucu, Yörükler, Güzelyurt

sahaları ile diğer bölgelerde yaptığı arama/sondaj faaliyetlerine refakat görevi icra etmektedirler. Aksaz Deniz Üssünün bir diğer önemli misyonu da Kıbrıs'ta meydana gelebilecek herhangi bir duruma karşı bölgeye destek verebilecek konumda bulunmasıdır. Aksaz Deniz Üssü, Akdeniz'de icra edilen millî, uluslararası ve müşterek harekâtlara iştirak eden unsurlar için de ana üs konumundadır. Keza Akdeniz'de icra edilen uluslararası, NATO ve davet tatbikatlarının planlama, liman faaliyetleri ve seçkin gözlemci günü faaliyetleri de Aksaz Deniz Üssünde icra edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra NATO'nun Deniz Daimî Görev Grupları ve yabancı harp gemileri tarafından Aksaz limanı lojistik bütünleme maksadıyla kullanılmaktadır. Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, aynı zamanda çeşitli ülke donanmalarını ağırlamasıyla Türkiye'yi temsil etme görevini de üstlenmektedir. Bunun bilincinde olarak liman ziyaretinde bulunan gemilerin her türlü teknik, lojistik ve sosyal ihtiyaçları mevcut protokoller kapsamında en üst düzeyde karşılanmaktadır (Aksaz Deniz Üs Komutanlığı).

Ayrıca Müttefik Reaksiyon Kuvveti (ARF-Allied Reaction Force) bünyesindeki Türk Deniz Görev Kuvveti Komutanlığı (TURMARFOR-Turkish Maritime Force) karargâhı da Aksaz'dır. Nitekim bünyesindeki Türk Deniz Görev Kuvveti Komutanlığı 2023 yılında bir yıl süreyle TURMAFOR, NATO Mukabele Kuvvetinin-NRF Yüksek Hazırlıklı Kuvveti (Deniz)-HRF(M) komutanlığını ifa etmiş, hâlihazırda ise NATO bölgesel planları kapsamında Birleşik Görev Gücü Akdeniz - CTF MED görevini 1 seneliğine yerine getirmektedir (msb.gov.tr, 2020; savunmasanayi.org, 2023; Anadolu Ajansı, 2023).

Görüldüğü üzere Muğla'ya bağlı Marmaris'te konuşlu Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, birbirinden kritik misyon ve görevlere ev sahipliği yapmakta; bu yönüyle adeta Doğu Akdeniz'de bahriye teşkilatının ana karargâhlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Aksaz Deniz Üs Komutanlığının askerî ve deniz görevlerinin yanı sıra doğal afetlerle mücadele faaliyetlerine de katkı sağladığı takip edilmektedir. Orman yangınları ve depremlerle mücadele bunların başında gelmektedir. Bu çerçevede Aksaz'dan, meydana gelen doğal afetler sonucunda icra edilen yardım faaliyetlerinde karadan müdahale edilemeyecek durumda olup denizden yardım sağlanabilecek bölgelere gerekli malzeme/araç transferleri sağlanmaktadır. Örneğin 6 Şubat 2023 tarihli büyük depremlerde (Maraş ve Hatay) Aksaz'da hazırlanan personel ve lojistik yardımlar hızlı bir şekilde toplanıp İskenderun'a sevk edilmiştir (Aksaz Deniz Üs Komutanlığı).

Tüm bu izah edilen faaliyetler çerçevesinde Türkiye'nin Akdeniz'deki hak ve menfaatlerinin korunmasında harekât alanına en yakın üs olarak Aksaz'ın kritik önemi açıkça görülmektedir. Bu yönüyle de üssün, sahip olduğu kapasite ile imkân ve kabiliyetleri de mütemadiyen geliştirilmektedir.

Aksaz Deniz Üssü, korunaklı bir bölge olması hasebiyle Deniz Kuvvetlerinin tüm bu faaliyetlerinde emniyetli ve stratejik bir noktadır. Aksaz'da ilk faaliyete başladığında tersaneye yakın kapasitede kurulan fabrika, havuz ve çekek yerinden oluşan Onarım Destek Komutanlığının teşkil edilmesi de bu stratejik öneminin bir yansımasıdır. Öyle ki burası yakın dönemde (2023-2024) tersaneye dönüştürülmüş ve 24 Ağustos 2024'te Aksaz Tersanesi Komutanlığı olarak resmî açılışı gerçekleştirilmiştir. Tersane, 13.000'i kapalı olmak üzere 113.000 m² alana sahip olup içerisinde 11 fabrika, ambarlar, 7.500

tonluk yüzer havuz, 450 tonluk çekek yeri, 100 tonluk yüzer vinç ile Deniz Kuvvetlerinin onarım ve inşa kabiliyetlerine önemli katkılar sağlayacak niteliklere sahiptir. Dolayısıyla bu askerî tesisin sahip olduğu teknik envanter ile lojistik ve ikmal yönünden imkân ve kabiliyetleri oldukça gelişmiş durumdadır (tccb.gov.tr, 2024).

Bu konuda Millî Savunma Bakanlığı da stratejik önemdeki Marmaris/Aksaz'da teşkil edilen tersane ile bölgede konuşlu veya Akdeniz ile Ege'de faaliyet gösteren Türk donanmasının ihtiyaçlarının en hızlı şekilde karşılanmasının yanı sıra teknik destek temini ve idamesinin gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Bu sayede Deniz Kuvvetlerinin faaliyetlerini daha etkin ve güvenli bir şekilde yerine getireceği ve dünyanın önde gelen deniz kuvvetleri arasındaki seçkin yerini pekiştireceği de vurgulanmıştır (msb.gov.tr, 2024).

Tüm bu zikredilen fonksiyon, görev ve icraatlarıyla büyük stratejik önemi haiz olan Aksaz Deniz Üs Komutanlığına, son dönemde yeni hizmete giren deniz platformları da konuşlandırılmıştır. Bunlar arasında en başta, Deniz Kuvvetleri Komutanlığının amiral gemisi olan ve Türkiye'nin ilk yerli ve millî SİHA konuşlandırabilen gemisi TCG Anadolu gelmektedir. Aynı şekilde muhtelif fonksiyonları haiz gemiler de Aksaz'a intikal ederek burada üslenmiştir. Ayrıca Hisar Sınıfı Açık Deniz Karakol Gemileri ile denizde ikmal muharebe destek gemisi TCG Derya'nın ve akaryakıt ikmal gemisi TCG Üsteğmen Arif Ekmekçi'nin de Aksaz limanına konuşlandırılması planlanmaktadır. Aksaz Deniz Üs Komutanlığında yüzer deniz araç ve gereçleri ile hizmetlerinin yanı sıra Üssün içerisinde konuşlu Helikopter Grup Komutanlığı da her çeşit uçuş emniyeti, telsiz, radar tamir ve bakım imkânına sahiptir (Aksaz Deniz Üs Komutanlığı).

Muğla'nın ve Aksaz'ın askerî açıdan önemini ortaya koyan son gelişme ise Güney Deniz Saha Komutanlığı karargâhının da İzmir'den Aksaz Deniz Üssüne taşınmasıdır. Böylece Deniz Kuvvetlerinin Doğu Akdeniz ve Ege'deki faaliyetlerinin icrasında, her türlü donanımına sahip olan Aksaz'ın, aynı zamanda ana komuta merkezlerinden biri de olduğu ifade edilmelidir.

Bunların yanında bölgenin stratejik ve taktik önemini daha da artıran son gelişmelerden biri de şudur: 2024 yılı içerisinde Deniz Kuvvetleri bünyesinde Amfibi Kolordu Komutanlığı'nın kurulması ile üç Amfibi Deniz Piyade Tugayı teşkil edilmiş, bu kapsamda iki Amfibi Deniz Piyade Taburu da Aksaz da konuşlandırılmıştır.

Sonuç olarak Aksaz Deniz Üssü, gerek imkân ve kabiliyetleriyle gerekse icra ettiği geniş faaliyet yelpazesıyla, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e ilişkin savunma ve güvenlik konseptinde önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

Dalaman Deniz Hava Üs Komutanlığı

Ege ve Akdeniz'de harekât icra eden gemilerin helikopter konuşlanma ihtiyacını karşılamak amacıyla; 27 Temmuz 1999 tarihinde Aksaz Deniz Üs Komutanlığı bünyesinde Aksaz Helikopter Komutanlığı, 04 Ağustos 2003 tarihinde ise Aksaz Deniz Helikopter Grup Komutanlığı teşkil edilmiştir. Müteakiben artan harekât ihtiyaçları ve envantere yeni giren hava araçları nedeniyle; Cengiz Topel dışında da deniz hava üsleri kurulması zorunlu hâle gelmiş ve coğrafi konumunun stratejik önemi dikkate alınarak 4

Ağustos 2010 tarihinde, Muğla'nın Dalaman ilçesinde, -Gölcük'te konuşlu Deniz Hava Komutanlığının ana ast bağılı olarak- Deniz Hava Üs Komutanlığı kurulmuştur. Böylece Aksaz Deniz Helikopter Grup Komutanlığı lağvedilmiştir (Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı).⁵

Dalaman Deniz Hava Üs Komutanlığı bünyesinde, ihtiyaçların çoğalmasına bağlı olarak imkân ve kabiliyetler de sürekli geliştirilmiştir. Nitekim hâlihazırda Komutanlık bünyesinde 302. Hava Filo Komutanlığı, 312. Deniz İhas Filo Komutanlığı ve 352. Deniz Helikopter Filosu bulunmaktadır (Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı; <https://phantomaviation.nl/>, 2024; <https://www.scramble.nl/>, 2024).⁶ En son Akdeniz harekât alanındaki ihtiyaçlar çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Dalaman Deniz Hava Üs Komutanlığı bağılı olarak 14 Aralık 2019'da Geçitkale Deniz Hava Meydan Komutanlığı ile 314'üncü Deniz İHAS Filo Komutanlığı kurulmuştur (euronews.com, 2019).

Dalaman Deniz Hava Üs Komutanlığında konuşlu olan ve/veya bağılıları bünyesindeki İHA ve SİHA'lar, helikopterler ve deniz karakol uçakları ile bölgede 7/24 saat esaslı gözetleme ve kaplama sağlanabilmekte; Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Doğu Akdeniz'deki tüm faaliyetlerine destek verilmektedir. Böylece Dalaman, aynı zamanda Türkiye'nin en büyük insansız hava aracı üsleri arasında yer almaktadır (muglayenigun.com, 2019; yenisafak.com, 2019).

İzah edildiği üzere Aksaz Üs Komutanlığının yanı sıra Dalaman Deniz Hava Komutanlığı da sahip olduğu yerli, millî ve modern savunma sanayii ürünleriyle, Doğu Akdeniz'de etkin bir şekilde faaliyetlerini yerine getirmektedir.

Dalaman ve Milas Hava Meydan Komutanlıkları / 16. Ana Jet Üs Komutanlığı

Akdeniz'de artan faaliyetler ve bölgenin stratejik önemine bağlı olarak deniz unsurları kadar Muğla ve çevresinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı unsurlarının varlığı da büyük bir gereklilik arz etmiştir. Bu doğrultuda bölgede 1994 yılında devamlı bir filo konuşlandırılması amacıyla Dalaman'da Hava Meydan Komutanlığı tesis edilmiştir. Komutanlık bünyesinde ilerleyen yıllarda uçak sığınakları yapılarak meydan genişletilmiştir (Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı).

Dalaman Hava Meydan Komutanlığı, uzun yıllar (16. Ana Jet Üs Komutanlığına dönüştürülene kadar) bağlı bulunduğu Balıkesir merkezli 9. Ana Jet Üs Komutanlığının ileri hava üssü olmuştur. Özellikle son yıllardaki etkin Akdeniz stratejisi ve artan askerî hareketlilik ekseninde muhtelif fonksiyonu haiz görevler icra etmiştir. Bunların başında *Alarm Reaksiyon* görevleri gelmektedir. Söz konusu görev, Türkiye topraklarına yönelik hava sahası ihlalleri ve tacizlere reaksiyon gösterilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Teknolojik sistemler aracılığıyla tehdit sinyali geldiğinde bölgede konuşlu uçaklar hızlıca kalkarak önleme uçuşu yapmaktadır. Aynı şekilde herhangi bir taciz durumunda da Dalaman'daki uçaklar havalanmaktadır. Böylece Dalaman Hava Meydan Komutanlığı

⁵ Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı, <https://www.hvkk.tsk.tr/>

⁶ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, <https://www.dzkk.tsk.tr/>; ayrıca bkz.

<https://www.scramble.nl/planning/orbats/t%C3%BCrkiye/turkish-navy-aviation-command/>;

<https://phantomaviation.nl/Country/Europe/T%C3%BCrkiye/05-Wing-squadron-regiment.htm>

vuku bulan olaylara bölgede konuşlu hava unsurları vasıtasıyla anlık reaksiyon gösterilebilmektedir. Aynı şekilde bölgenin genel hava savunmasından sorumlu Balıkesir'deki 9. Ana Jet Üssü başta olmak üzere diğer üslerden kalkan uçakların bölgeye intikaline kadar bir tehdit durumunda karşılama ve mukabele görevi icra edebilmektedir. Bu yönüyle Muğla/Dalaman'daki hava unsurları, sorumluluk bölgesinde Türkiye'nin hava sahasının korunması başta olmak üzere ülkenin hak ve menfaatlerine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı hızlı reaksiyon gösterilmesi ve caydırıcılığın sağlanması vazifesini üstlenmektedir. Bölgede gelişebilecek muhtemel harekât planında da Dalaman, intikal meydanı durumundadır.

Yine Dalaman Hava Meydanı Komutanlığı aracılığıyla Türk Hava Kuvvetlerinin deniz aşırı uçuşlarının desteklenmesi, millî ve NATO harekât misyonlarına yönelik alarm reaksiyon görevlerinin icrası gibi faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra Dalaman'daki uçakların, Akdeniz'de doğalgaz arama faaliyetlerinde bulunan gemilere yönelik havadan destekleme görevi ifa ettiği takip edilmektedir (Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı). Bu bağlamda Dalaman'daki hava unsurlarının, Türk hava sahasına yönelik muhtemel ihlallerin engellenmesi, aynı şekilde millî ve uluslararası vazifelerin yerine getirilmesi gibi çok yönlü bir sorumluluk üstlendiği ifade edilmelidir.

Muğla'daki bir diğer askerî hava meydanı olan Milas Hava Meydanı Komutanlığı ise Dalaman Üssünün yardımcı üssü durumundadır. Dalaman'ın icra edilecek faaliyetlerde yetersiz kalması durumunda Milas'ın destek olarak devreye girdiği görülmektedir (Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı).

Türk Silahlı Kuvvetleri, yakın dönemde (2024 itibarıyla) bölgede artan jeopolitik gelişmeler ve gerginlikler ile uluslararası düzlemde meydana gelen kritik olaylar sonucunda proaktif bir adım daha atarak Dalaman Hava Meydanı Komutanlığını, Ana Jet Üs Komutanlığına çevirmiştir. Böylece savaş uçaklarının da konuşlanmasıyla Dalaman'daki üs, doğrudan Muharip Hava Kuvvetlerine bağlı *16. Ana Jet Üs Komutanlığı* ismiyle, Türk Hava Kuvvetlerinin en son muharip birliği olarak faaliyetlerine başlamıştır (Resmî Gazete, 09 Ağustos 2024).

Görüldüğü üzere Dalaman'daki Hava Meydanı/Ana Jet Üs Komutanlığı da Akdeniz'deki hak ve menfaatlerin korunması noktasında çok yönlü görevlerin aktörü durumunda olup aynı zamanda bu yöndeki faaliyetlerin merkezi konumunda bulunmaktadır. Bu kapsamda Muğla'daki Hava Kuvvetleri unsurlarının, Deniz Kuvvetleri kadar yoğun ve kapsamlı faaliyetler icra ettiği izahı varededir. Özellikle Yunan uçaklarının ihlallerinin engellenmesi dâhil reaksiyon görevleri ve bu çerçevede Türkiye hava sahasının korunması, Kıbrıs'taki gelişmelerin yakından izlenmesi, Akdeniz'deki askerî, ekonomik ve insani faaliyetlerin takibi, yerli ve uluslararası misyonlar gibi geniş bir yelpazede görevlerin ifası, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihî süreçte Türkiye'nin coğrafi, siyasi, askerî ve ekonomik jeopolitiğinde önemli bir yer tutan Akdeniz, özellikle son yıllarda Türk dış politikasının en üst başlıkları arasında yer almaktadır. Şüphesiz, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'in en uzun kıyı şeridinde sahip ülke

olmasının getirdiği hak, alaka ve menfaatler, bunun yanı sıra zengin enerji kaynakları nedeniyle bölgede artan ölçüde nüfuz mücadelesi yaşanması, bunda belirleyici etkenlerdir. Keza yıllardır devam eden Kıbrıs sorunuyla Türkiye'nin Akdeniz'deki çıkarlarının birbirine entegre olmasının da Akdeniz'e yönelik kapsamlı bir dış politika takip edilmesini gerekli kıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu Türk dış politikasının uygulanması ve etkin bir şekilde sürdürülmesinde Türk Silahlı Kuvvetleri de gerek deniz unsurları gerekse hava unsurlarıyla sahadaki ana aktör konumundadır. Muğla'ya bağlı Marmaris/Aksaz da bu faaliyetlerin Doğu Akdeniz'deki ana yönetim merkezlerinin başında gelmektedir.

İzah edildiği üzere Akdeniz politikası çerçevesinde Aksaz Deniz Üs Komutanlığının öneminin giderek arttığı, buna bağlı olarak da Üssün imkân ve kapasitesinin yıllar içerisinde sürekli geliştirildiği tespit edilmiştir. Nitekim en son 2023 yılı itibarıyla Türk Deniz Kuvvetlerinin amiral gemisi sayılan TCG Anadolu başta olmak üzere donanmanın büyük gemilerinin ana konuş limanının Aksaz olması, keza çok geniş donanımlara sahip Aksaz Tersanesinin açılması, bu durumu destekler mahiyettedir. Haddizatında Aksaz'ın sağladığı imkânların Türk Deniz Kuvvetlerinin bölgedeki harekât inisiyatifini artırdığı ifade edilmelidir.

Muğla'daki askerî icraatların bir diğer sacayağının da Hava Kuvvetlerinin faaliyetleri olduğu görülmektedir. Dalaman ve Milas'taki meydanlar aracılığıyla Türkiye'nin hava güvenliğinin sağlanması, aynı şekilde Akdeniz'deki görevlerin takip, icra ve koordinesi gibi çok yönlü faaliyetler buradan yürütülmektedir. En son, Dalaman'ın Ana Jet Üs Komutanlığına dönüştürülerek muharip bir konsepte kavuşturulması da Muğla'nın, güneybatı kanadında Türkiye'nin savunma ve güvenliğinin önemini daha da artıracak mahiyettedir.

Türkiye'nin tüm bu adımları; bölgedeki hak ve menfaatlerini eksiksiz ve kararlı bir şekilde korumaya çalışmasının, aynı zamanda Akdeniz jeopolitiğindeki konumunu kuvvetlendirme hedefinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Esasen 21. yüzyıldan itibaren Akdeniz'in siyasi, askerî ve ekonomik politikalarla pek çok bölge ülkesi ve uluslararası güç arasında rekabet sahası olduğu ve buna bağlı olarak güvenlik alanında kaotik gelişmelerin meydana geldiği dikkate alındığında, Türkiye'nin attığı atılımların ne denli kritik olduğu ve ehemmiyet arz ettiği ifade edilmelidir.

Öte yandan Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile yaptığı münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırması antlaşmalarının, sahada gösterdiği etkinlikte, uluslararası meşruiyet bakımından elini güçlü kıldığı ifade edilmelidir. Her ne kadar başta Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, buna itiraz edip bazı bölge ülkeleri ve Batılı ülkelerin desteğiyle karşı hamleler de bulunsalar da Türkiye diplomasi alanında olduğu kadar sahada da tereddütsüz bir tutum sergilemektedir. İzah edilen tüm bu hususlarda Türkiye açısından Doğu Akdeniz'deki en önemli müstahkem ve stratejik bölgelerin başında Muğla'nın geldiğini söylemek pek tabiidir. Sonuç olarak bu çalışmada, Muğla sınırlarında konuşlu olup her geçen takviye ve teçhiz edilen Türk Silahlı Kuvvetlerinin deniz ve hava unsurlarının, ifa ettiği görevlerle Türkiye'nin Akdeniz'deki savunma-güvenlik ve dış politikasının etkin birer icrası konumunda oldukları tespit edilmiştir.

Nihayetinde 2024 yılı itibarıyla Akdeniz'e yansımaları bakımından Orta Doğu'daki gerginliklerin yanı sıra özellikle İsrail'in Filistin/Gazze'ye yönelik müdahalesi ve saldırılarını Lübnan'a genişletmesi sonrası bölgenin daha da hassas bir hâl aldığı, takip edilmektedir. Başta ABD olmak üzere Rusya, İngiltere, Fransa, Yunanistan gibi ülkelerin savaş gemilerinin Doğu Akdeniz'de varlık göstermesi dikkate alındığında, Türkiye'nin jeopolitik vizyonu çerçevesinde artan askerî proaktif tedbirleri de millî hak ve menfaatlerin korunması bakımından hayati önemi haiz olarak görülmelidir. Aksaz ve Dalaman bağlamında Muğla'da ortaya çıkan askerî hareketliliğin, söz konusu gelişmelere bağlı olarak Mersin'de de artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede 2024'te imkân ve kabiliyetleri geliştirilerek açılması planlanan Mersin Tersanesinin, kıymetli ve stratejik bir adım olacağı ifade edilmelidir. Esasında Mersin/Tarsus bölgesinde Ağustos 2024'te açılan Çukurova Bölgesel Havalimanı'nın sahip olduğu stratejik konum ve kapasitesi göz önüne alındığında bölgede deniz ve hava ulaşımını destekleyecek lojistik kabiliyetler, daha da artırılmıştır. Keza Adana Şakirpaşa Havalimanı'nın İHA-SİHA gibi kritik askerî hava faaliyetlerine de ev sahipliği yapacak olması da kritik bir adım mahiyetindedir. Tüm bunlar başta Aksaz olmak üzere Adana-Mersin ve Tarsus'u, Doğu Akdeniz özelinde daha stratejik bir denkleme koymaktadır. Sonuç olarak söz konusu bölgelerdeki askerî olanakların çok yönlü olarak geliştirilmesi ve güçlendirilmesinin Türkiye'nin Akdeniz'deki savunma ve güvenlik politikasına ciddi katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Acer, Y. (2021). *Uluslararası yargı kararları temelinde Ege ve Doğu Akdeniz'de sınırlandırma sorunları*. SETA.
<https://www.setav.org/assets/uploads/2022/01/K81.pdf>
- Aksaz Deniz Üs Komutanlığı.
<http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/BunlariBiliyormuydunuz/AksazDenizUsKom/Aksazdenizuskom.php>
- Aridemir, H., & Allı, Ç. (2019). Doğu Akdeniz bölgesindeki münhasır ekonomik bölge tartışmalarının analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, (10), 188-202.
<https://doi.org/10.25204/iktisad.610855>
- Atmaca, G. (2023). Türk Deniz Kuvvetleri tarihi geçmişten günümüze Türk donanması. *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, (652), 28-33.
- Ayman, S. G. (2021). Ege'den Doğu Akdeniz'e Yunan dış politikasında güç, tehdit ve ittifaklar. *Coğrafya, tarih ve uluslararası hukuk boyutlarıyla küresel ve bölgesel denkleme Ege ve Doğu Akdeniz* (pp. 323-362) içinde. İstanbul Üniversitesi Online Yayını. <https://doi.org/10.26650/B/SS46.2021.008.12>
- Bilgen, M. E. (2023). Türk deniz görev grupları. *Mavivatan.net*.
<https://mavivatan.net/turk-deniz-gorev-gruplari/>
- Bostan, İ. (2021). Osmanlı Akdenizi üzerine. *Coğrafya, tarih ve uluslararası hukuk boyutlarıyla küresel ve bölgesel denkleme Ege ve Doğu Akdeniz* (pp. 145-165) içinde. İstanbul Üniversitesi Online Yayını. <https://doi.org/10.26650/B/SS46.2021.008.07>
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi*.
https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/3TURKIYENIN_DOGU_AKDENIZ_STRATEJISI.pdf
- Cumhurbaşkanlığı. (2024, Ağustos 24). Topraklarımızda huzur içinde yaşamak için güçlü ve etkin bir donanmaya sahip olmalıyız.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/153293/-topraklarımızda-huzur-icinde-yasamak-icin-guclu-ve-etkin-bir-donanmaya-sahip-olmaliz->
- Çetin, Ş. (2020, Ağustos 24). *Yunanistan ve GKRY Sevilla haritasıyla Türkiye'yi Antalya Körfezi'ne hapsedmeye çalışıyor*. Anadolu Ajansı.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-ve-gkry-sevilla-haritasiyla-turkiyeyi-antalya-korfezine-hapsedmeye-calisiyor/1982659>
- Ergür, E. (2023). *Bahr-i Sefid meselesi: Doğu Akdeniz meselesine güncel bir bakış*. ASSAM Yayınları.
- Euronews. (2019, Aralık 16). *Türkiye'den KKTC'ye ilk İHA indi*.
<https://tr.euronews.com/2019/12/16/turkiye-den-kktc-gecitkale-avalimanina-ilk-ih-havalandi>
- Genç, D. & Kesen, S. (2023, Ağustos 24). *NATO'nun Deniz Kuvvetleri komutası bir yıl süreyle Türkiye'ye geçti*. Anadolu Ajansı.
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/natonun-deniz-kuvvetleri-komutasi-bir-yil-sureyle-turkiyeye-gecti/2792016>

- Habertürk. (2024, Ağustos 24). *Oramiral Tatlıoğlu'ndan Türk savaş gemilerinin görevlendirilmesine ilişkin açıklama*. <https://www.haberturk.com/mugla-haberleri/35236369-oramiral-tatlioglundan-turk-savas-gemilerinin-gorevlendirilmesine-iliskin-aciklama?page=2>
- Kaplan, K. (2021). "Coğrafyanın üstünlüğü" ve "jeopolitik önem" perspektifinden Doğu Akdeniz ve Adalar (Ege) Denizi. *Coğrafya, tarih ve uluslararası hukuk boyutlarıyla küresel ve bölgesel denklemden Ege ve Doğu Akdeniz* (pp. 31-54) içinde. İstanbul Üniversitesi Online Yayını. <https://doi.org/10.26650/B/SS46.2021.008.03>
- Kaya, Ş. (2007). *Uluslararası deniz hukuku kapsamında Doğu Akdeniz sorunları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Menteş, T. (2019, Kasım 14). *Akdeniz'in bekçileri*. Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/gundem/akdenizin-bekcileri-3505069>
- Millî Savunma Bakanlığı. (2020, Haziran 23). Deniz güvenliği mükemmeliyet merkezi, "Uluslararası askeri kuruluş" statüsüne ulaştı. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2362020-84834>
- Millî Savunma Bakanlığı. (2021, Eylül 9). Adalar Denizi Ve Yunanistan ile Komşuluk İlişkileri Sorunları. [Sempozyum]. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/992021-33244>
- Millî Savunma Bakanlığı. (2024, Ağustos 25). Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler, Aksaz Tersanesi Komutanlığının açılış ve deniz platformları teslim töreni'nde konuştu. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/ae390627b50d4e36928efb1bf56f5d07>
- Muğla Yenigün. (2024, Ağustos 25). Dalaman'a yeni hava üssü: 16. Ana Jet Üs Komutanlığı kuruldu. <https://www.muglayenigun.com/dalamana-yeni-hava-ussu-16-ana-jet-us-komutanligi-kuruldu/>
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji güvenliğine yönelik bir girişim: Akdeniz Kalkanı harekâtı. *Akademik Orta Doğu*, 8(15), 101-114. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu15makale/cenk_ozgen.pdf
- Phantomaviation.nl. (2024, Temmuz). Hava Kuvvetleri. <https://phantomaviation.nl/Country/Europe/T%C3%BCrkiye/05-Wing-squadron-regiment.htm>
- Resmî Gazete. (2012, 12 Temmuz). *Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında Akdeniz'de kıta sahanlığı sınırlandırılması hakkında anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun*. 6344. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-3.htm>
- Resmî Gazete. (2019, 7 Aralık). *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti arasında Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm>
- Resmî Gazete. (2024, 9 Ağustos). *Hava Kuvvetleri Komutanlığı general atama listesi*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240809.pdf>
- Savunma Sanayi.org. (2023, Ocak 22). TURMARFOR olası bir NATO deniz harekâtını yüzer karargâh TCG Sancaktar'dan yönetecek. <https://www.savunmasanayi.org/turmarfor-olasi-bir-nato-deniz-harekatini-yuzer-karargah-tcg-sancaktardan-yonetecek/>

Scramble.nl. (2024, Ekim). Turkish Navy Aviation Command.

<https://www.scramble.nl/planning/orbats/t%C3%BCrkiye/turkish-navy-aviation-command>

Şahin, İ. (2020). Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kıta sahanlığı anlaşması. *Adalet Dergisi*, (65), 51-70.

<https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/arsiv/adaletdergisi/2020/65.sayi/makaleler/AD-2020-65-s51-70>

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (Ekim 2024). <https://www.dzkk.tsk.tr>

Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı. (Ekim 2024). <https://www.hvkk.tsk.tr>

Ünver, M. (2021). Ege ve Doğu Akdeniz’de statükonun korunması: Osmanlı Devleti, Yunanistan ve büyük güçler (1864-1909). *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denklemden Ege ve Doğu Akdeniz* (ss. 193-249) içinde. İstanbul Üniversitesi Online Yayını. <https://doi.org/10.26650/B/SS46.2021.008.09>

Web Archive.org.

<https://web.archive.org/web/20090602182216/http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/BunlariBiliyormuydunuz/AksazDenizUsKom/Aksazdenizuskom.php>

Yakışkan, M. (2009). *Türkiye’nin Kıbrıs politikasının enerji jeopolitiği bağlamında analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya arasında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın sonuç ve etkileri. *Kriter*, (42), 34-37.

<https://kriterdergi.com/file/126/turkiye-libya-arasinda-imzalanan-munhasir-ekonomik-bolge-andlas-masinin-sonuc-ve-etkileri>

Yürük, B. (2020). *BM Türkiye ile Libya arasında yapılan deniz sınırı anlaşmasını tescil etti*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-ve-gkry-sevilla-haritasiyla-turkiyeyi-antalya-korfezine-hapsetmeye-calisiyor/1982659>

Extended Summary

The Mediterranean stands out as a critical region in terms of Türkiye's strategic and geopolitical position, and the power struggle in the Eastern Mediterranean has revealed the necessity to protect Türkiye's rights and interests in the region. Türkiye's active foreign policy in the Mediterranean since the 2000s has been shaped by a strategy to increase its military presence and operational capacity in the region.

This strategy includes not only Türkiye's aim to protect its own rights and interests but also its support for the Turkish Republic of Northern Cyprus. More recently, the exclusive economic zone agreement with Libya and Türkiye's military activity in the field has been an important step in strengthening Türkiye's position in the region. With the power given by these agreements, Türkiye is determined to ensure its international legitimacy and acts effectively in the field in this direction.

On the other hand, the Eastern Mediterranean is the scene of conflicts of interest between regional and global powers due to its energy resources and strategic location. Türkiye's strengthening of its military and diplomatic steps in this competitive environment is especially embodied in Muğla-based activities.

Within the framework of all these developments and facts, it should be noted that Muğla plays a key role in the implementation of Türkiye's defense and security policies in the Eastern Mediterranean, particularly Aksaz Naval Base Command and Dalaman Airfield Command. In recent years, Türkiye's active foreign policy, military activities, and strategic steps in the region have further increased the importance of Muğla within the framework of the growing struggle for influence in the Mediterranean.

The military activity areas in Muğla serve as strategic bases of operations for both the Turkish Naval Forces and the Turkish Air Force. These developments contribute to Türkiye's consolidation of its security in the region by coordinating its air and naval assets more effectively.

In particular, Aksaz Naval Base Command stands out as one of the main bases of Türkiye's naval power, while the deployment of the navy's flagship TCG Anadolu here shows the strategic importance of the base. The expanded capabilities and capacity of Aksaz have increased Türkiye's operational initiative in the region and reinforced its influence in the Eastern Mediterranean. Likewise, Dalaman Airfield Command was upgraded to the status of a Main Jet Base and assumed a more effective role in Türkiye's air defense.

This is an important step to increase Türkiye's control of airspace in the Mediterranean and to conduct more comprehensive operations in the region. Likewise, the air base in Milas serves as a support to these activities. All these military activities have elevated Muğla to a critical position for military air activities in southwestern Türkiye.

In conclusion, Türkiye's efforts to protect its strategic interests in the Eastern Mediterranean and increase its influence in the region are concretized through military activities centered in Muğla. Naval and air operations in Aksaz and Dalaman play an

important role in the successful implementation of Türkiye's defense and security strategies. By 2024, increased tensions in the Middle East and international competition in the Eastern Mediterranean have made Türkiye's military power in this region even more critical. Türkiye's steps to improve its military capabilities in and around Mugla will enable its main policy of protecting its rights and interests in the Mediterranean while contributing significantly to the geopolitical balances in the region.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Gizem YILDIRIM

National Defence University, Atatürk Strategic
Studies and Graduate Institute, İstanbul,
Türkiye.

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik
Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İstanbul, Türkiye.

Güngör ŞAHİN

National Defence University, Atatürk Strategic
Studies and Graduate Institute, İstanbul,
Türkiye.

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik
Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İstanbul, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 24.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted 25.11.2024
Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Gizem YILDIRIM

E-mail: gizemyildirim0809@gmail.com.tr

Cite this article: Yıldırım, G., & Şahin, G. (2024). Israel-Palestine issue in the international press: A critical analysis on October 6-7 attacks and information warfare. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 217-242.

Atf: Yıldırım, G., & Şahin, G. (2024). Uluslararası basında İsrail-Filistin sorunu 6-7 Ekim saldırıları ve bilgi savaşlarına dair eleştirel söylem analizi. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 217-242.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI:
10.54078/savsad.1489403

Israel-Palestine Issue in the International Press: A Critical Analysis on October 6-7 Attacks and Information Warfare

Uluslararası Basında İsrail-Filistin Sorunu 6-7 Ekim Saldırıları ve Bilgi Savaşlarına Dair Eleştirel Söylem Analizi

ABSTRACT

War is a phenomenon that has taken place in social life throughout political history and whose diversity has increased day by day. The reflection of this phenomenon on societies has occurred thanks to technology. With the increase in technological developments, news sources have increased and led to societies being informed about the events taking place in the world, regardless of their geographical location. Thus, the way the world press and media handle the news has affected the perspectives and thoughts of societies. Since the way the media deals with wars and the meaning they want to convey to society generally proceed in parallel, societies' attitudes and approaches toward attacks may change. Since the way the attacks are reflected in the world public opinion varies according to the ideology of the news sources, there has been some competition among these sources. This competition is reflected today as information wars. The basis of information wars is the difference in the ideologies of these news sources. Ideological differences can be demonstrated through the discourse style, language and content of the news presented. This study dealt with 3-day news analysis from the day the Hamas-Israeli attacks began on October 6-7, 2023. The aim of the study is to examine to what extent media organizations affect the flow of information, based on the October 7 Hamas-Israel attacks. The fact that this issue was not addressed from the information warfare perspective when the literature was reviewed shows the importance of the study. The hypothesis of the research is that differences in the ideology of newspaper organizations create information warfare in a way that supports or increases existing conflicts. Based on this hypothesis, how the information flow of the news affected this war was addressed as a research question. The study was limited to the news of Al Jazeera, BBC, CNN, Xinhua and Sputnik news agencies between 7-10 October and used the critical discourse analysis method while

examining the news. In this way, the effect of information warfare on Hamas-Israeli attacks was tried to be explained. The findings revealed the existence of information wars among the reasons why the war did not end.

Keywords: Hamas, knowledge, media, critical discourse analysis, information warfare.

JEL Codes: Z00

ÖZ

Savaş, siyasi tarih boyunca toplumsal hayatta yer alan ve gün geçtikçe çeşitliliği artmış bir olgudur. Bu olgunun toplumlara yansımaları teknoloji sayesinde gerçekleşmiştir. Teknolojik gelişmelerin artmasıyla beraber haber kaynakları çoğalmış ve bu durum dünyada gelişen olaylardan toplumların coğrafi konumu fark etmeksizin haberdar olmasını sağlamıştır. Böylece dünya medyanın haberleri ele alış biçimi toplumların bakış açıları ve düşüncelerini etkilemiştir. Medyanın savaşları ele alış biçimi ve topluma aktarmak istediği anlam genellikle paralel ilerlediğinden toplumların saldırılara karşı tutumları ve yaklaşımları değişebilmektedir. Saldırıların dünya kamuoyuna yansıma biçimi haber kaynaklarının ideolojisine göre değişkenlik gösterdiği için bu kaynaklar arasında da rekabet ortaya çıkmıştır. Bu rekabet günümüze bilgi savaşları olarak yansımıştır. Bilgi savaşlarının temelinde bu haber kaynaklarının ideolojilerinin farklılık göstermesi yer almaktadır. İdeolojik farklılıklar, sunulan haberin söylem biçimi, dili ve içeriği aracılığıyla gösterilebilir. Bu çalışma 6-7 Ekim 2023 Hamas-İsrail saldırılarının başladığı günden itibaren 3 günlük haber incelemelerini ele almıştır. Çalışmanın amacı 6-7 Ekim Hamas-İsrail saldırılarından hareketle medya kuruluşlarının bilgi akışını ne ölçüde etkilediğini incelemektir. Literatür incelemesi yapıldığında bilgi savaşı perspektifinden bu konunun ele alınmamış olması çalışmanın önemini göstermektedir. Araştırmanın hipotezi gazete kuruluşlarının ideolojisindeki farklılıkların mevcut çatışmaları destekleyecek veya artıracak şekilde bilgi savaşı yaratmasıdır. Bu hipotezden yola çıkarak haberlerin bilgi akışının bu savaşı nasıl etkilediği araştırma sorusu olarak ele alınmıştır. Çalışma, Al Jazeera, BBC, CNN, Xinhua ve Sputnik haber ajanslarının 7-10 Ekim tarihleri arasındaki haberleri ile sınırlandırılmış ve haberler incelenirken eleştirel söylem analizi metodundan yararlanmıştır. Bu yolla bilgi savaşlarının 6-7 Ekim Hamas-İsrail saldırıları üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgularla savaşın son bulmamasının nedenleri arasında bilgi savaşlarının varlığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hamas, bilgi, medya, eleştirel söylem analizi, bilgi savaşı.

JEL Kodu: F5, F51

Introduction

Information has been a tool that guides societies throughout world history. Communities used the information they gained by observing and experimenting to reach knowledge to shape the world order. Especially with the rapid advancement of technological developments after the 19th century, areas where information can be more effective have emerged. However, developments in media and press sources have brought about concerns about the proliferation of information as well as falsifiability.

It is a visible fact that today, the easiest way for societies to access information is through news sources. Therefore, the sources that transmit information have an impact on the perspectives of societies. Although news sources are reliable, this effect may vary depending on how they interpret the information. In other words, the information that societies obtain from news sources can reflect the comments of news organizations.

Especially the terms used in news sources can create a biased perspective in society.

When the information conveyed by news sources during the Israeli-Palestinian assaults carried out on October 6-7 is considered, it is seen that the information has different effects depending on how it is interpreted. Especially issues with ambiguous results can be conveyed according to their own ideologies, based entirely on the way news sources interpret them. The rapid accessibility of technology leads to the rapid dissemination of information on this subject to the international public. This situation not only brings about an information war among news sources but also creates significant differences in the perceptions of societies and may even pose an obstacle to solving the current problem.

Based on this problem, the study discusses the 6-7 October Hamas-Israel war, arguing that information wars are among the reasons behind the failure to resolve the Israel-Palestine problem. The article aims to examine how this issue is handled in news sources and to reveal what consequences information wars have on this issue. The article examined 3 days of news starting from October 7 and evaluated the findings from Al Jazeera, BBC, CNN, Xinhua, and Sputnik news agencies. The method of the study is based on Teun Adrian van Dijk's critical discourse analysis. The main research question of the article is how ongoing information wars affected the Hamas-Israel war of October 6-7. In addition to this question, answers are sought to questions such as what is information war, what are the effects of information war, what is the media's effect on the unresolved Palestine-Israel problem, is the media's changing attitude towards this war a factor in the emergence of information war, and finally, is this war an information war. In addition to seeking answers to these questions, the study also discusses the issue in depth which is based on the hypothesis that news sources with different ideologies will increase information wars.

When the literature was researched, it was observed that there were studies similar to the study dealing with the details of the 6-7 October attacks. Hannes Zacher and Meir Shemla's article titled "Political Ideology and Attitudes towards Israel in Germany in the aftermath of the 10/7 Massacres: a test of horsehoe theory" (Zacher & Dhemla, 2024), Mete Kazaz, Berk Özkan and Nihal Acar's article titled "News Framework in Turkish Media Regarding the 7 October Events" (Kazaz et al. 2024), Dursun Yılmaz's article titled "Hamas-Israel Conflict in Turkish Media: Analysis and Evaluation" (Yılmaz, 2024), Ertuğrul Buğra Orhan's article titled "The US Approach to the October 7 Attacks and The Israel- Hamas Conflict in the Context of Antony Blinken's Discourses" (Orhan, 2024), Ayça Gökdemir's article titled "The Analysis of the Israel-Palestine War in British Media Based on Bias in the News" (Gökdemir, 2024) were found to be studies similar to the subject of this study. Once the literature was examined, it was seen that no author addressed this issue from the perspective of information warfare. The importance of the study is to fill this gap in the literature. Therefore, this study will contribute to future studies by providing a different perspective on Hamas-Israel attacks.

The study will discuss the concept of Information Warfare and Teun A. Van Dijk's Discourse Analysis Model in the first part and provide general information about the method to be used to understand the article more clearly. The second part will discuss

the historical roots of the Israel-Palestine problem in the context of international relations and make evaluations of its political, economic, military, and social/cultural dimensions. Regional problems, risks, and threats will also be discussed in this section. In the third part, the impact of the media on information warfare in the 6-7 October Hamas-Israel Attacks will be examined using the critical discourse analysis method and analysis will be made at macro and micro levels. While making the analysis, the determined Al Jazeera, BBC, CNN, and Sputnik news agencies will be used. Finally, the study addressing future regional and global expectations will achieve its purpose.

Conceptual Framework: Information Wars

Information, which has led to many innovations throughout world history, has become a subject of research in recent years and has been discussed by many experts. The reason for this is the question of whether the information can be verified or falsified. Based on this problem, the concept of information warfare emerged. Information warfare is a concept that left its mark on the literature in the second half and last quarter of the 20th century. It has become one of the essential issues discussed especially in recent years. This concept has become an umbrella for the pieces of information we use everywhere in daily life. According to Edward Waltz, information warfare is large-scale and consists of a series of operational phases at the national level. Information wars aim to destroy the will on the battlefield (Waltz, 2003). Waltz conceptualized information, what information science are, information-based war and the technologies in this war, and finally achieving information superiority. It explains how information warfare can be applied both in attack and defense (Libicki, 1998). Countries have explained this concept with different definitions. For instance, according to the definition of the US Air Force, information warfare is defined as preventing, destroying, and disrupting the information the enemy has and the functions he will perform based on this information and directing the enemy to serve his interests (Quoted from Schneider BR Grinter L. E., 1995, Şahin, 2003).

The advancement of technology and the information revolution have led to information warfare. It seems that the United States, in particular, continues to work on this issue. This situation raises the question of whether the war will emerge as a new and serious threat in determining its future character. Therefore, to examine information warfare, the Information Warfare Executive Board was established in the USA. For the USA, information warfare will gain a strategic dimension if potential enemies attempt to harm the current system by using information warfare techniques (Molander, et al. 1996). This strategic dimension of information warfare is significant for countries that can use technology in the best way and have high-tech weapons and communication. Therefore, the strategic importance of information warfare can only be evaluated by countries or powers that can use it. In this case, the countries that are vulnerable to information warfare are those that cannot make technological progress. Additionally, information warfare can be used non-militarily against individuals and the whole. They can lead to war by disrupting a country's communication capabilities or closing its facilities (Haeni, 1997). An example of this situation is the September 11 attacks. The seizure of the communication network and the seizure of the planes by the Al-Qaeda terrorist

organization gave rise to information warfare. Therefore, for states globally to achieve success against enemy states or groups, they must have the information to respond to information warfare.

According to Carter Gilmer, information warfare is divided into three types: personal, corporate, and global. The main concerns of these types, in turn, are privacy, espionage, and terrorism (Gilmer, 2001). While personal information warfare interferes with the privacy and human rights of the individual, corporate information warfare is more under the threat of espionage. This type of information can be defined as the theft of information through methods considered confidential or secret without the permission of institutions. The biggest threat of information warfare in the global context is terrorism.

Information warfare which is significant for political administrations (Ergün, 2024), is also very closely related to the media. There is a two-way relationship between the press and policymakers. The press can shape public opinion to rationalize political decisions and thereby reflect the interests of policymakers, reflecting the perspectives and interests of the incumbent power. But at the same time, the press also directs politicians by shaping public opinion, to which policymakers in democratic societies must respond (Hart, 2010). Therefore, both political and biased mass media should be removed from the political arena. In this way, news will be prevented from changing the social structure and influencing the political decisions of societies. In addition, distorted information flow appears to affect the political attitudes of states towards other states in the international conjuncture. This situation may cause political conflict (Spirig, 2024).

Theoretical Framework: Critical Discourse Analysis Model according to Teun A. van Dijk

Critical discourse analysis is an analytical research method that examines how social power abuse and inequality are enacted, reproduced, legitimized, and resisted through speech in social and political contexts (van Dijk, 2015). van Dijk insists on critical discourse analysis, following representatives of the Frankfurt School such as Habermas, Gramsci, Althusser, Foucault, and Pecheux. Focusing on social problems and the role of discourse in producing abuse of power or domination, van Dijk emphasizes that broad, diverse, multidisciplinary, and problem-solving stages can be achieved through critical discourse analysis (Threadgold, 2003).

This theory, which was among the critical theories of the Frankfurt school before World War II, focuses primarily on social problems and political issues. Critical analysis of social problems is often interdisciplinary. According to Van Dijk, this model, which is interpretative and explanatory, divides the words it will use into two different approaches. The first of these is micro (institutional and interactional) and the second is macro (structural and organizational) approaches. In daily interaction, macro and micro approaches can form a whole. For example, in a particular debate situation, a racist speech in parliament is a discourse at the interactional micro approach of the social structure, but at the same time, the reproduction of racism or the fact that it can be a constitutive part of the legislation is a discourse at the macro level (van Dijk, 2015).

There is a significant relationship between discourse and knowledge. First of all, information is required to understand a news story. One of the methods used to convey this information is newspapers. In recent years, almost all newspaper news can be accessed via the Internet. News headlines are significant for these newspapers to attract individuals. Therefore, news headlines must be created within the framework of information. All the words chosen in the title convey to the reader what the subject implies (van Dijk, 2003). A newspaper headline can convey the newspaper's carefully weighed perspective on a current issue. (Locke, 2004).

According to Gabrielatos and Baker, newspapers take into account the opinions and attitudes of readers and have a vested financial interest in reporting on issues within their concerns. The power of newspapers over the selection, scope, frequency, and quality of their news determines both the topics that consumers will be interested in and their views and attitudes toward them. Then, the importance of newspaper discourse as a type of text is related to the distribution power of the press. But it's also about the press's power to control what they feature and how it's shown. They criticized that in discourse analysis, the question that is primarily addressed through linguistic definition is the question of how. Then, another element of media power is its capacity to manipulate intellectual and interpersonal information and thus transmit ideology (Hart, 2010).

The critical discourse analysis model argues that mass media are effective in political, military, economic, and social fields. We can convey the events taking place in these areas to societies through news channels. This study is limited to considering e-newspapers among the news channels. As mentioned in the information given, the possibility that communication tools are biased brings criticism to the news and information presented. At this point, criticism of newspaper discourses is noteworthy to ensure that newspapers establish a connection with the truth in conveying information.

Israel-Palestine Problem in the Context of International Relations: Regional Problems, Risks and Threats

The Palestinian-Israeli conflicts, which continued until the end of the 19th century, became more intense with the establishment of the Israeli government in 1948. With the 1947 UN Partition Plan, the West Bank was given to Jordan and Gaza to Egypt. Although this situation was accepted as a victory for Israel, it opened the doors to a dark future for the Palestinians. Israel's occupation of the West Bank and Gaza in 1967 was a complete disaster for the Palestinians (Özkoç, 2009). To cope with this situation, several organizations and operations have been established in Palestine. One of them went down in history as Hamas. Hamas, the Palestinian Islamic National Liberation and Resistance Movement, aims to save Palestine and stand against Zionist projects (Hamas Media Office, 2024). Although Hamas is considered a new phenomenon, its roots lie in Islamic activism that began with the establishment of the Muslim Brotherhood in Gaza City in 1945. Hamas' military operations, political work, and social activities had a great impact on public opinion, making it a popular political movement, especially between

1988 and 1994. Although Hamas, which received the support of the majority of the people, paid more attention to Islamic movements in the 1970s, it is seen that it supports the Palestinian nationalist ideology more intensely today (Roy, 2014).

Throughout history, there have been many arms races in the Middle East region. This war, which stems from the survival syndrome, has played a major role in countries acquiring and developing advanced weapons. This situation has brought about the regional security complex. It has become inevitable for these countries, which have accepted the fact that they cannot be considered separately, to experience primary national security concerns. The conflict between Israel and Palestine, which has lasted for years, can be a defining example of the regional security complex (Buzan, 1983). Continuous and unstoppable national security concerns require the strengthening of military capacities. They are forced to acquire more power in order to protect themselves from possible attacks and to get rid of the influence of the power of other states. This situation creates a security dilemma (Herz, 1950). The military measures taken may lead to unintentional but bad results. Therefore, the tension in the region is increasing.

Nowadays, with the emergence of artificial intelligence weapon systems, unmanned aerial vehicles have a great impact on Arab-Israeli relations. The risk of a new arms race increases and also affects international security. For this reason, concepts such as security, deterrence, and the threat of superiority of power are some of the main reasons behind the progress of the military structure (Sarkin & Sotoudehfar, 2024). In this context, it can be argued that the steps taken by both Israel and Hamas in the military field are related to information. It is one of the indispensable requirements of today that the weapons to be obtained be compatible with artificial intelligence.

Tourism, along with the 2020 Abraham Accords, had a great impact on investment and commercial relations in reducing tensions between the Arab States and Israel, but this was insufficient to eliminate security concerns. The future of this agreement will be determined by the end of the war between Hamas and Israel. The course of this war has the potential to reverse the regional balance of power and determine the environment for a normative change (Hassid, 2024).

The Impact of Regional and Global Actors on the Region

Although the continuation of the Israel-Palestine issue over the years has been based on border violations, regional and global actors are also extremely influential. Energy resources are significant for the region to be so important. Geopolitical and financial interests increase competition in the region. (Vidakis, 2015) Therefore, countries that want to increase their influence in the region are trying to take very strategic steps. For example, former US President Donald Trump's acceptance of Jerusalem as the capital of Israel made his presence felt, although it increased the tension in the region. Therefore, the international discourse and attitudes of the USA, England, Russia, China as global actor, and Qatar as regional actor are crucial for regional stability. To make the study more understandable, it is necessary to consider the impact of these states on the Israel-Palestine region.

US strategic interests in the Middle East change day by day. The relationship between the USA and Israel, which is based on strategic interests, common values, and ideals, contains three threats. The first of these is the destruction of US influence in the Middle East, the compromise of values in Israel, and the threat of demographic changes (Wilson, 2008). Especially in recent days, the USA sees the rising power of China as a rival within the scope of its Middle East interests. American presidents such as Obama, Trump, and Biden have always stated that China will be their biggest potential rival in terms of power and population in this region. Relations between the USA and Israel are also of great importance in preventing the rival from gaining further influence, but Israel's steps that contradict democratic values cause the US administration to reconsider its relations. Especially the attacks carried out without regard to human rights during the Netanyahu period have pushed American liberals, democrats, and Jews to alienate themselves. The threat of demographic changes mobilized the opponents of Israel in the United States. Such minority groups may cooperate soon and have a significant influence on US politics and foreign policy. This will require an effort to build a new platform for cooperation between the United States and the Israelis (Gilboa, 2024).

Another state that is an influential actor in this region is UK. UK, which takes very cautious steps in relations between Turkey and Israel to guarantee the security of energy flow, can be considered the protagonist of the energy game. Throughout history, it has not given up its desire to dominate this region (Vidakis, 2015). Britain, which has almost the same interests as the USA, stands behind Israel, not Palestine, to increase its influence in this region and realize its aims of dominating energy resources.

Russia faced great reactions on the Western front with the Ukraine war. Since hot developments are still intense, it has been careful not to take sides in Hamas-Israel relations. Russia, which wants to become a balancing power, wanted to send an essential message to the USA and the EU. Through its balancing policies, it will not abandon the region and will try to prove that it is an effective power in the international system. (Yaçinkaya & Doğan, 2023). Therefore, we see that Russia is always developing its policies with the Middle East and Islamic countries to strengthen its influence in the Middle East (Yaçinkaya & Doğan, 2023).

Qatar, on the other hand, is on the path of pursuing a versatile, pragmatist, and balanced policy in its relations with regional and global powers in today's international relations. While focusing on close political-military relations with the USA globally, it is working on the natural gas cartel with Russia. In the regional sense, it has adopted a policy of balance with Iran and Saudi Arabia and announced that it acts independently in line with its national interests. Again, although it stated that it supported the Palestinians regionally, it has maintained its relations with Israel throughout its history (Ermağan & Gümüş, 2014). Qatar also broadcast many neglected and ignored news in the region through Al-Jazeera media outlet in different languages and prioritized news from the region it was located in. It presented news from a more local perspective compared to other global channels broadcasting in the Middle East. In this way, readers were able to examine the news from a local perspective (Devran, 2015). In light of this information, it seems that it is necessary to carefully examine how the Hamas-Israel war is reflected

in the international newspaper organizations of the countries.

The Effect of Media on Information Warfare in the 6-7 October Hamas-Israel Attacks Using Critical Discourse Analysis Method

Although the Arab-Israeli wars in 1948 and later have been discussed in a general spectrum, the Israeli-Palestinian war constitutes a part of this spectrum and draws attention elsewhere as it has been the subject of ongoing debate for years. Particularly the debates regarding the 6-7 October period are about whether this was an information war or not. Therefore, the fact that this war is a multi-dimensional period war has always been a subject open to discussion in the media.

While examining the Israeli-Palestinian war, a sample was required because it would not be appropriate to analyze the entire process for this study. Therefore, in the print media universe, 6 newspapers with different ideologies (BBC, Al Jazeera, CNN, Xinhua, and Sputnik) constituted the sample. Only the first page of the three-day publications (dated 7, 8 and 9 October 2023) discussing these newspapers' approaches to the 6-7 October process was examined.

Macro Structure

In Teun van Dijk's discourse analysis, the macrostructure consists of two separate structures: Thematic and Schematic. While the thematic structure focuses on areas such as headlines, news introduction, spots, and photographs, the schematic structure is shaped by the situation (introduction of the main event, results, background information, and context information) and interpretation (the news source's interpretation of the news according to its ideological infrastructure). While searching for an answer to this study question, it is necessary to benefit from the macrostructure.

Thematic Analysis

Thematic analysis conveys the main idea of the news to the reader; It analyzes what kind of discourse it creates while conveying the news through headlines, headers, sports (news entries if not used), and photographs. The period for the attacks that started on October 6 to be reflected in the international media was considered, and October 7, 8, and 9, 2023 was included to examine the headlines and news entries.

Considering the information given in Tables 1, 2, and 3, it can be said that the headlines reflect the news entry. To understand to what extent the information about the attack is reflected in the headlines, the headlines need to be examined separately. When the headlines of the British news channel BBC dated 7-8 and 9 October 2023 are examined, on the first day it states that Israel is in danger, and on the second day, it chooses an intriguing headline about how this situation developed. Day 3 reported that Gaza was in danger, not with the headline that rockets were fired, but with the headline that the BBC news reporter had to cut the broadcast due to the sounds of explosions. For the headlines in the first news shared during these three days, the headlines of Days 2 and 3 seem to go beyond the actual event that needs to be conveyed. Al Jazeera, based in Qatar, conveyed the perception that Hamas openly threatened Israel in its news headline dated October 7, 2023, and the news headlines of Days 2 and 3 included a

statement about the cause of the war and its international dimension. US-based CNN first attracted attention by using a headline stating that the Israeli intelligence analyst's attack on Hamas was unexpected, and on other days, by using leading statements claiming that Hamas was a terrorist organization. The terrorism claims it uses against Hamas here show that it is a news agency that relatively supports Israel. It can be seen in the headline published on Day 3 that Israel is in a struggle. Chinese News Agency Xinhua reported on the first day that Hamas attacks killed Israeli citizens, and on the second and third days, it included headlines about the Arab League's wait for Israeli steps and the history of this conflict. The headlines of the Sputnik news agency owned by the Russian Government in these three days included headlines about Israel's declaration of a state of emergency, the next day's attack on Hamas, and the last day included the Arab League's stance on the war.

In addition to the headlines examined, evaluation of news entries is also significant. In the BBC's first-day news introduction, it is mentioned that Hamas is an Islamist militant group. He included sentences stating that Israel was victimized by mentioning Hamas's previous attacks. On the second day, he again mentioned Hamas as a Palestinian militant group. It was also stated that the incoming images will be examined and accurate information will be conveyed. In his last-day news entry, he added that reporters witnessed explosions on live broadcast during the attacks launched by Hamas against Israel. When these three news entries are examined, the attacks launched by Israel were not mentioned, and the numbers of people killed and injured in the region were included in the following news. Al Jazeera included the speeches of the Hamas vice president on the first day and stated that the Hamas attack was condemned in the international arena. While emphasizing the people who died in Hamas attacks, he also included Israel's attacks in his third-day news and stated that the number of people who died was quite high. Al Jazeera, which presents both Israel and Palestine perspectives, is considered to be trying to approach more objectively than the BBC. When CNN news agency news entries were examined, it was stated that the Hamas attacks were surprise attacks in the first days, while in the following days, it stated that the number of deaths in Israel was high and emphasized that civilians in Gaza were evacuated for possible attacks by Israel. However, it is a fact that the international community can see that civilians in Gaza are faced with death without being allowed to evacuate. Although it is claimed that this information will create perceptions about the rights of Israeli citizens in the international arena, the view towards the Palestinian people will progress in a negative direction. Therefore, instead of playing a role in the solution of the war, it will cause the attacks to increase even more. The next news agency, Xinhua, used the Islamic Resistance Movement description for Hamas on the first day and gave the number of Israeli citizens killed in the attacks. On the second day, it talked about the Arab League's perspective on these attacks and included the analogy of a ticking time bomb that Israel cannot stop and is ready to explode at any moment. On the third day, he talked about the attacks of Hamas, also known as the Islamist Palestinian Group. During this period, it seems that Israel's attacks were considered secondary and gave priority to Hamas attacks, which did not provide an objective explanation for both the Arab League and other countries. However, the descriptive terms used for Hamas indicate that it is more

moderate than other news channels such as BBC and CNN. Finally, the Sputnik news agency reported that militant groups were attacking Israel and that Israel was making a war plan in response, on the third day, it included the opinion of the Arab League and included the news that the secretary general went to Moscow to solve the problem. Sputnik, which included attacks from both countries, seems to have aimed to be impartial in its news on 7-8 and 9 October 2023, compared to other news channels.

Schematic Analysis

Considering the headlines and news entries examined, the main event of the news text is the attacks carried out by Hamas on October 6, 2023. It seems that CNN, and BBC news agencies conveyed their ideologies when reporting the information about this attack, and they included the numbers of those killed and injured in subsequent news, ignoring human rights, which is the most fundamental subject of international law. While Hamas frequently mentions the Israeli people who died in attacks, the fact that Palestinian citizens share the news of their deaths hours later also prevents religious aid to the region from the international arena. Since the lack of information conveyed led to misinterpretation of the information, the great powers interested in the region (such as the USA, England, China and Russia) were unable to remain neutral and even remained blind to the deaths and injuries of Palestinian civilians in these attacks.

The definitions of Hamas included in the news texts have greatly affected the world's view of these attacks. The reference to Hamas by Al Jazeera, and was perceived as an action that had no reward. This situation has revived the information war that has already been going on for years, as the information conveyed about Hamas is not accurate and precise.

If the criticism tone of the news text is examined separately, first of all, the fact that the BBC shared the Hamas attacks via video news on the first day and mentioned dozens of rockets sent to Israel in the statements increased the seriousness of the incident. The Israeli Minister's statement that "he made a serious mistake and started a war against his country" reflected that Israel was in a victimized situation at that moment. (BBC, 2023). On the second day, CNN, conveying the images and video news again, shared photo from within the borders of Israel however it did not include images from Palestine. In his statements, he used the rhetoric of the Palestinian militant group Hamas and commented that the attacks carried out by Hamas were unprecedented, but also that the murders were carried out and that it was the biggest attack against Israel in the history of Hamas (McFadden & Bubalo, 2023). In the news of the third day, a video new was included in which a reporter broadcasting live in Gaza had to stop the broadcast due to the attacks of Hamas, and while interpreting the news, it was stated that the Israeli army was in the fight against the Palestinian militant group Hamas (BBC, 2023).

In its news on October 7, Al Jazeera stated that many civilians lost their lives in the attacks of both Hamas and Israel, and the USA supported Israel (Al Jazeera, 2023). On the second day, China, commenting that it wanted reconciliation between the two sides, included Russia's comments and also mentioned the possibility of Israel using disproportionate force in response to Qatar's attacks by Hamas. He stated that the USA

said that Hamas is a terrorist organization and therefore these attacks were terrible terrorist attacks. For the UK, it included the international perspective of the war by sharing the news that it will always support Israel's right to defend itself (Al Jazeera, 2023). On the last day, information providing clear answers to 5W1H questions and the number of deaths in both Israel and Palestine were announced in average figures. Thanks to the information provided, international public opinion can deduce which country approached this war and how (Al Jazeera, 2023).

CNN pointed out that the tactic used only in the Hamas attack on the first day was a first (Dozier, 2023), and on the second day, the news commentary also included claims of Hamas as a terrorist organization and generally included the statements of countries such as France, Germany, Brazil, and Ukraine. In addition, he also conveyed the rhetoric that Hezbollah supports Hamas. He stated that no matter what Israel had done in the past, it did not justify this attack by Hamas, but although he mentioned the steps Israel would take, no comment was made that these steps should end (Ghitis, 2023). The third-day news included details about how the attacks were carried out (Lawati & Ebrahim, 2023).

In the news published by Xinhua based in Jerusalem, it first stated the number of deaths in Israel and reported that Israel was in a defense plan against this attack (Xinhua, 2023). On the second day, the news stated that Israel continued to implement violent policies and that the number of deaths was increasing (Xinhua, 2023). On the third day, he touched upon the recent history of the Israeli-Palestinian conflict, including photographs, and then described the conflicts that took place chronologically. While the news was reporting, the death toll of citizens and military personnel in both Palestine and Israel was stated (Xinhua, 2023).

In the first news published by the Sputnik news channel, it is seen that civilians in the region were called to stay in shelters. He quoted the news about Hamas that "fighters infiltrated Israel from Gaza" published on X (formerly Twitter) (Sputnik, 2023). The other day, it was published that Hamas soldiers opened fire on Israeli territory several times and that Israel attacked Hamas positions in Gaza (Sputnik, 2023). This news included attacks from both sides and was one of the important points in the news that Hamas was not called a terrorist organization. It was stated that on the third day, in Moscow, the Secretary General of the Arab League talked about the increasing tension between Israel and Hamas. The surprise attacks of Hamas, introduced as a Palestinian militant organization, also drew attention to the unpreparedness of the Israel Defense Forces. The statement that he was caught defenseless conveyed in this news gave rise to the idea that a country's defense forces should always be ready and that Israel's defense forces were inadequate for sudden reactions in this case (Sputnik, 2023).

Micro Structure

Microstructure focuses on the words that news channels use when reporting the news. It emphasizes that the words used between sentences can shape the news. In addition to word choices, it also takes into account sentence structure, pronouns, and consistency between sentences (Huda, et al. 2020).

Syntactic Analysis

In microstructure analysis, syntactic analysis examines whether news sentences are active or passive. It can be said that this analysis is significant as the meanings of the sentences used in these structures may be different (Özer, 2022). When the news is examined, it can be seen that the sentence structure is generally active. It is thought that it is related to the news channels broadcasting the information coming from the region instantly. Since the sentences used in the news texts are completed, it can be seen that the sentence structures are simple. However, the information provided about Hamas has revealed doubts about whether it is a terrorist organization or a resistance organization. Thus, doubts were raised about other information provided by these news channels about the war.

Regional Cohesion (local cohesion)

When the local cohesion of the news texts is considered, it is seen that there are words such as "terror, attack, killing of children, shelter, defense forces" that make the reader believe in the existence of war. News texts are constructed based on causal-functional and referential-related sentences. The incomplete sentences in the news items were written to make people think. When we look at the news entries, it can be seen that although news channels such as Sputnik, Xinhua, and Al Jazeera started to share the fact that there was a war and this to the international public, the promotion of Hamas as a terrorist organization on CNN and BBC news channels was aimed at defining the resistance organization rather than the details of the news. Likewise, while most other news channels analyze the deaths of adults and children in the region and call for an end to the war from countries around the world, it is a fact that these two channels mostly talk about Hamas' attacks on Israel.

Rhetoric of News

News rhetoric is based on credible data and information. The authenticity of the photographs and information must be so interconnected that there is no doubt about their authenticity. Therefore, photographs and videos in the news are a part of news rhetoric (van Dijk, 2009). To raise the credibility of the news and society's trust in these news channels, sharing photos or videos has become virtually mandatory. In light of the information given on Table 4, it is significant to reveal the number of photographs or videos in the news examined to increase credibility. While the BBC news channel shared video recordings of presenter conversations from the moment the war began, other news channels featured both photographs taken from the region and video recordings of the war.

When the photos of BBC and CNN channels were examined, like Photo 1 and Photo 2, photos of people exposed to attacks in the Israeli region and the Hamas attack were shared, while other channels mostly shared the movements of both regions. Sharing photos in just one region will significantly affect the decision of which state to side within the international arena. Therefore, the missing images given here have the potential to direct the perspective of the international community.

Word Choices

The words in news texts are interaction tools that push the news channel to inform itself and the reader to question their thoughts. The word choices of the news used in this research were examined and Table 5 was created.

As a result of the analysis of the words in the news headlines and news entries, words such as Hamas or "militant group", "Terrorist organization", and "Islamic Resistance Operation" were used when describing the conflicts. BBC, which included the word Hamas in one of its news stories within the framework of this analysis, generally carried out the flow of the news by naming it as a militant group. Al Jazeera, on the other hand, reported the news directly using the Hamas tactic and left no room for doubt about the information. However, by using the word "terror", CNN tried to convey to its readers that Hamas is a terrorist organization. It can be seen that other channels other than CNN do not use the word terrorism in this news. Xinhua generally used the word Islamic Resistance Organization, while Sputnik addressed Hamas as a militant group.

This situation has caused the tension in the ongoing conflict in the region to rise even more. At this point, an information war began in the international community, and while some of the news channels used the word terrorism for Hamas, some reported the news using the name of the militant group or Islamic resistance organization or directly using its name. These words, which have left many questions in the reader's mind, have led to a great information war.

Conclusion and Evaluation

Information that can guide societies can also serve as a tool to increase or decrease regional tension. Information, especially used to shape the world order, has become a concept whose accuracy can be questioned with the increase in technological developments. Information that is thought to have a high level of accuracy can be conveyed to societies through media, causing these societies to doubt their truth. In particular, the ideological structure of institutions and organizations that transmit newspaper news plays a noteworthy role in conveying information about events.

This study examined the discourses used in the Hamas-Israel conflict of 6-7 October 2021 in the context of Teun van Dijk's discourse analysis model. When the news is examined, it is seen that news organizations such as BBC, Al Jazeera, CNN, Xinhua and Sputnik not only aim to convey the developments but also convey their ideology to the reader along with the event through their use of words. The language, words, and photographs used by the newspapers included in the limits have become parts of the transfer of the ideology whose infrastructure was previously prepared. This situation confused the information transferred.

The fact that the terrorist organization discourse causes the ongoing war in the region to escalate is an issue that cannot be ignored. It not only increased the grudge and hatred of the two conflicting hot regions towards each other but also tried to spread the

idea among the international public that the administration of Palestine is a terrorist organization.

The answer to the main research question of the article, that the ongoing information wars negatively affected the 6-7 October Hamas-Israel War, has been clearly stated. In addition to this answer, although the media has the possibility of a healing effect on the failure to solve the Palestine-Israel problem, it is seen that news channels adopting different ideologies lead to the continuation of the war due to the difference in the way they interpret the information. The media's variable attitude towards this war has led to the emergence of an information war, and this war has become a regional problem that needs to be addressed as an information war. The article's hypothesis "Differences in the ideology of newspaper organizations create information warfare in a way that supports or increases existing conflicts" is supported in the light of the information and revealed in detail. For future studies, examining the problems related to this problem within the scope of information warfare is significant enough to end the conflicts in the region.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Al Jazeera. (2023, October 9). *Why Palestinian group Hamas launched an attack on Israel? All to know.* Al Jazeera News. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/7/palestinian-group-hamas-launches-surprise-attack-on-israel-what-to-know>
- Al Jazeera and News Agencies. (2023, October 8). *World reaction to surprise attack by Palestinian Hamas on Israel.* Al Jazeera News. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/7/we-are-at-war-reactions-to-palestinian-hamas-surprise-attack-in-israel>
- Al Jazeera Staff. (2023, October 7). *Hamas, says it has enough Israeli captives to free all Palestinian prisoners.* Al Jazeera News. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/7/hamas-says-it-has-enough-israeli-captives-to-free-all-palestinian-prisoners>
- BBC. (2023, October 7). *Rockets launched from Gaza streak across sky towards Israel.* BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67037806>
- BBC. (2023, October 9). *Loud explosion heard in Gaza halts BBC journalist's on air report.* BBC. <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-67050445>
- Devran, Y. (2015). *Yeni Türkiye'nin küresel sesi TRT World: Fırsatlar ve güçlükler.* E-Journal of Intermedia, 2(2), 281-294.
- Dozier, Kimberly. (2023, October 7). *Intelligence analyst: 'Tactically' nothing like this has ever happened.* CNN. <https://edition.cnn.com/videos/world/2023/10/07/israel-hamas-attacks-war-gaza-strategy-analysis-intl-vpx.cnn>
- Ergün, O. (2024). *Bilgi savaşında manipülasyon ve jeopolitik kodları.* Turkish Journal of Political Science, 7(1), 15-26. <https://doi.org/10.59886/tsbder.1458022>
- Ermağan, İ., & Gümüş, B. (2014). *Katar dış politikası ve Arab Baharı.* Manisa Celal Bayar University Social Sciences Journal, 12(2), 300-320. <https://doi.org/10.18026/cbusos.13528>
- Ghitis, Frida. (2023, October 8). *Opinion: Hamas' attack on Israel is an indisputable act of terrorism.* CNN. <https://edition.cnn.com/2023/10/07/opinions/hamas-attack-israel-terrorism-ghitis/index.html>
- Gilboa, E. (2023). *US-Israel relations at 75.* Israel Affairs, 29(3), 473-491. <https://doi.org/10.1080/13537121.2023.2206210>
- Gilmer, C. (2001). *The Future of information warfare.* SANS Institute GSEC Practical Assignment Version, 1(2)f. <https://www.sans.org/white-papers/819/>
- Gökdemir, A. (2024). *İngiliz medyasında İsrail-Filistin savaşının haberin tarafsızlığı ekseninde değerlendirilmesi.* Mevzu- Social Sciences Journal, 12, 225-261. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1478909>
- Hart, C. (2010). *Critical discourse analysis and cognitive science new perspectives on immigration discourse.* University of Hertfordshire.
- Hassid, N. (2024). *The Challenges and avenues for banning nuclear weapons in the Middle East.* Peace Review, 0(0), 1-11. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10402659.2024.2328544?scroll=top&needAccess=true>

- Herz, J.H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, 2 (2), 157-180. <http://www.jstor.org/stable/2009187>
- Huda, M. F. N., Hidayat, D. N., & Alek. (2020). An Investigation of macrostructure, superstructure, and microstructure on online news text. *NOBEL: Journal of Literature and Language Teaching*, 11(2), 149-161. <https://doi.org/10.15642/nobel.2020.11.2.149-161>
- Kazaz, M., Özkan, B., & Acar, N. (2024). 7 Ekim olaylarına yönelik Türk medyasında haber çerçevesi. *International Journal of Communication and Media Research*, 4(2), 96-109.
- Lawati, A., & Ebrahim, N. (2023, October 9). *Israel is at war with Hamas. Here's what to know*. CNN. <https://edition.cnn.com/2023/10/09/middleeast/israel-hamas-gaza-war-explained-mime-intl>
- Lock, T. (2004). *Critical discourse analysis*. Continuum International Publishing Group.
- Mcfadden, J., & Bubalo, M. (2023, October 8). *Watch: How Hamas' shock attack on Israel unfolded*. BBC. <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-67041499>
- Molander, R. C., Riddile, A., & Wilson, P.A. (1996). *Strategic information warfare: A new face of war*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html
- Orhan, E. B. (2024). The us approach to the October 7 attacks and the Israel-Hamas conflict in the context of Antony Blinken's discourses. *Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, 24(2), 49-58. <https://doi.org/10.25294/auibfd.1436239>
- Özer, Ö. (2022). Eleştirel söylem çözümlemesi: Haber Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme. *Etkileşim*, 9, 36-54. <https://doi.org/10.32739/etkileşim.2022.5.9.154>
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: Doksanlı yıllarda Filistin-İsrail sorunu. *Ankara University Journal of Social Sciences Faculty*, 64(3), 167-195. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002117
- Roy, S. (2014). *Hamas and civil society in Gaza: Engaging the Islamist social sector*. Princeton University Press.
- Sa'ar, A., & Idrees, S. (2024). Daffawi: Self-orientalism and identity work among Palestinians in Israel. *Identities*, 0(0), 1-20. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2024.2324607>
- Sarkin, J.J., & Sotoudehfar, S. (2024). Artificial intelligence and arms races in the Middle East: The evolution of technology and its implications for regional and international security. *Defense & Security Analysis*, 40(1), 1-23. <https://doi.org/10.1080/14751798.2024.2302699>
- Spirig, J. (2024). Politicians, newspapers, and immigration referendums: Exploring the boundaries of media effects. *Political Communication*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/10584609.2024.2321539>
- Şahin, G. (2003, Winter). *Silahsız savaş; psikolojik hareket ve propaganda*. (Publication No: 613111) [Doctoral Dissertation, Istanbul Technic University]. PQDT Open. <http://hdl.handle.net/11527/11319>
- Threadgold, T. (2003). Cultural studies, critical theory and critical discourse analysis: Histories, remembering and futures. *Linguistik online*, 14(2), 5-16. <https://doi.org/10.13092/lo.14.821>

- Van Dijk, T. A. (2003). *Critical discourse analysis theory and interdisciplinarity, the discourse-knowledge interface*. Palgrave Macmillan Ltd.
- Van Dijk, T. A. (2009). Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. In Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage.

Appendix

Table 1:

October 7, 2023, the day after the attack

News Channel	Titles	News Introduction Paragraphs
BBC	Rockets launched from Gaza streak across sky towards Israel	Dozens of militants from the Islamist militant group Hamas have infiltrated southern Israel from the Gaza Strip in a surprise attack. Israel's defense minister said Hamas had "made a grave mistake and launched a war" against his country. Earlier, dozens of rockets were launched toward Israel, setting off air raid sirens across the country. Video footage shows rockets streaking across the sky in Gaza, and the aftermath of strikes on Ashkelon, Israel.
Al Jazeera	Hamas says it has enough Israeli captives to free all Palestinian prisoners	<i>Speaking to Al Jazeera, Hamas deputy chief Saleh al-Arouri says group expects fighting with Israel to continue after major operation.</i>
CNN	Intelligence analyst: 'Tactically' nothing like this has ever happened	Intelligence and counter terrorism analyst Kimberly Dozier weighs in on Hamas strategy and how Israeli intelligence apparently missed the signals of an attack.
Xinhua	At least 22 Israelis killed in Hamas surprise offensive on Israel	JERUSALEM, Oct. 7 (Xinhua) -- Israeli emergency services confirmed that at least 22 Israelis were killed and hundreds wounded in a surprise offensive carried out by the Islamic Resistance Movement (Hamas) on Saturday.
Sputnik	State of Emergency Declared Across Israel	MOSCOW (Sputnik) - The Israel Defense Forces (IDF) on Saturday declared a "state of alert" after militants from the Gaza Strip infiltrated the border areas amid a rocket barrage from the enclave.

Table 2:

October 8, 2023

News Channel	Titles	News introduction Paragraphs
<i>BBC</i>	How Hamas' shock attack on Israel unfolded	Palestinian militant group Hamas has launched its biggest attack on Israel, with rocket strikes, killings and hostage taking.
<i>Al Jazeera</i>	World reaction to surprise attack by Palestinian Hamas on Israel	International response comes after Hamas launches the biggest attack on Israel in decades with hostages taken and many killed.
<i>CNN</i>	Hamas' attack on Israel is an indisputable act of terrorism	Millions of Israelis were jolted awake on Saturday by the sounds of explosions and blaring emergency sirens.
<i>Xinhua</i>	Arab League slams Israel's anti-Palestinian policies as "time bomb"	Arab League Secretary-General Ahmed Aboul-Gheit slammed on Saturday Israel's violent policies against the Palestinians as "a time bomb," calling for an immediate cease-fire in the Palestinian Gaza Strip that is currently witnessing deadly clashes between the two sides.
<i>Sputnik</i>	Israeli Aviation Strikes Hamas Intelligence Chief's Compound	The Israeli air force carried out a strike on a compound belonging to the head of Hamas intelligence, the Israeli Defense Forces said on Saturday.

Table 3:*October 9, 2023*

News Channel	Titles	News introduction Paragraphs
<i>BBC</i>	Loud explosion heard in Gaza halts BBC journalist's on air report	BBC journalist Rushdi Abu Alouf's live broadcast on BBC from Gaza was interrupted when a loud explosion was heard
<i>Al Jazeera</i>	Why the Palestinian group Hamas launched an attack on Israel? All to know	Hundreds killed as Israel bombards Gaza after Hamas launched surprise attack by land, air and sea.
<i>CNN</i>	Israel is at war with Hamas. Here's what to know	The Israeli military has told all civilians in Gaza City to evacuate "southwards" as it maintains its bombardment of the coastal enclave in response to last weekend's Hamas attacks that killed more than 1,400 people.
<i>Xinhua</i>	Backgrounder: Major Palestinian-Israeli conflicts in recent years	Hamas, an Islamist Palestinian group ruling the Gaza Strip, launched a massive surprise attack on Israel on Saturday, which included the firing of rockets and the infiltration of militants into southern Israel.
<i>Sputnik</i>	Lavrov, Arab League Chief Hold Presser After Talks on Hamas-Israel Conflict	The Secretary General of the Arab League set off for Moscow on October 9 following Sergey Lavrov's invitation in the wake of the ongoing conflict between Israel and Hamas, the Gaza-based militant group

Table 4:

Number of photo or video posts about the Israeli-Palestinian war in selected news on October 7-8 and 9, 2023

The news channel from which the photo was transferred	Total Number of Photos or Videos
BBC	3
Al Jazeera	18
CNN	13
Xinhua	4
Sputnik	4

Table 5:

Selected words for Hamas

Selected Words	BBC	AL JAZEERA	CNN	XINHUA	SPUTNIK
Hamas	1	2	2	1	-
Militant	3	-	-	-	2
Terror	-	-	1	-	-
Islamic Resistance Operation	-	-	-	2	-

Photo 1:

by Abbas Al Lawati and Nadeen Ebrahim. CNN, 2023.

Photo 2:

by OpenStreetMap, Al Jazeera, 2023.

ISRAEL-PALESTINE CONFLICT**Israel-Palestine escalation**

Israel has launched air raids on Gaza, where witnesses reported heavy explosions, after the Palestinian armed group, Hamas, fired thousands of rockets and sent fighters into Israel on Saturday morning in a large-scale attack.

Source: © OpenStreetMap | October 7, 2023

Genişletilmiş zet

Giriş

6-7 Ekim Hamas-İsrail savaşının gazete kuruluşlarında yer alması ve uluslararası kamuoyunun tepkilerindeki farklılıklar bu savaşa karşı bir endişe doğurmuştur. Özellikle ABD, İngiltere, Katar, Rusya ve in gibi ülkelerin sahip olduğu gazete kuruluşlarının kendi ideolojilerini haberlere yansıtıp yansıtmadığı bu savaş hakkındaki bilgilerin yayılmasında önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma özellikle CNN, BBC, Al Jazeera, Sputnik ve Xinhua gibi önemli haber kaynaklarının 7, 8 ve 9 Ekim 2023 tarihinde Hamas-İsrail savaşına dair savaşlarını incelemiş ve elde edilen bulgularla bilgi savaşının olduğu gözlemlenmiştir. Savaşın son bulamamasının en önemli sebepleri arasında bilgi savaşının olduğu öne sürülmüştür. “Gazete kuruluşlarının ideolojisindeki farklılıklar mevcut çatışmaları destekleyecek veya artıracak şekilde bilgi savaşı yaratmaktadır.” ifadesi ise makalenin hipotezi olarak kabul edilmiştir.

Bilgi Savaşları, 21. yüzyılın ikinci yarı ve son çeyreğinde literatüre damgasını vuran bir kavramdır. Waltz’a göre bilgi savaşları, savaş alanında iradenin yıkılmasını hedefleyen araştır (Waltz, 2003). ABD Hava Kuvvetleri tanımına göre ise düşmanın sahip olduğu bilgileri ve bu bilgilere dayanarak üstleneceği fonksiyonları engellemek, imha etmek, bozmak ve kendi çıkarlarına hitap edecek yönlendirmelerde bulunmak bilgi harbi olarak tanımlanmaktadır (Schneider BR Grinter L. E., 1995 ‘den alıntı, şahin, 2003 s. 15). Ayrıca bilgi savaşı bireylere ve bütüne karşı askerî olmayan bir şekilde kullanılabilir. Bir ülkenin iletişim yeteneklerini bozarak veya imknlarını kısıtlayarak savaşa yol açabilirler (Haeni, 1997). Siyasi yönetimler için önemli olan bilgi savaşı medya ile de oldukça yakından ilişkilidir nk basın ve politika arasında ciddi bir bağ vardır. Basın siyasi kararları rasyonelleştirmek için kamuoyunu şekillendirebilir ve böylece politika yapıcıların çıkarlarını yansıtabilir.

Haber incelemesi yapılırken Teun Adrian van Dijk’in Eleştirel Söylem Analizi yönteminin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Toplumsal ve siyasal konulara öncelik veren bu araştırma yöntemi bilgiyi medya kuruluşlarının hakikat ile bağ kurup kuramadığını ortaya koymakta oldukça önemlidir.

Uluslararası İlişkiler Bağlamında İsrail-Filistin Sorunu

Bölgesel Sorunlar, Risk ve Tehditler

İsrail’in 1948 yılında kurulması ile birlikte bölgede tarih boyunca çatışmalar devam etmiştir. Filistin İslami Ulusal Kurtuluş ve Direniş Harekâtı olan Hamas bu çatışmanın son aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki yönetiminde uzlaşmamalarının altında toprak anlaşmazlıkları yatmakla beraber bu anlaşmazlıklar sonucu ekonomik olarak dünyayı krize sürükleyebilecek etkenler doğmaktadır. Özellikle her savaş sonrası petrol fiyatlarındaki artışlar dikkate değerdir. Hem bölgeyi siyasi olarak istikrarsızlığa sürükleyen hem de ekonomik bağlamda olumsuz etkiler yaratan bu çatışmalar sadece bunlarla kalmayıp askerî anlamda da ülkeleri zayıflatmaktadır. Sürekli olarak güvenlik kaygısı içinde olan İsrail ordusu ve Hamas silahlanma yarışı içine girmiştir. Bilgi akışı ile i içe olan güvenlik, kk bir yanlışta ülkeleri savaşa itmektedir. Bunların yanı sıra kültürel

anlamda 2020 İbrahim Anlaşmaları ile her ne kadar turizm sektöründe gelişme görülmüş olsa da yapılan savaşlarda tarihî eserlerin yok olduğu veya yağmalandığı bir gerçektir.

Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Bölgeye Etkisi

İsrail-Filistin savaşının devam etmesinde bölgesel ve küresel aktörlerin oldukça önemi vardır. Bu bölge siyasi karmaşanın içinde bulunmasına rağmen, enerji kaynakları bakımından oldukça zengindir. Dolayısıyla ülkeler çıkarlarını gözeterek bölge üzerinde hâkimiyet arzusu içine girmiştir. ABD ve İngiltere bölgede enerji kaynaklarından yararlanabilmek ve Ortadoğu’da etkin bir rol oynayabilmek için İsrail’le ilişkilerini daima ileriye taşımak istemişlerdir. Bu yüzden son saldırılarda taraf tutup İsrail’i desteklemiştir. İki büyük gücün İsrail’in arkasında olması savaşın daha da derinleşmesine sebep olmuştur. CNN ve BBC haberlerinde yapılan açıklamalarda uluslararası bakışı etkileyebilecek düzeyde olmuştur. Rusya ise batının gücünü dengeleyebilmek için Ortadoğu’da iş birliklerini artırmaktayken yükselen güç Çin’in de çıkarları için bu bölgede varlığını hissettirdiği görülmektedir. Sputnik ve Xinhua haber kanallarının bölgedeki savaşın durdurulması adına paylaşımlar yaptığı da bir gerçektir. Katar bölgedeki mevcut ülke olarak her zaman çatışmalara karşı bir bakış gözetmiştir. Ülkenin politik geleceğini düşünerek güç dengesinin yaratılmasını talep etmektedir. Bu yüzden çok yönlü ve pragmatist bir politika izleme yolundadır.

Eleştirel Söylem Analizi Yöntemiyle 6-7 Ekim Hamas-İsrail Saldırılarında Medyanın Bilgi Savaşlarına Etkisi

İsrail-Filistin savaşını incelerken bu sürecin tamamının analizini yapmak bu çalışma için uygun olmayacağından örneklem gerekliliği duyulmuştur. Bundan dolayı yazılı basın evreninde 6 farklı ideolojiye sahip gazete örnekleme oluşturmuştur. Bu gazetelerin 6-7 Ekim sürecine yaklaşımlarını ele alan üç günlük yayınların sadece birinci haberleri incelenmiştir.

Makro Yapı

Teun van Dijk’in söylem analizinde makro yapı Tematik ve Şematik olmak üzere iki ayrı yapıdan oluşmuştur. Tematik bağlamda incelenen haberlerin başlık ve haber girişleri incelenmiştir. Şematik analiz ise durum ve yorum olmak üzere haberlerin aktarıldıkları bilgileri yorumlama şekilleri üzerinde durulmuştur. Haber kanallarının incelenmesinin ardından kendi ideolojilerini yansıtan haberleri aktardıkları ortaya çıkarılmıştır.

Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme, bölgesel uyum, haberin retorisi ve sözcük seçimleri olmak üzere 4 ayrı başlıkta ele alınan mikro analiz sonucunda 6-7 Ekim Hamas-İsrail savaşının bilgi savaşı ile ilişkili bulguları ortaya konulmuştur. Sentaktik çözümleme bağlamında haberler incelendiğinde cümle yapısının genelde aktif olduğu görülmektedir. Bunun bölgeden anbean gelen bilgilerin haber kanallarının bekletmeden yayınlamasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Haberlerin bölgesel uyumu irdelendiğinde savaşın varlığına okuyucuyu inandıran “terör, saldırı, çocukların öldürülmesi, barınak, savunma kuvvetleri” gibi sözcüklerin olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra haberlerin retorisi incelendiğinde BBC ve CNN kanalları İsrail bölgesinde saldırılara maruz kalan insanların

ve Hamas saldırısının fotoğraflarını paylaşp sözcükleri ve yorumları sadece bu görseller üzerinden değerlendirirken diğerk kanallar daha çok her iki bölgenin hareket paylaşımlarını yapmıştır. Sadece bir bölgedeki fotoğrafların paylaşılması uluslararası alanda devletlerin hangi devletin tarafında yer alması gerektiğı kararını önemli derecede etkileyecektir. Dolayısıyla burada verilen eksik görüntüler uluslararası toplumunda bakış açısını yönlendirecek potansiyelindedir. Sözcük seçimleri de haberlerin doğru şekilde aktarılmasında önem arz etmektedir. Haber başlıkları ve haber girişlerinde yer alan sözcüklerin analizi sonucu çatışmalar aktarılırken Hamas veya “militan grup”, “Terör örgütü”, “İslami Direniş Harekâtı” gibi sözcüklere yer verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Makalenin temel araştırma sorusuna bilgi savaşlarının 6-7 Ekim Hamas-İsrail Savaşını olumsuz etkilediğı cevabı net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu cevabın yanı sıra Filistin-İsrail sorununun çözümlenememesinde medyanın iyileştirme etkisi ihtimali olmasına rağmen farklı ideolojileri benimseyen haber kanallarının bilgiyi yorumlama şeklindeki farklılık sebebiyle savaşın devam etmesine destek verdikleri görülmektedir. Medyanın bu savaşa karşı değışken tutumu bilgi savaşının doğmasına sebep olmuş ve bu savaş bir bilgi savaşı olarak ele alınması gereken bir bölgesel sorun hâline gelmiştir. Makalenin “Gazete kuruluşlarının ideolojisindeki farklılıklar mevcut çatışmaları destekleyecek veya artıracak şekilde bilgi savaşı yaratmakta” hipotezi yukarıdaki bilgiler ışığında desteklenmiş ve detaylarıyla ortaya konulmuştur. Gelecek çalışmalar için bu soruna ilişkin sorunların bilgi savaşları kapsamında incelenmesi bölgedeki çatışmaları sona erdirebilme potansiyeline sahiptir.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Rukiye Can YALÇIN

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu,
Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Military Academy,
Department of Defense Studies, Ankara, Türkiye.

Pınar FAYGANOĞLU

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu,
Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Military Academy,
Department of Defense Studies, Ankara, Türkiye.

Bülent YILMAZ

Emekli.
Retired.

Muhammed Serkan PASINLIOĞLU

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu,
Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Military Academy,
Department of Defense Studies, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 12.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted 17.12.2024

Yayın Tarihi/Publication 19.12.2024

Date

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Rukiye Can YALÇIN

E-mail: rukiyecan@yahoo.com

Atrf: Yalçın, R. C., Fayganoğlu, P.,
Yılmaz, B., & Pasinlioğlu, M. S. (2024).

Türkiye’de savunma alanında yapılmış

akademik çalışmaların bibliyometrik

analizi. *Savunma ve Savaş*

Araştırmaları Dergisi, 34(2), 243-268.

Cite this article: Yalçın, R. C.,

Fayganoğlu, P., Yılmaz, B., &

Pasinlioğlu, M. S. (2024). Bibliometric

analysis of academic studies on

defence studies in Turkey. *Savunma ve*

Savaş Araştırmaları Dergisi, 34(2),

243-268.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI:

10.54078/savsad.1549221

Türkiye’de Savunma Alanında Yapılmış Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Academic Studies on Defence Studies in Turkey

ÖZ

Savunma çalışmaları, aktörlerin muharebe sahasını ve dışı destekleyen tüm silah, sistem, mazeleme veya hizmetlerin bekanın ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla gerçekleştirilmesini kapsayan çok yönlü bir disiplindir. Savunma çalışmaları, öncelikle savunma politikasının zaman içinde güç, strateji ve teknolojiye değişiklikler gibi teşvik edici faktörlerle ilişkili olarak nasıl değiştiğini incelemeyi amaçlayan tutarlı bir çalışma alanı olmaya devam etmektedir. Çalışmanın amacı ülkemizde mevcut dönemden 1990 yılına kadar devlet düzeyinde savunma ve savunma yönetimine ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların Savunma Yönetimi ve Planlama, Savunma Tedariki, Savunma Harcamaları, Savunma Sanayi ve diğer konulardaki makale, yüksek lisans ve doktora tezi olarak genel resminin ortaya konulması ve alana ilişkin boşlukların ileride yapılabilecek çalışmalara ışık tutmasını sağlamaktır. Çalışma sonunda Türkiye’de savunma çalışmaları alanında yayınlanan makale ve tezlerin sayı ve alt başlıklar olarak 1990’lı yıllarda yok denecek kadar az sayıda olmakla beraber 2000’li yıllarla birlikte alana ilginin artmaya başladığı 2010 yılından itibaren ise tüm çalışma türlerinde sayıların dikkat çekici şekilde arttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Savunma yönetimi, savunma harcamaları, savunma tedariki, bibliyometrik analiz, savunma sanayi.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

Defense Studies is a multidisciplinary field that examines how actors prepare for, prevent, avoid, and/or engage in armed conflicts. Defense studies remains a coherent field of study primarily aimed at examining how defense policy changes over time and in relation to incentive factors such as changes in power, strategy, and technology. The

purpose of this study is to present the general picture of the studies carried out on defense and defense management at the state level in our country from the current period to 1990 as articles, master's, doctoral theses on Defense Management and Planning, Defense Acquisition, Defense Expenditures, Defense Industry, other subjects, to determine the gaps in the field in a way that will shed light on future studies. At the end of the study, it was observed that the number and subheadings of articles and theses published in the field of defense studies in Turkey were almost non-existent in the 1990s, but the interest in the field began to increase in the 2000s, and the numbers in all types of studies increased significantly from 2010 onwards.

Keywords: Defense management, defense expenditures, defense supply, bibliometric analysis, defense industry.

JEL Codes: Z00

Giriş

Güvenliğin tüm canlılar için en temel ihtiyaçlardan biri olmasından dolayı, savunma da yine tüm canlılar için en temel içgüdülerden bir tanesi olmuştur. Bu yüzden ki insan varoluşundan itibaren öncelikle bireysel daha sonra da topluca yaşadıkları ortamları savunmak için zamanın gereklerine göre farklı önlemler almak zorunda kalmıştır. Zira, insanlık tarihiyle birlikte varlığını devam ettiren şiddet ve çatışma hâli teknoloji ve toplumsal yaşamdaki gelişmelere paralel olarak farklı şiddet ve savaş hâllerine evrilerek günümüze kadar gelmiştir. Başlangıçta bireyler ya da birlikte yaşayan gruplar arasında ortaya çıkan çatışma ya da şiddet olaylarının sebep olduğu güvenlik arayışı devlet düzeninin benimsenmesiyle beraber ulusal boyuta taşınmıştır. Günümüze doğru yaklaştıkça da toplumların güvenliğini tehdit eden faktörlerin hem çeşitlenmesi hem de belirsizleşmesinden dolayı devletlerin güvenliğe atfettiği önem de gittikçe artmıştır. Söz konusu belirsizlik ortamı ise ülkelerin güvenliklerini sağlamada farklı politika ve stratejiler izlemelerini gerekli kılmıştır (NATO, 2019). Bir yandan teknolojinin önlenemez ve neredeyse öngörülemez gelişimi klasik harbe farklı boyutlar kazandırmış; diğer yandan, Soğuk Savaş sürecinde de planlamalara temel teşkil eden formal bir devlet kaynaklı tehdit beklentisinin yerini terörizm gibi simetrik olmayan tehditler almıştır. Soğuk Savaş sürecine kadar geçerli olan sayıca oldukça büyük ordu yapıları yerini küçük, mobil, hareket kabiliyeti ve adaptasyon yeteneği yüksek birliklere bırakmıştır.

İfade edilen gelişmelerin yanı sıra, devletlerin küresel sistemin kaotik bağlamında tesis etmeye çalıştıkları savunma ve yönetimi ile ilgili konular da son yıllarda çok farklı disiplinlerden araştırmacıların ilgilendiği bir alan durumuna gelmiştir. Bu durumun öncül sebebi olarak da savunma alanının özellikle savunma sanayi bağlamında topluma yarar sağlayacağı değerlendirilmekte ve bu alana yapılacak yatırımların ülkelerin mevcut kıt kaynaklarını daha verimli kullanılabilmesine olanak sağladığı öne sürülmektedir (Korkmazürek, 2018). Savunma yönetimi alanına olan ilgiyi artıran bir diğer faktör ise ülkenin tamamını ilgilendiren politika, ekonomi gibi dış çevre unsurları ile güvenlik, gelişim, suç, sağlık gibi iç unsurlarının birbirlerinden ayrı olarak ele alınamayacağı ve ele alınmasının akılcı bir durum olmayacağı (Faupin ve Karkoszka, 2003) yönünde öne sürülen anlayıştır.

Bu çalışmanın amacı ise ülkemizde mevcut dönemden 1990 yılına kadar devlet düzeyinde savunma ve savunma yönetimine ilişkin konularda gerçekleştirilen akademik çalışmaların (makale, yüksek lisans ve doktora tezi) genel resminin ortaya konulabilmesidir.

Bağımsız Bir Disiplin Olarak Savunma Çalışmaları ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi

“Savunma” kavramı 12. yüzyıldan itibaren bir devletin askerî bağlamda savaşmak için seferber ettiği araçlar olarak dar anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Joana, 2017). 19’uncu yüzyıldan itibaren ise devletin kamu eyleminin belirli bir alanı (tüm devlet politikalarının bir bütün olarak savunma amacına hizmet etmesi gerektiğini vurgulayan bir politika) (Venesson 2000; Joana 2017) ve kendine özgü bir tür stratejik eylem (sadece savaş zamanı değil, aynı zamanda barış zamanında da önem arz eden çok boyutlu strateji) (Brown vd., 2004) olmak üzere iki ana unsuru kapsayacak şekilde çok daha geniş bir bağlama doğru evrilmiştir. Savunma, genel anlamda, dış politikayı ve çoğunlukla güvenlik hedeflerini askerî araçlar (mevcut silahlı kuvvetlerin yanısıra, mali araçları, silah tedarikini ve hatta kamuoyu desteğini de kapsayan) vasıtasıyla temin edebilme ve başarıya dönüştürmenin yolu olarak ifade edilmektedir (Deschaux-Dutard, 2020).

Sivil, asker ve diğer idari aktör de dâhil olmak üzere çok sayıda aktörün etkileşimini gerektiren doğasından dolayı savunma çalışmaları ülkelerin hem iç hem de uluslararası konularının kesişim noktasında yer almaktadır (Venesson, 2000). Temel amacı beka ve caydırıcılık olan savunma faaliyetlerinde şiddet kullanımı tarih boyunca ön görülemeyen konulardan biri olarak değerlendirilmiştir. (Soeters vd., 2014). Bu noktada, savunma çalışmaları aktörlerin ve ağırlıklı olarak da devletlerin silahlı çatışmaya nasıl hazırlandıklarını, önlediklerini, kaçındıklarını ve/veya silahlı çatışmalara nasıl giriştiklerini inceleyen çok disiplinli bir alan ifade edilmektedir (Galbreath ve Deni, 2018). Dolayısıyla savunma çalışmaları, savunma politikalarının zaman içinde belirsizlik ve daralan savunma bütçeleri gibi çeşitli kısıtlar ve çok sayıda kamu ve özel aktörün eşgüdümüyle eylemleri ile nasıl oluşturulduğunu ve geliştiğini kapsayan çok geniş bir çalışma alanı olarak düşünülebilir.

Savunma çalışmaları hem ülkelerin iç meseleleri hem de uluslararası konuların kesişim noktasını anlamaya çalışan bir alandır. Bir taraftan küresel bir bağlamı ifade etmesi, diğer taraftan yalnızca siyasi ve sosyal konuları değil aynı zamanda hukuki, ekonomik, teknolojik, tarihi ve coğrafi gibi pek çok konuyu kapsamaması nedeniyle savunma çalışmalarını güvenlik ve savaş çalışmalarından ayırmak önem arz etmektedir.

Bireylerden devletlere kadar her düzeyde aktörler, kendilerini istikrarsızlıktan korumaya çalışarak kırılganlıkları ortadan kaldırmayı amaçlarlar. Diğer bir ifade ile varlıklarına yönelik tüm tehditlere karşı kendilerini savunma davranışı sergilerler. Uluslararası düzeyde ise aktörler geçmişten günümüze kadar askerî yeteneğin ana sahipleri olan devletlerdir. Diğer yandan, devletlerin varlıklarına tehdit olarak değerlendirdikleri şey ise özeldir (Galbreath & Deni, 2018). Bu noktada, BM Şartı meşru savunma ve güvenlik konularını farklı maddelerle düzenlemiştir (Sezal, 2023). Devletlerin silahlı saldırıya karşı meşru müdafaa hakkı Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi kapsamında güvence

altına alınmıştır. Bu hâliyle savunma, bir devletin diğerine yönelik işgali veya benzeri silahlı saldırı eylemlerine yanıt vermeye yönelik önlemlerin birleştirilmesi olarak anlaşılabilir. Bu yaklaşım hâlâ merkezde kalsa da anlam önemli ölçüde genişlemiştir. Zira, geleneksel toprak ve vatandaşları koruma anlayışının değişmeyen önemine rağmen, yeni güvenlik tehditleri geleneksel askerî alanın ötesinde bir yaklaşımı gerektirir hâle gelmiştir (Aben 2014). Diğer yandan, uluslararası barış ve güvenlik konuları ise ya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (güç kullanımı gerekli görülüyorsa, Madde 42) ya da bölgesel düzenlemeler (siyasi yolların güvenliği sağlayacağı görülüyorsa, Madde 41) aracılığıyla düzenlenmektedir.

Savunma ve güvenlik arasındaki farka dair bu anlayış, güvenlik ve stratejik çalışmalara da yansımaktadır. Bu akademik alanlar geleneksel olarak savunmayı varoluşsal bir tehdide karşı askerî araçlarla korunma eylemi olarak anlamıştır. Güvenlik ise daha geniş anlamda anlaşılmakta ve başta devletler olmak üzere çeşitli aktörleri tehlikeye atabilecek veya sorgulayabilecek belirsizliklere ve risklere karşı eylemleri kapsamaktadır. Zamanla tehdit veya risk olarak algılanan faktörler ise oldukça değişmiştir. Özellikle güvenlik bir kavram olarak gelişmiş ve geleneksel devlet merkezli bağlamının çok ötesine geçmiştir. Güvenlik çalışmaları zaman zaman uluslararası ve iç meselelerin neredeyse tamamını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Diğer yandan, strateji çalışmaları, en genel hâli ile siyasi bir amaca ulaşmak üzere askerî güç ve diğer zorlayıcı araçların nasıl kullanıldığı ile ilgilenmektedir (Kurç, 2020). Siyasi süreçlerle askerî operasyonlar arasındaki etkileşimi ele alırken, strateji çalışmaları bu ilişkiye yön veren ekonomik, psikolojik, sosyolojik ve coğrafi etkenlerin de göz önünde bulundurulması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaş Çalışmaları ise ilk olarak 1943 yılında King's College London'da kurulmuş ve daha sonra Batı Avrupa'da pek çok üniversite ve enstitüde üzerinde çalışılan akademik bir alan hâline gelmiştir. Başlangıçta özellikle operasyonlar ve taktiklere odaklanan savaş çalışmaları zamanla savaşın değişen karakteri, toplumlara etkisi ve barış ile ilişkisi gibi konuları da mercek altına alarak kapsamını genişletmiştir (Schmitt, 2018). Diğer yandan, Uluslararası ilişkiler meseleleri de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından akademik bir alan hâline gelmiş ve uluslararası çatışmaların sonlandırılması/yönetilebilmesi ve gelecekte onları engellemek amacıyla kurulmuştur (Schmidt, 1994). Savaş çalışmaları da bir dereceye kadar bu çabanın devamı olarak değerlendirilmekte ve barışı tesis edebilmenin temel koşulunun öncelikle savaşı anlayabilmek ilkesine dayandığı ifade edilmektedir (Schmitt, 2018).

Savunma çalışmaları, savunma politikasının zaman içinde ve güç, strateji ve teknolojideki değişiklikler gibi teşvik edici faktörlerle ilişkili olarak nasıl değiştiğini incelemeyi hedefleyen çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Temelde devletler olmak üzere, aktörlerin silahlı çatışmalara nasıl hazırlandıklarını, olası çatışmaları nasıl önlediklerini, kaçındıklarını ve/veya silahlı çatışmalara nasıl giriştiklerini incelemektedir (Galbreath & Deni, 2018). I. Dünya Savaşı tüm dünya ile beraber İngiltere için de pek çok olumsuzluğu ve tartışmayı beraberinde getirmiş ve savaşın kendisinin ve yönetiminin oldukça karmaşık hâle geldiği anlaşılmıştır. Gelecekte savaşların nasıl bir bağlama evrileceği, orduların nasıl teşkil edileceği ve yönetileceği, harekâtların nasıl planlanıp icra edileceği

gibi pek çok soru tartışılmış ve bir ülke için savaş, ordunun yapılması, silah tedariki, savaşın yönetimi gibi askerî faaliyetlerin siyasi bağlam ile iç içe girmiş meseleler olduğu görülmüştür (Stewart, 2017). Bu süreçte de 1927 yılında Imperial Defense College'ın (İmparatorluk Savunma Koleji) kurulmasıyla birlikte savunma çalışmaları alanı ortaya çıkmış ve temelde de askerlerin ve bürokratların aralarındaki iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu noktadan itibaren savunma çalışmaları entelektüel bir uğraş durumuna gelmiş ve askerî gücün nasıl anlaşıldığını, inşa edildiğini ve konuşlandırıldığını anlamaya odaklanmıştır. Savunma çalışmaları savaş operasyonlarına ve çatışmalara hazırlanmanın ve bu amaçları gerçekleştirirken sürecin politik, sosyal ve ekonomik özelliklerini ortaya koyabilmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle savunma çalışmaları doğal olarak siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal antropoloji, beşerî coğrafya ve örgütsel çalışmalara değinen disiplinler arası bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir (Galbreath & Deni, 2018).

Savunma Çalışmaları Alanının Alt Konuları

Savunma çalışmaları hem bu süreç içerisinde yer alan politikaların ve karmaşık karar gruplarının oluşturulma aşamalarını hem de söz konusu bu savunma politikalarının farklı alanları nasıl etkilediğini inceler. Buradaki önemli husus, savunmaya bütüncül bir gözle bakmanın, ortaya çıkacak farklı alt boyuttaki politikaların ve yapıların da derinlemesine incelenmesini gerekli kıldığıdır (Kurç, 2021). Savunma çalışmalarında öne çıkan konular Kurç (2021) tarafından savunma bütçesi, savunma tedariki, askere alma ve asker sayısını muhafaza etme, profesyonel askerî eğitim, savunma ve askerî lojistik, askerî doktrin ve strateji, savunma stratejik kültür olmak üzere yedi başlıkta ele alınmıştır. Bu çalışmada ise savunma çalışmaları Savunma Araştırmaları Türkçe Yayınlar Bibliyografyası'nda (2021) ifade edilen Savunma Yönetimi ve Planlama, Savunma Tedariki, Savunma Harcamaları, Savunma Sanayii ve Diğer Konular olmak üzere beş alt başlıkta ele alınmıştır.

İlk olarak, savunma çalışmaları alanının ilk alt başlığı olan savunma planlaması ve yönetimi konusu insanlık tarihi kadar eski ve en temel düzeyde, grubun, topluluğun, ulusun veya devletin hayatta kalmasını sağlamak için belirsizlik durumunu sınırlamayı amaçlayan yaklaşımı ifade etmektedir. 19. yüzyıl tarihçisi Otto Hintze'nin ifade ettiği üzere, "Tüm devlet örgütlenmeleri başlangıçta askerî örgütlenmeydi, savaş için örgütlenmeydi." (Hintze 1975, 181). Çağdaş modern ulus devlet içinde, bu uygulama çeşitli resmî ulusal ve uluslararası süreçler (Håkenstad ve Larsen 2012) yoluyla büyük bir karmaşıklık kazanmıştır. Bu süreçler, güvenlik tehditleri çeşitlendikçe geliştikçe ve çoğaldıkça farklı sivil ve askerî unsurların bir arada çalışmasını gerektiren bir bağlama doğru ilerlemiştir. Bu yönleriyle savunma yönetimi, ülkenin bekasını sağlamak, millî hedeflerini elde etmek ve millî menfaatlerini korumak için savunmaya ayrılan kaynakların etkin bir şekilde kullanımının sağlanması amacıyla stratejik yönlendirmeye başlayan, yönetim fonksiyonlarının uygulanması ile devam eden ve yeteneklerin tedariki ile tamamlanan, birbirini takip eden bir dizi döngüsel faaliyetler bütünüdür (Korkmazıyrek, 2018). Zira, bir ülkenin savunması sadece askerî bilgi ve yetenekleri ifade eden teknik konulardan öte, yönetsel bilgiyi gerektiren, askerî ve sivil unsurların bir arada çalışmasını zorunlu kılan çok daha kapsamlı ve karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda,

askerî gücün oluşturulması ve harp kısmı bu sürecin sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yönetim sürecinin; ulusal çıkarları ve hedefleri belirleme, bunları elde etmeye yönelik stratejileri belirleme, bu stratejileri uygulayabilecek kuvvetleri oluşturma, bu kuvvetleri uygun silahlarla teçhiz etme ve bu yapıyı bir yandan sürekli hazır tutma ve diğer yandan da geliştirme gibi birçok stratejik, yönetsel ve teknik yönü bulunmaktadır. Savunma yönetimi ve planlaması konusunda yapılan çalışmalarda günümüzde özellikle yönetim disiplininin tanımlanmış olduğu yönetimin temel fonksiyonlarıyla bütünlüklü bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılarak savunma bağlamında incelendiği görülmektedir.

İkinci olarak, savunma tedariki ülkelerin tehdit değerlendirmelerine ve önceliklendirmelerine olanak sağlayan senaryo uzayına göre kısa, orta ve uzun vadeli ihtiyaçlarını belirlemesinden başlayarak, temin ve işletim-destek yönetimini de içine alan ve sistem/malzeme/hizmetin envanterden çıkarma/imha süreçlerini de kapsayacak şekilde tüm ömür devrini göz önünde bulundurarak güvenlik ihtiyaçlarının giderilmeye çalışıldığı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Tedarik; askerî görevlerin gerektiği şekilde yerine getirilebilmesi ya da desteklenmesi amacıyla ihtiyaç duyulan silah, system, cihaz, hammadde, parça, mamul vb. gibi hizmetlerin uygun tedarikçilerden sağlanması için gerçekleştirilen planlama, tasarım, üretim, satın alma, nakliye, teslim ve stok gibi faaliyetlerin tümünü kapsar. Ayrıca tedarik; ticari malların basit bir şekilde satın alınmasından farklı olarak daha karmaşık ve hazır bir ürünün belirli bir süreç sonunda temin edilmesini ifade eder. Bu anlamda tedarik, raflarda hazır şekilde bulunmayan, ilk aşamada belirsizlikler içeren, birçok alt sistem içeren karmaşık yapıdaki bir ürüne ilişkin ihtiyaçların saptanması, gerekli sözleşmelerin hazırlanması, ürünün geliştirilmesi, üretimi, envantere alınma durumu, kullanım süresi boyunca desteklenmesi ve gerekiyorsa ortadan kaldırılması süreçlerini içeren bir unsur olarak tanımlanabilecektir. Basitçe ifade etmek gerekirse tedarik, salt resmî veya teknik bir kurum içi bürokratik satın alma sürecinden daha fazlasıdır; kamu idarelerinin, örneğin en düşük fiyatlı teklifler ile stratejik hedefleri karşılayan daha yüksek fiyatlı teklifler arasında takaslar içerebilen karmaşık ve sıklıkla örtüşen politika, politik ve idari faaliyetlerde bulunmasını gerektirir (Krause ve Zarit, 2022). Ayrıca savunma tedariki bazı hususlardan dolayı diğer tedarik faaliyetlerinden ayrılmaktadır (Korkmaz ve Topçu, 2019; Begenirbaş ve Can Yalçın, 2020). Öncelikle savunma tedarik faaliyetleri uzun yıllar ve yüksek bütçeler gerektirmektedir. Diğer yandan, ülke için diğer yatırımların fırsat maliyetini oluşturan savunma tedariki aynı zamanda kritik altyapı ve teknolojileri gerektirmektedir. Bazı durumlarda ise millîlik gerektiren sistem ihtiyaçları olabilmekte ve savunma teknolojilerini geliştiren firmaların yüksek maliyetlerden dolayı devlet desteğine yüksek oranda ihtiyaç duyulmasını da beraberinde getirmektedir (Ziylan, 2004).

Üçüncü olarak, savunma yönetimi ile ilgili konular, son zamanlarda tüm dünyada hem akademisyenler hem de toplumun çok daha geniş kesimleri tarafından ilgi duyulur bir hâle gelmiştir. Söz konusu artan ilgilinin en önemli nedenlerinden bir tanesi de savunma yönetimi alanının, toplumların refah seviyelerini artırmaya yönelik yatırımlarda kullanılacak kıt kaynaklarını kullanmakta olması durumudur. Bu durum da aynı zamanda savunma yatırımlarının alternatif maliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Savunma harcamaları, ekonominin ve ulusal güvenliğin gücünü sağlamak için mevcut

hükümetlerinin takip uyguladıkları mali stratejisinin bir parçasıdır. Savunma harcamaları kaynağını hane halkı gelirlerinin yeniden dağıtılması yoluyla gelir elde eden ulusal finanstın aldığı için savunma harcamalarının ölçeği ulusal finans koşullarıyla sınırlıdır (Wang, Shyu ve Chou, 2012). Dolayısıyla, ulusal finans iyi durumdaysa savunma harcamalarının ölçeğinin de potansiyel olarak daha büyük olması beklenmektedir. Benzer şekilde, ulusal finansın durumu da nihayetinde ekonomik kalkınma düzeyiyle sınırlıdır. Daha hızlı ekonomik kalkınma daha yüksek bir büyüme oranı üretir ve savunma harcamaları için daha fazla kaynağın bulunmasıyla sonuçlanır. Kamu harcamalarının en kritik ve takip edilen bileşeni olan savunma harcamaları konularındaki araştırmaların genel olarak ekonomi için de değerli olduğu ifade edilmektedir (Kumar, 2017). Ülkelerin askerî harcamalarını kendi çıkar ve yararları bağlamında tanımlamakta özgür olsalar da savunma harcamaları bir ülkenin silahlı kuvvetlerini ve diğer temel hizmetleri sürdürmek için tahsis ettiği mali kaynak miktarını ifade etmektedir (SIPRI, 2016). İlk bakışta, savunma harcamalarının ülkelerin ekonomik büyüme oranları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inanılsa da Benoit (1978), savunma harcamalarının artırılmasının ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ve eğitim yoluyla insan sermayesinin kalitesini iyileştirebileceğini savunmuştur. Zira, savunma harcamalarının ülkelerin ekonomileri üzerinde birkaç olası olumlu dış etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur (Ram, 1995). Özellikle savunmaya ayrılan kaynakların savunma teknolojileri alanında kullanılması Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerini hızlandırabilmekte, deneysel araştırma aşamasında elde edilen teknolojik bilgi, sivil alanda kullanılabilir. Örneğin, lazer silahlarının üretimi için lazer ışınlarının çalışma prensipleri üzerine AR-GE faaliyetlerinden elde edilen bilgiler, sivil sektörde sağlık alanında kullanılabilir. Bu anlayış, savunma alanında kullanılan harcamaların ve kaynakların başka alanlarda işletilmesi için muazzam bir fırsat sağlamakta ve çift kullanım (Dual Use) olarak adlandırılmaktadır (Meunier, 2019). Bu politika ve strateji son dönemde birçok gelişmiş ülke tarafından uygulamaya konulmuş, savunma harcamalarının ulusal bütçeler üzerindeki olumsuz etkilerinin değere dönüştürülmesi imkânını sağlamıştır. Savunma çalışmaları literatüründe en çok ilgi gören konulardan birisi olan savunma harcamaları ile ilgili çalışmaların da temelde savunma kaynaklarının verimli kullanılıp kullanılmadığına ve tercihlerin hangi şartlar altında ve hanfi faktörler etkisinde yapıldığı anlaşılmaya çalışılmaktadır (Kurç, 2021).

Savunma çalışmalarının dördüncü alt başlığı olarak ele alınan savunma sanayi, bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin mevcut dönem ve gelecekte ihtiyaç duyabileceği silah sistemleri ve donanımlarını tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi dalları başta olmak üzere diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile etkileşim hâlinde olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur (Gümüşdaş, 2010). Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde savunma sanayii lokomotif niteliği arz ederek hâlihazırda mevcut olmayan sanayi dallarının teşkil edilmesini ve yan sanayi gelişimini hızlandırabilmektedir. Çok sayıda alt sistemden ve parçadan oluşan savunma sistemleri aynı şekilde çok sayıda firmaya da pazarda ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla harekete geçirilen her bir sanayii dalı ülkenin genel sanayileşme düzeyine katkı sunabilmektedir (Gümüşdaş, 2010). Diğer yandan, ulusal savunma ve güvenliğin temeli olan savunma sanayiinin ulusal güvenliği artırmasıyla özel sektör

yatırımlarının teşvik edileceği ve dolayısıyla ekonomiye doğrudan bir katkı sağlanacağını da ifade edilebilir. (Fredericksen ve Looney, 1982).

Savunma çalışmalarının son alt başlığı olarak ifade edilen diğer konular ise savunma alanında yapılmış mühendislik ve örgütsel davranış çalışmalarını ifade etmektedir. Söz konusu başlık altında toplanan çalışmaların çok büyük oranda mühendislik alanında savunma teknolojileri ile ilgili olduğu, az sayıdaki örgütsel davranış çalışmalarında ise örgütsel davranış değişkenlerinin ilişki ve etkileşimlerinin savunma sanayi çalışanlarından elde edilen verilerle değerlendirildiği görülmektedir.

Yöntem

Belirli bir araştırma disiplini veya araştırma konusu hakkındaki çalışmaların sayısı arttıkça araştırmacıların ve uygulayıcıların söz konusu alana ilişkin yapılandırılmış bir bakışa sahip olabilmesi zorlaşmaktadır (Rodrigues vd., 2014). Bibliyometrik analiz, son dönemlerde özellikle büyük hacimli bilimsel verileri keşfetmek ve analiz etmek amacıyla popülerlik kazanmış bir yöntemdir. Bu yöntem, belirli bir alanın evrimsel gelişim sürecini açığa çıkarırken aynı zamanda o alandaki yeni yönelimlere de ışık tutmaktadır. Bilim insanları, makale ve dergi performansında eğilimleri ortaya çıkarmak ve mevcut literatürde belirli bir alanın entelektüel yapısını incelemek gibi çeşitli nedenlerle bibliyometrik analizi kullanırlar (Donthu, Kumar, Pandey ve Lim, 2021). Bibliyometrik yöntemler, yazarların, dergilerin, ülkelerin ve enstitülerin performansını ve araştırma modellerini değerlendirmek ve aralarındaki iş birliği modellerini belirlemek ve ölçmek için de kullanılabilir (Li ve Zhao, 2015). Bibliyometrik analizde veriler genellikle büyük (binlerce değilse bile yüzlerce) ve nesnel niteliktedir (örneğin, atıf ve yayın sayısı, anahtar kelimelerin ve konuların oluşumu). Başka bir deyişle, bibliyometrik analiz, büyük hacimli yapılandırılmamış verileri titiz yollarla anlamlandırarak köklü alanların kümülatif bilimsel bilgisini ve evrimsel nüanslarını deşifre etmek ve haritalamak için oldukça faydalıdır (Donthu vd., 2021). Bu nedenle iyi yapılmış bibliyometrik çalışmalar, bir alanın yeni ve anlamlı yollarla ilerletilmesine katkıda bulunabilir. Zira söz konusu yöntem bilim insanlarının (1) tek noktadan genel bir bakış elde etmesini, (2) alana ilişkin boşlukları hem içerik hem de coğrafi olarak belirlemesini, (3) araştırma için yeni fikirler türetmesini ve (4) alana yönelik amaçlanan katkılarını konumlandırmasını sağlayabilmektedir (Donthu vd., 2021; Gall vd., 2015). Son olarak, belirli bir konuda yayın yapan farklı dergilerin sayısı ve yayınlara tahsis edilen konu kategorileri, araştırma temalarının çeşitliliği ve bir araştırma alanının çok disiplinli karakteri hakkında bir gösterge sağlayabilir (Van Nunen vd., 2018).

Bibliyometrik analiz 4 temel adımdan oluşan bir yöntem olarak ifade edilmektedir (Donthu vd., 2021). Buna göre, ilk adımda bibliyometrik çalışmanın amaçları ve kapsamı tanımlanmaktadır. Bir bibliyometrik çalışmanın amaçları, bir araştırma alanının performansının ve biliminin retrospektif olarak incelenmesiyle ilgili olmalıdır. Performans açısından, bibliyometrik çalışmalar genellikle araştırma alanındaki yazarları, kurumları, ülkeleri ve dergileri içerebilen üretken araştırma bileşenlerini ortaya çıkarmak için yapılır. Bilim açısından, bibliyometrik çalışmalar genellikle araştırma alanındaki ilgili

temaların kümelerine dayanan entelektüel yapıya katkıda bulunan araştırma bileşenleri arasındaki ağları kapsayan bibliyometrik yapıyı ortaya çıkarmak için tasarlanır. İkinci adım bibliyometrik çalışmanın tasarlandığı ve ilk adımdaki amaç ve kapsamı karşılayacak şekilde performans analizi ya da haritalama olmak üzere iki temel bibliyometrik analiz tekniğinden uygun olanının seçildiği aşamadır. Üçüncü adım, ikinci adımda seçilen bibliyometrik analiz teknikleri için gereken verilerin toplandığı aşamadır. Bu adımda, akademisyenlerin bibliyometrik analizi garanti edecek kadar büyük ve yine de ilk adımda belirtilen özel araştırma alanında veya çalışma kapsamında kalacak kadar odaklanmış arama sonuçları verecek şekilde arama terimlerini tanımlamaları gerekecektir. Bu bağlamda, akademisyenlerin iki seçeneği vardır: Birincisi, akademisyenler ilgili arama terimleri kombinasyonunu belirlemek için literatüre başvurabilir ve ikincisi, akademisyenler uygun arama terimlerini seçmek için kendi aralarında veya konu uzmanlarıyla beyin fırtınası yapabilirler. Bibliyometrik veriler genellikle ham formatta alınır ve bu nedenle akademisyenlerin bu verileri seçilen bibliyometrik analiz teknikleri için gereken formata göre temizlemeleri ve hazırlamaları gerekecektir. Dördüncü ve son adım ise bibliyometrik analizin gerçekleştirilip bulguların raporlandığı aşamadır.

Savunma çalışmaları araştırma konusu, akademik araştırma açısından nispeten yeni bir konudur. Buna rağmen günümüze doğru yaklaştıkça savunma konusunun Türkiye’de de kayda değer şekilde araştırmacıların ilgi alanına girdiği ve özellikle son dönemlerde çalışma sayılarının arttığı ve savunmanın alt konularında dair çalışmaların çeşitlendiği görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de savunma alanında yayımlanan makaleler ve gerçekleştirilmiş lisansüstü tezler bibliyometrik analiz uygulanmıştır. Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışmaların genel resmini ortaya çıkarması açısından iki çalışma dikkat çekmektedir. İlk olarak, Kurç (2020) gerçekleştirdiği çalışmada savunma çalışmalarının dünyadaki genel gelişimini ve Türkiye’de savunma çalışmaları konusundaki zorlukları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Genel bir değerlendirme olarak ise sadece YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki istatistiklerden faydalanarak savunma çalışmaları konusuna üniversitelerin katkılarını değerlendirmiştir. Diğer yandan, Geçen ve Yardımcıoğlu (2018) ise ülkemizde savunma alanında yazılmış, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanına bağlı 392 lisansüstü tezin yıllar, üniversiteler ve danışman hocalar gibi çeşitli faktörlere göre betimleyici istatistikleri paylaşılmıştır. Bu çalışmanın ise hem ülkemizde alana ilişkin TR Dizin kapsamında yayınlanan tüm makaleleri ve lisansüstü tezleri kapsamı hem de söz konusu çalışmaları savunma çalışmalarının alt konularına göre de tasnif ederek değerlendirmeye çalışmasının alana katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmada Kullanılan Veriler

Bu çalışmada kullanılan veriler Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında gerçekleştirilen akademik çalışmaları (makale, yüksek lisans ve doktora tezleri) kapsamaktadır. Söz konusu verilere ulaşabilmek amacıyla, 2024 yılı 01-30 Mart tarihleri arasında, makaleler için ulaşılabilecek en geniş veri tabanı altyapısından dolayı Google Scholar ve Türkiye’de tezler ulaşım olanağı sağlayan YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfalarının arama bölümlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda kullanılan makaleler Google Scholar’dan “savunma” anahtar kelimesi ile taranmıştır. Tarama sonucu başlığında

“savunma” ifadesi geçen tüm makaleler tek tek incelenerek çalışma konusu ile ilişkili ve sadece TR Dizin kapsamında yayınlanan 194 adet makale araştırmaya dâhil edilmiştir. Daha sonra söz konusu 194 makale tek tek incelenerek MSÜ Kara Harp Okulu tarafından yayımlanan Savunma Araştırmaları Türkçe Yayınlar Bibliyografyası’nda ifade edilen Savunma Yönetimi ve Planlaması, Savunma Tedariki, Savunma Harcamaları, Savunma Sanayi ve Savunma Alanındaki Diğer Çalışmalar alt başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Diğer yandan çalışmamızda kullanılan lisansüstü tezler ise YÖK Ulusal Tez Merkezi ana sayfasından “savunma” terimi “Tez Adı” alanından aratılarak ulaşılmıştır. Tarama sonucu veri tabanında sıralanan ve başlığında “savunma” ifadesi geçen tüm tezler tek tek incelenerek amaca uygun olduğu tespit edilen 442 adet Yüksek lisans, 97 adet doktora tezi çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışma kapsamında 442 adet yüksek lisans, 97 adet doktora tezi ve 194 adet makale tanımlayıcı bibliyometrik analiz yaklaşımı ışığında aşağıda ifade edilen 7 araştırma sorusuna cevap bulabilmek amacıyla değerlendirilerek sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma çerçevesinde geliştirilen araştırma soruları ise, yüzde (%) ve frekans (F) analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

1. Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışmalar tür ve sayı olarak nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. Türkiye’de savunma alanında gerçekleştirilen makaleler konuları bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?
3. Türkiye’de savunma alanı ile ilgili yazılan lisansüstü tezler düzey bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?
4. Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışmalar yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
5. Savunma alanında yazılan makale ve lisansüstü tezlerin yayınlandığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
6. Savunma alanında yazılan lisansüstü tezlerin yayınlandığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?
7. Savunma alanında yayınlanan makale ve tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

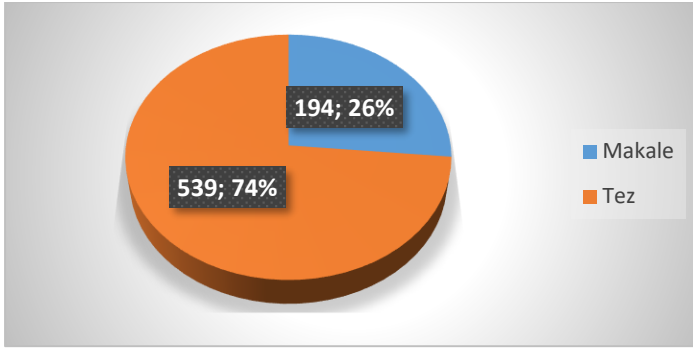
Türkiye’de Savunma Çalışmaları

1. *Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışmalar tür ve sayı olarak nasıl bir dağılım göstermektedir?*

Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışma verileri Şekil-1 de gösterilmiştir.

Şekil 1

Çalışmaların Tür ve Sayı Olarak Dağılımı

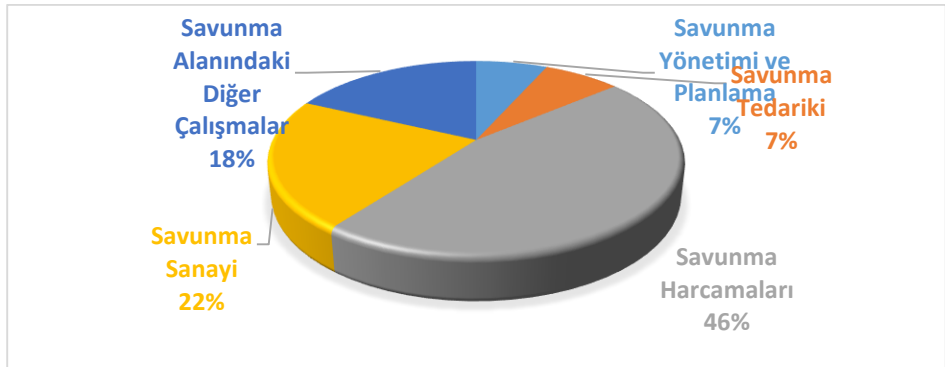
Şekil 1.'de görüldüğü üzere 1990-2023 yılları arasında tüm çalışma türlerinde toplam 733 adet çalışma yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmalardan 194 tanesi (%26) makalelerden, 539 tanesi (%74) ise lisansüstü tezlerden oluşmaktadır.

2. *Türkiye’de savunma alanında gerçekleştirilen makaleler konuları bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?*

Savunma alanında ULAKBİM TR Dizin ve TR Dizin kapsamına girmeyen dizinlerde taranan hakemli dergilerin incelenmesi neticesinde toplamda 194 adet bilimsel makaleye ulaşılmıştır. Bahse konu akademik yayınlar incelenerek, konu içeriklerine göre Savunma Yönetimi ve Planlaması, Savunma Sanayii, Savunma Harcamaları, Savunma Tedariki ve Diğer Savunma Çalışmaları başlıkları ile tasnif edilmiş (Savunma Araştırmaları Türkçe Yayınlar Bibliyografyası, 2021) olup, Şekil-2’de sunulmuştur.

Şekil 2

Çalışmaların Kategorizasyonu

Şekil-2’de sunulduğu üzere makaleler kapsamında 1990-2023 yılları arasında ülkemizde Savunma Yönetimi ve Planlama konusunda 13 (%7), Savunma Tedariki konusunda 14

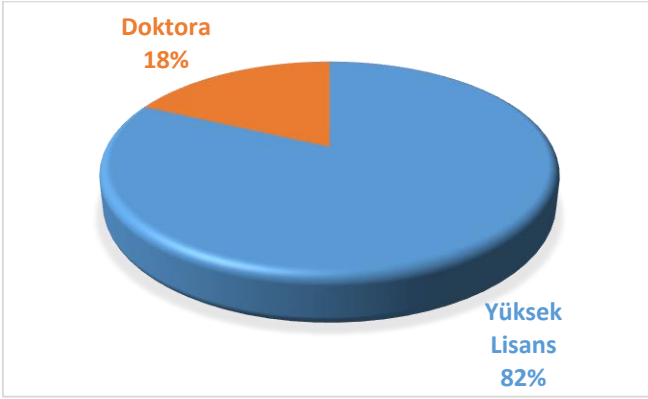
(%7), Savunma Harcamaları konusunda 90 (%46), Savunma Sanayi konusunda 42 (%22) ve Savunma Alanında Diğer Çalışmalar başlığı altında 35 (%18) adet çalışmaya ulaşılmıştır.

3. *Türkiye’de savunma alanı ile ilgili yazılan lisansüstü tezler düzey bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?*

Diğer yandan, Şekil-3, Ulusal Tez Merkezi veri tabanında gerçekleştirilen tarama sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, tarama sonucunda doğrudan devlet düzeyinde savunma konularında toplam 539 adet lisansüstü tez çalışması gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmaların ise 97’si (%18) doktora ve 442’si (%82) ise yüksek lisans tezleridir.

Şekil 3

Savunma Alanıyla İlgili Tezler

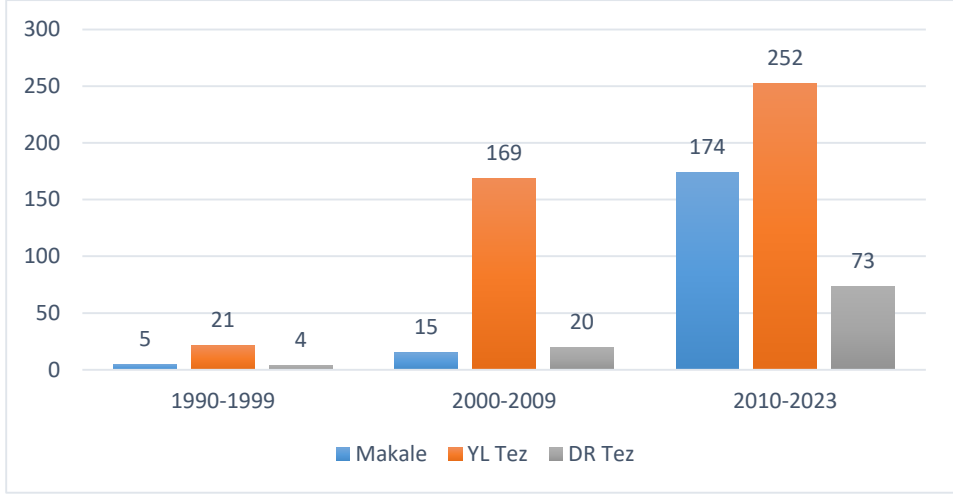
Şekil 3’te ifade edilen tez sayıları savunma alanında çalışılan lisansüstü tezlerinin çok büyük oranda yüksek lisans düzeyinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu durum umut verici olmakla beraber, henüz gelişmekte olan savunma çalışmaları alanında özellikle doktora düzeyinde daha derinlemesine gerçekleştirilecek çalışmaların kritik önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

4. *Türkiye’de savunma alanında yapılan çalışmalar yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?*

Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında yapılan akademik çalışmaların dağılımı Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4

Türkiye’de Savunma Alanında Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

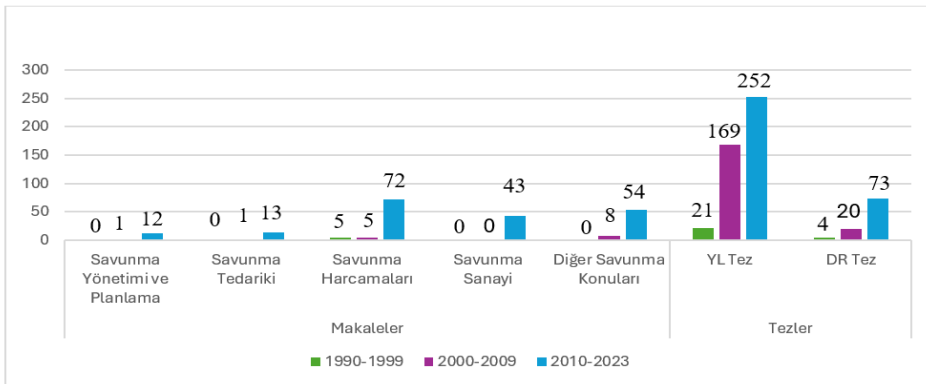

Savunma alanında yapılmış çalışmaların on yıllara göre dağılımını gösteren Şekil 4’e göre, günümüze doğru yaklaştıkça türü fark etmeksizin tüm çalışmaların sayı bakımından dikkat çekici şekilde artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, savunma alanında yazılan makalelerin alt başlıkları bakımından yıllara göre dağılımı Şekil-5’te sunulmuştur.

Şekil 5

Savunma Alanında Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Savunma alanında alt konular bağlamında makalelerin yıllara göre dağılımını görselleştiren Şekil-5’e ilişkin iki husus göze çarpmaktadır. İlk olarak, 1990’lı yıllarda yok denecek kadar az sayıda çalışmada ele alınan savunma konuları 2000’li yıllarla birlikte

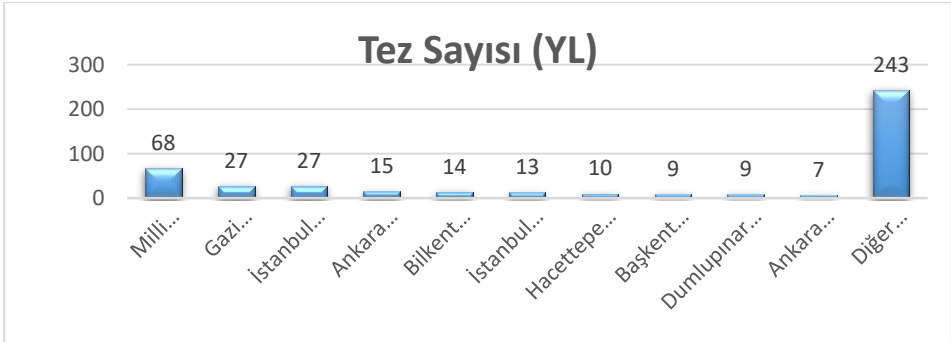
dikkat çekmeye başlamış, 2010 yılından günümüze kadar geçen süreçte de giderek artan bir popülerite kazanmıştır. İkinci olarak ise özellikle savunma harcamaları ve göz ardı edilemeyecek oranda da savunma sanayi konularına ilginin yoğunlaştığı görülmektedir. Türkçe yazında savunma konularına ilişkin günümüze doğru sürekli artan ilgi yabancı yazında da benzerlik göstermektedir. Zira özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte tüm toplumlarda savunma konuları ve özellikle savunma harcamaları hem daha daha fazla sorgulanmaya başlanmış hem de savunma yatırımlarının alternatif maliyetlerinden ötürü daha derinlemesine anlama çabası ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan başlangıçta özellikle asker kişilerin ilgi ve uzmanlık alanını yansıttığı değerlendirilen savunma konuları sivil araştırmacılar arasında da incelenmeye değer bir alan hâline gelmiştir. Sivil akademisyenlerin alana ilişkin ilgisinin ilerleyen süreçte de araştırma sayılarını artıracak şekilde değerlendirilmektedir.

5. *Savunma alanında yazılan lisansüstü tezlerin yayınlandığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?*

Savunma alanında yazılan yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımı araştırılmış ve yüksek lisans tezlerinin en fazla yazıldığı 10 üniversite Şekil-6'da verilmiştir.

Şekil 6

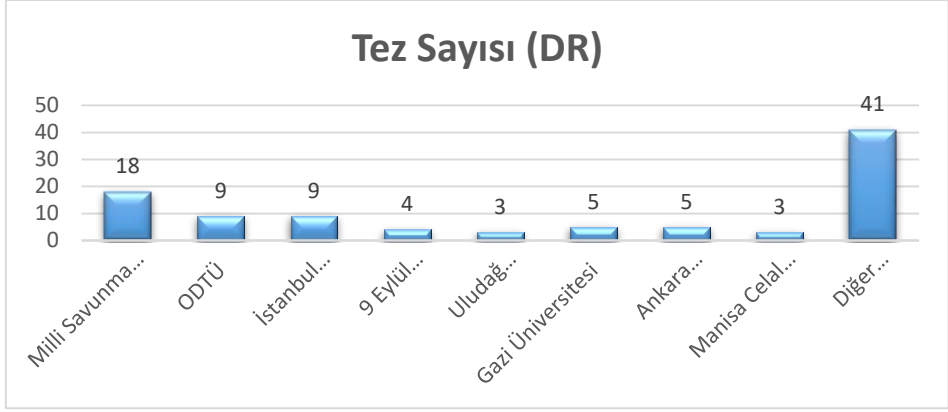
Yüksek Lisans Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Şekil-6'daki verilere göre savunma alanında en fazla tezin yazıldığı üniversite 68 tez ile Millî Savunma Üniversitesi olduğu görülmektedir. Bu durumun temel sebebinin Millî Savunma Üniversitesinin doğrudan Savunma Yönetimi alanında uzun zamandır lisansüstü, yakın dönemden itibaren de lisans düzeyinde eğitim programı uygulamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Diğer yandan, 27 tez ile Gazi Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesinin de ikinci sırayı paylaştıkları görülmektedir. Dördüncü sırada ise 15 adet tez ile Ankara Üniversitesi yer almaktadır.

Şekil 7

Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Şekil-7’de ise doktora tezlerinin yazıldığı üniversitelere göre dağılımı sunulmuştur. Şekildeki verilere göre Millî Savunma Üniversitesi savunma alanında 18 tez ile ilk sırada yer almaktadır. Bu durumun Millî Savunma Üniversitesinin doğrudan Savunma Yönetimi, Savunma Tedarik Süreci ve Stratejileri gibi alanlarda uzun zamandır lisansüstü programları uygulamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bununla beraber, alana ilişkin doktora düzeyinde çalışmaların bu alanda eğitim veren tek kurum için yetersiz olduğu düşünülmektedir. Doktora düzeyinde tez çalışmalarının konuları daha kapsayıcı ve derinlemesine ele alabilme özelliğinden dolayı alan için oldukça kritik olduğu değerlendirilmektedir.

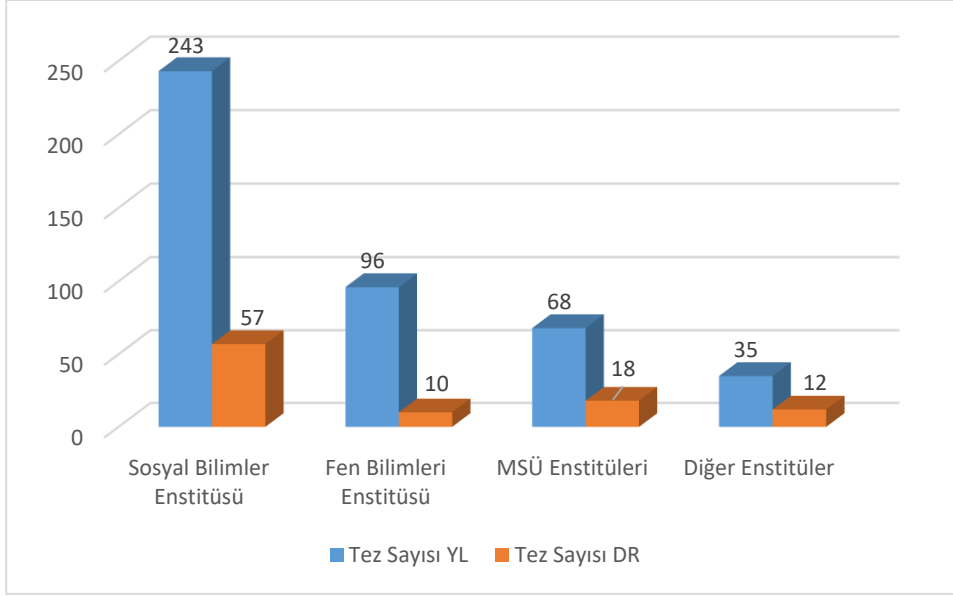
Diğer yandan, ODTÜ ve İstanbul Üniversitesi 9 adet doktora tezi ile ikinci sırada yer almaktadırlar.

6. Savunma alanında yazılan lisansüstü tezlerin yayınlandığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?

Savunma alanında yazılmış lisansüstü tezlerin yayınlandığı enstitülere göre dağılımını Şekil-8’de gösterilmiştir.

Şekil 8

Lisansüstü Tezlerinin Yayınlandığı Enstitülere Göre Dağılımı

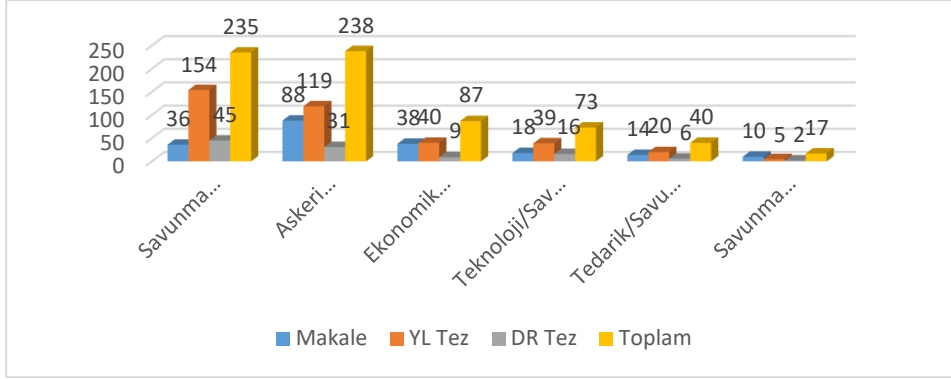
Şekil-8'e göre hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde en fazla sayıda tez sosyal bilimler enstitülerinde yayınlanmıştır. Dikkat çekilmesi gereken önemli bir konu ise MSÜ Enstitülerince yayınlanan lisansüstü tezlerin neredeyse tümü yukarıda ifade edilen savunma çalışmalarının alt konularından birine ait iken diğer enstitülerde yayınlanan tezlerin büyük çoğunluğu savunma alanına ilişkin diğer konular kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu analizden yola çıkarak üzere savunma alanı ile doğrudan ilişkili olan MSÜ Enstitüleri ile Sosyal Bilimler Enstitülerinde doktora tezlerinin büyük bir paya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

7. Savunma alanında yayınlanan makale ve tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

Savunma alanında yayınlanan tüm makale ve lisansüstü tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler Şekil-9'da sunulmuştur.

Şekil 9

En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil-9’da sunulan verilere göre tüm çalışmalarda “Askerî/Savunma harcamaları” en sık kullanılan anahtar kelime olarak ilk sırada, “savunma sanayi” anahtar kelimesi ikinci, “ekonomik büyüme” anahtar kelimesi ise üçüncü sıradadır.

Sonuç ve Öneriler

Özellikle içinde bulunduğumuz dönemde sosyal bilimler araştırmalarında savunma alanına ilişkin konuların dikkat çekici şekilde çeşitlendiği ve arttığı görülmektedir. Küresel terörizmin yükselişinin, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde silahlı kuvvet kullanımının geri dönüşünün, savunma konularında artan profesyonelleşme ve gelişen teknoloji gibi faktörlerin savunma üzerine akademik araştırmaları da zorunlu hâle getirdiği değerlendirilmektedir (Deschaux-Dutard, 2020).

Çalışmada elde edilen bulgulara ilişkin olarak öncelikle Türkiye’de savunma alanında 1990-2023 yıllarında toplam 194 adet makale ve 539 adet lisansüstü tez yazıldığı sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışma sayılarının özellikle makaleler bağlamında yetersiz görülmektedir. Ancak içinde bulunduğumuz dönemde de devam etme olan Rusya-Ukrayna savaşı örneği göstermektedir ki Soğuk Savaş’ın ardından ortadan kalktığı değerlendirilen devletler arası savaş ya da çatışma olasılığı hâlen devam etmektedir. Bu süreçte birçok devlet hem savunma bütçelerini yükselttiğini resmî olarak açıklamış hem de kamuoyu tarafından savunma teknolojilerine ilgi artmıştır. Türkiye’nin jeopolitik konumunun barındırdığı çatışma tehdidi savunma ihtiyacında da devamlılık gerektirmektedir. Dolayısıyla, savunma konularına ilişkin olarak akademisyenlerin ilgisinin de artarak devam edebileceği değerlendirilmektedir.

İkinci olarak, çalışmada makaleler bağlamında en çok savunma harcamaları ve savunma sanayi konularında araştırmalar gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır. Bu noktada, ülkeler askerî ve stratejik güçlerini korumak ve bu durumdan ekonomik ve siyasi fayda sağlayabilmek için iki dayanak üzerine oturan çaba sarf ederler (Sezgin ve Yağtu, 2019). Bunlardan ilki ülkelerin sahip olduğu ordu ve operasyon gücüdür. Bu gücü oluşturan ve

devamlılığını sağlayan ise sanayi ve teknolojik güçtür. Ülkeler ordularına operasyon yeteneği kazandırabilmek ve nihayetinde caydırıcılığı sağlayabilmek için de savunma harcamalarına önemli paylar ayırmak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla savunma alanında özellikle savunma harcamaları ve savunma sanayine olan ilginin de söz konusu faktörlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Diğer yandan, çalışmada elde edilen bulgulara göre lisanüstü tezlerin çok büyük oranda yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumun savunma alanına ilginin henüz başlangıç aşamasında olmasından kaynaklanması muhtemeldir. İlerleyen dönemlerde ise tüm dünyayı etkisi altına alan çatışma ve savaş senaryolarına paralel olarak alana derinlemesine ışık tutabilecek daha fazla sayıda doktora düzeyinde tez çalışmalarının gerçekleştirilebileceği öngörülmektedir.

Çalışmada ayrıca Türkiye’de savunma alanında yapılmış akademik çalışmaların yıllara göre dağılımı incelenmiş ve hem makale hem de tez türünde çalışma sayılarının günümüze doğru yaklaştıkça artış eğilimi gösterdiği sonucuna varılmıştır. Öncelikle makale sayılarına ilişkin olarak hakemli yayınların sayısı, bilimsel bir araştırma disiplininin veya konusunun gelişim eğilimini ölçmek için önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Van Nunen vd., 2018). Savunma alanında makalelerin sayısı 1990’lı yıllarda ve 2000’li yılların başında oldukça yetersiz iken 2010 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır. Bu noktada, Price yasası, belirli bir araştırma alanındaki bilimsel yayınların gelişimine tüm dünyada kabul edilen bir açıklama sunmaktadır (Price, 1963). Buna göre bir araştırma alanının büyümesi dört aşama ile oluşmaktadır. Bunlardan ilki, küçük bir bilim insanı grubunun yeni bir alanda yayın yapmaya başladığı öncüller aşaması ikincisi, konunun hâlâ araştırılması ve keşfedilmesi gereken birçok yönünün olduğu inancının araştırmacı ve çalışma sayılarında neden olduğu çarpan etkisi, üçüncüsü, alana ilişkin çalışma ve bilgi birikiminin sağlamlaştırılması, dördüncü ve son aşama ise yayın sayısında azalma olarak tanımlanmaktadır (Dabi vd., 2016). Bu son aşama, araştırma alanlarının doygunluğa ulaştığı ve yayınlarda önemli bir azalmayla sonuçlanan olgunluğun dönüm noktasını yansıtır (Dabi vd., 2016). Ancak bu olgunluk noktasına savunma araştırmaları alanında hâlihazırda ulaşılmadığı ve dahi Türkiye’de savunma disiplinine ilişkin çalışmaların Price yasasının öngördüğü ikinci aşamada olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda tüm türlerde yok denecek kadar az sayıdaki çalışmalar 2000’li yıllarla birlikte ivme kazanmış, 2010 yılından itibaren ise çok sayıda çalışma literatüre girmiştir. Bu durumun tüm dünyayla beraber ülkemizde de toplumun savunma alanına yönelik geliştirilen konulara artan ilgisi ve savunma alanında uzmanlaşmayı tercih eden akademisyenlerin artışına paralel olarak ilerleyen dönemlerde daha da anlamlı şekilde artacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma bulgularına göre, Türkiye’de savunma alanına tez bakımından en fazla katkı sağlayan üniversite Millî Savunma Üniversitesi iken ardından Gazi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve ODTÜ gelmektedir. Öncelikle, savunma çalışmaları alanında Türkiye’de sadece Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu kapsamında Savunma Yönetimi Bölümü lisans düzeyinde, MSÜ bağlısı enstitülerde de lisanüstü düzeyde eğitim verilmektedir. Savunma çalışmalarının daha önce de ifade edildiği üzere disiplinler arası doğasından ötürü sivil üniversitelerde de bölüm olarak

yaygınlaşmasının alan ile ilgili farkındalık düzeyini ve odak çeşitliliğini daha da artıracakı düşünölmektedir. Diğer yandan, MSÜ'yu takip eden diğer üniversiteler sosyal bilimler ve mühendislik alanlarında Türkiye'nin en köklü yükseköğretim kurumları arasındadır. Bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse tüm tarihî sürecine şahitlik eden söz konusu üniversitelerde oluşun bilimsel hafızanın savunma alanındaki ilgi ve merakı da harekete geçirmiş olabileceği değerlendirilmektedir.

Diğer yandan, çalışma sonucunda elde edilen bulgular sosyal bilimler enstitülerinin hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde en fazla sayıda tez yayınlayan enstitüler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durumun savunma alanının işletme, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler ve güvenlik gibi çok sayıda disiplin ile iç içe geçmiş ve birbirlerini besleyen doğasından kaynaklanabileceği düşünölmektedir. Diğer yandan, dünyanın birçok bölgesinde ortaya çıkabilme eğilimi gösteren çatışma/savaş tehditleri sonucu ölkelerin yön vermeye çalıştığı savunma teknolojilerine ilişkin özellikle mühendislik alanıyla ilişkili fen bilimleri enstitülerinin ilerleyen dönemlerde alana yapacakları katkıların kritik olduğu değerlendirilmektedir.

Son olarak, çalışma bulgularına göre, daha önce ifade edilen en çok çalışılan alt konularla paralel olarak, savunma harcamalarının ve savunma sanayinin hem makale hem de tez çalışmalarında en sık kullanılan anahtar kelimeler oldukları sonucuna varılmıştır. Bu durumun tüm dünyada yükseliş trendinde olduğu ifade edilen tehdit algısının bir sonucu olarak savunma konusunun sadece asker ya da politik karar vericiler değil araştırmacıların da ilgi ve merakını tetiklemesinden kaynaklanmış olabileceği düşünölmektedir.

Bu çalışmanın son zamanlarda hem askerî alanda hem de sivil alanlarda oldukça ilgi gördüğü değerlendirilen savunma konularına yönelik gerçekleştirilen bilimsel çalışmalara ilişkin genel bir çerçeve ortaya koymasından yazına katkılar sağlayacağı düşünölmektedir. Hem makale hem de tez türlerinde günümüze yaklaştıkça çalışmaların sayıca dikkat çekici şekilde arttığı görölmekle birlikte hâlâ kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğu görölmektedir. Bu durumun sebebinin her ne kadar kişisel ilgilerinden dolayı alana yönelen sınırlı sayıda akademisyen olsa da savunma çalışmalarının ölkemizde birkaç düşünce kuruluşu ve askerî kurumlar dışında sivil kurumlarda kendine yer edinmemesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, savunma alanı çerçevesinde ele alınmayan konuların neler olduğu, bu alanda hangi hususların neden daha önemli olabileceği ya da başka bir ifadeyle hangi konuların daha ilgiye muhtaç olduğunun ortaya koyulması gibi hususların tespit edilmesinin de savunma alanının gelişimine önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma birtakım sınırlılıklar barındırmaktadır. Öncelikle savunma alanında gerçekleştirilen araştırmaları inceleyen bu çalışma sadece yazarlar tarafından oluşturulan yedi soruya cevap bulmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ileride yapılacak çalışmalarda araştırmacıların öncelikle detaylı anahtar kelime analizi yapmasının ve mevcut çalışmaların sonuç bölümlerinde vurgulanan kritik konuları da ele alacak şekilde incelenmesinin daha kapsayıcı sonuçlarla yazına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Diğer yandan, çalışmada incelenen tezler sadece sayı ve yayınlandıkları üniversite/enstitü bağlamında incelenmiştir. İleride araştırmacıların söz

konusu tezleri değişkenler, değişkenler arası ilişkiler ya da tezlerde kullanılan yöntemler gibi farklı açılardan değerlendirmesi daha disiplinler arası sonuçlar ortaya koyabilecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Tasarım- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Denetleme- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Kaynaklar- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Malzemeler- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Analiz ve/veya Yorum- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Literatür Taraması- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Yazıyı Yazan- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Eleştirel İnceleme- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Design- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Supervision- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Resources- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Materials- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Data Collection and/or Processing- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Analysis and/or Interpretation- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Literature Search- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Writing Manuscript- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.; Critical Review- R.C.Y., P.F., B.Y., & M.S.P.

Declaration of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Aben, J. (2014). What realms for defence economics? In *The evolving boundaries of defence: An assessment of recent shifts in defence activities*, 23, 3-24. *Emerald Group Publishing Limited*.
- Begenirbaş, M., & Can Yalçın R. (2020). Savunma yönetimine stratejik bakış. M. Begenirbaş, R. Can Yalçın, & S. Yenal (Eds.), *Strateji ve Güvenlik Alanında Temel ve Güncel Yaklaşımlar*, (ss. 157-191) içinde. Nobel Yayınevi.
- Brown, M. E., Coté Jr, O. R., Lynn-Jones, S. M., & Miller, S. E. (Eds.) (2004). *Offense, defense, and war*. MIT Press.
- Buzan, B. (2008). *People, states and fear: An agenda for international security studies in the Post-Cold War era*. ECPR Press.
- Dabi, Y., Darrigues, L., Katsahian, S., Azoulay, D., De Antonio, M., & Lazzati, A. (2016). Publication trends in bariatric surgery: a bibliometric study. *Obesity surgery*, 26, 2691-2699.
- Deschaux-Dutard, D. (2020). Introduction: Why methods matter in defence studies. *In Research Methods in Defence Studies*, 1-11. Routledge.
- Donthu, N., Kumar, S., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021a). Research constituents, intellectual structure, and collaboration patterns in *Journal of International Marketing: An analytical retrospective*. *Journal of International Marketing*, 29(2), 1-25.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Faupin, A., & Karkoszka, A. (2003). For a European conference on threat perception. *European Security*, 12(2), 117-121.
- Fredericksen, P. C., & Looney, R. E. (1982). Defense expenditures and economic growth in developing countries: Some further empirical evidence. *Journal of Economic Development*, 7(1), 113-124.
- Galbreath, D. J., & Deni, J. R. (Eds.). (2018). *Routledge Handbook of Defence Studies*. Routledge.
- Gall, M., Nguyen, K. H., & Cutter, S. L. (2015). Integrated research on disaster risk: Is it really integrated. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 12, 255-267.
- Geçen, M., & Yardımcıoğlu, F. (2018). Türkiye’de savunma alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyometrik bir analizi (1987-2017). *Icpress 2018 Proceedings* 3, 332.
- Gümüşdaş, E. (2010). *Türkiyede savunma sanayii ve savunma harcamalarının ekonomideki yeri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi].
- Håkenstad, M. and Larsen, K.K., (2012). Long-term defence planning. A comparative study of seven countries, *Oslo Files on Defence and Security*, 5/2012.
- Hintze, O. (1975). *Military organization and the organization of the state*. In F. Gilbert (ed.), *The historical essays of Otto Hintze*. Oxford University Press.
- Joana, J. (2017). *Défense (politique de)*. 359–366. [In French]
- Durieux, B., Vilmer, J. B. J., & Ramel, F. (2017). *Dictionnaire de la guerre et de la paix* (p. 1560). Presses Universitaires de France. [In French]

- Korkmaz, G., & Topçu, M. K. (2019). Savunma alımlarının ülke kalkınmasına etkisi ve rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 309-327.
- Korkmaz, H. (2018). *Stratejik savunma yönetimi: Temel kavramları ve esasları*. Hiperlink Eğitim. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Şti.
- Krause, G. A., & Zarit, M. (2022). Selling out? Contingent politicization and contracting risk in U.S. Federal Procurements, 2001–2016. *Journal of Political Institutions and Political Economy*, 2(4), 509–535.
- Kumar, G. (2017). Countries military expenditures: Definitions and determinants. *Economic Affairs*, 62(4), 647-654.
- Kurç, Ç. (2020). Savunma çalışmaları. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 90-108.
- Li, W., & Zhao, Y. (2015). Bibliometric analysis of global environmental assessment research in a 20-year period. *Environmental Impact Assessment Review*, 50, 158-166.
- Meunier, F. (2019). Construction of an operational concept of technological military/civilian duality. *Journal of Innovation Economics & Management*, 29(2), 159-182.
- Price, D. J. D. S. (1963). *Little science, big science*. Columbia university press.
- Ram, R. (1995). Defense expenditure and economic growth. *Handbook of defense economics*, 1, 251-274.
- Rodrigues, S. P., Van Eck, N. J., Waltman, L., & Jansen, F. W. (2014). Mapping patient safety: a large-scale literature review using bibliometric visualisation techniques. *BMJ open*, 4(3), e004468.
- Schmidt, B. C. (1994). The historiography of academic international relations. *Review of International Studies*, 20(4), 349-367.
- Schmitt, O. (2018). Defence as war. In D. J. Galbreath, & J. R. Deni (Eds.), *Routledge handbook of defence studies* (pp. 18-28). Routledge.
- Sezgin, Ş. ve Yağtu, G. (2019). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 1-13.
- SIPRI (2016). *Year Book 2016 Armaments, disarmament and international security*. Oxford University Press.
- Soeters, J., Shields, P., Rietjens, S. (2014). *Routledge Handbook of Research Methods in Military Studies*. Routledge.
- Sezal, M. A. (2023). Security-defence nexus in flux:(De) securitisation of technology in the Netherlands. *Defence Studies*, 23(4), 665-686.
- Stewart, A. D. (2017). The Royal College of Defence Studies, 1927-2017.
- Van Nunen, K., Li, J., Reniers, G., & Ponnet, K. (2018). Bibliometric analysis of safety culture research. *Safety science*, 108, 248-258.
- Vennesson, P. (2000). *Politiques de défense: Institutions, innovations, européanisation*. Editions L'Harmattan. [In French]
- Wang, T. P., Shyu, S. H. P., & Chou, H. C. (2012). The impact of defense expenditure on economic productivity in OECD countries. *Economic Modelling*, 29(6), 2104-2114.
- Ziylan, A. (2004). *Ulusal teknoloji yeteneği ve savunma sanayii*. https://www.inovasyon.org/images/makaleler/pdf/AZ_sader.pdf

Extended Summary

The concept of “defense” began to be used in a narrow sense from the 12th century onwards, as the means mobilized by a state to fight in a military context (Joana, 2017). From the 19th onwards, it evolved into a much broader context, encompassing two main elements: a specific area of public action by the state (a policy) (Vennesson 2000; Joana 2017) and a specific type of strategic action (Brown et al., 2004). Defence is defined as the way to translate foreign policy and, in general, security objectives into military means (including financial means as well as troops, weapons supplies, and even public support) (Deschaux-Dutard, 2020).

Defense Studies is a multidisciplinary field that examines how actors, primarily states, prepare for armed conflicts, prevent and avoid potential conflicts, and/or engage in armed conflicts (Galbreath & Deni, 2018). Defense studies continue to be a coherent field of study that primarily targets how defense policy changes over time and is pertinent to motivating factors such as changes in power, strategy, and technology. World War I brought about many negativities and discussions for the United Kingdom as well as the entire world, and it was understood that the war itself and its management had become quite complex. Many questions, such as how wars would evolve into a context in the future, how armies would be formed and managed, how operations would be planned and executed were discussed, and it was seen that military activities such as war, army structuring, weapons procurement, and war management for a country were intertwined with the political context (Stewart, 2017). In this process, the field of defense studies emerged with the establishment of the Imperial Defense College in 1927, and basically aimed to improve cooperation between soldiers and bureaucrats. From this point on, defense studies became an intellectual endeavor and focused on understanding how military power is understood, built, and deployed. Defense studies aim to prepare for war operations and conflicts and to reveal the political, social, and economic characteristics of the process while achieving these goals. In this respect, defense studies are naturally considered as an interdisciplinary field of science that touches upon political science, sociology, economics, international relations, social anthropology, human geography and organizational studies (Galbreath & Deni, 2018).

Method

The subject of defense studies research is relatively new in terms of academic research. However, as we approach the present day, it is seen that the subject of defense has also become a significant area of interest for researchers in Türkiye, and especially in recent years, the number of studies has increased and studies on sub-topics of defense have diversified. In this study, bibliometric analysis was applied to articles published in the field of defense and postgraduate theses conducted in Turkey.

Data Used in the Study

The data used in this study covers studies (articles, master's and doctoral theses) conducted in Turkey between 1990-2023. In this context, the articles used in our study were searched with the keyword "defense" from Google Scholar and only 194 articles published within the scope of TR Index were included in the study. Then, the 194 articles

in question were examined one by one and classified according to the subheadings of Defense Management and Planning, Defense Procurement, Defense Expenditures, Defense Industry and Other Studies in the Field of Defense stated in the Defense Research Turkish Publications Bibliography published by National Defense University Turkish Military Academy. Meanwhile, the postgraduate theses used in our study were reached by searching the term "defense" in the "Thesis Name" field on the homepage of the Council of Higher Education Thesis Center. All theses with the term "defense" in their titles were examined one by one, and 442 masters and 97 doctoral theses that were suitable for the purpose were included in the study.

Within the scope of the study, 442 master's theses, 97 doctoral theses, and 194 articles were evaluated in the light of bibliometric analysis in order to find answers to the 7 research questions stated below, and the results were tried to be presented.

1. How are the studies conducted in the field of defense in Turkey distributed in terms of type, subject, and number?
2. How are the articles conducted in the field of defense in Turkey distributed in terms of subject?
3. How are the graduate theses written in the field of defense in Turkey distributed in terms of level?
4. How are the studies conducted in the field of defense in Turkey distributed by year?
5. How are the articles and graduate theses written in the field of defense distributed according to the universities where they are published?
6. How are the graduate theses written in the field of defense distributed according to the institutes where they are published?
7. What are the most frequently used keywords in articles and theses published in the field of defense?

Defense Studies in Turkey

A total of 733 studies were published in all types of studies between 1990 and 2023. Of these studies, 194 (26%) were articles and 539 (74%) were postgraduate theses.

Especially in the 1990s, the studies that were almost non-existent gained momentum in the 2000s, and since 2010, a large number of studies have entered the literature. It is evaluated that this situation will increase more significantly in the following periods in parallel with the increasing interest of society in defense issues in our country as well as in the whole world and the increase in academics who prefer to specialize in the field of defense.

In the distribution of articles by year in the context of subtopics in the field of defense, two issues stand out. First, defense issues, which were addressed in very few studies in the 1990s, began to attract attention in the 2000s and have gained increasing popularity in the period from 2010 to the present. Second, it is seen that interest in defense expenditures and, to a significant extent, the defense industry has intensified. The ever-

increasing interest in defense issues in Turkish literature is similar to that in foreign literature. Because, especially in the post-Cold War period, defense issues and especially defense expenditures have begun to be questioned more in all societies, and an effort has emerged to understand them more deeply due to the alternative costs of defense investments. In this respect, defense issues, which were initially considered to reflect the interests and expertise of military personnel, have become an area worthy of study among civilian researchers as well. It is evaluated that the interest of civilian academics in the field will increase the number of studies in the future.

On the other hand, it is seen that the university where the most master's theses in the field of defense were written is the National Defense University with 68 theses. It is evaluated that the main reason for this situation is that the National Defense University has been implementing a postgraduate education program in the field of Defense Management for a long time and has recently been implementing an undergraduate education program. It is seen that Gazi University and Istanbul Technical University share the second place with 27 theses.

At the doctoral level, the National Defense University ranks first with 18 dissertations in the field of defense. It is considered that the main reason for this situation is that the National Defense University has been implementing postgraduate programs in areas such as Defense Management, Defense Acquisition Process, and Strategies for a long time. It is considered that doctoral dissertations are quite critical for the field due to their ability to address the subjects more comprehensively. METU and Istanbul University are in second place with 9 doctoral theses.

The largest number of theses, both at the master's and doctoral levels, were published in social science institutes. An important issue to note is that almost all of the postgraduate theses published by National Defense University Institutes belong to one of the sub-topics of defense studies mentioned above, while the vast majority of theses published in other institutes were carried out within the scope of other topics related to the field of defense. Based on this analysis, it was revealed that doctoral theses have a large share in National Defense University Institutes and Social Science Institutes, which are directly related to the field of defense.

Finally, according to all studies, "Military/Defense expenditures" is the most frequently used keyword, "defense industry" is the second, and "economic growth" is the third.

Conclusion and Recommendations

Especially in the current period, it is observed that the topics related to defense in social sciences research have diversified and increased remarkably. It is evaluated that factors such as the rise of global terrorism, the return of the use of armed forces in international relations after the Cold War, increasing professionalism in defense issues, and developing technology have made academic research on defense necessary (Deschaux-Dutard, 2020).

It is considered that this study is important in terms of revealing the general picture of scientific research on defense issues, which have recently attracted considerable

attention both in the military and civilian fields. The study results generally show that defense studies in Turkey lag behind the United Kingdom and the United States, which are particularly influential in the field, in terms of directing the literature or following current events. It is evaluated that this situation is due to the fact that, although there are a limited number of academics who turn to the field due to their personal interests, Defense Studies has not been able to gain a place for itself in civilian institutions in our country, except for a few think tanks and military institutions. In the field of Defense Studies, only the Department of Defense Management within the National Defense University, Turkish Military Academy, and the postgraduate education in the institutes affiliated with the National Defense University are provided in Turkey. As stated before, due to the interdisciplinary nature of defense studies, it is thought that its spread as a department in civilian universities will further increase the level of awareness and focus diversity regarding the field.

On the other hand, it is evaluated that especially in the studies conducted in the field of defense, it is seen which areas are less studied and which subjects need attention and that shifting the research to these areas will enable the preparation of more comprehensive articles and postgraduate theses that cover all aspects of the defense issue, and thus, defense research will come to the forefront.